

32102
Alaerialiste
kuritegevusest

ja selle
ärahooldamisest

V-32102

ALAEALISTE
KURITEGEVUSEST
JA SELLE
ÄRAHOIDMISEST

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
TALLINN 1966

34 N5
A 40

Koostanud
K. Kimmel

Kaane kujundanud
H. Mikiver

SISSEJUHATUSEKS

Nõukogude kord ja sotsialistlik majandamise süsteem on loonud meie noortele avarad võimalused teadmiste omandamiseks ning kasvamiseks füüsiliselt ja moraalselt tugevateks inimesteks. Nõukogude noored on valdavas enamuses tublid, teotahtelised ja õpihimulised. Me võime neile täie rahu- ja usaldusega kasutada ka kõige raskemaid ja keerulisemaid uue ühiskonna ehitamise ülesandeid.

Kuid kahjuks leidub meil ka veel selliseid noori, kes ühel või teisel põhjusel ei jõua koolis edasi, huligaanitsevad ning panevad toime isegi raskeid kuritegusid.

Selliste väärnähtuste väljajuurimine, kõigi noorte kasvatamine tublideks nõukogude kodanikeks on eeskätt iga lapsevanema otseks kohustuseks. Kuid ka ühiskondlikel organisatsioonidel ja nõukogude organitel lasub suur vastutus noorte kasvatamisel, kõigi vajalike kasvutingimuste loomisel ning abinõude rakendamisel alaealiste kuritegevuse väljajuurimiseks.

Käesoleva kogumiku autoriteks on partei- ja nõukogude töötajad, teadlased, pedagoogid ja prokuratuuri- ning miilitsaorganite töötajad. Kogumik on abistavaks materjaliks neile, kellel tuleb tegelda noorsoo kasvatamisega. Suurem osa artikleist on kirjutatud Tallinnas 28.—29. aprillil 1965. a. toimunud teaduslik-praktilise konverentsi ettekannete põhjal.

Kogumiku põhituumaks on kriminoloogilised küsimused. Rööbiti alaealiste kuritegevuse põhjuste uurimisega pühendatakse kogumikus suurt tähelepanu ka kuritegevust põhjustavate ja soodustavate asjaolude kõrvaldamisele ning paljudele kasvatustöö probleemidele. Erilist tähelepanu väärivad selles osas meetodilised näpunäited. Kogumikus on käsitletud ka geneetika küsimusi ning instinktide ja mõistuse osatähtsust käitumisele.

Tahaks loota, et käesolev kogumik, mis on esmakordne katse üldistada kasvatustöö kogemusi ja edasi anda meie teadlaste ning praktikute uurimusi alaealiste kuritegevuse kohta, täidab oma ülesande ning on abistavaks materjaliks lastevanematele, pedagoogidele, administratiivalatöötajatele ja kõigile neile, kes võtavad osa õiguskorra kindlustamisest ning uue inimese kasvatamisest.

A. Green

Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja,
ENSV Ministrite Nõukogu juures asuva
vabariikliku alaealiste asjade
komisjoni esimees

ALAEALISTE KURITEGEVUSEST JA SELLE ÄRAHOIDMISEST

K. Kimmel,

Eesti NSV prokurööri asetäitja,
3. klassi riigiõigusnõunik

1. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis märgitakse, et kommunismi ehitavas ühiskonnas ei tohi olla õiguse-rikkumisi ega kuritegevust.¹ See tähendab, et nõukogude rahva ette on täie teravusega püstitatud kuritegevuse probleemi lõpliku lahendamise ülesanne juba lähemas tulevikus.

Kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ülesehitamise tingimustes on selle ülesande püstitamine ja praktiline lahendamine muutunud möödapääsmatuks, sest kõrvuti eesrindliku materiaal-tehnilise baasi loomisega eeldab kommunism ka uue inimese kujundamist, kelle teadvus ja käitumine vastaksid täiel määral uutele elutingimustele. See tähendab, et teadvus tuleb tõsta ühiskondliku olemise tasemele ning tagada nende täielik vastavus ja harmooniline kooskõla. Teadvusest on vaja välja juurida ja ajaloo kolikambrisse heita kogu see kõnts, mis sinna on sadestunud inimkonna arenemise protsessis, mis sinna on üle kandunud minevikust, ekspluataatorlikest ühiskondadest. Meie ühiskond peab end täielikult vabastama kõigest sellest, mis takistab ja pidurdab kiiret edasiliikumist ja kommunismikõrguste lõplikku vallutamist.

2. Püstitades kuritegevuse likvideerimise ülesande, lähtub partei mitte üksnes praktilistest kaalutlustest, vaid ka reaalsest võimalustest. Teatavasti tekkis kuritegevuse, selle meie ühiskonnale võõra nähtuse väljajuurimise praktiline vajadus juba nõukogude võimu algpäevil. Kuid tol ajal partei ei püstitanud ja ei saanudki püstitada ülesannet lahendada kuritegevuse likvideerimise ülesanne juba lähemate aastate jooksul. Selline ülesanne polnud tolle aja tingimustes reaalne ega jõukohane. Kuritegevuse likvideerimise ülesande püstitamiseks ja praktiliseks lahendamiseks oli vaja kõigepealt luua objektiivsed tingimused, s. t. kõrvaldada selle

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, kirjastus «Eesti Raamat», Tallinn 1965, lk. 98.

pahe põhilised sotsiaalsed põhjused. Oli vaja lõpuni välja juurida eraomandus tootmisriistadele ja tootmisvahenditele, hävitada ekspluateerimine kõigis tema vormides, likvideerida maa majanduslik mahajäämus, tõsta rahva elutaset ja teostada sügav kultuuri-revolutsioon. Alles nüüd, kus sotsialismi täieliku ja lõpliku võidu tulemusena on meie maal likvideeritud kuritegevuse põhilised sotsiaalsed põhjused, avanevad reaalsed võimalused kuritegevuse probleemi täielikuks lahendamiseks.

3. Kommunistliku Partei juhtimisel teevad nõukogude inimesed suuri edusamme kõikidel elualadel. Silmapaistvaid tulemusi on saavutatud ka kuritegevuse vähendamisel. Seejuures on ajalooliseks võiduks kuritegevuse põhiliste sotsiaalsete põhjuste likvideerimine. Ekslik oleks aga arvata, et kuritegevuse probleemi lõplik lahendamine ei tekita nüüd enam mingeid raskusi, et see, kunagi nii keeruline ülesanne, on muutunud lihtsaks, mida võib lahendada ilma eriliste pingutusteta. Ei tohi unustada, et kuritegevuse põhiliste sotsiaalsete põhjuste ja kuritegevuse enda lõplik likvideerimine on erinevad mõisted, mille vahele ei saa mehhaaniliselt võrdusmärki panna. Kuritegevuse põhiliste sotsiaalsete põhjuste likvideerimine ei tähenda veel kaugeltki kuritegevuse lõplikku likvideerimist. Peale põhiliste põhjuste eksisteerib arvukalt mitmesuguseid teisejärgulisi põhjusi ja asjaolusid, mis soodustavad kuritegevuse säilimist ja teatavates tingimustes isegi levimist. Tõsi, kuritegevuse põhiliste sotsiaalsete põhjuste likvideerimise tulemusena lakkas see olemast meil sotsiaalseks nuhtluseks. Meil on nüüd kõik reaalsed võimalused kuritegevuse järsuks vähendamiseks ja seejärel likvideerimiseks juba lähemas tulevikus. See ülesanne on muutunud meile jõukohaseks. Enesest mõista tuleb lõpliku võidu saavutamiseks ületada veel suuri raskusi, teha suuri jõupingutusi ja tõhusat tööd. Meil leidub veel küllaldaselt igasuguseid ühiskonnastaseid elemente, kes ei taha ajaga sammu pidada, kelle teadvuses ja käitumises domineerivad ekspluataatorlikust ühiskonnast pärinevad tõekspidamised ja kes püüavad elada ning käituda parasiitlikult. Kuigi selliseid inimesi ei ole meil enam palju, kujutavad nad endast siiski veel küllaltki suurt ohtu ühiskonnale. Ka tühine käputäis parasiite on suutelised rüvetama ühiskonda ja kahjustama selle huvisid. Sellepärast ei tohi enne kuritegevuse lõplikku likvideerimist kuritegevuse probleemi päevakorrast maha võtta, talle selga pöörata.

4. Sotsialistliku korra olemuses ei ole midagi niisugust, mis tekitab kuritegevust. Seega loob sotsialism kõik eeldused kuritegevuse täielikuks likvideerimiseks. Selle tõsiasja kinnitamiseks võib tuua hulgaliselt ümberlükkamatuid tõendeid. Kõige veenvamalt kinnitab seda muidugi elu ise. Statistilised andmed näitavad, et kuritegude arv väheneb meil pidevalt. Võrreldes eelmise aastakümnelega on kuritegevus vabariigis viimase kümne aasta jooksul vähenenud 24,2% võrra.

Vaadeldes kuritegevuse dünaamikat kodanlikus Eestis ja Nõukogude Eestis, näeme täiesti erinevat pilti. Kodanliku korra ajal oli Eestis kuritegude arv tunduvalt suurem kui nõukogude korra ajal. Erilist tähelepanu väärib seejuures asjaolu, et kodanlikus Eestis iseloomustas kuritegevust mitte üksnes selle rohkus, vaid ka pidev kasv. Kuritegevuse vähenemist ja isegi stabiliseerumist ei toimunud siin ei sõjajärgseil aastail ega ka mitte nn. õitsenguajastul. Hoopis vastupidi, peaaegu kogu kodanliku võimu perioodil näitas kuritegevus kasvutendentsi. 1920. aastaga võrreldes kasvas toimepandud kuritegude arv 1923. a. — 20,6%, 1926. a. — 19,4%, 1929. a. — 44,2%, 1932. a. — 73,9%, 1935. a. — 38,6% ja 1938. a. — 33,9% võrra.¹

Eriti levinud olid kodanlikus Eestis varavastased kuriteod. Ainuüksi vargusi pandi kodanlikus Eestis toime 5,3 korda rohkem kui Nõukogude Eestis. Kõik see kinnitab veel kord suure Lenini geniaalset õpetust, et kuritegevuse peamiseks sotsiaalseks põhjuseks on masside ekspluateerimine ning sellest tulenevad hädad ja viletsused, et kapitalistliku orjuse ja ekspluateerimise küüsis vabanevad inimesed hakkavad peagi ühiselureeglitest lugu pidama ja neid vabatahtlikult järgima.²

5. Öeldust ei tohi aga ekslikku järeldust teha ja arvata, et kuritegevus on meil lakanud olemast probleemiks, mis nõuab ka edaspidi pidevat tähelepanu. Mõningale edule vaatamata ei ole meie saavutused siin kaugeltki veel sellised, mis annaksid alust rahuloluks. Kuritegevus on meil ikka veel küllaltki levinud nähtuseks. Erilist muret tekitab aga alaealiste kuritegevus. Kui üldkokkuvõttes kuritegevus vabariigis näitab vähenemise tendentsi, siis alaealiste kuritegevus mõnevõrra isegi kasvab, ületades seejuures proportsionaalselt alaealiste endi arvulist juurdekasvu. Endiselt suur on alaealiste grupiline kuritegevus. Kõigist kohtu alla antud alaealistest panid kuriteo toime grupiga 1962. a. — 82%, 1963. a. — 78% ja 1964. a. — 75,5%. Järelikult, enamuse kuritegusid panevad alaealised toime grupiga. Viimasel ajal on avastatud kuritegelikke grupeeringuid, millesse kuulus kümneid alaealisi. 1964. a. avastati Tallinnas alaealiste grupp, kuhu kuulus ligi 40 noorukit. Sellest grupist osavõtjad panid algul linna tänavail toime huligaansusi, hiljem aga panid toime isegi röövimisi. 1965. a. algul avastati Tallinnas teine suurem alaealiste varaste grupp, kelle eesotsas oli alaealiste kasvatuskoolonia endine kasvandik. Selle grupi juures väärib erilist tähelepanu organisatsiooniline külg: igale grupi liikmele oli käele tätoveeritud eraldusmärk.

Kõik see näitab, kuivõrd tähtis on võitluse tugevdamine ala-

¹ A. Liit, Meie kriminaalpolitsei 20-aastane, Politseileht 1940, nr. 1/2 (552/3), lk. 12.

² V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 431—433.

ealiste kuritegevuse vastu üldse ja alaealiste grupilise kuritegevuse vastu eriti. Ei tohi hetkekski unustada, et otsustav löök kuritegevusele tuleb anda nimelt siin. Seepärast peab laste käitumine olema pidevalt kõigi riigiorganite, ühiskondlike organisatsioonide, kogu nõukogude üldsuse tähelepanu keskpunktis.

6. Kuritegevuse likvideerimine eeldab küsimusele asjatundlikku lähenemist. Katsed lahendada probleemi ainult repressiooni tugevdamise abil ei anna vajalikke tulemusi. Kuritegevuse edukaks likvideerimiseks on vaja kavandada ning rakendada ulatuslikke majandusliku, kultuurilise, pedagoogilise, kasvatusliku ja õigusliku iseloomuga vahendeid, mis hoiaksid ära ning teeksid võimaliku ühiskonnaohtlike tendentside kujunemise isegi üksikute nõukogude inimeste teadvuses ja käitumises. Lihtsustamised, mittekompetentsed järeldused ning uisapäisa tehtud otsused ei ole siin kohased ega sallitavad. Üksnes objektiivsete seaduste tunnetamise ja nende toime sihipärase ärakasutamise teel avanevad reaalsed võimalused kuritegevuse likvideerimiseks.

Kõigepealt on vaja välja selgitada ja kõrvaldada kuritegevuse objektiivsed põhjused, mis soodustavad mõningate isikute teadvuses ja käitumises ühiskonnaohtlike tendentside ja nende tendentside põhjal konkreetse kuritegeliku tahtluse kujunemist ning selle praktilist realiseerimist. Siinjuures on kohane märkida, et kõik need küsimused peavad olema mitte ainult õigusteaduse, vaid ka pedagoogika, sotsioloogia ja psühholoogia pidevaks uurimisobjektiks. Nende küsimuste uurimine ei tohi olla ka mitte ainult teadlaste monopoliks. Käsikäes teadlastega peavad nendega tegelema samuti kõik praktilised töötajad, kellel lasuvad elanikkonna kasvatamise või õiguskorra kaitsmise ülesanded. Partei õpetab, et kuritegevust sünnitavate põhjuste väljajuurimine kui kuritegevuse likvideerimise üks peamisi eeldusi peab olema kogu nõukogude üldsuse üheks tähtsamaks ülesandeks. Tuleb hoolitseda selle eest, et teadlaste ning praktikute koostöö ei kannaks juhuslikku iseloomu. Tuleks kokku leppida, et kõik seda liiki uurimused oleksid eelnevalt kooskõlastatud asjast huvitatud ametkondade ja organisatsioonidega. See väldiks ebaotstarbekate teemade lülitamist teaduslike asutuste uurimisprogrammidesse, tõstaks teaduslike uurimuste kvaliteeti ja efektiivsust. Samal ajal on vaja teha kõik selleks, et teaduslike uurimuste tulemusi saaks võimalikult kiiremini ning ulatuslikumalt võitluses kuritegevuse vastu ära kasutada. Selleks tuleb senisest rohkem kasutada uurimistulemuste ühiseid läbiarutamisi, mis on tavaliselt palju efektiivsemad kui muud informatsiooni vormid. Ühtlasi tuleks mõelda, kuidas saaks täielikumalt ära kasutada diplomitöödes ja dissertatsioonides tehtavad väärtuslikud ettepanekud. Seda tööd peaks koordineerima vabariigi Ministrite Nõukogu juures asuv Juriidiline Komisjon.

7. Meie vaenlased püüavad igasuguste võtetega mustata kommunistlikke ideaale ja nende teostamise võimalikkust igati kaht-

luse alla panna. Nad väidavad, et kommunismiehitaja moraalikodeksi nõuetele vastava inimese kasvatamine olevat utopia, teostamatu unistus. Nende arvates polevat inimkonda kunagi võimalik vabastada sellistest igavestest pahedest, nagu seda on kuritegevus. Oma seisukohtade kaitseks mõtlevad nad välja igasuguseid teooriaid, mis enamikul juhtudel ei oma vähematki ühist teadusega. Üheks niisuguseks väljamõeldiseks on teooria inimese nn. igavesti püsivast ja muutumatust loomusest, mille kohaselt inimese käitumise määravaks faktoriks olevat kaasasündinud instinktide vankumatu püsivus. Seejuures arvavad mõned kodanlikud teadlased, näiteks ameeriklane Mac Dougall, kaasasündinud instinktide hulka isegi sellised omadused, nagu seda on varanduse kogumine, eramanduse kultus, peremehe austamine jne. Muidugi pole sellel teadusega midagi ühist. Mac Dougalli taolised kirjamehed on suutelised käsitlema kaasasündinud instinktadena kõike seda, mis soodustab töörahva teadvuse risustamist, rahvahulkade ekspluateerimist ja orjastamist.¹

Taolistel teooriatel pole midagi ühist ka tegelikkusega. Tegelik elu kulgeb hoopis vastupidises suunas, kummutades ühe kodanliku teooria teise järel. Elu on juba ammugi kummutanud ka teooria inimese nn. igavesti püsivast ja muutumatust loomusest, millega kodanluse ideoloogid püüavad ikka veel tõestada uue inimese kujundamise võimatust. Inimene, kelle teadvus ja käitumine on vabad kõigist kahjulikest pahedest, pole mingi utopia ega ime, vaid reaalne tegelikkus. Valdav enamus nõukogude inimesi elavad ja käituvad juba tänapäeval kommunistliku moraali, uute progressiivsete tõekspidamiste järgi.

Mis puutub kaasasündinud instinktidesse, siis omavad need kahtlemata suurt tähtsust inimese elus. Kuid see ei tähenda hoopiski seda, et kaasasündinud instinktid avaldavad inimese käitumisele määravat mõju. Kaasaja inimene allub oma käitumises üha vähem ja vähem bioloogiliste reaktsioonide mõjule. Kuulus vene füsioloog I. M. Setšenov märkis tabavalt, et inimese psüühilise olemuse määravad üheksasaja üheksakümne üheksa tuhandiku ulatuses eluajal omandatud kvaliteedid. Inimese käitumise määravaks faktoriks on mõistus, aga mitte bioloogilised reaktsioonid.² Mõistus on ja jääb ühiskondlikuks kategooriaks. Väljaspool ühiskonda ei saa eksisteerida mõistust. See tekkis ja areneb ühiskondliku tööprotsessi mõjul, olles seega ühiskondliku olemise produktiks. Muutes oma elutingimusi, muudavad inimesed koos sellega ka iseendid, oma teadvust.³ Inimest ümbritseva sotsiaalse keskkonna muutmise on võimalik väga hästi teda mõjutada, kujundada temal

¹ J. Frolov, Instinktist mõistuseeni, Tallinn 1954, lk. 51.

² И. М. Сеченов, Рефлексы головного мозга, Москва 1961, стр. 78, 92, 94.

³ K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed, 1. kd., Tallinn 1957, lk. 33.

täiesti uusi tõekspidamisi ja käitumisvorme. Inimene, selle sõna otseses mõttes, ei ole niivõrd bioloogiline kui ühiskondlik olend. Kõik ta põhilised psüühilised omadused ning käitumise kvaliteetid kujunevad välja mitte kaasasündinud faktorite, vaid ühiskondlike suhete mõjul. Ükski inimene ei sünni ahnitsejana ega eraomanduse kummardajana. Taolised vääromadused, mis pahatihti osutuvad kuritegelike rünnete põhilisteks ajenditeks, omandatakse peale sündimist, väljastpoolt. Bioloogilised instinktid ei oma siin mingit tähtsust. Normaalse inimese käitumine on alati sihiteadlik ja allub mõistusele. Sellest võib ja suudab inimene alati hoiduda.

Järelikult tuleb kuritegevuse põhjusi otsida mitte kaasasündinud instinktides, vaid ühiskondliku olemise varjukülgedes ja pahe-des. Inimestel esineb muidugi nii füsioloogilisi kui ka mõningaid muid erinevusi, mis kahtlemata omavad teatavat tähtsust psüühiliste omaduste, mõistuse ja käitumise kujunemisel. Inimesed ei sünni absoluutselt sarnastena. Nad erinevad üksteisest mitte ainult väliselt, vaid ka iseloomu, temperamendi, võimete ja mõningate muude omaduste poolest. Teatavat mõju avaldavad inimese mõningate toimingutele ka kaasasündinud instinktid. Kuid kõik see räägib mitte rohkemast kui kasvatamisprotsessi individualiseerimise ja täiustamise vajadusest.

Õeldust järeldub, et kuritegevus ei ole bioloogiline ega ka mitte igavene nähtus, nagu seda mõned ekslikult arvavad, mõned aga sihilikult väidavad, vaid ta on ühiskondlik ning ajalooline kategooria, selliste ühiskondlike formatsioonide produkt, mille majandusliku aluse moodustab eraomandus tootmisriistadele ja tootmisvahenditele. Ta tekkis ühiskondlike suhete arenemise teatavates ajaloolistes tingimustes ja kaob pärast seda, kui lakkavad eksisteerimast teda sünnitanud põhjused. Järelikult, kuritegevuse likvideerimise ülesande täitmise võimalus ei tekita mingit kahtlust.¹

8. Kuritegevuse põhjused ei seisne mingeis kindlatesse vormidesse surutud konkreetsetes ja igavesti muutumatutes faktorites või asjaoludes. Iga üksikut kuritegu võivad tingida mitmed erinevad faktorid või asjaolud. Seepärast on kuritegevust tingivate ja seda soodustavate asjaolude väljaselgitamine, nende liigitamine ja kõrvaldamine väga keerukas ülesanne. Meie arvates V. N. Kudrjajtsev jaotab õigustatult need tinglikult kolme põhigruppi.²

Esimesse gruppi kuuluvad niisuguse jaotuse puhul asjaolud, mis moodustavad kuriteo vahetu ajendi või situatsiooni. Näiteks kod. A. lööb kod. B-d sellepärast, et viimane teda solvab. Kuriteo vahetuks ajendiks on siin kod. B. ebaõige käitumine. Taolised faktorid omavad küllaltki suurt kriminoloogilist tähtsust. Ja seda eeskätt isikuvastaste kuritegude puhul, kuigi selliste faktorite mõju ei

¹ V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 431—432.

² В. Н. Кудрявцев, К вопросу об изучении причин преступности, «Советское государство и право» 1964, № 5, стр. 11—20.

ole kaugeitki alati niivõrd tugev, et kuriteo toimepanemist esile kutsuda. Tavaliselt lahenevad sellised situatsioonid ilma eriliste ekstsessideta või ametlikus korras vastavate organite vahendusel.

Teise gruppi kuuluvad need faktorid ja asjaolud, mille mõjul kujuneb ühiskonnavastane isiksus. Kuritegevuse likvideerimise seisukohalt omavad sellesse gruppi kuuluvad faktorid ja asjaolud kõige suuremat tähtsust. Kurjategijal on moonutatud ettekujutus õigest käitumisest ühiskonnas. Tema isiksus on kõlbeliselt vildakalt kujunenud, esinevad tõsised kõrvalekaldumised tema psüühilises struktuuris. Sellise isiku parandamine, ümberkasvatamine ja õigele teele suunamine nõuab suuri jõupingutusi, sihikindlat ja asjatundlikku tööd. Kuid küsimus ei seisne üksnes kurjategija parandamises ja ümberkasvatamises. Koos sellega on vaja välja selgitada ja kõrvaldada põhjused, mis tingivad ühiskonnavastase isiksuse kujunemist. Aga just nende põhjuste väljaselgitamine ning kõrvaldamine ongi üks keerulisemaid kriminoloogilisi ülesandeid. Sest ühiskonnavastase isiksuse kujunemist võivad põhjustada väga mitmesugused ning väga erinevad faktorid (koodanlik propaganda, puudulik kasvatus kodus ja koolis, järelevalvetus jne.). Neile lisanduvad ka veel puht «seesmised» faktorid (temperament, andekus jne.), mille arvestamine omab küllaltki suurt tähtsust isiksuse kasvatamisel ja kujundamisel.

Kolmandasse gruppi kuuluvad faktorid ja asjaolud, mis soodustavad kuritegeliku tahtluse realiseerimist ja kuritegeliku tagajärje saavutamist (näiteks kauplusse sissemurdmist ja sealt kauba riisumist soodustab valve puudumine). Siia gruppi kuuluvad faktorid ja asjaolud omavad küllaltki suurt tähtsust kuritegude ennetamisel ja kuritegevuse likvideerimisel. Näiteks täpne arvestus ja range kontroll materiaalsete väärtuste tootmise, kulutamise ja alalhoiu üle takistab varavastaste kuritegude toimepanemist. Hästi korraldatud valveteenistus takistab avaliku korra rikkumist.

9. Kuritegevust ei ole sünnitanud sotsialistlik ühiskond. Kuritegevus pärineb sotsialismile eelnenud ühiskondlikest formatsioonidest. Sotsialistliku korra olemuses endas ei ole midagi niisugust, mis sünnitaks kuritegevust. Et ta meil veel siiski esineb, tuleneb eelkõige sellest, et osa meie kodanike teadvuses on veel säilinud eksploatatorliku ühiskonna inimvihkajaliku ideoloogia ja moraali igandeid. Nende igandite mõjul võib inimese teadvuses välja kujuneda kuritegelik hoiak, mis soodsate tingimuste esinemisel võib realiseeruda konkreetse kuriteo toimepanemise näol. Selles mõttes on minevikuigandid inimese teadvuses tõepoolest kuritegevuse põhjuseks nõukogude ühiskonnas.

Järelikult, minevikuigandite säilimise, levimise ja elujõulisuse põhjuste väljaselgitamine ja kõrvaldamine, eriti aga nende põhjuste väljaselgitamine ja kõrvaldamine, mis võimaldavad neil kahjustada isiksuse kujundamist, on kuritegevuse likvideerimise vääramatuks eelduseks.

Et mõningal osal nõukogude inimestest on säilinud vanast klassiühiskonnast pärinevad vaated, tõekspidamised, arusaamad ja tavad, on seletatav teadvuse taseme mahajäämisega ühiskondliku olemise tasemest.¹ Vana ühiskonna «sünnimärgid» annavad end tunda veel paljudes sotsialismi sfäärides.² Eriti märgatavad on need aga ühiskondliku psühholoogia sfääris. Nende säilimisele aitavad kaasa ka veel mõningad objektiivsed faktorid ja eelkõige rahvusvahelise kodanluse ideoloogiline diversioon meie kodumaa vastu.

Meie vabariigi tingimustes väärrib see faktor erilist tähelepanu. Teatavasti elab käesoleval ajal välismaal suur hulk eesti emigrante, kelle hulgas on sõjaroimareid, poliitilisi avantüriste ja lihtsalt pätistunud elemente. Kõik need tumedad jõud on valmis igasugusteks avantüürideks. Ja muidugi nihutatakse siin esiplaanile ideoloogiline diversioon, mille toimepanemist mõningal määral soodustab Nõukogude Eestis sugulaste ja tuttavate omamine. Isegi kirjavahetuse vabadust kasutatakse kodanliku moraali propageerimiseks. Pole raske ette kujutada, millest võivad oma sugulastele ja tuttavatele Nõukogude Eestis kirjutada näiteks sellised roimarid inimsuse vastu nagu Mere, Viks ja Linnas, kelle Nõukogude kohus tagaselja surma mõistis. Paljudel juhtudel kasutatakse kodanliku ideoloogia levitamiseks igasuguseid saadetisi kodumaale. Emigratsiooni ladvik teeb kõik selleks, et luua emigrantide hulgas väär ettekujutust elutingimustest kodumaal, nõukogude inimeste hulgas aga arvamust, et kodanlikes riikides on lihtsalt paradiis. Muidugi ei oma need odavad võtted nõukogude inimeste hulgas edu, kuid ekslik oleks arvata, et kõik see ei vääri üldsegi tähelepanu. Meil leidub veel üksikuid mahajäänud ja moraalselt ebakindlaid elemente, sealhulgas ka noorte seas, kes võivad vaimustusse sattuda isegi mõnest riideesemest, millel on välismaa kaubamärk. Sellepärast on vaja eesti emigratsiooni tagahoovides kokkuklopsitud väljamõeldisi mitte maha vaikida, vaid paljastada ja päevavalgele tuua, üldsusele hukkamõistmiseks esitada. Tarvis on just konkreetsete näidete varal paljastada kodanliku ideoloogia inimvihkajalikkude olemust ja valskust. Koos sellega on vaja tõhustada kommunistlikku kasvatust ja eriti just noorte hulgas.

10. Klassiühiskonnast pärinevad arusaamad ning kodanliku ideoloogia mõjud on küllaltki olulised, kuid kaugeltki mitte ainsad ja määravad faktorid, mis põhjustavad isiksuse vildakat kujunemist.

Isiksuse vildakale kujunemisele avaldavad suurt mõju vastuolud inimese vajaduste ja nende rahuldamise võimaluste vahel. Sealjuures tuleb silmas pidada mitte ainult puhtmateriaalseid vajadusi, vaid vajadusi laiemas mõttes. Võib eksimatult öelda, et

¹ Marksistliku filosoofia alused, Tallinn 1959, lk. 533—534.

² K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed, 2. kd., Tallinn 1960, lk. 13.

need vastuolud avaldasid väga suurt mõju üldistest tõekspidamisest kõrvalekaldumiste tekkimisele inimeste käitumises.

Klassiühiskonnas on sellised nähtused ja nende negatiivne toime paratamatud. Nende põhjused peituvad siin ühiskondlikes suhetes endis, mis rajanevad põhimõttel «kes keda».

Eraomandusele rajanev ühiskond on juba oma olemuselt kuritegelik. Kuritegevuse põhjused peituvad siin ühiskondlike ja tootmissuhete eripäras. See vördjalik ühiskond tekitab lakkamatult kogu oma olemisega parasiitlust ja kuritegevust. Ta sisendab inimestele jõhkrat egoismi, halastamatut konkurentsi, ahnust, omakasupüüdu, hoolimatut suhtumist ühiskondlikesse huvidesse ja kaaskodanikesse ning teisi taolisi inimvihkajalikke omadusi. Ühe inimese edu rajaneb siin teise õnnetusele. Suurema osa inimeste vajadused ei leia siin isegi minimaalset rahuldamist. Niisuguses ühiskonnas on soodsad tingimused isiksuse vildakaks kujunemiseks.

Hoopis teistsugune on selles osas olukord meil sotsialistlikus ühiskonnas, mille majandusliku aluse moodustab ühiskondlik omandus tootmisriistadele ja tootmisvahenditele. Meil on ühiskondlikud suhted igasugusest rõhumisest vabade ja tõeliselt üheõiguslike inimeste vennaliku koostöö suhted. Nõukogude inimest ümbritseb pidevalt kogu ühiskonna hoolitsus. Ühiskond avaldab temale kasvatuslikku mõju, ilmutab tema suhtes nõudlikkust ja isalikku hoolt, on talle suure innustava jõu allikaks. Kõige selle tulemusena kehastavad suurema enamuse nõukogude inimeste hingelaad ja moraalne pale endis inimese mõistuse kõrgemaid omadusi, kõige humansemaid ja õilsamaid tundeid, arusaamasid ja printsiipe. Nõukogude inimeste deviisiks on saanud partei programmis püstitatud loosung — «Inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend».¹ Siit tuleneb ka nõukogude inimeste printsiipiaalselt uus suhtumine töösse, ühiskondlikesse huvidesse, ühiselureglitesse ja kaaskodanikesse. Meil ei ole enam sotsiaalset pinda vastuolude tekkimiseks inimeste vajaduste ja nende rahuldamise võimaluste vahel. Sotsialism loob kõik tingimused elanike järjest kasvavate vajaduste rahuldamiseks. Kuid sellegipärast oleks ekslik arvata, et sotsialistlikus ühiskonnas on juba kõigi ühiskonnaliikmete kõik vajadused täies ulatuses rahuldatud, ja et vastuolud inimeste vajaduste ja nende rahuldamise võimaluste vahel pole siin enam üldsegi mõeldavad. Iga ühiskonnaliikme mõistlike vajaduste täielik rahuldamine saab võimalikuks alles kommunistlikus ühiskonnas. Alles siin kaovad täielikult vastuolud vajaduste ja nende rahuldamise võimaluste vahel.

Ka sotsialismi tingimustes pole niisugustel nähtustel enam märkimisväärset pinda. Siiski pole nende esinemise võimalused

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Programm, kirjastus «Eesti Raamat», Tallinn 1965, lk. 110.

siin veel täielikult välistatud. Sotsialistlikus ühiskonnas kehtib veel põhimõte: «igapähe tema võimete kohaselt, igapähe tema töö järgi» (NSV Liidu Konstitutsiooni § 12). Sealjuures ei peeta silmas mitte ainult ja isegi mitte niivõrd puhtmateriaalseid vajadusi ja nende rahuldamise võimalusi. Meie maal, kus sotsialism on täielikult ja lõplikult võitnud, ei oma puhtmateriaalsel pinnal põhinevad vastuolud inimeste vajaduste ja nende rahuldamise võimaluste vahel kuritegevuse põhjuste aspektist enam märkimisväärset tähtsust. Materiaalsest puudusest tingituna pannakse meil kuritegusid üha harvemini toime.

Hoopis suuremat kriminoloogilist tähtsust omavad muudel põhjustel esilekutsutud vastuolud. Noorte osas on näiteks suur kriminoloogiline tähtsus õige kooskõla tagamisel isiku tunnustamise vajaduse ja selle rahuldamise vahel. Selle vajaduse ignoreerimine, mida meil kahjuks nii mõnigi kord veel juhtub, kutsub esile tõsiseid ekstsesse ja on ühiselureeglitest kõrvalekaldumise üheks levinumaks ajendiks noorte hulgas. Noor, kellest ei peeta lugu, keda teistest madalamale asetatakse ja antud seltskonna vääriliseks ei peeta, otsib endale seltsilisi mujalt, eeskätt nende hulgast, kes temaga arvestavad ja teda omasuguseks peavad. Need teised aga, kes on nõus sellise «hüljatuga» sõbrustama, on tavaliselt poisid ja tüdrukud, kelle negatiivset mõju alatasa noorte kuritegelikule teele sattumise põhjusena küll ette tuua armastatakse, kuid mille ärahoidmiseks samal ajal siiski veel väga vähe ära tehakse.

Noori, kes käituvad halvasti, ei tohi eemale tõugata ja saatuse hoolde jätta. Hoopis vastupidi, neid on vaja hoida kogu ümbruskonna tähelepanu keskuses. Neid on vaja kaasa tõmmata ühiste ürituste läbiviimisele, ühiskondlikult kasulikule tegevusele. Samal ajal on vaja tugevdada kontrolli ja nõudlikkust selliste noorukite käitumise üle. Noorte kasvatamine peab toimuma nii, et neil ei saaks tekkida mõttetuid ning ebareaalseid vajadusi, samuti ka soove, millest pole võimalik üle saada ja mida ei suudeta rahuldada.

11. Isiksuse väärakujuumise üheks olulisemaks põhjuseks on laste puudulik kodune kasvatus. Kodune kasvatus on isiksuse kujunemisel põhjapanevaks faktoriks. Sellest oleneb, kas lapsest kasvab korralik inimene või mitte. Koduse kasvatus puudujääke on hiljem väga raske tasa teha. Ka kõige eeskujulikum kasvatustöö väljaspool kodu ei suuda iga kord täies ulatuses kõrvaldada koduse väärkasvatuse mõju isiksuse kujunemisele.

Koduse kasvatus puudused võivad seisneda vanemlike kohustuste mittetäitmisel, nende hooletus täitmisel või vanemlike õiguste kuritarvitamisel. Kõik see võib väljenduda väga mitmesugustes eri vormides (ükskõiksus, järelevalvetus, hellitamine, halb eeskuj jne.).

Välisele erinevusele vaatamata mõjuvad need kõik ühtemoodi

halvasti isiksuse kujunemisele. Lapse tundemaailm on väga vastu- võtlik välismõjudele. Seda võivad mõjutada ka näiliselt kõige tühi- semad asjaolud. Eriti tähelepanelikult suhtub laps vanemate käi- tumisse, püüdes seda igati jäljendada. Seejuures ei ole ta aga alati suuteline eristama head halvast — talle on mõlemad vastuvõeta- vad. Vanemate eeskujul on suur tähtsus lapse pidurdussüsteemi kujunemisel. Mida rohkem erineb vanemate endi käitumine sellest, mida nad nõuavad lapselt, seda nõrgemat mõju avaldab see lapse pidurdussüsteemi kujunemisele. Laps ei suuda mõista niisuguse nõude sisu. Näiteks laps, kes pidevalt näeb vanemate omavahelisi tülisid, muutub teiste vastu tooreks ja sekkub vaatamata keelule ka ise kergesti kaklustesse. Paljudel juhtudel võib lapse käitumise järgi tema vanematest küllaltki tervikliku ülevaate saada. Pole siis raske mõista, millist kahju võib avaldada vanemate ühiskonna- vastane käitumine lapse isiksuse kujunemisele.

Kahjuks leidub meil veel selliseid lastevanemaid, kes vaid sõnades täidavad oma vanemlikke kohuseid, tegelikult aga annavad lastele halba eeskuju. Millist kasvatust ja eeskuju võis oma neljale alaealisele lapsele anda näiteks kod. Lidia R., keda ennast on aasta jooksul kolm korda karistatud pisihuligaansuse eest, 5 korda toimetatud kainestusmajja ja korduvalt arutatud seltsimehelikus kohtus ühiskondliku korra rikkumise eest. Lõpuks pani ta toime varguse ja anti kohtu alla.

Hiljuti võttis rahvakohus ära vanemlikud õigused kod. Ingre- rete R-lt — kolme alaealise lapse emalt. Kohus tegi kindlaks, et see ema kuritarvitas süstemaatiliselt vanemlikke õigusi, andis las- tele halba eeskuju, õpetas neid liiderdama ja varastama. Suurema osa oma sissetulekust tarvitas ta alkohoolsete jookide ostmiseks ja orgiate korraldamiseks, mille tõttu lapsed kannatasid puudust ja elasid äärmises mustuses. Laste nähes on ta korduvalt olnud sek- suaalvahekorras juhuslike meeskodanikega. Ema eeskujul ja mõju- tusel hakkasid ka tütreid juba lapseas juhuslike meesisikutega seksuaalvahekorda looma, varastama ja ühiskondlikku korda rik- kuma.

Isiksuse kujunemisele avaldavad negatiivset mõju ka muud väärnähtused koduses kasvatuses, eriti kodune järelevalvetus ja liigne hellitamine. Puuduliku järelevalve ja liigse hellitamise tule- musena võivad lapsel areneda vildakad arusaamad tegelikust elust ja parasiitlikud kalduvused. Niisuguse lapse arusaamad satuvad kergesti vastuollu tegelikkusega ja kutsuvad esile eks- tsessid käitumises. Milleni viivad taolised puudused koduses kasva- tuses, näitab kujukalt traagiline juhtum T. perekonnas, kus 17-aas- tane Urmas tappis metsikult oma ema. See, ema silmis kõigiti ideaalne poeg, oli tegelikult juba ammu muutunud parasiidiks ja ohtlikuks kurjategijaks.

Laste järelevalvetust ja puudulikku kodust kasvatust põhjusta- vad mitte ainult subjektiivsed, vaid ka objektiivsed faktorid. Objek-

tiivsete faktoritena kerkivad kõigepealt esile vanemate puudulikud teadmised kasvatusküsimustes ja töölolekust tingitud nõrk järelevalve. Viimane asjaolu annab end eriti valusalt tunda perekondades, kus on ainult üks vanem. Kahjuks jääb säärase perekondade arv veel küllaltki suureks ja seda eeskätt lahutatud abielude ning vallaslaste sündimise arvel. Ometi oleneb kasvatusel efektiivsus suurel määral sellest, kuidas elutingimuste mõjuga ühte langetab.¹ Sellepärast tuleks mõelda, kuidas vältida selliste kergemeelseuse pinnal loodavate poolikute perekondade tekkimist.

Kuritegevuse probleemi lahendamine eeldab kõigi nende puuduste otsustavat likvideerimist. Esmajoones tuleb välja selgitada ja pideva kontrolli alla võtta kõik perekonnad, kus laste kasvamine toimub vääralt. Neilt vanemilt, kes kuritarvitavad vanemlikke õigus-, tuleb lapsed ära võtta ja vanemate kulul vastavatesse lasteasutustesse paigutada. Senisest suuremat nõudlikkust tuleb üles näidata vastutavate töötajate suhtes ja kõigi nende suhtes, kes tegelevad kasvatusküsimustega ning vastutavad sirguva põlvkonna kasvatamise eest. Tuleb asuda kindlalt seisukohale, et vastutaval tööpositiil, samuti pedagoogiks ei saa olla isik, kes pole suuteline kasvatama isegi oma lapsi kommunistlikult moraalkoodeksi vaimus. Tema hoolde ei tohi usaldada nõukogude inimeste kasvatamist. Samal ajal ei tohi unustada, et laste kasvatamine on väga keeruline protsess. Selle edukaks läbiviimiseks on vaja teada lapse arengu seaduspärasusi ning osata eristada ja arvestada ta loomupäraseid psüühilisi iseärasusi.²

On vaja hoolitseda selle eest, et kõik lastevanemad omaksid vähemalt minimaalseid teadmisi laste kasvatamisest. Selleks tuleb moodustada rohkem lastevanemate lektoriume, pedagoogilisi rahvaülikoole ja võtta kasutusse lastevanemate hulgas muid pedagoogiliste teadmiste levitamise vorme. Koos sellega tuleks kaaluda, kas ei oleks otstarbekohane pikendada ajavahemikku abiellumiseks avalduse esitamise ja abielu registreerimise vahel, et seda ära kasutada kohustuslikus korras loengute tsükli kuulamiseks perekonnaõiguse, pedagoogika ja tervishoiu küsimustes. Pikem ajavahemik võimaldaks ka tulevastel abielupooltel üksteist paremini tundma õppida. Vastavad lektoriumid selleks võiks moodustada perekonnaseisumäärade juurde. Kõik see aitaks kindlasti ära hoida kergemeelseid abiellumisi, ükskõikset suhtumist nõukogude perekonna loomisse ja asjatundmatut suhtumist laste kasvatamisse.

Tähelepanu vääriks ka viimasel ajal ajakirjanduses avaldatud arvamused, et tuleks leida võimalused alaealisi lapsi omavate naistöötajate tööpäeva lühendamiseks, mis võimaldaks neil rohkem

¹ Pedagoogika põhijooned, Tallinn 1965, lk. 28.

² Sealsamas, lk. 21.

tähelepanu pöörata laste kodusele kasvatusel. Laste kodusele kasvatusel tuleks vaadata kui ühele tähtsamale ühiskondlikule ülesandele. Samal ajal tuleks muuta ühiskondlikku arvamust valasemadesse. Igal juhul ei peaks neid esile toodama kangelastena.

12. Määratu suurt mõju avaldab isiksuse lõplikule kujunemisele kool. Koolis omandatakse mitte ainult teadmisi, vaid kõrvuti sellega toimub siin ka mõistuse, arusaamade, vaadete ja käitumise põhjalik viimistlemine. Puuduliku koduse kasvatusel tulemusena omandatud kõrvalekaldumised psüühikas ja käitumises võivad siin uute mõjude sunnil täielikult muutuda. Puuduliku kasvatustöö puhul toimub nende süvenemine, eeskujuliku kasvatusel puhul aga võivad nad hoopiski haihtuda.

Võib eksimatult öelda, et koolikohustuse seaduse ebarahuldav täitmine on üheks kaalukamaks kuritegevust soodustavaks faktiks. Andmed näitavad, et enamik kuriteo toimepannud isikutest omab väga madala haridustaseme, peamiselt 3—5 klassi. Nii oli kõigest 1962. a. vabariigis süüdimõistetuid haridus alla 7 klassi 77,6%, 1963. a. — 78,2% ja 1964. a. — 81,2%. Veelgi suurema erikaalu moodustavad sellised isikud huligaansuse, üliraske- ja raske kehavigastuse tekitamise, varguse, röövimise ja tapmise eest süüdimõistetute hulgas. Paljudel juhtudel ulatub nende osa siin koguni 100% piiridesse. Muidugi ei põhjusta vähene haridus veel iseenest kuritegevust. Küll aga loob puudulik haridus soodsa pinna ühiskonnaohtliku isiksuse kujunemiseks. Kahjuks aga ei tunta meil veel alati küllaldast muret koolikohustuse seaduse täpse täitmise üle. Selle asemel, et täiendada vähem kuulekate ja vähem võimekate laste kasvatamismetoodikat, otsivad nii mõnedki pedagoogid võimalusi nendest vabanemiseks.

Ainuüksi selle tulemusena langeb vabariigis aasta-aastalt üldhariduslikest koolidest välja suur hulk noorukeid veel enne 8-klasilise hariduse omandamist. Sageli kasutatakse sellistest lastest lahtisaamiseks nende üleviimist õhtukoolidesse. Siinjuures peab märkima, et seda ebaõiget praktikat kasutatakse viimasel ajal lubamatult laialt. Nii viidi 1959/60. õppeaastal päevakoolidest üle õhtukoolidesse 770 õpilast, 1960/61. õppeaastal — 758, 1961/62. õppeaastal — 562, 1962/63. õppeaastal 937. See ebaõige suund jätkus ka möödunud õppeaastal. Õhtukoolid on hakanud vastu võtma isegi alla 16-aasta vanuseid lapsi, kes koolikohustuse seaduse alusel peavad õppima päevakoolides. 1964/65. õppeaastal moodustasid alaealised kõigest õhtukoolide õpilastest umbes 28%. Nende hulgas oli 576 alla 16-aasta vanust last. Teatavasti on õhtukoolid loodud töötava noorsoo, aga mitte laste jaoks. Tingimused ja olukord ise erinevad nendes koolides paljuski päevakoolide tingimustest ja olukorrast, nad ei ole üldsegi kohandatud lastele. Pealegi soodustab laste üleviimine õhtukoolidesse koolikohustusest kõrvalehoidumist. Seda näitab juba üksnes õhtukoolidest õpilaste suur väljalangemine. Näiteks 1963/64. õppeaastal langes töolis-

noorte õhtukoolidest välja 32,8% ja maanoorte õhtukoolidest 40% õpilasi.

Paljudel juhtudel lubatakse alaealistel katkestada õppimine ainult sel motiivil, et nad on lõpetanud 8 klassi ja ei soovi enam edasi õppida. Mõõdunud õppeaastal ei õppinud 8,4% 14—17 aasta vanuseid lapsi. Sellist olukorda ei saa pidada normaalseks. Partei programm näeb ette juba lähemas tulevikus üldise keskkoolikohustuse kehtestamise.¹ Selle programmilise ülesande täitmiseks on vaja, et juba nüüd omandaks keskhariduse võimalikult rohkem noori.

Õpilaste väljalangemist koolidest soodustab omakorda ka laialdaselt levinud klassikursuse kordamine. 1963/1964. õppeaastal jäi üldhariduslikes koolides klassikursust kordama 7,2% õpilasi, töölisnoorte õhtukoolides — 12,9% ja maanoorte õhtukoolides 9,4%, kusjuures V ja VI klassis oli see protsent veelgi suurem, ulatudes üldhariduslikes koolides koguni 20%-ni. Paljud lapsed õpivad ühes klassis kolm ja isegi neli aastat. Näiteks Tallinna 2. Keskkooli õpilane Sirje R. õppis II klassis kolm aastat, Tallinna 5. 8-kl. kooli õpilane Vladimir Z. õppis IV klassis kolm aastat, Tallinna 46. Keskkooli õpilane Jüri M. õppis V klassis kolm aastat, Narva Internaatkooli õpilane Valeri M. õppis III klassis neli aastat. Taolisi näiteid võib kahjuks tuua hulgaliselt.

Kõige selle tulemusena on vabariigis hulgaliselt noorukeid, kes kusagil ei õpi ega tööta ja kes sisuliselt on potentsiaalseteks kurjategijateks. Seisuga 1. oktoober 1964. a. oli vabariigis üle tuhande 14—17 aasta vanust noorukit, kes ei õppinud ega töötanud. Erilist häiret tekitab seejuures asjaolu, et enam kui pooltel neist (60,4%) oli äärmiselt vähene haridus — vaid kuni 7 klassi, neist 28,2% omasid hariduse kõigest kuni 4 klassi. Kaasaja tingimustes on taolised inimesed sisuliselt kirjaoskamatud. Nemad just moodustavadki selle reservi, kelle arvel kurjategijate hulk pidevalt täieneb. Et likvideerida kuritegevus, tuleb kõigepealt need väärnähtused kõrvaldada.

13. Pedagoogiliste kollektiivide töös laste kasvatamisel esineb teisi puudusi, mis soodustavad isiksuse vildakat kujunemist. Meil leidub veel selliseid pedagooge, kes arvavad, et nende ülesanded koolis piirduvad vaid õppekava täitmisega. Reas koolides ei ole vajalikul tasemel õpilaste ideeline ja esteetiline kasvatus. Ideoloogiline kasvatus toimub pahatihti väga primitiivselt, seisnedes põhiliselt vaid üksikute vestluste korraldamises ning ajaleheartiklite kollektiivses lugemises. Ideoloogiline kasvatus peab aga läbima kõiki kasvatusvorme. Iga üritus peab järgima ka ideelise kasvatuse eesmärki. Seejuures peab ideoloogiline kasvatustöö toimuma nii, et lapsele ei tunduks see pealesunnituna ja igavana. Unusta-

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Programm, kirjastus «Eesti Raamat», Tallinn 1965, lk. 113.

takse, et ideeline ja esteetiline kasvatus on õppeedukuse aluseks ning igakülgseks arenenud isiksuse kujundamise pandiks. Lastele ei õpetata küllaldaselt viisakusreegleid ega sisendata austust sotsialistliku ühisele reeglite vastu.

Paljudes koolides on täiesti unarusse jäänud seksuaalküsimuste valgustamine. Ometi omab see küsimus küllaltki suurt tähtsust isiksuse kasvatamisel ja seksuaalkuritegude ärahoidmisel. Õpilastele tuleb sisendada eneseväarikust ning austust vastassugupoole suhtes, neile tuleb sisendada kõrget ideelisust ja moraalist puhtust.

Tõsiseid lünki esineb ka klassivälise töö organiseerimises ja läbiviimises. Üheks suuremaks puuduseks on siin see, et klassivälise tööga ei hõlmata alati neid õpilasi, kelle vaba aja veetmine peaks olema pedagoogide pideva kontrolli all. Tuleks mõelda, kuidas parandada ja täiustada pedagoogiliselt mahajäänud laste kasvatamise metoodikat nii koolis kui ka väljaspool kooli. Erilist tähelepanu tuleks seejuures osutada nende laste suvevaheaja õigele sisustamisele. Siin on kohane märkida, et nii mõnedki pedagoogid mõjutavad lapsi antipedagoogiliste, positiivseid tulemusi mitteandvate võtetega. Nimelt nõuavad paljud pedagoogid alusetult võimuorganite vahelesegamist ka niisugustesse õpilaste korrarikkumistesse, mille lahendamine kuulub ainult pedagoogide ja lastevanemate kompetentsi. Võimuorganite abiga püütakse mõjutada lapsi, kes ei kannu veel seaduse järgi mingit vastutust. Mõned pedagoogid ei taha kuidagi mõista, et niisugune praktika toob kasvatusel ainult kahju. Pedagoogid, kes iga tühise vahejuhtumi puhul võimuorganite poole pöörduvad, näitavad sellega vaid oma pedagoogilist võhiklust ja kaotavad peagi laste silmis lugupidamise. Samal ajal aga lapsed, keda korduvalt miilitsasse või prokuratuuri tassitakse, võivad muutuda teiste silmis kangelasteks, kellest hakatakse eeskuju võtma. Ka korrarikkujad ise võivad selle tagajärjel muutuda järjest jultunumaks ja hakata toime panema üha ohtlikumaid üleastumisi. Just niisuguste noorukite eestvedamisel kujunevadki alaealiste kuritegelikud grupeeringud või kambad. Pedagoogidel tuleks otsustavalt loobuda taolistest antipedagoogilistest võtetest laste kasvatamisel. Võimuorganid peaksid sekkuma nendesse küsimustesse vaid siis, kui nooruk on toime pannud kuriteo, mille eest ta tuleb kohtu alla anda või erirežiimiga kooli suunata. Kõigi muude üleastumiste puhul tuleb last mõjutada muude vahenditega. Vanemate osavõtt on siin üheks tähtsamaks kasvatuslikuks faktorigiks.

14. Teatavasti kuulub uue inimese kasvatamisel keskne koht töökasvatusel. Noorte osas on töökasvatus efektiivne vaid siis, kui see toimub koos õppimisega. Tegelikuses aga seda põhimist kasvatamise printsiipi veel rikutakse. Näiteks Tallinnas elunevaist töölisnoortest, kellel oli vaid 4—7-klassiline haridus, õppisid 1963/64. õppeaastal edasi ainult 50—60%. Töökasvatus peab sisendama noortele austust ning armastust igasuguse töö vastu ja koos

sellel vastikust ning sallimatust igat liiki parasiitidesse ja prii-leivasööjatesse.

Mõned arvavad ekslikult, et töökollektiiv on suuteline tasan-dama pedagoogilist praaki ja seepärast ei tule takistada alaealiste õppimise katkestamist, kui nad asuvad tööle, olgugi et neil ei ole isegi 8-klassilist haridust. Paljudes töötajate kollektiivides on kasvatustöö veel madalal tasemel. Mõned administraatorid vaatavad kasvatustööle kui teisejärgulisele ülesandele. Faktid näitavad, et ainult töö, ja pealegi veel juhuslikult valitud töö, noorele mingit kasvatuslikku mõju ei avalda.¹ Töö juures satub nooruk tihti kontrollimatuse olukorda, mis aga veelgi süvendab kõrvalekaldumisi tema käitumises. Seda tõendab juba üksnes asjaolu, et kõigest 1964. aastal kohtulikule vastutusele võetud alaealistest olid 53,6% töölisnoored. Kui seejuures arvestada, et töölisnoored moodustavad kõigest 14—17-aasta vanustest noortest umbes 15% (seisuga 1. oktoober 1964 — 14,6%), siis on selge, et väärale teele sattunud alaealiste parandamise ja ümberkasvatamise katsed nende koolist eemaldamise ja tööle suunamise teel end ei õigusta. Seepärast tuleb otsustavalt loobuda niisugusest väärast praktikast. Töökasvatustuleb organiseerida nii, et see kõigepealt tagaks kasvatuslikke eesmärgi. Noorte tööle suunamine peaks toimuma organiseeritult, nii et see neid rahuldaks ja vastaks ka riigi huvidele. Selle saavutamiseks peaks noortööliste ettevalmistamine toimuma üldreeglina kutsekoolides. Samal ajal tuleb tõsta ettevõtete ja asutuste juhatajate vastutust neile alluvate töötajate, eeskätt töölisnoorte kommunistliku kasvatus- eest. V. I. Lenin, rääkides töötajate kasvatus- eest, rõhutas, et kommunism eeldab igakülgselt arenenud ja igakülgselt ettevalmistatud inimeste kasvatamist.² Järelkult peavad nõukogude inimeste teadusliku maailmavaate ning haridus- ja kultuuritaseme tõstmise küsimused alaliselt olema kõigi riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide ning kogu nõukogude üldsuse tähelepanu keskpunktis.

15. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis märgitakse, et kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ülesehitamise tingimustes on vaja pidevalt kasvatada kõigis töötajates kõrget ideelisust ja moraali ning täielikult jagu saada kodanlike vaadete ja kommete jäänustest nõukogude inimeste teadvuses ja käitumises. Eriti tähtsaks peab partei sirguva põlvkonna kasvatamist.³ Uue inimese kasvatamise peamiseks faktoriteks on eeskätt meie elukorralduse objektiivsed tingimused ning kommunismiehitamise protsess ise. Siiski, ainuüksi vaid objektiivsed faktorid, kui tähtsad nad ka ei oleks, ei ole veel küllaldased vajalike tulemuste saavuta-

¹ A. C. Макаренко, О воспитании в семье, Москва 1955, стр. 204.

² V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 31.

³ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, kirjastus «Eesti Raamat», Tallinn 1965, lk. 107—108.

miseks. Siin ei saa läbi ilma partei-, riiklike organite ja ühiskondlike organisatsioonide vaevarikka ja sihikindla kasvatustööta.

Teatavasti sisaldab kasvatus eneses nii veenmist kui ka sundi. Lapse kasvatamisel, tema isiksuse kujundamisel on sunnil küllaltki suur tähtsus. Igale üleastumisele ja korrarikkumisele peab järgnema õiglane reageering. Lapse korrarikkumisele tuleb reageerida nii, et see oleks efektiivne ja maksimaalselt kasvatuslik. Võimalikult tuleb hoiduda ühe ja sama mõjutamisvahendi tagajärjetust kohaldamisest. Väga tähtis on õigeaegselt eraldada korrarikkujat sellest miljööst, mis on soodustanud kõrvalekaldumisi psüühikas ja käitumises. Siit tulenebki vajadus ohtlikke tegusid toimepärnud noorukite isoleerimiseks ja nende paigutamiseks erirežiimiga koolidesse või isegi alaealiste töökolooniatesse. Seejuures peaks nende ülalpidamine ka töökolooniates toimuma vanemate kulul. Alaealisele õiguserikkujale ei tohi kunagi jääda karistamatuse muljet, kuna see võib põhjustada retsidiivi tekkimist. Isikliku vastutuse tõstmine on tähtsaks faktoriks alaealiste kuritegevuse ärahoidmisel ja seda on tarvis ka teha. Seejuures aga ei tohi isikliku vastutuse osatähtsust üle hinnata. Tähtis on veenmist ja sundi õigesti kooskõlastada ning noorukis enesekasvatamise vajadus esile kutsuda. Ühtlasi on vaja tagada kõigi kuritegevust põhjustavate ja soodustavate faktorite avastamine ja nende kõrvaldamine ning tõhusa profülaktilise töö läbiviimine. Tuleb silmas pidada V. I. Lenini õpetust, et karistuse kasvatuslik ja hoiatav tähtsus ei seisne hoopiski mitte rangete karistuste mehhaanilises kohaldamises, vaid selles, et iga kuritegu saaks õigeaegselt avastatud ja selle toime pannud isiku suhtes efektiivselt reageeritud.¹

Alaealiste kuritegevuse ärahoidmine ja likvideerimine on kõigi riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide ning kogu nõukogude üldsuse üheks tähtsamaks ülesandeks. Erilist aktiivsust peavad siin ilmutama samuti miilitsaosakondade juures tegutsevad lastetoad, komsomol ja rahvamalevad. Veelgi vastutusrikkamad ülesanded lasuvad alaealiste asjade komisjonidel. Alaealiste asjade komisjonid peavad etendama organiseerivat osa õiguserikkumiste väljajuurimisel alaealiste seas. Vastavate riigiorganite ja laialdase üldsuse kaasabil peavad nad välja selgitama ja arvele võtma kõik need perekonnad, kus laste kasvatamine toimub puudulikult, ning rakendama abinõud puuduste kõrvaldamiseks. Vanemlike õiguste kuritarvitamise või laste kasvatamisest kuritahtliku kõrvalehoidumise faktide ilmnemisel peavad alaealiste asjade komisjonid püstitama küsimuse vanemlike õiguste äravõtmise ja laste vastavatesse kasvatusasutustesse suunamise kohta. Peab mainima, et suur osa alaealiste asjade komisjonidest ei täida veel täies ulatuses neile pandud ülesandeid. Paljudel neist pole ülevaadet perekondadest, kus laste kasvatamisse suhtutakse vastutustundetult

¹ V. I. Lenin, Teosed, 4. kd., lk. 357.

või kuritarvitatakse vanemlike õigusi. Alaealiste asjade komisjonid ei ole ka üles näidanud küllaldast initsiatiivi vanemlike õiguste äravõtmise osas isegi siis, kui nende käsutuses on ümberlükkamatuid fakte vanemlike õiguste kuritarvitamisest. Näiteks Kohtla-Järve Linna TSN TK juures asuv alaealiste asjade komisjon ei ole kordagi omal algatusel püstitanud vanemlike õiguste äravõtmise küsimust, kuigi paljudel juhtudel olukord seda nõudis ja komisjoni käsutuses olid vastavad materjalid. Nii arutati 19. novembril 1964. a. selle komisjoni istungil 8-aastase Igor T. ebaväärikat käitumist, mis väljendus koolikohustuse ebarahuldavas täitmisel ja korduvate varguste toimepanemises. Komisjonile oli teada, et Igori isalt on vanema poja suhtes juba vanemlikud õigused ära võetud, kuna ta on alkohoolik, skandaalitseb sageli kodus, peksab naist ja lapsi ning õpetab lapsi alkoholi tarvitama. Komisjoni istungil ütles ta avameelselt, et joomises ei näe ta midagi halba ja ei leia midagi halba ka selles, kui lapsed temaga koos viina võtavad. Vaatamata sellele piirdus komisjon ainult tema hoiatamisega.

Faktid näitavad, et vanemlike õiguste äravõtmise küsimus püstitatakse tavaliselt siis, kui ebanormaalne olukord on perekonnas kestnud juba pikemat aega ja põhjustanud raskeid tagajärgi. 1964. a. mais võttis rahvakohus ära vanemlikud õigused Klavdia Z-lt, kellel oli kaks alaealist last. Pikema aja jooksul ei teelnud see ema üldsegi oma laste kasvatamisega. Laste isa viibis juba kolmandat korda vabadusekaotusliku karistuse kandmisel. Samal ajal korraldas laste ema pidevalt korteris joominguid, millest võtsid osa juhuslikud isikud. Lapsed olid sunnitud kõike seda pealt vaatama ja näljastena tänavatel ringi hulkudes võõrastelt toitu kerjama. Kuigi kõik vastavad instantsid olid teadlikud olukorrast selles perekonnas ja pidevalt tagajärjetult arutanud ema vanemlike õiguste kuritarvitamist, võimaldasid nad siiski paljude aastate jooksul laste vaimset ja füüsilist sandistamist.

Mõni aeg tagasi võttis rahvakohus vanemlikud õigused ära Elsa M-lt, kuue lapse emalt. Kohtumaterjalidest nähtub, et laste ema pikemat aega kuskil ei töötanud, vaid korraldas joominguid ja elas amoraalset elu. Joomingute ajal toimusid korteris skandaalid ja kaklused, kuna lapsed olid sunnitud isegi miilitsast abi otsima. Tihti lahkus ema kodunt, jättes lapsed mitmeks päevaks omapead. Vanemlike õiguste äravõtmise asemel piirduti ka siin korduvalt vaid küsimuse arutamisega alaealiste asjade komisjonis.

1964. aastal on vabariigi kohtutes arutatud vanemlike õiguste äravõtmise küsimust 190 lapse suhtes. Nagu neist materjalidest nähtub, oleks enamik neist pidanud olema rahvakohtu arutamise objektiks juba tunduvalt varem. Sellises delikaatses küsimuses, nagu seda on vanemlike õiguste äravõtmine, ei tohi muidugi mõtlematult kiirustada ja vanemlikud õigused tuleb ära võtta ainult erakordsetel juhtudel. Kuid ei tohi ka oodata, millal saabuvad raskeid tagajärjed. Ei tohi lubada, et mõned vastutustundetud kodani-

kud oma lapsi vaimselt sandistavad ning neist parasiite ja ühiskonnavastaseid inimesi kasvatavad. Seal, kus on ohus lapse isiksuse kujunemine, tuleb tegutseda viivitamatult ja resoluutselt. Sellistelt vanematelt peab lapsed ära võtma ja riigi kasvatada andma. Alaealiste asjade komisjonide ülesandeks on ka tõhusa kontrolli organiseerimine koolikohustuse seaduse täpse täitmise üle ja selle kindlustamine.

Vastavate riiklike ning ühiskondlike organisatsioonide ja laialdase ühiskondliku aktiivi kaasabil peavad nad tagama, et meil ei oleks ühtki noorukit, kes ei õpi ega tööta, ega ühtki järelevalvetut last. Alaealiste järelevalvetuse likvideerimine on alaealiste kuritegevuse likvideerimise üks peamisi eeldusi. Kuna alaealiste asjade komisjonide osatähtsus järjest kasvab, tuleks leida võimalus näha komisjoni koosseisus ette palgaline ametikoht. Ühtlasi tuleks kaaluda, kas ei ole otstarbekohane anda miilitsa lastetoad alaealiste asjade komisjonide või haridusorganite alluvusse, kuna nende tegevus on otseselt seotud pedagoogilise tööga.

ALAEALISTE POOLT TOIMEPANDUD TEISTKORDSETE KURITEGUDE PÕHJUSED NING NENDE KÕRVALDAMISE TEED

N. Grabovskaja,

Leningradi Riikliku Ülikooli õigusteaduskonna kriminaalõiguse kateedri dotsent

Kuritegevuse ärahoidmine eeldab samuti peale muu ka teistkordsete õiguserikkumiste ja kriminaalretsidiivi ärahoidmist.

On teada, et enamiku raskematest kuritegudest panevad toime nimelt retsidiivistid. Sellepärast mitte juhuslikult ei käsitleta nõukogude kriminaalseadusandluses teistkordsust ja retsidiivi kui raskendavaid asjaolusid.

Erakordne tähtsus võitluses kuritegevuse vastu on kriminaalretsidiivi ärahoidmisel alaealiste hulgas. Seetõttu on seda nähtust tekitavate põhjuste teaduslik uurimine eriti tähtis.

Retsidiivi ja teistkordsuse uurimisel ei tuleks piirduda 18 aasta vanusepiiriga, kuna need võivad mõnikord avalduda ka pärast täisealiseks saamist.

Alaealiste kuritegevuse retsidiivi uurimise tulemused Leningradis kinnitavad, et varem süüdimõistetud alaealiste poolt toimepandud kuriteod on üldreeglina ohtlikumad kui nende poolt esmakordselt toimepandud kuriteod. Kui alaealiste poolt esmakordselt toimepandud kuritegudel üldreeglina puuduvad kvalifitseerivad tunnused ning nad seisnevad niinimetatud lihtvarguses või huliigaansuses, siis varem süüdimõistetud alaealised panevad toime neid kuritegusid raskendavatel asjaoludel, kusjuures nad panevad sagedamini toime ka niisuguseid eriti ohtlikke kuritegusid nagu röövimine, tahtlik tapmine, vägistamine jne. Retsidiivi korral on sagedased ka kuritegude konkurentsi juhtumid.

Võrreldes varem toimepandud kuritegudega on teistkordselt suurem osa kuritegusid toime pandud grupiliselt (umbes 80%).

Tuleb samuti märkida grupist osavõtjate arvu kasvu ja kuritegelike episoodide arvu suurenemist. Esmakordsed kuriteod pandi tavaliselt toime grupi poolt, mis ei tekkinud seoses kuritegelike

kavatsustega, vaid muul alusel (ühine ajaveetmine, ühine õppimine või töö, juhuslik tutvus jms.). Niisuguse grupi liikmete tegevus kujunes kuritegelikuks sageli alles kuriteo toimepanemise käigus. Retsidivistide poolt toimepandud kuriteod, samuti suurem osa muid teistkordseid kuritegusid, pandi toime ettekatsetult kuritegude toimepanemiseks tekkinud gruppide poolt. Need kuriteod pandi toime rohkem läbimõeldult ja organiseeritumalt ning nende avastamine osutus real juhtudel keerukamaks.

Esineb samuti juhtumeid, kus täiskasvanud retsidivistid kasutavad ära nende poolt organiseeritavate kuritegude toimepanemisel karistuse ärakandnud või kolooniast vabanenud alaealisi.

Niisuguste kuritegude ohtlikkus seisneb ka selles, et nende toimepanemisse tõmbavad retsidivistid kaasa alaealisi, kes ei ole varem kuritegusid toime pannud.

Suure ohtlikkusega on ka teistkordselt toimepandud kuriteod alaealiste poolt, kelle suhtes oli kohaldatud pedagoogilise või ühiskondliku mõjutamise vahendeid või kelle suhtes ei olnud üldse mingisuguseid vahendeid kohaldatud.

Alaealised panevad teistkordselt õiguserikkumisi toime tavaliselt juhul, kui nende poolt varem toimepandud kuritegu jäi avastamata või selle eest ei mõistetud karistust või antud õiguserikkuja suhtes kohaldatud vahendid osutusid mitteküllaldaselt efektiivseteks.

Alaealiste poolt teistkordselt toimepandud kuritegude ja kriminaalretsidiivi küsimus on vahetult seotud alaealiste õiguserikkujate suhtes kohaldatavate vahendite efektiivsuse küsimusega.

Seepärast on otstarbekohane tutvuda varem ühtede või teiste mõjutamise vahendeile allutatud alaealiste uurimise mõningate tulemustega. See materjal võimaldab samuti kindlaks teha, kes nimelt paneb teistkordselt toime õiguserikkumisi.

1964. a. detsembris uuriti Leningradis isikuid, kelle suhtes 1963. a. jooksul (aasta enne kontrollimist) kohaldati mõjutamise vahendeid, või kes selleks ajaks olid ära kandnud vabadusekaotuse, olid tingimisi süüdi mõistetud või olid vabanenud kasvatuskolooniast. Uurimine organiseeriti Leningradi linna prokuratuuri poolt koos Leningradi ülikooli kriminaalõiguse kateedriga.

Uurimine toimus suulise vestluse teel isikutega, kelle suhtes oli kohaldatud mõjutamise vahendeid, samuti nende vanematega ja administratsiooni või üldsusega elu-, töö- või õppekohal.

Vastavalt selleks otstarbeks väljatöötatud ankeedile uuriti suurt gruppi isikuid, kelle hulgas oli protsentuaalselt:

a) töökolooniast vabastatud vabadusekaotuse ärakandnud isikuid	12,6%;
b) varem tingimisi süüdimõistetud isikuid	31,0%;
c) alaealiste kasvatuskolooniast tagasipöördunud isikuid	34,3%;

d) isikuid, kelle suhtes alaealiste asjade komisjonid võtsid tarvitusele muid kasvatusliku iseloomuga vahendeid	13,1%;
e) VNFSV KrK § 52 alusel käendusele antud isikuid	4,4%;
f) isikuid, kelle suhtes seltsimehelikud kohatud kohaldasid ühiskondliku mõjutamise vahendeid	4,6%
	<hr/> 100,0%

Tuleb märkida, et uuritavate protsent igas grupis ei vasta selle grupi isikute üldarvule linnas, kelle suhtes oli kohaldatud neid või teisi mõjutamise vahendeid. Siiski, isikud, kellele oli mõistetud kriminaalkaristus, moodustavad 43,6%, mis peaaegu vastab kohaldatud kriminaalkaristuste üldisele suhtele võrreldes teiste mõjutamise vahenditega (56,4%).

Teostatud uurimuse tulemusena saadi huvitavaid andmeid alaealiste õiguserikkujate suhtes kohaldatud mõjutamise vahendite efektiivsuse ning nende poolt õiguserikkumiste uue, teistkordse toimepanemise põhjuste kohta.

Uurimisel saadud andmed näitavad, et absoluutne enamus uuritud isikutest, kelle suhtes oli varem kohaldatud neid või teisi mõjutamise vahendeid, on hõlmatud käesoleval ajal ühiskondlikult kasuliku tegevusega, töötavad või õpivad edukalt (71,1%). Paljusid nendest iseloomustatakse töökohal, koolis, perekonnas hästi.

Ennekõike on otstarbekohane vaadata mõningaid uuritavate isiksust iseloomustavaid andmeid. Õiguserikkumisest kuni uurimise momendini möödunud aja jooksul toimusid loomulikult mõningad vanuselised muudatused. Kui õiguserikkumise momendil moodustasid enamuse 14—15-aastased (37,8%), siis uurimise momendil olid enamuses 15—17-aastased, kes moodustasid 58,6%. Uuritavate hulgas oli samuti 18-aastasi (18,7%).

Seega enamuse uuritavatest olid 16-aastased ja vanemad (77,3%), mis vastab nooruse algusele, s. o. perioodile, mil isiksuse kujundamine nõuab pidevat tähelepanu, sageli ka abi. Absoluutse enamuse moodustavad meessoost isikud — 96,4%.

Suurt huvi äratavad andmed uuritud isikute tegevuse liigi kohta võrreldes andmetega õiguserikkumise toimepanemise ajal. Õpilaste arv nende hulgas vähenes 31,2%-lt, 9,2%-ni.

Samal ajal töötavate isikute arv kasvas 38,4%-lt 66,3%-ni. Siin andsid end tunda vanuselised muudatused. Eriti rõõmustav on märkida samaaegselt õppivate ja töötavate isikute arvu tunduvalt suurenemist. Kui õiguserikkumise toimepanemise ajal neist õppis ja töötas 9,8%, siis uurimise momendil juba 27,6%.

Umbes pooled töötavatest isikutest omandasid tootmiskvalifikatsiooni ja saavad head töötasu. Kuigi selles küsimuses ei ole kogutud täielikke andmeid, kuid võrreldes töötavate isikute kohta

saadud andmete üldarvuga — teenib kuni 50 rubla — 51,4% ja üle 50 rubla — 48,6%.

Peaaegu muutumatuks jäi ilma kindla tegevuseta isikute protsent. Kuigi need ei ole ühed ja samad isikud, ei saa olukorda tunnistada rahuldavaks.

Uurimisel tuvastati, et 7,5% varem süüdimõistetud isikutest võeti vastu komsomoli. Suureses kommunistlike noorte arv ka isikute hulgas, kelle suhtes kohaldati teisi mõjutamise vahendeid (7,2% asemel 20,8%).

Ülaltoodud andmed, samuti ka teised uurimisel saadud materjalid (uuritavate huvide, nende spordi ja isetegevusega tegelemise, nende sõprade, üldsuse poolt nendesse tähelepaneliku ja nõudliku hoolitsuse kohta jne.), lubavad teha järelduse, et alaealiste õiguserikkujate suhtes kohaldatud mõjutamise vahendid olid põhiliselt efektiivsed. Kuid ei ole mingit alust rahuloluks. Kriminaalretsidiiv jääb alaealiste hulgas endiselt kõrgeks.

Uuritavate üldarvust umbes 5,9% panid toime uusi, sealjuures real juhtudel enamohtlikke kuritegusid. Peale selle, 23% uuritud isikute käitumine sisendab tõsist kartust. Mõned neist ei tööta, ei õpi, ei ööbi sageli kodus, on seotud ühiskonnavastaste elementidega, joovad jne., olles seega kuriteo toimepanemise piiril.

Niisiis, 28,9% varem kuriteo toimepannud isikutest peale mõjutamise vahendite kohaldamisest aasta möödumist ei saa veel tunnistada paranenuks ja nende suhtes kohaldatud mõjutamise vahendid osutusid mitteküllaldaselt efektiivseteks.

Nende või teiste mõjutamise vahendite efektiivsuse astme kohta võib teha teatud järeldusi järgmiste andmete põhjal:

Uuritud isikute arvust, kelle suhtes kohaldati:

	Vabadusekaotus	Tingimisi süüdimõistmine	Alaealiste kasvatuskooli sisse saatmine	Teised alaealiste asjade komisjoni poolt kohaldatavad ühiskondliku mõjutamise vahendid	Ühiskondlik käendus	Seltsimeheliku kohaltu poolt kohaldatavad mõjutamise vahendid
Panid toime uusi kuritegusid	7,9%	4,8%	6,7%	6,0%	3,3%	2,4%
Äratavad kartust	20,4%	16,9%	34,8%	17,0%	9,0%	18,0%

Toodud andmed näitavad, et kõige rohkem uusi kuritegusid panid toime vabadusekaotuse kandmiselt vabanenud isikud — 8%, mis ületab teistkordsuse keskmise protsendi kõikide gruppide järgi.

Kõige väiksem on uute kuritegude toimepanemise protsent käendusele antud isikute seas (3,3%) ja isikute seas, kelle asju vaatasid läbi seltsimehelikud kohtud — 2,4%.

Enamus uutest kuritegudest pandi toime 6—8 kuu jooksul pärast töö- või kasvatuskolooniast vabanemist või pärast tingimisi süüdimõistmist või veidi varem, 4—6 kuud pärast muude mõjutamise vahendite kohaldamisest.

Uurimisega selgitati samuti välja isikud, kelle käitumine ei anna alust eeldada, et nad teistkordselt kuriteo toime panevad, kuna nad töötavad, õpivad ja üldreeglina käituvad korralikult. Samal ajal on need isikud täielikult jäetud eneste hoolde ja vajavad mõningat abi, tähelepanu, mõnikord ka üldsuse kontrolli selleks, et neid paremini ja täielikumalt ümber kasvatada. Niisuguseid isikuid on umbes $\frac{1}{3}$ kõigist uurituist.

Uurimisel saadud andmed võimaldasid prokuratuuril, alaealiste asjade komisjonidel ja üldsuse esindajatel võtta viivitamatult tarvitusele vajalikke abinõusid abi vajavate isikute suhtes kontrolli ja ühiskondliku abi tugevdamiseks. Uurimise andmed andsid prokuratuurile võimaluse teha rea esildisi ja võtta tarvitusele muid vahendeid õiguserikkumiste teistkordse toimepanemise ärahoidmiseks.

Uurimise materjalid võimaldasid samuti analüüsida mõningaid kohaldatud mõjutamise vahendite efektiivsuse küsimusi.

Alaealiste töökoloonias karistuse ära kandnud isikud töötavad, õpivad, teenivad Nõukogude armees aega jne. pärast kolooniast vabanemist üldreeglina edukalt. Samal ajal on täiesti ilmne, et nimelt töökolooniast vabanenud isikute hulgas on kõige kõrgem retsidiivi protsent (7,9%). Just nende hulgas on suur protsent isikuid, kelle suhtes on alust eeldada retsidiivi võimalikkust (20,4%). Peale selle, üle 25% neist isikutest vajavad ühiskondlikku abi ja järelevalvet.

Kuna täielikud arvestusandmed puuduvad, ei õnnestunud kindlaks teha, millise osa moodustavad uuritavad isikud kõigist alaealiste töökolooniast vabanenud isikutest.

Tähelepanu äratav see asjaolu, et alaealiste töökolooniast vabanenud isikutest oli üle poole uurituist mõistetud vabadusekaotusele tähtajaga kuni kaks aastat. Umbes $\frac{1}{3}$ kõigist uurituist oli mõistetud vabadusekaotusele üheks aastaks ja ainult üksikutel juhtudel tähtajaga alla aasta. Ülejäänud alaealised olid mõistetud vabadusekaotusele kahest kuni kolme aastani ja ainult mõned pikemaajalisele vabadusekaotusele.

Sealjuures ainult vähesed töökolooniast vabanenud isikud kandsid karistusaja täielikult ära (2,7%). Nende hulgas on isikud, kes mõisteti vabadusekaotusele üheks aastaks, kes aga enne süüdimõistmist olid mõnikord 2 kuud, mõnikord veelgi kauem eelvangistuses.

Seega kuigi süüdimõistetud alaealiste töökoloonias viibimise

aeg on umbes üks aasta, viibisid mõned uuritutest koloonias faktiliselt 6—8 kuud.

Koloonias viibimise aeg ei kindlusta üldreeglina üldharidusliku taseme tõstmist isegi ühe klassi võrra, samuti ka tootmisalase kvalifikatsiooni saamist. Seejuures tuleb arvestada, et alaealise koloonias viibimine, eriti alguses, on sageli seotud negatiivse mõjuga tema suhtes teda ümbritsevate süüdimõistetute poolt. Kahtlemata võiks real juhtudel lühiajalise vabadusekaotuse asemel edukalt kohaldada muid vabadusekaotusega mitteseotud karistusvahendeid, mis aga kindlustaksid ühiskondliku järelevalve alaealiste üle.

Kinnipidamiskohast ennetähtaegselt vabastatud isikute hulgas retsidiivi esinemine annab tunnistust ennetähtaegse vabastamise liiga ulatuslikust, mõnikord aga ka põhjendamatust kohaldamisest.

Uurimise tulemused ja teised materjalid kinnitavad, et mõningane osa endistest alaealiste töökoloonia kasvandikest viibivad ka pärast vabanemist ebasoodsates, sageli samades tingimustes, mis põhjustasid nende poolt esimese kuriteo toimepanemise. Nii on uurimisandmete alusel paljud vabadusekaotuse ärakandnud ja uusi kuritegusid toimepannud isikud, samuti isikud, kelle suhtes on retsidiivi kahtlus, tagasi pöördunud perekondadesse, kus olukord on jäänud ebasoodsaks (vanemate joomingud või amoraalsus, ühe vanema kriminaalkorras süüdimõistmine, vanemliku autoriteedi puudumine, vabanenule vajaliku kasvatusliku mõju osutamise võimatus haiguse, töötingimuste tõttu jne.).

Sageli süvenes nimetatud olukord selle tagajärjel, et alaealine saavutas õigustamatult iseseisvuse, sai aru vanemate tühisusest, tugevnes konflikt vanematega, või talle tehti etteheiteid koloonias viibimise pärast jne.

Mõnikord kaasnesid sellega või avaldasid vabanenud alaealisele omaette negatiivset mõju mõningad tema tööle paigutamise seotud puudused.

Uurimise andmetel paljud kolooniast vabanenud ja teistkordselt kuritegusid toimepannud isikud ei töötanud sageli peale vabanemist 3—5 kuud. Ilma kindla tegevuseta isikute arv pärast vabanemist uusi kuritegusid toimepannud isikute hulgas on suurem kui esmakordselt süüdimõistetud isikute hulgas.

Ikka veel esineb juhtumeid, kus mõned ettevõtete juhatajad ei taha kolooniast vabanenuid tööle võtta või siis paigutavad neid mittekvalifitseeritud tööle, arvestamata nende eriala ja kvalifikatsioonijärku (seejuures ei peeta silmas, et see võib enesega kaasa tuua rahulolematuse, mõnikord ka solvumise). Mitte alati ei osutata töölevõetuaile kollektiivis vajalikkude tähelepanu: paljudel neist on materiaalseid raskusi (sageli kuni esimese palgapäevani) või nad vajavad hädasti elukondlike tingimuste parandamist; mõnele on vaja kätte näidata reaalseid võimalusi edasiseks hariduse omandamiseks, tootmistaseme tõstmiseks, kultuurseks puhkuseks, neile

tuleb ilmutada sõbralikke tundeid, et nad üle saaksid neil juhtudel esinevast kinnisusest ja võõrdumusest; mõnelt on tarvis nõuda vajalikku käitumist ja oma kohustustesse vastutustundlikku suhtumist nii kollektiivis kui ka kodus.

Ebasoodsad tingimused mõnedes perekondades, kus karistuse ärakandnud isikud viibivad, tootmiskollektiiviga õigete suhete puudumine või üldse vastutustundetu olesklemine vanemate arvel ilma mingi töö ja kohustusteta, samuti ka kõrge töötasu (seejuures on mõnede karistuse ärakandnud isikute vajadused üpris primitiivsed) viivad tavaliselt vanade sidemete uuendamisele ja tugevdamisele ühiskonnavastaste elementide või teiste karistuse ärakandnud isikutega, kes samuti ei leidnud või ei otsinud õiget teed. Nad joovad koos, mängivad hasartmänge, mis sageli viib pussitamiseni, muutuvad kõlvatuks. Alkoholi tarvitamine, millel oli esimese kuriteo toimepanemisel juhuslik iseloom, muutub nüüd nende jaoks alaliseks tegevuseks.

Tingimisi süüdimõistmine on uurimise tulemuste ja teiste andmete alusel väga efektiivne tingimisi süüdimõistetud isikute üle vajaliku kontrolli teostamisel katseajal ja pärast selle möödumist veel mõne aja jooksul.

Uurimisel kontrolliti umbes 64% linnas selle perioodi jooksul tingimisi süüdimõistetud alaealiste üldarvust.

Uuritute hulgas on võrreldes vabadusekaotuse ärakandnud isikutega töötavate isikute protsent kõrgem, on rohkem samaaegselt töötavaid ja õppivaid isikuid, vähem neid, kelle suhtes on retsidiivi võimalikkuse kahtlus ja väiksem retsidiivi protsent — umbes 5%.

Enamikel juhtudel teostavad vajalikku järelevalvet tingimisi süüdimõistetute käitumise üle töötajate kollektiivid või üksikisikud, kellele see kohustus on kohtu poolt pandud.

Enamusele uurimisel kontrollitud tingimisi süüdimõistetuile oli mõistetud vabadusekaotus. Neist viimastele oli enamuses mõistetud kuni kaks aastat (54,9%).

Katseaeg suuremal osal oli 2 ja 3 aastat.

Tingimisi süüdimõistmise efektiivsusele aitab kaasa süüdimõistetule tema poolt katseaja jooksul uue kuriteo toimepanemise õiguslike tagajärgede selgitamine. Suur tähtsus on tingimisi süüdimõistva kohtuotsuse arutamisel töötajate kollektiivides, millest sageli võtavad osa kohtunikud ja rahvakaasistujad, šeflusel tingimisi süüdimõistetute üle, nende kaasatõmbamisel õppimisse, ühiskondlikku tegevusse, tähelepanelikul suhtumisel nende elukondlikesse tingimustesse, huvidesse, teiste isikutega sõbrustamisse jne.

Paljud rahvakaasistujad külastavad tingimisi süüdimõistetuid, kohtuvad nende vanematega ja isikutega, kellele on usaldatud järelevalvet tingimisi süüdimõistetute üle.

Mõningatel juhtudel suhtuvad alaealised ikkagi tingimisi süüdimõistmisesse kui karistusest vabastamisse.

Kohtu alla andmisega tekib alaealisel kartus, et talle mõiste-

takse vabadusekaotus, eriti kui ta oli enne seda vahi alla võetud. Pärast seda tema suhtes tingimisi süüdimõistmise kohaldamisele vaadatakse kui karistusest vabanemisele, eriti kui alaealine ei tunnista oma süüd, ei kahetse, ei saa aru tingimisi süüdimõistmise tähendusest, kui ta sellele lisaks pärast süüdimõistmist ei tunneta tema suhtes kehtestatud järelevalvet.

Üksikutel juhtudel isikud, kellele oli usaldatud järelevalve tingimisi süüdimõistetute üle, ei ole võimelised seda teostama või sellesse suhtutakse vastutustundetult.

Järelevalve puudumise tagajärjeks on sageli tingimisi süüdimõistetute omavoliline lahkumine kollektiivist, kellele oli usaldatud järelevalve alaealise üle, uuele tööle minek, kus tingimisi süüdimõistmisest midagi ei teata, tööluusid, joobnud olekus tööle ilmumine, muude ebasoodsate elu- ja kasvatustingimuste, tavaliselt alaealiste kuritegevust tingivate negatiivsete mõjude esinemisel ka uute kuritegude toimepanemine.

Nagu vabadusekaotuse ärakandnud, nii ka mõned tingimisi süüdimõistetud alaealised jäävad äärmiselt keerulisse perekondlikku olukorda. Samuti avaldavad tingimisi süüdimõistetute suhtes edaspidigi mõju nende õppimise perioodiga seotud puudused. Paljudel neist on üldhariduslik tase madalam kui eakaaslastel. Istumajäämine koolis ja huvi puudumine teadmiste omandamise vastu pidurdavad ka nüüd nende edasist hariduse omandamist. Mõned kutsekoolidesse astunud noorukid ei ole võimelised omandama kooli õppeprogrammi, mis põhjustab kollektiivist eemaldumist, ebarahuldavat edasijõudmist jne. Mõned õppeaasta alguses õhtu- või vahetuskoolidesse astunud tingimisi süüdimõistetud jätsid peagi õpinud pooleli.

Kõik see soodustab tgevusetut ajaveetmist, joomist, ühiskonnavastaste elementidega läbikäimist, kellega nad kõige sagedamini toime panevad ka uusi kuritegusid.

Sageli avaldavad negatiivset mõju nende endised kuriteokaaslastel, kui viimased jäid karistamata.

Uued kuriteod on toime pandud enamikel juhtudel katseajal, 4—5 kuu jooksul pärast kohtuotsuse tegemist. Esineb tingimisi süüdimõistmise teistkordset kohaldamist, kuid see ei ole otstarbekohane.

Alaealised, kellele alaealiste asjade komisjonide poolt oli kohaldatud kasvatusliku iseloomuga sunnivahendeid, sealhulgas kasvatuskolooniast vabanenud isikud, moodustasid suure grupi — 47,6% kõigist uuritavaist.

Selle grupi hulgas moodustavad kasvatuskolooniast vabanenud isikud 74,4%, mis aga ei vasta komisjonide poolt kasvatuskolooniasse saadetud alaealiste ja alaealiste, kellele komisjonide poolt oli kohaldatud muid kasvatusliku iseloomuga sunnivahendeid, suhtele.

Tegelikult ületab alaealiste arv, kellele oli kohaldatud muid

mõjutamise vahendeid, tunduvalt kasvatuskolooniasse saadetute arvu.

Antud gruppi kuuluvad isikud on keskmiselt mõnevõrra nooremad kui kriminaalkorras süüdimõistetud alaealised. Õiguserikkumise momendil ei olnud neist veel 35% 14 aastat vanad, 14—15-aastasi oli 50,3%.

Nende hulgas vähenes kooliõpilaste arv (54%-lt 15,5%-ni) ja kasvas järsult töötajate arv (19%-lt 65%-ni), kellest peaaegu pooled töötasid ja õppisid.

Kuid vaatamata oma eale ei õpi, vaid üksnes töötab küllaltki suur grupp alaealisi (30,4%). Uurimise momendiks ilma kindla tegevuseeta isikute arv peaaegu ei muutunud (umbes 10%).

Enamus selle grupi alaealistest on hõlmatud ühiskondlikult kasuliku tegevusega. Kuid uurimisel selgitati välja isikuid, kes olid juba toime pannud uusi kuritegusid, mille eest nad olid võetud kriminaalvastutusele (6,7%), samuti isikuid, kelle käitumine käesoleval ajal sisendab tõsist kartust ja annab tunnistust nende poolt kuritegude või õiguserikkumiste teistkordselt toimepanemise võimalikkusest (31,4%). Kui need andmed kokku võtta, ilmneb, et 38,1% suhtes paranemist ei saavutatud.

See üldiselt ärevust tekitav pilt kujuneb peamiselt kasvatuskolooniast tagasi pöördunud isikute arvel. Lisaks sellele tuleb märkida, et kriminaalvastutusele võetud muude alaealiste hulgas on kaalukas grupp varem õiguserikkumise toimepannud isikuid, kelle suhtes edutult kohaldati neid või teisi kasvatusvahendeid, rääkimata alaealistest, kelle asju korduvalt komisjonides arutati (nad moodustavad 20%).

Kõik see nõuab analüüsimist ja alaealiste õiguserikkujate ümberkasvatamist takistavate põhjuste väljaselgitamist.

Ennekõike tuleb märkida, et vanema ea alaealiste (16—17 aastat) suhtes üldiselt nõrgeneb perekondlike tingimuste mõju, sõltumata sellest, kas nad on head või halvad. Kõige suurem tähtsus on siin ühiskondlikul kasvatusel, õppe- või tootmiskollektiivi mõjul, kuna just nimelt need faktorid reeglina on võimelised vastu seisma ühiskonnavastastele mõjudele, mille alla alaealised võivad sattuda.

Samal ajal määravad nooremate alaealiste (umbes kuni 14—15 aastani) suhtes perekondlikud tingimused üldreeglina alaealise kasvatusel ja käitumisel. Sellele aitab kaasa laste ja vanemate loomulik kiindumus, vanemlik autoriteet, mõnikord ka vanemliku võimu kasutamine.

Uurimise andmed näitavad, et sellesse gruppi kuuluvate paljude alaealiste perekondliku kasvatusel tingimused on ilmselt ebarahuldavad. Neist 40% kasvatas ainult ema. Esineb mõnede vanemate joomist, madalat arengutaset, alaealiste järelevalvetust. Kõige sellega tuleb ka komisjonide liikmetel kokku puutuda.

Selle olukorra parandamiseks kool ja ühiskondlikud organisatsioonid ei reageeri alati küllaldaselt ja õigeaegselt. Ka komisjonid

ise piirduvad sageli vaid mõnede vanemate trahvimisega ja ainult mõningatel juhtudel taotlevad vanemlike õiguste äravõtmist. Isegi pärast alaealise niisugusest perekonnast eemaldamist ja lasteasutusse paigutamist ei lakka vanemate negatiivne mõju.

Real juhtudel osutub efektiivseks vanemate töö- või elukoha üldsuse vahelesekumine, kuid seda ei kohta sageli ka kõige ohtlikumatel juhtudel.

Just selles vanuses kaotavad alaealsed mõnikord huvi kooli vastu, muutuvad alalisteks istumajääjateks või nad heidetakse koolist välja. Just selles eas ei või tööle võtta alaealisi, kes ei ole saanud veel 16 aastat vanaks. Saabub sunnitud tegevusetus, mille kestel kõige sagedamini avaldubki parasiitlike ja teiste ühiskonnastaste elementide, juhuslike tutvuste, kahjulike kinofilmide ja juhusliku madalakvaliteedilise kirjanduse negatiivne mõju.

Sageli on selle tulemuseks vägijookide tarvitamine, varajane suguline kooselu, kodunt ärajooksmine, kuritegude toimepanemine.

Need on ainult kõige iseloomulikumad alaealiste õiguserikkumiste põhjused selles eas. Nad avaldavad mõju ka õiguserikkumiste teistkordsele toimepanemisele, kuna üldreeglina ka pärast alaealiste suhtes vahendite kohaldamist nende mõju ei kadunud. Siinjuures mitte alati ei kehtestatud vajalikku kontrolli alaealise käitumise üle pärast tema suhtes ühe või teise mõjutamise vahendi kohaldamist.

Uurimise andmeil ei teostatud niisugust kontrolli 40% alaealiste suhtes, sealhulgas kasvatuskolooniast vabanenute suhtes (peale kuritegusid toimepannud ja kuritegude teistkordse toimepanemise kahtlust äratavat isikute).

Uurimisega tuvastati ka mõningad alaealiste kasvatuskolooniast viibimise ja nende elu edasise korraldamisega seotud puudused. Alaealsed viibivad kasvatuskolooniast üldreeglina keskmiselt umbes 11 kuud.

Kasvatuskolooniast 1963. a. tagasipöördunud alaealistest viibis suur grupp kolooniast 10 päevast kuni 6 kuuni. See oli tingitud antud kasvatuskoloonia põhjendamatult kiirest likvideerimisest ja viis selleni, et paljud alaealsed juba varsti pärast koju tagasipöördumist panid toime kuriteo ja nad võeti kriminaalvastutusele. Real juhtudel ei olnud koloonia endised kasvandikud tööle asunud. Paljusid kolooniatest tagasipöördunud alaealisi iseloomustatakse õppe- ja tootmiskollektiivides negatiivselt, nende huvid on sageli üsna piiratud, haridustase ei vasta nende eakaaslaste haridusele. Ilma kindla tegevuseta isikute hulgas, kelle suhtes kohaldati varem kasvatusliku iseloomuga vahendeid, moodustavad 59% kasvatuskolooniast saabunud isikud. Nende hulgas on isikuid, kes kasvatuskolooniast ei saanud tootmisalast kvalifikatsiooni.

Alaealsed, keda anti käendusele või kelle käitumist arutati seltsimehelikes kohtutes, on üks õnnestunud osa endistest korra-rikkujaist. Õiguserikkumise teistkordsus moodustab siin 2—3%,

ohtliku käitumise kartust sisendavad vaid üksikud. Niisugune olukord on kahtlemata tingitud vastavate vahendite iseloomust, töötajate ühiskondlikust osavõtust õiguserikkujate ümberkasvatamisel. Muidugi omab siin tähtsust nende poolt toimepandud õiguserikkumiste väiksem ühiskonnaohtlikkus ja nende isiksus. Nende vahendite efektiivsus saavutatakse üldsuse aktiivse osavõtuga nimetatud isikute ümberkasvatamisest. Üksikutel juhtudel, kui see osavõtt puudub ja ei kindlustata vajalikku kasvatuslikku mõju, esineb korduvaid õiguserikkumisi, mis on samal ajal üldreeglina tingitud ka varem antud alaealise käitumisele negatiivset mõju avaldanud põhjustest.

On tarvis samuti rakendada reaalseid abinõusid alaealistele kahjulikku mõju avaldavate täiskasvanute suhtes, pidades silmas, et mõnede alaealiste poolt toime pandud kuritegude mõned organisaatorid ei ole real juhtudel kriminaalvastutusele võetud, aga mõned hooletud vanemad on jäänud väljapoole ühiskondlikku hukkamõistu ja mõju.

Eespool kirjeldati vaid mõningaid üldisi järeldusi. Kahtlemata alaealiste õiguserikkujate suhtes kohaldatavate vahendite edaspidine uurimine ja nende efektiivsuse analüüs aitab kaasa alaealiste ümberkasvatamisele ja nende kuritegevuse ärahoidmisele.

Samuti on vajalik alaealiste kolooniatest tagasipöördunud isikute arvestus, mis tavaliselt puudub. Korduva õiguserikkumise eest kriminaalkaristuse või kasvatusliku iseloomuga vahendi määramisel on vaja tingimata arvestada esimese õiguserikkumise eest kohaldatud vahendite efektiivsust.

RASKESTIKASVATATAVATE TÛTARLASTE ARENGUTEE

H. Kurm,

Tartu Riikliku Ülikooli pedagoogika kateedri dotsent, pedagoogikakandidaat

Raskestikasvatatavate noorte hulgas moodustavad omaette grupi alaealised tÛtarlapsed. Sellesse kategooriasse kuuluvaid tÛdrukuid iseloomustab see, et neil kaob huvi õppimise vastu, sageli lahkuvad nad koolist kaheksandat klassi lõpetamata, jooksevad kodunt ära, moodustavad kampu, hulguvad. Tõõ vastu nad enamikel juhtudel huvi ei tunne. Raskestikasvatatavad tÛtarlapsed elavad sageli seksuaalset ulaelu, joovad ja suitsetavad, osa neist varastavad.

Uurisime raskestikasvatatavatest tÛtarlastest 42 suhteliselt komplitseeritumat juhtu, s. o. neid tÛdrukuid, kes olid oma negatiivse kaitumise tõttu sattunud miilitsa lastetuppa või laste jaotuspunkti, kes olid suunatud internaatkoolidesse või erirežiimilistesse kasvatusasutustesse.

PÛdisime vailja selgitada, millised olid nende 42 tÛtarlapse arengutingimused, mis kutsusid esile raskestikasvatatavuse. Kuigi igal üksikjuhul on tegemist tãiesti individuaalse arenguteega, ei ole seda mõjustavad tegurid lõpmatult mitmekesised. Kuna Eesti NSV-s ei ole siiani selliseid uurimusi tehtud, siis teame, et me ei suutnud kaugeltki kõiki nende tÛtarlaste arengut mõjustanud faktoreid analüüsida. Piirasime oma ülesannet sellega, et vailja selgitada arengutingimusi perekonnas, nende noorte arengut koolis, nende huvide suunda ja vããrtushinnanguid.

TÛtarlapsed, kellega tegelesime, olid 12—18-aastased, kusjuures 12-aastasi oli 1, 13-aastasi — 4, 14-aastasi — 2, 15-aastasi — 9, 16-aastasi — 8, 17-aastasi — 15, 3 said just 18-aastaseks.

Arengutingimused perekonnas on tavaliselt üheks raskestikasvatatavust tingivaks vãliseks teguriks. Kirjanduses on korduvalt esile toodud, et perekondades, kust võrsuvad «rasked lapsed», pole olukord tavaline. Seda kinnitavad ka Eesti NSV andmed. Tallinna Linna Miilitsavalitsuse kogutud andmed halva kaitumise ja moraalselt laostunud alaealiste tÛtarlaste kohta nãitasis, et 38%-l nendest olid mõlemad vanemad, 50% kasvatas ainult

ema, 10,1% perekondadest oli purunenud vanemate lahkuminekutõttu, 8% kasvatas ainult isa, 4%-l ei olnud kumbagi vanemat.

Meie poolt uuritud 42-l tütarlapsel olid arengutingimused järgmised: 35,7%-l elasid vanemad koos, 64,3%-l elasid vanemad lahus, 16,9%-l oli võõrasisa, 4,8%-l oli võõrasema.

Vanemad olid lahku läinud põhiliselt enne tütarlapse kooli astumist; ühel juhul siis, kui tüdruk oli 15-aastane.

Vanemate lahkumine mõjub tavaliselt palju kahjulikumalt lapsel, tema isiksuse kujunemisele kui ühe või teise vanema surm. Lapsed osutuvad tüliobjektiks vanemate vahel, kes avalikult teineteist vihkavad ja seda laste eest ei varja, või jäävad tegelikult kodutuiks, elades kord ema, kord isa juures. Loomulikult ei saa niisugusel juhul olla mingit ühtsust kasvatuslikes nõuetes ega kasvatuses eesmärkides.

Meie poolt uuritute hulgas oli neli tütarlast, kes vanemate lahkuminekutõttu eriti tugevasti kannatasid. Eve P. vanemad elasid vabaabiela. Ema mõisteti kriminaalkuritegude eest vabadusekaotusele. Isa võttis esialgu tütarlapse oma kasvatada. Kui ema vabanes, hakkas Ève elama kord ühe, kord teise vanema juures. Kummagi vanema juures tundis ta end kontvõõrana. Lõpuks hakkas ta vältima kummagi vanema poole minekut ja sattus tänavale ning sealt pisivarguste teele. Aila J. elas samuti vaheldumisi isa ja ema juures. Pärast isa äraminekut hakkas ema jooma ja ei osutunud tütarlapse kasvatamisele mingit tähelepanu. Sirje O. emale mõjus perekonna purunemine eriti rusuvalt ja tütre kasvatamine jäi täiesti unarusse. Kui Reet R. isa oli perekonnast lahku läinud, meelitas ta tütarlast sageli oma korterisse, meeletas teda ema vastu ja õigustas tütarlapse kodunt lahkumist.

Võõrasisaga tekivad lastel suhteliselt kergemini konfliktid. Nii kirjutas Reet R.: «Aga mina tahan minna internaatkooli. Ma ei taha olla kodus, sest kasuisa ei ole ikka oma isa. Kui saad koolis kahe või märkuse, antakse kohe tappa. Ükskord sain nii, et mu käsi oli paistes. Kasuisa ei tunne, kui teisel on valu. Ta on töömehe raske käega.»

Ka Heidi N. ja Malle R. räägivad, et neil on raskusi võõrasisaga, kes neid ei mõista ja neisse karmilt ning südametult suhtub. Seepärast on Heidi N. korduvalt kodunt põgenenud.

Rasketikasvatatavate tütarlaste isade vanus kõigub 35. eluaastast 60. eluaastani, kusjuures enamiku isade vanus oli tütre sündimisel 25—35 aastat, ühel juhul oli isa 43 aastat vana. Isade hariduslik tase on madal:

5 isal või võõrasisal	on 3—4-klassiline haridus
15 „ „ „	„ 5—7- „ „
2 „ „ „	„ 8—9- „ „

Täielikku keskhariidust ei olnud ühelgi.

Isad töötasid sellistel kutsealadel, mis nõuavad suhteliselt madalat kvalifikatsiooni: kütjate, lihttööliste ja autojuhtidena. Kolme tütarlapse isad olid juhuslikel töödel, sest krooniliste alkohoolikutena ei püsinud nad ühelgi töökohal. 74% vaadeldud tütarlaste isadest tarvitasid ohtrasti alkoholi. Nende kohta märkisid tüdrukud: «isa joo», «suur joodik», «tarvitab palju alkoholi». Viie isa kohta andmed puuduvad.

Alkoholi kuritarvitamine on üks neid tegureid, mis toob kaasa raskeid närvivapustusi lastel. Merle M. jutustas, kuidas joojanna isa tahtis tappa ema. Tütarlaps, kes tollal oli 3-aastane, elas üle raske psüühilise trauma ja pidi viibima haiglas ravil. Kaks isa, Galina T. ja Sirje O. isa, tahtsid joojnuna tütre vägistada. 19 tütarlast märkisid, et isa või kasuisa joomise pärast on kodus sageli majanduslikke raskusi, kuna ema teenitusest ei piisa perekonna toitmiseks.

Joodikust isa omavoli, laste ja ema peksmine, mööbli ja esemete purustamine mõjub noore psüühikale. Mõju oleneb lapse närvisüsteemist. Võib arvata, et kõige ohtlikum on see sangviinikutele, kes kiiresti kohanevad, matkivad ja võivad hakata elama samasugust elu. Koleerik ja melanhoolik lahkuvad sageli kodunt: üks konfliktide, trotsi, teine aga arguse pärast. Kuid jäänud järelevalveta ja sattunud halba seltskonda, käivad nad alla. Võiks eeldada, et kõige vastupidavam sellistele mõjudele on flegmaatik.

Igal juhul on elamine koos joodiku isa ja kannatava emaga kasvavale lapsele ohtlik. Seepärast peaks operatiivselt tegelema laste eemaldamisega niisugustest perekondadest, et vältida isa kahjustavat mõju. Lapse irdumine kodust on tõsine sotsiaalne probleem. Mitte alati aga ei mõisteta alkoholismist tekkinud sotsiaalset ohtu ja ei toimita nii, nagu see oleks vajalik kasvava põlvkonna huvides.

Emade vanus kõigub 33. eluaastast 57. eluaastani. Kolmel tütarlapsel oli ema 17—18-aastane tütre sündimisel, ülejäänutel aga 20—30-aastane.

Emade hariduslik tase on järgmine:

9 emal on	2—4-klassiline haridus
5 „	5- „ „
6 „	6- „ „
5 „	7- „ „
3 „	8- „ „
4 „	rohkem kui 8 klassi

Ühel emal ja ühel vanaemal, kes tegelikult tütarlast kasvatab, ei ole üldse haridust.

Tallinna Kalinini ja Mererajooni miilitsa lastetoa töötajad on juhtinud tähelepanu sellele, et madala haridusliku tasemega ema ei suuda mõista tütre huvisid, ammugi neid suunata.

75% vaadeldud tütarlaste emadest töötas mitmesugustel vähest kvalifikatsiooni nõudvatel töödel, nagu koristajatena, kütjatena, majahoidjatena, transporditöölisena, kvalifitseeritud tööl töötas kaks ema. Kuna paljudes perekondades on ema toitjaks, siis ei suuda ta kutsetöö tõttu pühendada küllalt tähelepanu laste kasvatamisele. Nii tekib järelevalvetus, mis soodustab raskestikasvatatavust.

Veelgi rängemalt kui isa joomine mõjub laste arengule ema joomine. Meie kogutud materjal ei võimalda sellest täielikku ülevaadet saada, sest tütarlapsed ei rääkinud kuigi meelsasti, et ema tarvitab alkoholi. Sageli nad hoopis vaikisid sellest. Täpsustavaid andmeid saime miilitsa lastetoa töötajailt. Meie andmetel joo 35,6% emadest. Kolm ema on alkohoolikud.

Kuna emad, kes tarvitavad alkoholi, on põhiliselt vallasemad või lahutatud, siis kaasneb paljudel juhtudel joomisele moraalne laostumine. 24%-l emadest on intiimvahekord meestega, keda nad võtavad vastu ka oma korteris, kus korraldavad joominguid.

Larissa G. ema on alkohoolik. Ta sõimab kaasinimesi ja oma tüdrt äärmiselt jämedalt. Larissa häbeneb oma ema, ei taha temaga kohtuda ega mingil juhul koju tagasi minna.

Lydia V. ema kohta andis Hiiumaa rajooni haridusosakond järgmise iseloomustuse: «Kodanik Salme V-l ei ole kindlat töökohta. Ta on moraalselt laostunud, viibib sageli joobnud olekus, soetab juhuslikke tutvusi.»

Galina T. ema oli varem baptist, nüüd tarvitab ta ohtralt alkoholi, korraldab kodus joominguid, tahab tüdrest lahti saada. Galina jälgendab aga ema, eriti seksuaalvahekordades.

Helgi L. ema korraldab oma korteris sageli joominguid. Ta on kolmandat korda abielus, peale selle on tal veel juhuslikud vahekorrad. 12. eluaastast alates tarvitab tütar juba alkoholi. Kui ema linnast lahkus, hakkas punkripidajaks tütar, kes kutsus oma korterisse noori tütarlapsi, korraldas joominguid ja võimaldas siin alaealiste kohtumisi.

Perekonnas, kus ema joo ja tal on sageli vahelduvad seksuaalsed vahekorrad, on tütarlastel palju suuremad kalduvused hulkmisele ja varastesse seksuaalsetesse vahekordadesse astumiseks. Sellistes kodudes tunnevad lapsed end üleliigsetena. Mõnikord saadab ema ise lapsed kodunt minema. Siis hulguvad nad tundide kaupa tänaval või istuvad kohvikus.

Sellistel amoraalsetel emadel puudub sageli täielik huvi tütre saatuse vastu, puudub armastus ja hoolitsus. Nii peksis Galina K. ema oma 15-aastast tüdrt, alavääristas teda, lõi tütarlapsel juuksed maha jne. Žanna V. ema keeldus koju võtmast haiglast tagasipöörduvat tüdrt. Ema sunniti seda tegema, kuid järgmisel hommikul peksis ta tütre läbi ja ajas kodunt minema.

Sellistes perekondades on lapsed sageli ka seksuaalsete aktide pealtnägijaks. Nad kuulevad juba varakult kahemõttelisi nilbeid

väljendusi. Kui tütarlaps kasvab, kaldub ema «klientide» huvi ka temale. Nii kirjutas Aila J. (14-aastane tütarlaps, kes on korduvalt kodunt ära jooksnud, olnud mitmetes intiimvahekordades): «Läksin koju. Ema juures oli külaline, kes võttis mul õlgadest kinni ja küsis vaikselt, kas armastan teda. Enne seda aga riidles, miks ma ei ütle, kus olin ja kellega. Kuna ta oli võõras inimene, siis ma ei vastanud talle. Rääkisin selle loo emale, kuid ta ei uskunud mind. Ema sõimab mind pidevalt rumalate sõnadega. Öösel magasin kodu lähedal rabas.»

Üldreeglinna on tütarde side emaga tihedam kui isaga. Kui ema oma käitumisega annab negatiivset eeskujut, avaldab see paratamatult mõju tütarlapsele. Tütarlapse väärade teede minekul on peale koduse olukorra olulised veel teised tegurid. Ebanormaalne kodune olukord ei vii otseselt amoraalsuse ega kuritegevuse teele, küll aga kujundab ta selleks eeldused.

Tütarlaste hariduslik tase. Kuna valdava enamuse meie poolt vaadeldud tütarlaste arengut mõjustasid kodused tingimused negatiivselt, siis seda suuremad ülesanded oleks pidanud olema teisel olulisel kasvatuslikul faktoril, s. o. koolil. Kool oleks pidanud aitama kujundada õiget ellusuhtumist, vaadete, veendumuste süsteemi.

Vaatluse all olnud tütarlaste hariduslik tase on järgmine:

1 tütarlaps	on lõpetanud 2 klassi		
3 tütarlast		4	„
5 „		5	„
15 „		6	„
11 „		7	„
5 „		8	„
1 tütarlaps		9	„
1 „		10	„

Andmetest selgub, et 8-klassilise koolikohustuse täitmisest oleme siin õige kaugel.

Nendest tütarlastest on klassikursust korranud 60%, kusjuures ühes klassis kordas kursust 20, mitmes klassis aga 10 tütarlast. Klassikursuse kordajate arv oli kõige suurem kuuendas klassis (10), sellele järgnesid viies ja kolmas klass. Tütarlaste koolist lahkumise põhjuseks oli 6 juhul halb õppeedukus, 4 juhul majanduslikud põhjused, 8 juhul puudus huvi õppimise vastu, 2 juhul kolooniasse minek, 1 juhul rasestumine.

Kohtupraktika näitab, et 5, 6 või isegi 7 klassiga ei omanda noored ühiskondliku elu ja käitumise normide miinimumi, mis on hädavajalik igale nõukogude kodanikule. Seega peaks igale noorele olema kohustuslik 8-klassiline haridus. Just neist tütarlastest, keda sageli kergekäeliselt arvatakse õhtukooli, kus nad üldse õppima ei hakka, kujunevad tihtipeale hulkujad, kasvavad tütarlapsed, kes elavad amoraalset elu.

Enne lõpetamist koolist lahkunud tütarlastest ei asunud tööle 22, 11 neist töötab. Vähesese haridusega tüdrukud töötavad ümbrikutegijatena, pesuniisutajatena pesumajas, kuduajatena, laotöölisena, sanitaridena, registraatoritena. Tütarlastele, kes praegu töötavad, on iseloomulik sagedane töökohtade vahetamine. Kuna neil eriala puudub ja nad sageli on abitöölised, siis neid ka töö ei huvita. Töö on neile vaid ebameeldiv paratamatus, kõik huvitav algab alles pärast tööd. Paljudes ettevõtetes ei osutata neile tütarlastele ka küllaldast tähelepanu, vaadeldakse neid kui tavalisi töölisi, kes ei vaja mingit erilist lähenemist, mõnedes kohtades suhtutakse neisse kui inimestesse, kes segavad plaani täitmist.

Lihtsalt töötamine ei ole kaugeltki alati kasvatav. Töö kasvatab inimest ainult siis, kui ta on hästi organiseeritud, kui alaealine teab täpselt oma ülesandeid, kui töö juures on range distsipliin. V a j a d u s e d j a h u v i d. Püüdsime välja selgitada, millised on nende tütarlaste huvid, mida nad loevad, milliseid meelelahutusi nad eelistavad, milliseid filme kõige meelsamini vaatavad.

42-st tütarlapsel 8 väitsid, et nad loevad vähe, et nad ei suuda meelde tuletada ühtegi teost, mis oleks meeldinud. Astrid R. ütles, et ta loeb «Öhtulehe» «Mesilast», vahel harva ka «Noorte Häält». Malle L. ütles: «Loen vähe, võib-olla meeldivad mulle mõned teosed sarjast «Maailm ja mõnda.» Sirje O., Ann P. jt. märkisid ankeeti «Ei mäleta». Tavaliselt ei mäleta tütarlapsed autoreid, vaid ainult teose pealkirja. Nende lemmikteoseiks on «Kadri», «Kasuema», «Kolm musketäri», «Noor kaardivägi», «Jane Eyre».

Nende tütarlaste vaimsed vajadused on passiivset laadi. Nad eelistavad veeta vaba aega nii, et nad oleksid peamiselt vastuvõtjad ja et neile kõik n.-õ. valmis kujul kätte antaks. Armastatuimaks vaba aja veetmise kohaks on kino, siis teater ja kolmandal kohal estraadikontsert. Nimetatud andmetes on põhjust mõnevõrra kahelda. Kuna tütarlapsed teavad, et nende vanuses ei peeta sobivaks restoranide ja kohvikute külastamist, siis ei olnud nad viimaste nimetamisega päris siirad. Osa küsitletud tütarlapsi aga väitis, et nad eelistavad «labrakaid», s. o. omalaadseid alkoholiga koosviibimisi.

Spordiga tegeles ainult kaks tütarlast, kuna ülejäänud ei tundnud spordi vastu mingisugust huvi ega olnud iialgi ühegi spordialaga tegelnud.

Nimetatud tütarlapsel on astunud noorelt (12—16-aastaselt) seksuaalvahekorradesse ning nende juures domineerivad seksuaalsed huvid, mis ilmselt lämmatavad teised huvid. Neil kaob huvi kooli ja õpingute vastu, seksuaalsed elamused muutuvad aga määravaks.

Teatava ülevaate saamiseks selgitasime välja, millal ja kellelt need tütarlapsed said esimest informatsiooni seksuaalelu küsimustes, kui vanalt oli esmakordselt menstruatsioon, millal algasid seksuaalsed vahekorrad.

Tütarlaste informatsiooniallikad. Oleme veendunud, et seksuaalelu küsimuste selgitamine ei ütle iseendast veel midagi vaadeldud isikute käitumise kohta. Ometi näitavad uurijate andmed, et vanematelt või koolist saadud informatsiooni puhul esineb vääratusi seksuaalelu alal vähem ja tunduvalt hiljem kui sõbrannadelt kuuldu puhul.

Küsitletud tütarlapsed said informatsiooni seksuaalelu küsimuste kohta:

3 juhul, s. o.	7,2% kirjandusest
4 „	9,5% kooli või lasteasutuse töötajailt
15 „	35,7% emalt, vanaemalt või vanemalt õelt
20 „	47,6% sõbrannadelt

Korduvalt on kirjanduses juhitud tähelepanu sellele, et sõbrannade informatsioon on halvim, kuna ta on ebateaduslik, moonutatud, labane, viib sageli ebatervele uudishimule ja halbadele tegudele. Pedagoogid, lastevanemad ja kooliarstid, kes otseselt tegelevad kasvatuses, ei ole oma ülesannet selles kasvatuses loigus täitnud ja on nii avanud tee mittesoovitavatele kaaskasvatajatele.

Informatsiooni said

10-aastaselt	9,5%
11-aastaselt	28,6%
12-aastaselt	45,1%
13-aastaselt	14,3%
14-aastaselt	2,5%

Nimetatud andmeid kõrvutati TRU üliõpilastelt kogutud andmetega. Informatsiooni saamise aeg on tunduvalt erinev:

9—10 aastasel	17,5%
11—12 aastasel	21%
13-aastaselt	10,5%
14-aastaselt	3,5%

Kuna raskestikasvatatavust võib esile kutsuda ka aktseleratsioon, eriti asünkrooniline, siis püüdsime selgusele jõuda, millal oli nendel tütarlastel esimene menstruatsioon, sest see võimaldab täpsemalt määratleda arengu kiirenemist. 10-aastaselt algas menstruatsioon 2,4%-l tütarlastest, 11-aastaselt 4,8%-l, 12-aastaselt 21,4%-l, 13-aastaselt 40,4%-l, 14-aastaselt 23,1%-l, 15-aastaselt 7,2%-l. Võib oletada, et Astrid R-l ja Ene L-l, kes said suguküpseks vastavalt 10- ja 11-aastaselt, soodustas aktseleratsioon varaste seksuaalvahekordade kujunemist.

Püüdsime selgitada, millal algasid seksuaalvahekorrad tütarlastel, keda me vaatlesime. Andmeid selle kohta saime miilitsa

lastetoa töötajatelt, alaealiste komisjonides asuvatest tüdrukute seletuskirjadest ja neilt tütarlastelt, kes oma tegusid häbiväärseks ega taunitavaks ei pea ja kes jutustasid kõigest meeleldi (Astrid R., Ene L., Reet R. jt.).

42-st tütarlapselt oli seksuaalne vahekord 2,4%-l 12-aastaselt, 23,8%-l 13-aastaselt, 14,3%-l 14-aastaselt, 21,4%-l 15-aastaselt. Kuueteistkümne tütarlapse kohta on andmed puudulikud.

Andmetest ilmneb, et kõige enam varajasi seksuaalseid vahekordi on tekkinud 13-aastaselt, seejärel 15-aastaselt ja 14-aastaselt.

Esimesed seksuaalsed vahekorrad toimusid keskkütte ruumides, garaažides, küünides, autodes, ühiselamutes ja tütarlaste kodus, kui vanemad olid tööl. Meie andmetel viibisid mitmed tütarlapsed poiste (kalandustehnikumi, merekooli, ehitajate jt.) ühiselamus. Nii on Galina Z. olnud merekooli ühiselamus, Astrid R. aga mitmes poiste ühiselamus ja ka laevadel. Nad räägivad, et ei mäleta, mitme mehega neil vahekord on olnud. Kogutud andmed osutavad sellele, et mõnedes noorte ühiselamutes ei jälgita sisekorra eeskirjade täitmist, mis võimaldabki tõsiseid korrarikumisi.

Amoraalset elu elavad tütarlapsed liituvad sageli kampadeks, kuhu kuulub kas endine alaealiste kasvatuskoolonia kasvandik või neis küsimustes kogenum tütarlaps. Viimased aga värbavad kampa nooremaid. 1964. aastal tegutses Balti jaamas nn. Balti jaama neitsite ordu, kellel oli oma «administratsioon» ja «varustajad». Tallinna II Internaatkoolis õpetasid Liisi O. ja Eve P. välja rea nooremaid, nende hulgas ka Aila J. Kui Aila J. saadeti Otepää internaatkooli, moodustas ta seal uue grupi. Koos Liidia V. ja Ene R-ga lahkus ta öösel magalast Otepääl viibivate meessportlaste öökorterisse. Sirje M., kes on viibinud koloonias, lõi sidemed tütarlastega, kes teenisid raha seksuaalsetesse vahekordadesse astumisega. Ta tõmbas endaga kaasa nooremaid tütarlapsi, nende hulgas ka 12-aastase Merle M. Enamus seksuaalset ulaelu elavatest tütarlastest, kes elavad ühes linnas, tunnevad üksteist. Omataoliste hulgas leiavad nad tunnustust ja heakskiitu tegudele, mida normaalses, terves miljöös taunitakse.

Kokkusaamise kohtadeks on tütarlastel kohvikud. Korduvalt nimetati Tallinna kohvikuteks «Energia», «Vana Tooma», «Harju» ja «Lemmiku» nime. Kogunemispaikadeks on ka Balti jaam Tallinnas ja raekoja ümbrus Tartus. Samuti kogunetakse korteritesse ja punkritesse. Viimastes viibivad tütarlapsed nädalaid.

Varajane seksuaalelu on ohtlik isiksuse arengule. Uurijate poolt kogutud andmed näitavad veenvalt, et tütarlaps peab esimese seksuaalakti puhul olema juba sellises vanuses, kus ta on suuteline oma elamusi õigesti tunnetama. Kui ta seda suudab ja ei käsitle seksuaalset kontakti kui oma elu peamist eesmärki, siis ei teki isiksuse vääraustumist. Vastasel juhul muutuvad seksuaalelu küsimused sageli tütarlapsele peamiseks, mistõttu koondatakse teistelt

aladelt vajalikku energiat ning nii ei ole enam võimalik isiksuse igakülgne harmooniline areng.

Võimaluste piirides analüüsisime nende tütarlaste edasist arengut ja selle põhjal võime öelda, et enamikul juhtudel toimus neil isiksuse väärastumine. Tekkinud seksuaalset vajadust ei suutnud nad reguleerida. Esimesele kontaktile järgnesid uued, huvi õppetöö ja teiste vaimsete vajaduste vastu kadus. Osa tütarlapsi langes alaealiste prostituutide tasemele.

Seksuaalsele ulaelule eelnes, aga ka kaasnes hulkumine. Meie poolt vaadeldud tütarlapsed jooksid korduvalt kodunt ära, hulkusid kas lühemat või pikemat aega, mõned isegi 2—3 nädalat. Seejärel on hädavajalik niisugused tütarlapsed, kelle järele vanemad ei suuda või ei taha valvata, paigutada kasvatusasutustesse.

Kuna vaimsed vajadused nendel tütarlastel känguvad, domineerivad primaarsed vajadused. Nad hakkavad varakult alkoholi tarvitama. 13-aastaselt tarvitas mitmesuguseid alkoholseid jooke 21,5% tütarlastest, 14—15-aastaselt aga 28,6%. Alustati veiniga, seejärel lisandusid konjak ja valge viin. Esimest korda olid nad purjus 13—15-aastaselt. 16-aastane Astrid R. on niivõrd harjunud alkoholsete jookidega, et võimaluse korral joovat ta iga päev, kuigi õige kõva võtmise puhul maks valutavat. Korduvalt on purjus olnud ka Heidi N., Svetlana N., Helgi L., Sirje O., Kristiina E. ja teised.

Koos alkoholsete jookide tarvitamisega hakkasid need tütarlapsed ka varakult suitsetama. 42-st tütarlapsel suitsetas 27, 8 kohta andmed puudusid ja 7 ei ole suitsetanud.

Nii väärastub üha rohkem isiksuse areng. Selliste tütarlaste huvidering piirdub lõpuks ainult seksuaalsete suhete, joomise, suitsetamise ja kergeste lõbustustega. Neli nendest tütarlastest olid olnud suguhaiged, kolmel on olnud abort, ühel on laps. Tööd nad teha ei taha, mõnigi kord otsivad lisisissetulekut ka varastamisega. 42-st tütarlapsel on kümme varastanud, peamiselt riietus-esemeid (kleite, mütse, sukki jne.), mõnel juhul ka raha.

Toodud andmetest nähtub, et need tütarlapsed on oma arengus jõudnud väga ohtlikku staadiumi. On selge, et nende ümberkasvatamisega ei tulda toime ei kodudes ega ka internaatkoolis, kuhu osa on õppima suunatud. Selliste tütarlaste saatmine internaatkoolidesse on meie arvates isegi lubamatu, kuna nad avaldavad amoraalset mõju teistele. Seda näitavad selgesti Tallinna II Internaatkooli kogemused. Tütarlaste väärarengu ärahoidmiseks peaks kiiresti samme astuma.

1. Kiires korras tuleks avada tütarlaste eriline kasvatusasutus. Kuni see puudub, ei ole meil võimalik neid isoleerida ning nad mõjustavad paratamatult ka teisi. Nende endi tõsisest ümberkasvatamisest ei saa aga juttugi olla.

2. Nii pedagoogidel kui ka miilitsa lastetoa töötajail tuleks osutada tõsist tähelepanu nendele kodudele, kus vanemad joovad

ja elavad amoraalset elu, samuti neile üksikemadele, kes korraldavad kodus joominguid ja kellel on sagedasti vahelduvad seksuaalsed vahekorrad meestega. Senisest otsustavamalt tuleks niisugustelt vanematelt, emadelt võtta vanemlikud õigused ja paigutada lapsed riiklikesse kasvatusasutustesse.

3. Noortele on vaja anda õigeaegselt teaduslikke teadmisi seksuaalelust. Kirjastustelt vajame kiires korras samalaadset raamatut tütarlastele, nagu seda on H. Kadastiku «Vestlusi noorukitele». Koolides tuleb lahendada seksuaalse kasvatuse probleem.

4. Koolides tuleks jälgida, et kõik õpilased võtaksid osa ringide tööst ja eranditult kõik noored tegeleksid kehakultuuriga. Viimane aitab kujundada nii iseloomu kui ka tahet. Eriti positiivset mõju avaldab tegelemine kehakultuuriga puberteedieas tekkiva seksuaalse rahutuse tasakaalustamisele.

5. Ühiskondliku aktiivi abil tuleks senisest tähelepanelikumalt jälgida noorte kogunemisi keskkütteruumidesse, garaažidesse, punkritesse.

6. Tuleb nõuda ja süstemaatilisemalt kontrollida ühiselamute sisekorra eeskirjade täpset täitmist.

7. Mitte lubada kergekäeliselt koolikohustuse alla kuuluvate tütarlaste lahkumist koolist enne 8. klassi lõpetamist.

ALAEALISTE KURITEGELIKEST GRUPEERINGUIST

K. Kimmel,

Eesti NSV prokuröri asetäitja, 3. klassi riigiõigusunõunik

I. Mõningaid andmeid alaealiste grupilisest kuritegevusest

1. Alaealiste kuritegevuses kerkib eriti reljeefselt esile grupiline kuritegevus. Kuigi viimastel aastatel on märgata alaealiste grupilise kuritegevuse mõningat langust, jääb see siiski endiselt levinuks. Kõigist alaealiste poolt toimepandud kuritegudest pannakse vabariigis keskmiselt 80% toime grupiga. Linnades on grupilise kuritegevuse erikaal veelgi suurem.

Andmed näitavad, et grupiline kuritegevus on kõige suurem nende alaealiste hulgas, kes panevad kuritegusid toime korduvalt. Ka enamik ohtlike kuritegusid pannakse alaealiste poolt toime grupiga. Mida rohkem on alaealiste juures süvenenud kõrvalekaldu mised psüühikas ja käitumises, seda aktiivsemalt hakkavad nad kuritegelikke grupeeringuid moodustama.

2. Hiljuti uuris vabariigi prokuratuur grupi alaealiste kuritegeliku käitumise põhjusi. Erilist tähelepanu pöörati seejuures alaealiste kuritegelike grupeeringute tekkimise põhjuste selgitamisele. Uurimise alla võeti 230 alaealist, keda oli ohtliku kuriteo toimepanemise eest erinevail aegadel karistatud vabadusekaotusega või paigutatud alaealiste erilistesse kasvatusasutustesse. Uurimise läbiviimiseks kasutati prokuratuuri- ja kohtumaterjale ning uuritavatelt isikliku vestluse käigus saadud andmeid. Peale selle kasutati abimaterjalina veel 60 kolonisti klassikirjandit, milles käsitleti kuriteo toimepanemise põhjusi.

Mainitud uurimine kinnitas veel kord seda tõsiasja, et alaealised panevad enamikul juhtudel kuriteo toime grupiga.

Uuritavatest panid kuriteo toime:

- a) grupiga — 79,1%,
- b) grupiga ja ka üksinda — 10,0% ja
- c) üksinda — 10,9%.

Järelikult, grupiga kuriteo toimepannud alaealiste erikaal moodustab uuritavate keskel peaaegu 90%. Kõik see näitab, millist

tõsist ohtu kujutab endast alaealiste grupiline kuritegevus ja kui võrd tähtis on intensiivistada võitlust selle väärnähtuse vastu. On ammugi teada, et kuritegevuse probleemi lahendamine eeldab kõigepealt edukat võitlust alaealiste kuritegevuse vastu, selle likvideerimist. Selleks aga, et edukalt võidelda kuritegevuse vastu, on vaja avastada, avalikuks teha ning kõrvaldada põhjused ja asjaolud, mis tingivad ja soodustavad kuritegevust alaealiste keskel. Siit tulenebki vajadus aktiveerida alaealiste kuritegevuse, eriti aga alaealiste grupilise kuritegevuse põhjuste uurimist.

II. Kuritegeliku grupeeringu mõiste, vormid ja tekkimise viisid

3. Nõukogude kriminaalseadusandlus mõistab grupi all vähemalt kahe isiku osavõttu kuriteo toimepanemisest.

Osavõtu ohtlikemaks vormideks on: 1. eelneval kokkuleppel tekkinud grupp ja 2. organiseeritud grupp. Nende grupiliikide põhiliseks iseloomustavaks tunnuseks on kuriteo ühine (grupis) toimepanemine mitme isiku poolt. Samal ajal on mõlemal grupiliigil ka omad spetsiifilised, üksnes antud grupiliigile omased tunnused. Kuriteo toimepanemine grupiga on mõeldav ka eelneva kokkuleppeta.

a) Eelneval kokkuleppel tekkinud gruppi iseloomustab see, et grupist osavõtjad on omavahel juba eelnevalt, s. t. veel enne kuriteo täideviimise algust selle toimepanemiseks kokku leppinud.

b) Organiseeritud gruppi iseloomustab kõigepealt organisatsiooniline külg. Peale eelneva kokkuleppe on siin grupi liikmete vahel veelgi suurem monoliitsus. Tavaliselt on nende vahel ka ülesanded juba ette täpselt ära jaotatud. Eriti on see iseloomulik kuritegelikule ühendusele, mis on organiseeritud grupi ohtlikumaks vormiks.

4. Suurel määral on need tunnused omased ka alaealiste kuritegelikele grupeeringutele. Siiski ei saa alaealiste kuritegeliku grupeeringu mõistet täiel määral samastada tavalise kuritegeliku grupi mõistega. Nende vahel on rida olulisi erinevusi. Alaealiste kuritegelike grupeeringute juures esineb selliseid spetsiifilisi iseärasusi, mis on omased üksnes alaealistele.

a) Üheks olulisemaks iseärasuseks on see, et alaealiste kuritegelikkude grupeeringusse võivad kuuluda ja tavaliselt kuuluvadki ka lapsealised, kes ei ole veel kuriteo subjektiks. Esineb isegi selliseid grupeeringuid, mis koosnevad ainult lapsealistest ja kus seepärast juriidilises mõttes pole ühtki kuriteo subjekti. Järelikult, oma koosseisult võivad alaealiste kuritegelikud grupeeringud olla väga omapärased. Neisse võib kuuluda noorukeid, kes oma vanuselt võivad olla kuriteo subjektiks, ja ka selliseid, kes lapsealisuse tõttu kuriteo subjektiks veel olla ei saa. Olenevalt sellest võivad

ühe ja sama teo toimepanijate suhtes järgneda täiesti erinevad õiguslikud tagajärjed. Tõsi küll, teinekord on ka täisealiste kuritegelikes gruppides lapsealisi. Mõned kuritegelikud elemendid kasutavad neid tööriistana kuritegude toimepanemisel. Ja siiski ei saa neid gruppe samastada alaealiste kuritegelike grupeeringutega, seda enam grupeeringutega, mis koosnevad ainult lapsealistest.

b) Teiseks iseärasuseks on see, et vastandina kuritegelikele eesmärkidele, millest juhinduvad täisealised kuritegelike gruppide moodustamisel, võivad alaealiste kuritegelikud grupeeringud tekkida ja paljudel juhtudel tekivadki mitte kuritegelikel eesmärkidel. Oma olemuselt ei ole sellised grupeeringud mitte igakord kuritegelikud selle sõna otseses mõttes, vaid on seda pigem potentsiaalses tähenduses. Paljudel juhtudel ei grupeeru alaealised kuritegelikel eesmärkidel, vaid teevad seda sõpruse pinnal või muudel mittekuritegelikel ajenditel. Kriminaalõiguslikult ei saa selliseid grupeeringuid kuritegelikena kvalifitseerida. Kuid täiesti vääri oleks neid ka tähelepanemata jätta. Isegi sõpruse pinnal tekkinud grupeeringud võivad omapead jäetuna suurt potentsiaalset ohtu kujutada. Ühised tegevuseotsingud, millega kaasnevad ebaterved arutlused ja eeskujud, võivad avaldada negatiivset mõju isiksuse arenemisele. Sellises olukorras võivad igasugused vildakad kired kergesti mõjule pääseda ja ühiskonnaohtlikeks tegudeks kujuneda. Sellepärast on ka niisuguste grupeeringute väljaselgitamisel ja likvideerimisel, kuritegevuse vastu võitlemise seisukohalt lähtudes, suur ennetav tähtsus. Nende olemuse ja tekkimise põhjuste uurimine kuulub seega otseselt kriminoloogia valdkonda. Enesestmõistetavalt ei tohi tõelist sõprust ära segada sõpruse pinnal tekkinud kuritegeliku grupeeringuga. Tõelist ja tervet sõprust tuleb laste juures igati hinnata ja süvendada. Laste omavahelised suhted peavad rajanema deviisile «inimene on inimesele seltsimees, sõber, vend». Kuid samas ei tohi hetkeksi unustada, et laps vajab pidevalt abistamist, juhendamist ja kontrollimist ka sõpruse puutuvais küsimustes. Peab hoolitsema selle eest, et sõprusest ei kujuneks kuritegelik sobing, et sõpruse varjus ei tekiks kahjulikke grupeeringuid ja jõuke.

5. Käesolev uurimine näitas, et kõigist uuritavatest, kes sooritasid kuriteo grupiga (neid oli kokku 205)¹, sattus grupeeringutesse:

- a) mittekuritegelikel kaalutlustel — 55,2%;
- b) kuritegelikel kaalutlustel (kuriteo toimepanemise eesmärgil) — 28,7%;
- c) stiihiliselt (võtsid juhuslikult osa kuriteo toimepanemisest) — 16,1%.

¹ Kõik uurimistulemused, millest on juttu edaspidi, on tehtud grupeeringutesse kuulunud alaealiste isiksuse ja käitumise uurimise põhjal.

Seega suurem osa uuritavatest sattus grupeeringutesse, mis tekkimise momendil ei omanud kuritegelikku eesmärki. Nad tekkisid ilmä mingi kindla sihita, noorte omavahelise suhtlemise ja sõbrutsemise käigus. Alles hiljem kujunesid neist kuritegelikud grupeeringud.

Toome siin ja ka edaspidi mõned näited, mis illustreerivad uurimise põhjal tehtud järeldusi. Seejuures on rangelt järgitud V. I. Lenini juhiseid sellest, et näited või faktid omavad ühiskondlikke nähtuste valdkonnas tõendavat tähtsust vaid siis, kui nad tulenevad üldistusest ja peegeldavad tegelikkust, kui «... neid võtta kui tervikut, nende seoses»¹.

13-aastane Toomas ja 12-aastane Viktor võitsid kiiresti teiste omavanuste usalduse. Nende ümber hakkas kogunema üha rohkem ja rohkem sõpru. Peagi kujunes neist kuritegelik grupeering selle sõna potentsiaalses mõttes. Grupeeringust osavõtjad hakkasid kogu oma vaba aega ühiselt veetma. Koos hulguti ümbruskonna metsades, kuhu ehitati onne ja kus peeti «lahinguid». Toomase ja Viktori tähtsus grupeeringus aina kasvas. Peagi hakkasid nende soovid käskudeks muutuma, mida teised kuulekalt täitsid. Samal ajal värvati grupeeringusse järjest uusi liikmeid. Hiljem juba hakati nõudma, et igaüks neist grupeeringusse uusi liikmeid värbaks. Koos sellega hakkas ka grupeeringu tegevus muutuma. Senistest ühistest mängudest kujunesid aja jooksul ulakused, mis omakorda huligaanitsemisteks ja vargusteks üle kasvasid.

16-aastane Stanislav V. rääkis ülekuulamisel, et kuritegelik grupeering, kuhu ta kuulus, tekkis sõbrutsemise käigus. Koos sõbradega lonkis ta alatasa linnas sihitult ringi. Hiljem hakati kogunemiseks kasutama vana pommivarjendit. Stanislavi sõnade järgi oli seal mõnus hasartmänge mängida. Põhiliselt mängiti raha peale kaarte. Pikapeale tüütasid need mängud ära. Ühel järjekordsel kogunemisel tegi keegi poistest ettepaneku minna võõra mootorrattaga sõitma, millega kõik meelsasti nõustusid. Nii pandigi toime esimene kuritegu. Sellest ajast peale hakkasid nad süstemaatiliselt võõraid mootorsõidukeid ära ajama. Hiljem hakkasid nad toime panema ka grupilisi vargusi.

Samal ajal peab aga mainima, et alaealiste grupeeringute hulgas on küllaltki suur erikaal sihilikult kuritegude toimepanemiseks moodustatud grupeeringutel. Seda kinnitab ilmekalt ka käesolev uurimine. Nagu juba märkisime, sattus kõigist uuritavatest niisugustesse grupeeringutesse 28,7%.

Näiteks 16-aastane Viktor F. põgenes kodunt ja hakkas end varjama Tallinna vanalinna ühes keldris. Ühtlasi meelitas ta sinna ka mõned 10—12-aastased poisikesed, kellest moodustas kuritegeliku grupeeringu. Nende tabamisel leiti mainitud peidukohast suur hulk mitmesugust vara, sealhulgas 5 välivoodit, hulga-

¹ V. I. L e n i n, Teosed, 23. kd., lk. 262.

liselt magamisriideid, toiduaineid jne., mis nad olid sinna kogunud murdvarguste teel.

Tunduvalt vähem on neid alaealisi, kes on kuritegelikesse grupeeringutesse sattunud juhuslikult, kuriteo toimepanemise käigus. Nagu eespool mainisime, oli neid 16,1%. Tavaliselt on niisugustel juhtudel kuriteo algatajaks mõni üksik alaealine, kellega siis stiihiliselt liituvad teised, teinekord isegi juhuslikud juuresolijad. Enamikel juhtudel ei kanna sellised grupeeringud kuigi püsivat iseloomu ja kujutavad endast vaid kuriteo ühist toimepanemist. Paljudel juhtudel laguneb selline stiihiliselt tekkinud grupeering kohe peale kuriteo toimepanemist. Sellepärast ei oma niisugused grupeeringud sellist kriminoloogilist tähtsust nagu eelmised. Muidugi ei tohi ka nende kriminoloogilist tähtsust alahinnata, sest paljudel juhtudel kujunevad neist püsivad grupeeringud, mis kujutavad tõsist ohtu ühiskonnale.

Ühel 1964. aasta suveõhtul, ajal, mil grupp alaealisi väljus suveaiast, hakkas 16-aastane Vladimir Z. tänaval huligaanitsema. Koheselt ühines temaga ka teisi noorukeid. Selle grupi kujunemine meenutab lumepalli, mis veeredes järjest kasvab. Liikudes mööda linna tänavaid, liitus selle grupiga järjest uusi noorukeid. Samal ajal muutusid nad üha jultunumaks, kasutades huligaansetel ajenditel juhuslike vastutulijate kallal füüsilist vägivalda. Järgmisel õhtul kogunes grupi südamik juba eelneva kokkuleppe põhjal selleks kindlaksmääratud kohta. Huligaansused kasvasid nüüd juba üle röövimisteks.

6. Sageli kannavad alaealiste kuritegelikud grupeeringud küllaltki organiseeritud iseloomu. Sellest kõnelevad ka käesoleva uurimise andmed. Küsimusele, kas grupil oli juht, vastas 54,2% uuritavatest jaatavalt. Ülejäänud 45,8% vastasid eitavalt ja seletasid, et kõik grupeeringu liikmed olid võrdsed.

Materjalidest nähtub, et grupeeringute juhtideks olid tavaliselt teistest vanemad, jõult tugevamad või lihtsalt kogenenumad ja agaramad noorukid. Näiteks 1965. a. algul organiseeris endine alaealiste kasvatuskoolonia kasvandik Jüri L. Tallinnas vargajõugu, kuhu kuulus kümnekond alaealist. Jõuku astujailt võeti vanne ja tätoveeriti käele grupeeringu eraldusmärk. Grupi juhi kui juba kogenud kurjategija ettepanekuid täideti vastuvaidlematult. Taolisi näiteid võib tuua hulgaliselt.

Grupeeringute organisatsioonilist külge iseloomustavad samuti andmed nende ajalise kestvuse kohta. Kogutud materjalidest nähtub, et grupeeringutesse, mis eksisteerisid kuni 6 kuud, kuulus 46,4% uuritavaid. 15,1% uuritavaid kuulus grupeeringutesse, mille kestvus ületas 6 kuud. Ülejäänud 38,5% uuritavaid tegutses kammas vaid kuriteo toimepanemisel. Peale kuriteo toimepanemist need grupeeringud lakkasid eksisteerimast.

Ülaltoodu alusel võib konstateerida, et alaealiste kuritegelik grupeering kujutab endast vähemalt kahest alaealisest koosnevat

kampa, mis on tekkinud eelneva kokkuleppe alusel ühiskonnaohtlike tegude toimepanemiseks või mis on kujunenud stiihiliselt, eelneva kokkuleppeta, ühiskonnaohtliku teo toimepanemise käigus või mis tekkimise momendil ei omanud otsest ühiskonnaohtlikku eesmärki, kuid on oma sisult ja olemuselt ühiskonnaohtlik potentsiaalsetes mõttes.

III. Mõningaid andmeid kuritegelikest grupeeringutest osavõtnud alaealiste isiksusest

7. Teatavasti kuulub kuritegevuse uurimisel keskne koht kurjategija isiksuse ja tema kujunemist mõjutanud asjaolude väljaselgitamisele.¹ Sellest põhimõttest lähtudes pöörati ka vaadeldava uurimise läbiviimisel neile küsimustele suurt tähelepanu. Erilise tähelepanu objektiks olid seejuures küsimused, kas ja millist mõju avaldavad isiksus ning tema kujunemist määravad faktorid ja asjaolud kuritegelike grupeeringute formeerumisele. Kogutud andmetest võib järeldada, et suuremal osal uuritavatest esinevad märkimisväärsed kõrvalekaldumised normaalsest arengust. Kõigepealt torkab silma nende vähene haridus ja äärmiselt ükskõikne suhtumine õppimisse. 87,1% neist oli haridust vähem kui 8 klassi, seejuures 24,8% kõigest kuni 4 klassi. Alaealiste juures ei ole vähene haridus iseenesest veel muidugi faktoriks, mille alusel võib eksimatuid järeldusi teha. Selles eas alles omandatakse haridust. Käesoleval juhul on aga madala haridustaseme esiletoomine igati põhjendatud. Andmed näitavad, et uuritavatel on vanuse ja hariduse vahele tekkinud sügav vastuolu. See vastuolu on siin muutunud isiksuse normaalset arenemist pidurdavaks ning negatiivselt mõjutavaks faktoriks.

Viimase kuriteo toimepanemise ajal oli uuritavate keskmiseks vanuseks 15,7 aastat. Samal ajal nende keskmine haridus oli kõigest 5 klassi (49,6% uuritavatest oli õppimise katkestanud juba enne viimase kuriteo toimepanemist). Normaalse õppe edukuse puhul oleksid nad aga pidanud olema vähemalt 8. klassis. Seega on haridus neil vanusest keskmiselt enam kui kolme klassi võrra maha jäänud. Elu on juba ammugi tõendanud, et madala haridusega inimeste huvid ja vajadused satuvad kergesti konflikti ühiskonna huvide ja vajadustega. Puuduliku haridusega inimestel on üldreeglina ka madal kultuuri- ja moraalityse, piiratud arusaamad oma kohustustest ühiskonna ees ning indiviidi ja ühiskonna huvide vahekordadest. Oma huvisid püüavad niisugused inimesed tihti peale rahuldada primitiivselt, seejuures sageli ühiskonnavastaselt. Olgu märgitud, et kõigist uuritavatest noorukitest õppis hästi ainult 1,4% ning enam-vähem rahuldavalt 6,8%. Ülejäänud 91,8% õppi-

¹ Vt. ka A. M. Яковлев, Об изучении личности преступника, «Советское государство и право», 1962, № II, стр. 108—113.

sid halvasti. Seejuures väärib märkimist, et 83,4% uuritavatest olid klassikursuse kordajad, neist:

- a) ühel õppeaastal — 40,3%;
- b) kahel õppeaastal — 33,4%;
- c) kolmel õppeaastal — 16,4%;
- d) neljal ja enamal õppeaastal — 9,9%, seejuures:
 1. ühes klassis — 52,1%;
 2. kahes klassis — 36,8%;
 3. kolmes ja enamal klassis — 11,1%;

Klassikursuse kordamise tõttu õppis ettenähtust rohkem:

- a) ühe aasta võrra — 41,6%;
- b) kahe aasta võrra — 39,7%;
- c) kolme aasta võrra — 15,8%;
- d) nelja ja enama aasta võrra — 2,9%.

Keskmiselt kulus neil 5-klassilise hariduse omandamiseks (uuritavate keskmine haridus oli 5 klassi) 6,8 aastat, seega 1,4 aastat iga klassi kohta. Kokkuvõttes aga kulutas see suhteliselt väike noorukite grupp õppimiseks ettenähtust rohkem 312 aastat. Siit pole raske näha, millist tohutut kahju tekitab klassikursuse kordamine ühiskonnale. Olgu seejuures märgitud, et viimase viie õppeaasta (1959/60—1963/64) jooksul moodustasid klassikursuse kordajad vabariigis keskmiselt 7,9%.

8. Huvitav on märkida, et 68,5% klassikursuse kordajaist jäi nende oma sõnade järgi klassikursust kordama seepärast, et ei viitsinud ega tahtnud õppida. Lisaks sellele põhjendas 20,9% klassikursuse kordajaist oma halba õppeedukust sellega, et neil puuduvad õppimiseks võimed. Kooli andmetest aga nähtub, et see põhjendus ei ole õige, tegelikult kuuluvad ka nemad nende hulka, kes ei taha ega viitsi õppida. Seega niisuguste laste erikaal, kes ei tahtnud ega viitsinud õppida, moodustas kõigist klassikursuse kordajaist koguni 89,4%. Kõik need lapsed käisid koolis vaid näiliselt. Sisuliselt hoidusid nad juba aastaid koolikohustuse seaduse täitmisest kõrvale. Kool oli neile muutunud juba ammugi vastumeelseks. Kuriteo toimepanemise ajaks oli õppimise täiesti katkestanud ja koolile selja pööranud 49,6% kõigist käesoleva uurimisega hõlmatud alaealistest. Õppimise katkestanute endi seletusel, mis enam-vähem ühtib ka koolist ja vanematelt saadud andmetega, toimus see järgmistel põhjustel:

- a) ei tahtnud ega viitsinud õppida — 82,5%;
- b) heideti koolist välja halva käitumise ja huligaanitsemise pärast — 7,9%;
- c) muud põhjused (objektiivsed) — 9,6%.

Siin on kohane märkida, et suurem osa õppimise katkestanuist ei asunud ka tööle. Tõsi küll, osa neist tegi algul katset töötada, kuid peagi hülgas enamik neist ka töö.

9. Kuriteo toimepanemise ajal jagunes uuritavate tegevus järgmiselt:

- a) ainult õppis — 42,6%;
- b) õppis ja töötas — 7,8%;
- c) ainult töötas — 17,4%;
- d) ei õppinud ega töötanud — 32,2%.

Neist andmeist nähtub, et pooled (49,6%) uuritavatest olid kooli kasvatusliku mõju alt välja langenud, seejuures 32,2% neist olid jäänud ühiskondlikult kasulikust tegevusest täiesti eemale. Niisuguses olukorras tekib soodne pind tänavamoraali ja ühiskonnastavastaste kommete omandamiseks. Kooli ja töökoha kasvatuslikud funktsioonid ei saa siin enam oma toimet avaldada. Kõrvalekaldumised teadvuses ja käitumises süvenevad nüüd veelgi. Näib, et suuremal osal alaealistest, kes on sattunud kuritegelikule teele, suhtuvad eitavalt ühiskondlikult kasulikkusse. Ühiskondlikud huvid on muutunud neile võõraks. Seda hüpoteesi kinnitavad omakorda ka andmed õiguserikkujate huvide ning ideaalide kohta, mis seisnevad järgmises:

- a) ideaale ja huvisid ei omanud — 49,9%;
- b) huvitas tehnika — 26,2%;
- c) armastas sporti (peamiselt poks ja maadlus) — 16,5%;
- d) oli huvitatud kirjandusest, muusikast ja ise-
tegevusest — 7,4%.

Need andmed on küllaltki iseloomulikud. Nad näitavad, et pooltel uuritavatest polnud üldsegi ideaale ega huvisid. Nad olid kõige vastu täiesti ükskõiksed.

10. Enamus kuritegelikule teele sattunud alaealistest on muutunud täiesti ükskõikseks ka selle vastu, kuidas hindab nende käitumist terve keskkond. Seda väidet kinnitavad täiel määral käesoleva uurimise käigus kogutud andmed. Kooli andmetel käitus uuritavatest:

- a) hästi — 11,2%;
- b) rahuldavalt — 14,3%;
- c) halvasti — 74,5%.

Mõnevõrra teisiti iseloomustavad uuritavate käitumist vanemad ning töökoha administratsioon.

Vanemate iseloomustuse kohaselt käitus halvasti — 49,5% ja töökoha andmeil — 50,7%. Kõige tõepärasemad on selles osas siiski kooli andmed. Vanemad iseloomustavad oma lapsi pahatihti ühekülgsest ja isegi ebaõigesti. Paljudel juhtudel annavad nad lapse kohta positiivse iseloomustuse ka siis, kui laps süstemaatiliselt rikub korda, hulgub õsiti järelevalveta ringi ja paneb toime ühiskonnaohtlikke tegusid. Objektiiivse tõena ei saa võtta ka töökohtadelt antud iseloomustusi, seda kas või juba seepärast, et pea-aegu pooled neist, kelle kohta on töökohalt iseloomustus saadud, töötasid väga lühikest aega, kõigest mõne nädala. Niisuguse lühikesee aja jooksul pole võimalik kedagi põhjalikult tundma õppida ja õigesti iseloomustada.

11. Andmed näitavad, et enamusel kuritegelikesse grupeerin-

guisse kuuluvail noorukeil on võrdlemisi piiratud ja naiivsed huvid. Neil on puudulikult arenenud emotsionaalsed ja esteetilised omadused, nende tundemaailm on pinnapealne ning vaene. Nende juures domineerivad sellised omadused nagu suitsetamine, joomine, kerge eluviis jne.

Kõik need negatiivsed omadused esinevad täiel määral ka käesoleva uurimusega hõlmatud noorukite juures. Kõigist uuritavatest suitsetas 86,0% ja tarvitas alkoholi 70,4%. Seejuures vajab erilist esiletoomist asjaolu, et 44,0% suitsetajatest omandas selle pahe juba lapseas, s. o. enne 14-aastaseks saamist. Võrdlemisi suur protsent uuritavaid (19,1%) hakkas ka alkoholi tarvitama lapseas. Paljud uuritavatest hakkasid väga noorelt ka ühiskonnaohtlikke tegusid toime panema. 38,2% neist panid ühiskonnaohtlikke tegusid toime juba enne 14-aastaseks saamist, s. o. lapseas. Seejuures väärrib tähelepanu, et suur osa (41,3%) on samuti neid, kes hakkasid kuritegusid toime panema 14—15 aasta vanuselt. Samal ajal paistab silma nende võrdlemisi väike arv, kes sattusid kuritegelikule teele 16- ja 17-aastaselt. Uuritavatest hakkas 16-st eluaastast alates kuritegusid toime panema 15,7% ja 17-st eluaastast — kõigest 4,8%. Näib, et murdeest väljunud nooruk libastub harvemini õigelt teelt kõrvale.

12. Märkimisväärset huvi pakuvad andmed, mis iseloomustavad uuritavate endi hinnangut oma ühiskonnastase käitumise kohta.

Küsimusele, kuidas alaealised hindasid oma käitumist kuriteo toimepanemisel, andsid uuritavad järgmised vastused:

- a) teeb halvasti — 27,8%;
- b) ei mõelnud — 59,1%;
- c) käitub õigesti — 13,1%.

Käesoleval ajal hindavad nad oma käitumist aga järgmiselt:

- a) käitus vääralt, kahetseb — 93,9%;
- b) käitus õigesti ja teeb ka edaspidi selliselt — 3,1%;
- c) ei oska hinnangut anda — 3,0%.

Võrdlemisi huvitavad on ka alaealiste vastused küsimusele, mida nad kavatsevad teha tulevikus. Sellele küsimusele vastati järgmiselt:

- a) ainult töötada — 14,8%;
- b) töötada ja ühtlasi ka õppida — 61,7%;
- c) lõpetada keskkool ja siis tööle minna — 18,7%;
- d) endiselt ulaelu elada — 4,8%.

Neist vastustest järeldub, et enamus uuritavatest on oma ebaäärakast käitumisest aru saanud ja hindab seda hoopis teisiti kui kuriteo toimepanemise ajal. Samal ajal aga leidub ka selliseid, kes ei ole oma väära käitumist hukka mõistnud ega paranemise

teele asunud. Võib arvata, et kõrvalekaldumised psüühikas ja käitumises on siin sügavalt juurdunud, mille tõttu nende parandamine nõuab suuri jõupingutusi.

13. Lõpuks mõni sõna uuritavate iseloomust. Kogutud andmeist nähtub, et 84,9% uuritavaist oli negatiivseid iseloomujooni. Võrreldes muude grupeeringusse mitte kuulunud õiguserikkujatega, võib siin mõningaid olulisi erinevusi tähele panna. Kõigepealt paistab silma see, et grupis on vähe kinnise, üleoleva ning seltsimatu iseloomuga noorukeid. Uuritavate hulgas oli neid kõigest 16,4%, samal ajal aga väljaspool grupeeringuid kuriteo toimepannute hulgas moodustasid selliste iseloomujoontega noorukid 36,0%. Teiseks iseärasuseks on see, et grupeeringutest võtab osa võrdlemisi suur hulk alaealisi (40,0%), kelle iseloomujoontes domineerivad kergemeelsus ja mõjutatavus. Nende hulgas, kes panid kuriteo toime üksinda, on sellise iseloomuga noorukeid kõigest 16%. Ühtlasi peab märkima, et grupeeringutest osavõtjate hulgas on võrdlemisi palju kelkijaid ja kiitlejaid, kes armastavad oma tegusid ja oma mina teiste ees esile tuua.

14. Kokkuvõttes võib öelda, et kõik eespool toodud isiksust iseloomustavad andmed näitavad, et paljude alaealiste grupeeringutest osavõtjatel esinevad sügavad kõrvalekaldumised psüühilises struktuuris. Enamikku neist iseloomustab madal arengutase, piiratud arusaamad, ükskõikne suhtumine õppimisse ja ühiskondlikesse huvidesse ning ühiskondliku arvamise täielik eitamine. Suuremale osale neist on omased algelised huvid ja negatiivsed iseloomujooned. Kõigest sellest järeldub, et kuritegelik käitumine on orgaanilises seoses isiksusega. Milline on isiksus, selline on ka käitumine. Järelikult kuritegevuse, sealhulgas ka alaealiste kuritegelike grupeeringute kuritegevuse põhjusi tuleb kõigepealt otsida teguritest ja asjaoludest, mis tingivad ebaterve isiksuse kujunemise.

IV. Kuritegelike grupeeringute tekkimise põhjustest ja selle vältimisest.

15. Vastandina kodanliku kriminoloogia bioloogilisele orientatsioonile¹ eitab nõukogude kriminoloogia kuritegevuse bioloogilist päritolu ja käsitleb seda sotsiaalse nähtusena, s. t. sellena, mis ta tegelikult ka on. Ta õpetab, et kuritegevuse põhjusi tuleb otsida mitte bioloogilistes protsessides, vaid sotsiaalsete nähtuste sfääris. Tuginedes dialektilise materialismi õpetusele nähtuste vastastikusest objektiivsest seosest (kausaalsusest), käsitleb nõukogude kriminoloogia kuritegevuse põhjustena sotsiaalsete nähtuste ning materiaalse ja ideoloogilise iseloomuga protsesside kogumit, mis

¹ А. А. Герцензон, Современная буржуазная криминология, «Советское государство и право», 1963, № 2, стр. 115—123.

tingib kuritegevuse esinemise ühiskonnas.¹ Siia kogumisse kuuluvad nii põhjused kui ka ajendid ja tingimused, mis tekitavad, mõjutavad ja soodustavad kuritegude toimepanemist. Sellepärast on õige nimetada neid asjaoludeks, mis põhjustavad ja soodustavad kuriteo toimepanemist, nagu seda teevad mõned teadlased.²

16. Käesoleva artikli raamides on võimalik peatuda vaid mõningatel asjaoludel, mis tingivad ja soodustavad alaealiste kuritegelike grupeeringute tekkimist, kusjuures, nagu eespool juba märkisime, suurt tähelepanu pööratakse küsimustele, kas ja millist mõju avaldavad isiksus ning tema kujunemist määravad faktorid kuritegelike grupeeringute tekkimisele. Ühtlasi käsitletakse ka mõningaid vahendeid alaealiste grupilise kuritegevuse vältimiseks.³

Seejuures peab märkima, et käesolev artikkel ei ole niivõrd ulatuslik, et selle põhjal kõigile püstitatud küsimustele ammendav ning vaieldamatu vastus anda. Sellegipärast võimaldab see teha rea järeldusi, mis pakuvad kriminoloogilist huvi.

Kõigepealt väärivad esiletoomist andmed, mis näitavad, millistest ühiskonnaohtlikest tegudest sai alguse uuritavate kuritegelik käitumine ja millised kuriteod olid nende juures enam levinumaiks. Kõigist uuritavate poolt esmakordselt toimepandud ühiskonnaohtlikest tegudest moodustasid:

a) varavastased (põhiliselt vargused)	— 66,8%;
b) huligaansus	— 23,4%;
c) transpordivahendi äraviimine	— 6,3% ja
d) vägistamine	— 3,5%.

Neist andmetest nähtub, et kõige levinumaiks olid varavastased ja huligaansed teod, mis moodustavad siin 90,2%. Kui neile lisada ka veel transpordivahendi äraviimine, mis on lähedane huligaansusega, siis tõuseb nende tegude erikaal koguni 96,5%-ni.

Kõigist nendest kuritegudest, mille eest uuritavad kohtu alla anti või eritüüpi kooli saadeti, moodustasid varavastased kuriteod (kaasa arvatud konkurentsis muude kuritegudega) — 86,1% ja huligaansus (samuti konkurentsis muude kuritegudega) — 21,8%. Seejuures väärib allakriipsutamist, et sellised kuriteod, nagu huligaansus, transpordivahendi äraviimine ja vägistamine pannakse alaealiste poolt üldreeglina toime grupiga.

17. Veelgi suuremat huvi pakuvad andmed asjaolude kohta, mille mõjul toimus uuritavate teadvuses kujunenud kuritegeliku hoiaku realiseerumine. Vastavate materjalide ja uuritavate endi seletuse põhjal võib kõik need asjaolud jagada nelja põhigruppi. Esimesse gruppi kuuluksid sellise jaotuse puhul teiste (sealhulgas

¹ Энциклопедический словарь правовых знаний, Москва 1965, стр. 382.

² В. Н. Кудрявцев, К вопросу об изучении причин преступности, «Советское государство и право», 1964, № 5, стр. 12.

³ Kordamise vältimiseks ei ole antud artiklis mainitud neid vahendeid, millistest on juttu käesoleva kogumiku esimeses artiklis.

ka oma vanemate) negatiivne mõju (kuriteole kihutamise, kallutamine, ahvatlemine, halb eeskugu jne.) ning solidaarsustunne, mis on alaealiste juures tavaliselt väga tugev; teise gruppi — uudishimu ja romantika; kolmandasse — omakasu (igasugused materiaalsed kaalutlused) ja neljandasse — kõik muud asjaolud. Kõigi nende asjaoludega kaasnes seejuures laste kodune järelevalvetus, mis omakorda soodustas niigi äärmiselt puudulikult kujunenud pidurdussüsteemi osatähtsuse langemist käitumise regulaatorina.

a) Nagu näitavad andmed, avaldasid teiste negatiivne mõju ning solidaarsustunne 57,5% uuritavate käitumisele hukutavat mõju.

Harri M. vastates küsimusele, miks ta pani toime kuriteo, märgib: «... Töötasin treialina, olles äsja lõpetanud kutsekooli, samal ajal õppisin töölisnoorte keskkoolis. Töö ja kooli kõrval tegelesin ka spordiga. Kõik läks hästi ja ma ei osanud ettegi kujutada, et üsna pea satun vanglasse. 1964. a. 15. septembri õhtul, kui ma pidin minema õhtukooli ja ootasin autobussi, hüüdis mind tehase aknast Mati M., keda ma tundsin umbes pool aastat. Ta oli olnud varem vangistatud ja rääkis mulle tihti parandusliku töö koloonia elust. Tema jutu järgi otsustades tundus koloonia elu romantilisena ja põnevana. Mati sai minu jaoks nagu ideaaliks ja ma püüdsin joonduda tema järgi. Seekord palus ta mind kooli mitte minna, vaid tulla temaga linna. Läksime koos kohvikusse, kus tarvitasing alkohoolseid jooke. Siin rääkis ta mulle, et teab kohta, kust võib saada kergesti palju raha. Mati selgitusel ja pealekäimisel nõustusin temaga koos toime panna röövimise. Seega kuriteole viisid mind halvad sõbrad. Sõbrutsesin temaga, sest tal olid suuremad elukogemused. Ta oli minust ka vanem. Tema seltsis tundsin ennast oma eakaaslastest peajagu kõrgemana.»

Samale küsimusele vastates märgib Paavo P.: «... Üheks põhjuseks, miks ma hakkasin kuritegusid toime panema, olid halvad sõbrad, teiseks — enda järeleandlikkus ja kolmandaks — seiklushimu. Algul mulle kuritegude toimepanemine ei meeldinud, seejärel seisin kõrval ja vaatasin pealt. Kartsin, et kõigel sellel võivad kurvad tagajärjed olla. Sõbrad ütlesid, et oled lihtsalt arg ja siis mina muidugi ei tahtnud teistest millegi poolest kehvem olla. Hakkasin ka ise kuritegudest osa võtma.»

b) Uudishimust ja romantikast aetuna panid uuritavatest kuriteo toime 15,2%.

Jaan A. kirjutab, et «... 15. eluaastal hakkasid minu iseloomus ja olemuses muudatused tekkima. Tundsin end korruga vanemana ja uskusin, et olen iseseisev ning täiskasvanud inimene, kes võib korda saata mistahes tegusid. Muutusin üksikõikseks oma endiste huvialade vastu. Veelgi enam, ma tundsin vahel isegi häbi enda pärast, sest mõned mu senised huvid tundusid nüüd korruga nii lapsikutena. Tahtsin teha midagi niisugust, millega silma paista.

Hakkasin rohkem linnas käima, kandes endaga tunnet, nagu oleks mul vaja tingimata ja võimalikult kiiresti midagi teha. Muidugi olid sellel hulkumisel halvad tagajärjed. Koolis hakkas õppeedukus järjest langema. Kogu minu huvi õppimise vastu oli kadunud. Peagi otsustasin hüljata kooli ja asuda tööle, sest minu arvates pidi töö ikka rohkem täiskasvanute asi olema. Ema pealekäimisel asusin ma lõpuks õppima tööliskoorte õhtukooli, kuid seda rohkem nii-öelda moepärast. Juba paari kuu pärast lahkusin koolist lõplikult. Vahepeal olin linnas tutvunud paljude poistega, enamasti olid nad minust vanemad ja see vanusevahe avaldas mulle kõige suuremat mõju, sest püüdsin ju ka ise võimalikult vanem olla. Algul häirisid mind nende vaated ja tõekspidamised, mis olid otse vastandiks sellele, mida olin seni õigeks pidanud. Kuid varsti hakkasin mõtlema samuti nagu nemadki ja meie sõprus üha tugevnes. See elu mulle meeldis. Tundsin, et tutvus nendega on auasi ja et kuriteod, mida toime panime, on meheteod. Tundsin end nende seas tähtsana ja vajalikuna. Huvi kuritegude vastu järjest kasvas. Surudes tagaplaanile inimlikud tunded, panin toime ühe kuriteo teise järel. Pean tunnistama, et kuritegude toimepanemine tundus mulle huvitava ja põneva tegevusena.»

c) Paljud kuriteod pannakse toime omakasu ajendil. Sel ajendil pani uuritavatest kuriteo toime 14,4%.

Tõnu K., kirjeldades põhjusi, miks ta sattus kuritegevusele, märgib: «...Mulle meeldis väga käia koos suuremate poistega. Mulle olid nad sel ajal autoriteetid, sest nad suitsetasid, tarvitasid alkoholi ja neil oli alati raha. Mulle tundub, et just siit saidki alguse juured, mille tõttu ma panin toime kuriteo. Tutvusin ühe poisiga, kes oli korduvalt koolist välja heidetud. Saime sõpradeks. Ta oli mulle ideaaliks. Ma püüdsin kõike teha nii nagu seda tegi tema. Ma püüdsin imiteerida tema kõneviisi ja isegi kõnnakut. Kui ta pakkus mulle suitsu, ei julgenud ma keelduda. Kartsin, et ütleb üleolevalt «poisu». Nii sai minust suitsetaja ja hiljem ka viinavõtja. Rääkisin talle oma rahamuredest. Ta tegi ettepaneku minna vargile, millega ma nõustusin. Nii paningi toime oma esimese kuriteo. Peagi tekkisid uued sõbrad. Hakkasime koos kohvikutes käima ja viina tarvitama. Tutvusime omaealiste tüdrukutega, tekkisid esimesed seksuaalvahekorrad. Tänu nendele tüdrukutele kaotasid lugupidamise tüdrukute kui tulevaste emade vastu üldse. Ma tahtsin näida mehena, kes oskab hästi riides käia ja huvitavalt vestelda. Mulle tundus, et mida rohkem ma suitsetan ja alkoholi tarvitan, seda mehelikum ma olen. Et käia tütarlastega kohvikutes, on vaja raha. Et seda saada, läksin jällegi vargile. Seekord ma enam mõne rublaga ei leppinud. Otsustasin tungida korterisse ja röövida.»

d) Muudel ajenditel pani uuritavatest kuriteo toime 12,9%.

Kaljü K., rääkides, miks ta pani toime kuriteo, mainib: «...Kui olin 16-aastane, suri mu ema. Hakkasin elama tädi juures, sest isa

minu kasvatamisega ei tegelnud. Hakkasin õhtuti linnas hulkuma. Keegi ei tundnud huvi, kus ma käin ja millega tegelen. Kui koju läksin, tädi juba magas. Lonkisin koos sõpradega sihitult mööda tänavaid. Meil oli kohutavalt igav ja alati me mõtlesime ning arutlesime, mida need inimesed küll õhtuti teevad. Otsisime endile huvitavat tegevust, kuid ei leidnud. Siis hakkasime tänavatel tüdrukuid tülitama ja muid ulakusi tegema. Ja nii see tuligi, et võtsime ühel õhtul tänaval kinni tundmatu naiskodaniku ja vägistasime ta.»

18. Alaealiste kuritegelike grupeeringute tekkimise põhjuste uurimine näitas, et enamikel juhtudel need täielikult ühtivad või on tihedas orgaanilises seoses põhjustega, mis tekitavad ning soodustavad alaealiste kuritegevust üldse. Nii ühel kui teisel juhul on nähtuste tuumaks ühiskonnaohtlik isiksus. Mõjutades grupeeringu tekkimist ja eksisteerimist, on ühiskonnaohtlik isiksus samal ajal ka ise grupeeringust mõjutatav. Ühiskonnaohtliku isiksuse ning kuritegeliku grupeeringu orgaanilise seose edasisel lahkamisel võime konstateerida, et nii ühe kui teise esinemist mõjutab tugevasti isiku sotsiaalse tunnustamise vajadus. Selle vajaduse rahuldamise püüd on kommunismiehitaja moraalikoodeksi printsiipide järgimise üheks peamiseks motiiviks. Kuid teatud tingimustes võib ta hoopis vastupidi, — kujuneda ühiskonnaohtliku käitumise motiiviks ja seda siis, kui isiku arusaamad ja tõekspidamised on kujunenud vildakalt. Isiku sotsiaalse tunnustamise vajaduse negatiivset mõju käitumisele süvendab veelgi selle vajaduse ignoreerimine ja isegi tähelepanemata jätmine. See võib eemaldada väärustunud nooruki normaalsest keskkonnast ja siduda ta nendega, kelle tõekspidamised ja käitumine on vastuolus kommunistlike ideaalidega ning kommunismiehitaja moraalikoodeksi printsiipidega. Vildakad huvid ja tõekspidamised, mis ei leia vastukaja ja on hukkamõistetavad normaalses keskkonnas, leiavad siin tunnustamist ja soodsa pinna arenemiseks ning süvenemiseks.

83,9% uuritavatest sattus kuritegelikesse grupeeringutesse keskkonna (seltskonna) otsingul, kus vildakad huvid ja tõekspidamised ning ühiskonnavastane käitumine leiaksid tunnustamist. Ülejäänud 16,1% uuritavate sattumine grupeeringutesse kandis mõnevõrra teist laadi iseloomu. Nad sattusid grupeeringu mõjusfääri stiihiliselt (juhuslikult) alles kuriteo toimepanemise ajal. Konkreetsest kuriteost osavõtmisega tavaliselt piirdus ka nende kuulumine grupeeringusse. Kuid vaatamata sellele mõjutasid põhiliselt samad motiivid ka nende käitumist.

Kõik see omakorda põhjustab grupeeringutest osavõtjate vahel ebaterve sõpruse ja sellele rajaneva vildaka solidaarsuse kujunemise, mis avaldab suurt mõju grupeeringutest osavõtjate edasisele käitumisele. Seda tõsiolu kinnitavad veenvalt andmed, mis iseloomustavad uuritavate osavõtu motiivi grupiliste kuri-

tegude toimepanemisest. Kõigist uuritavatest võttis grupilise kuriteo toimepanemisest osa:¹

- a) sõprusest või solidaarsusest — 50,2%;
- b) tahtest teiste ees kangelasena näida (paljudel juhtudel konkureerisid sellega ka sõprus ja solidaarsus) — 19,5%;
- c) et oleks hõlpsam ning julgem kuritegu toime panna (enamikel juhtudel konkureerisid ka siin sõprus ning solidaarsus) — 30,3%.

Ralf K., kirjeldades kuriteost osavõtu põhjusi, märgib, et neid oli mitu, kuid peamiseks oli siiski sõprade liigne matkimine. «Kui oli tarvis sõpradele järgneda ja nende poolt algatatud tembust osa võtta — kirjutab Ralf —, siis ei mõelnud ma kunagi selle üle, kas teen õigesti või mitte. Mulle oli tähtis, et sõbrad mind hindaksid, ja sellepärast olin juba ette nõus nendega ükskõik millisest tembust osa võtma.»

Alaealiste juures ei tohi muidugi alahinnata ka solidaarsust, mis ei rajane sõprusele. Nende juures on tugev mõju mitte ainult sõprusel rajaneval solidaarsusel, vaid ka solidaarsusel, mis rajaneb vildakate huvide või arusaamade ühtelangemisel. Võib tuua hulgaliselt näiteid sellest, kuidas üksnes vildakate huvide või arusaamade ühtimise pinnal võetakse osa kuritegude toimepanemisest.

Seega vildakate huvide ja tõekspidamiste ühtsusel rajanev isiku sotsiaalse tunnustamise vajaduse rahuldamise otsing ongi üheks peamiseks teguriks, mis ühendab nende kandjaid ühiskonnaohtlikesse kampadesse või grupeeringutesse.

19. Vildakatel huvidel ja tõekspidamistel rajanev isiku sotsiaalse tunnustamise vajaduse rahuldamise otsing pole muidugi ainsaks alaealiste kuritegelikke grupeeringuid põhjustavaks asjaoluks. Tegelikuses esineb hulgaliselt ka veel muid asjaolusid, mis otseselt või kaudselt, iseseisvalt või kogumis teistega põhjustavad ja soodustavad alaealiste kuritegelike grupeeringute kujunemist. Tavaliselt mõjutab inimese käitumist rida omavahel keeruliselt läbipõimunud asjaolusid. Nende hulgast väärib kõrvuti isiku sotsiaalse tunnustamise vajaduse rahuldamise otsinguga esiletõstmist lapse kodust irdumine. Andmed näitavad, et paljud kuritegelikest grupeeringuist osavõtjad on kaotanud kodu vastu igasuguse austuse ja armastuse. Uuritavatest oli 51,3% kodust peaaegu täielikult irdunud. Olles hüljanud kodu, sattusid nad peagi kuritegelike grupeeringute mõjusfääri ja hakkasid koos teiste omasugustega ühiskonnaohtlikke tegusid toime panema.

Faktid näitavad, et laste kodust irdumist põhjustab kõigepealt

¹ Üheaegselt nende motiividega esineb muidugi ka veel muid, mille eristamine pole käesoleval juhul vajalik.

ebanormaalne kodune miljöö. See avaldab lapsele laostavat mõju, takistab tal erutus- ja pidurdusprotsesside normaalset ja kooskõlast arenemist ning psüühiliste omaduste ja moraalseste väärtuste harmoonilist kujunemist. Juba ammugi on teada, et isiksuse kujunemist mõjutab kõigepealt teda ümbritsev sotsiaalne keskkond.¹

Lapse sotsiaalseks keskkonnaks on kõigepealt kodu. Siin kujunevad tal esimesed arusaamad moraalist ja käitumisest, mis avaldavad suurt mõju isiksuse edasisele kujunemisele. Need arusaamad olenevad kodusest miljööst, eeskätt vanemate kultuuritsemest, moraalsest palgest ja käitumisest. Kui normaalne kodune miljöö loob vajalikud eeldused lapse normaalseks arenemiseks, siis ebaterve kodune miljöö võib põhjustada lapse kodust irdumise, ühtlasi ka konflikti kodus omandatud arusaamade ja väljaspool kodu valitsevate tõekspidamiste vahel. Lapsel on raske kohaneda väljaspool kodu valitsevate arusaamade, tõekspidamiste ja käitumisreeglitega, kui need erinevad kodus omandatud arusaamadest ja tõekspidamistest. Kui sellist last õigeaegselt ja oskuslikult ei abistata, võib ta kohanemispüüdest loobuda ja hakata otsima keskkonda, mis vastaks tema arusaamadele ja tõekspidamistele. Niisuguse keskkonna leiab ta nende juurest, kes samuti on ühiskonnaga konflikti sattunud. Uurimine näitas, et sellistest kodust irdunud ja ühiskonnaga konflikti sattunud lastest moodustuvad kergesti kuritegelikud grupeeringud.

Ebanormaalne kodune miljöö esineb eeskätt nn. ebatervetes perekondades, kus üks või mõlemad vanemad on joodikud, ei ela perekonnaga koos, ei hoolitse laste eest või kus puudub üks või mõlemad vanemad hoopiski. Andmed näitavad, et suurem osa uuritavatest pärineb nimelt sellistest perekondadest. Isa poolest ebaterved perekonnad (isa on joodik, ei ela perekonnas, ei hoolitse laste eest, on kohtulikult karistatud või surnud) moodustasid siin 65,7%. Neile lisanduvad veel ema poolest ebaterved perekonnad (ema on joodik, ei ela perekonnas, ei hoolitse laste eest, surnud), milliseid oli 14,3%. Seega 80,0% uuritavaist pärineb ebatervetest perekondadest.

a) Äärmiselt negatiivselt mõjub lapse isiksuse ja käitumise kujunemisele vanemate joomine, millega tavaliselt kaasnevad iga-sugused kõlvatused ja ebasüüdsused. Veelgi laostavamalt mõjub lapsele tema kaasatõmbamine joomingutele või ühiskonnaohtlikule tegevusele. Niisugune kodu muutub lapsele vastumeelseks, joodikud vanemad aga kaotavad ta silmis peagi lugupidamise ja autori-teedi. Laps hakkab sellist kodu ja niisuguseid vanemaid häbenema, neist igal võimalikul juhul eemale hoiduma ja endale väljaspool kodu seltsi otsima. Aja jooksul võib ta kodust hoopiski irduda ning järelevalvetult ringi hulkudes kergesti kuritegelikesse grupeerin-

¹ Vt. ka А. Б. Сахаров, О личности преступника и причинах преступности в СССР, Москва 1961, стр. 85.

gutesse sattuda. Samal ajal võtab laps kergesti üle vanemate kombed ja hakkab ise ka juba varakult alkoholi tarvitama ning selle mõjul pahatihti ühiseluregleid rikkuma¹. Selles pole ka midagi imelikku, sest indiviidi käitumine sõltub põhiliselt objektiivse olemise mõjul omandatud elukogemustest.² Seejuures tuleb silmas pidada, et isiksuse arenemine sõltub mitte ainult ühiskondliku korra iseloomust, vaid ka tollest vahetust keskkonnast, mis ümbritseb inimest iga päev.³ Nagu eespool mainisime, tarvitas uuritavatest 70,4% alkoholi, kusjuures 19,1% neist tegi seda juba lapseas. Pole kahtlust, et paljudel juhtudel põhjustas seda nimelt vanemate eeskuju, kuna 18,9% uuritavate isadest ja 5,8% emadest olid joodikud (arvesse on võetud vanemad, kes elasid lapsega koos).

Madis S., rääkides kuritegelikku grupeeringusse sattumisest, ütles põhjendatult: «Kindlasti põhjustas seda ebanormaalne kodune olukord, kuna vanemad alatasid jõi ja kisklesid. Seetõttu ei olnud neil minu silmis vähematki autoriteeti ja ma eelistasin teha kõike omapead. Kodu vastu ei tundnud ma kunagi huvi, ta oli mulle vastik.»

Toivo M. kirjutab: «Isa mul ei ole. Elasime emaga kahekesi. Ema on mul väga halb. Kodus kannatasin tihti tühja kõhtu, sest ema jõi kogu oma palga maha. Hiljem, kui hakkasin ise tööle käima, võttis ta ka minu palga välja ja kulutas ära joomiseks. Sageli käskis ema mul linna minna, öeldes: «Mine vaata linnast kusagilt raha, ega mina sind ka muidu söötma hakka.» Niimoodi sattusingi teiste omasuguste poiste kampa, kellega koos hakkasin vargile.» Oigustatud kibestumisega kirjutab ta edasi: «... Emal läheb mind veel kindlasti vaja, kui ta kord vanaks jääb. Siis tuletan talle meelde, kuidas ta minust varga tegi.»

b) Nõndanimetatud ebatervetest perekondadest moodustavad küllaltki suure protsendi (13,7%) perekonnad, kus üks vanematest on kohtu poolt karistatud. Isa või ema süüdimõistmine jätab tavaliselt väga sügava pitseri lapse hingeellu. Juba üksnes see fakt isendast võib lapse isiksuse kujunemisel saatuslikuks saada, rääkimata sellest, et vanema, eriti aga ema eemaldamine perekonnast (vabadusekaotuse kohaldamise puhul) loob soodsa pinna laste kodust irdumiseks. Niisugustel juhtudel tuleb lapsel liiga noorelt kokku puutuda küsimustega, millest alaealistel peaks olema ülevaade vaid hoiatavas tähenduses. Kuid küsimus ei seisne ainult selles. Isa või ema süüdimõistmisel võivad olla palju tõsisemad tagajärjed, kui seda võib arvata, see võib osutada lapsele suureks tragöödiaks ning tekitada talle raskeid hingelisi vapustusi ja traumasid. Laps, kelle isa või ema kuriteo toimepanemise eest süüdi

¹ Vt. ka A. В. Сахаров, Алкоголь и преступность несовершеннолетних, «Советская юстиция», 1963, № 16, стр. 22—23.

² Vt. ka В. И. Ленин, Философские тетради, Госполитиздат, 1947, стр. 162—163.

³ «Коммунист» 1963, № 3, стр. 6.

mõistetakse, võib kergesti teiste põlu alla sattuda. Ta võib muutada üldise vihkamise ja narrimise objektiks, kellele võidakse alati halvas mõttes osutada. Tulemuseks on aga see, et vanemate süü läbi põlu alla sattunud laps eemaldub endistest sõpradest ja tuttavatest, hakkab võimalike solvamiste kartusel nendega kohtumisi vältima ning endale nende hulgast sõpru otsima, kes vanemate süüdimõistmise faktile positiivse tähenduse omistavad ning taolistest häbiväärsetest nähtustest endale ideid ammutavad.

15-aastane Mati A., kirjeldades kuritegelikku grupeeringusse sattumise põhjusi, märgib: «... Mulle ei meeldinud ükski nendest poistest, kellega koos panin toime kuriteod. Ma hakkasin nendega läbi käima ja kuritegusid toime panema ainult sellepärast, et korralikud poisid ei tahtnud minuga enam sõbrutseda, kuna minu ema mõisteti süüdi varguse eest. Mulle hakati näpuga näitama ja «varga pojaks» kutsuma.»

Ema või isa süüdimõistmine võib lapse hingeelus põhjustada suuri muudatusi, saada pöördepunktiks nii iseloomule kui ka käitumisele. Ülekuulamised, läbiotsimised ja paljud muud taolised õigusemõistmiseks vajalikud, kuid samal ajal süüdlase perekonnale küllaltki ebameeldivad toimingud, mis niisugusel juhul aset leivad, ei möödu lapse teadvusest sinna jälgi jätmata. Veelgi hullem on, kui vanemad oma naha päästmiseks õpetavad last valetama. Kahjuks nii mõnedki isad ja emad ei tunne muret selle üle, millist kahju nad sellega oma lapsele tekitavad. Olgu siinkohal öeldud, et paljud lapsevanemad äärmiselt kergekäeliselt kasutavad oma lapsi igasuguste, tavaliselt ebaseaduslike eesmärkide saavutamise vahendina. Lapsi sunnitakse kirjutama avaldusi, mis sisaldavad moonutatud fakte ning igasuguseid väljamõeldisi. Kõik see kahjustab lapse isiksuse kujundamist, millele õigustatult juhib tähelepanu oma artiklis I. Zorina.¹

c) Tõsist peavalu tekitavad niinimetatud poolikud perekonnad. Jutt on perekondadest, kus abielu on purunenud või kus laps on sündinud väljaspool abielu. Siia kuuluvad ka perekonnad, kus üks vanematest on surnud. Uuritavatest kasvas perekondades, kus:

1. üks vanematest ei ela perekonnas või ei tegele laste kasvatamisega — 23,8% ja

2. üks vanematest on surnud või laps sündis vallaslapsena — 24,3%.

Taolistes poolikutes perekondades annab end valusalt tunda kodune järelevalvetus. See on ka mõistetav, sest ema või isa, kes tegeleb laste kasvatamisega üksinda, ei ole teinekord juba üksnes ajapuuduse tõttu suuteline pühendama lastele küllaldast tähelepanu.

Boriss B., rääkides kuritegelikku grupeeringusse sattumise põhjustest, mainib: «... Elu, mida ma elasin, oli täiesti muretu. Tööl

¹ Vt И. Зорина, В устах младенца, «Известия» от 14 августа 1965 г.

ma ei käinud. Koolist jäin ma ka juba 7. klassist ära. Ainuke asi, mida ma viitsisin ja armastasin teha, oli jalgpallimäng. Nüüd, kus ma olen oma käitumise üle põhjalikult järele mõelnud, leian, et minu langemises on kõigepealt süüdi isa puudumine. Mul on ainult ema. Ta on väga hea inimene ja ainuke puudus, mis tal on, on see, et ta üldse ei tundnud huvi selle vastu, millega ma tegelen. Mina aga kuritarvitasin ema usaldust ja elasin rohkem tänaval, teiste omasuguste seltsis kui kodus.»

d) Lapse psüühika normaalseks arenemiseks on vaja luua tingimused, milles ta tunneks ennast kaitstuna. Kõrvuti sellega vajab ta mõõdukalt ka hellust ja armastust. Seejuures on väga tähtis, et teda austataks ja temaga arvestataks. Noorukil peab olema tunne, et ta on samasugune kui kõik teised, kes teda ümbritsevad. Kui ta teod aga langevad lapselike tempudeni, siis peavad vanemad olema need, kes teda parandavad. Noorukitele ei saa lubada kõike seda, mis on lubatud täiskasvanutele. Keelust üleastumise puhul tuleb kõhklemata reageerida. Kuid lapse väärsammude kritiseerimine ja hukkamõistmine toimugu alati sügava taktitundega. Üksnes nii võib lapsele märkamatult sundida teda enesekasvatamisele ja oma käitumise teadlikule hindamisele. Avaliku sunni ning tooruse kasutamine võib vaid kahju tekitada, lapse kodust eemale peletada.

Volli S., kirjeldades kuritegelikku grupeeringusse sattumise põhjusi, märgib: «... Peale seda kui ema teistkordselt abiellus, sattusin ma kodus põlu alla. Võõrasisa mind ei sallinud. Iga pisemagi asja eest peksis ta mind halastamatult ja sõimas kõige ropemate sõnadega. Selle tulemusena tekkis mul kodu vastu vastikus ja ühtlasi ka kartus. Nii ma hakkasingi kodust ära jooksmas ja ringi hulkuma. Öösiti magasin kus juhtus. Tihti olin päevade viisi söömata. Nälja sunnil hakkasin koos teiste omasugustega varastama. Peagi muutus vargus mulle tavaliseks asjaks.»

Toivo K. kirjutab klassikirjandis: «... Elasin koos ema ja võõrasisaga. Võõrasisa ma ei pidanud isaks, sest ta oli joodik. Ta peksis sageli mind ja ka ema. Seepärast hakkasin kodust eemale hoiduma. Tänavatel ringi hulkudes tutvusin teiste hulkujate poistega, kellega koos hakkasime huligaanitsema, peksma endast nooremaid.»

e) Isiksuse vildakat kujunemist ja koos sellega kuritegelikku grupeeringusse sattumist soodustab samuti vanemate ükskõikne suhtumine oma laste kasvatamisse ning laste liigne hellitamine ja põhjendamatu õigustamine. Sellistes tingimustes võib lapsel kujuneda väär arusaamine isikuvabadusest. Siin on soodne pind egoistlike püüdluste arenemiseks ja samal ajal ka kodust irdumiseks. Laps, eriti aga murdeikka jõudnud laps, tahab olla vanemate seltsis. Kui vanemad tema vastu huvi ei tunne, siis leiab ta kaaslasi mujalt, sageli tänavalt.

Enno K. räägib: «... Vanemad pole minu vastu kunagi huvi

tundnud. Seepärast sattusin juba varakult teiste ulakate poiste kampa ja hakkasin huligaanitsema. Selle eest saadeti mind erikooli, kus viibisin üle aasta. Selle aja jooksul sain vanematelt ainult paar kirja. Kutsusin neid ennast vaatama, kuid nad ei külastanud mind kordagi. Ka ei saanud ma vanematelt ühtegi pakki. Kooli vaheajal käisin kodus, kus selgus, et kodu oli mulle täiesti võõraks muutunud ja ma sinna enam minna ei tahtnud. Koolist vabanedes läksin tuttavate poiste juurde, kellega koos hakkasin vargile.»

Aldur M. kriminaalasjast nähtub, et juba algkoolis käies puudus ta tihti põhjusega koolist, hulkus öösiti linnas ringi ja tegeles koos omasugustega pisivargustega. Kooli iseloomustuses märgitakse, et Aldur oli jõhker, peksis väiksemaid kaasõpilasi, torkis neid nõeltega, suitsetas, ropendas ja läks isegi õpetajale kallale. Samal ajal Alduri ema õigustas teda ja süüdistas kõiges ainult õpetajaid.

g) Tõsiseks probleemiks on vanemate puudulik haridus. Nii-sugustel vanematel tekib suuri raskusi laste kasvatamisel. Vanemate madal haridus võib põhjustada sügavaid vastuolusid laste ja vanemate huvides ning nende vahel esile kutsuda tõsiseid arusaamatusi ja konflikte. Tulemuseks on see, et laps kaotab vanemate vastu austuse ja usalduse, nad jäävad talle kaugeks ja võõraks. Koos sellega kaob tal austus ja lugupidamine ka kodu vastu. Toimub kodust irdumine ja kuritegelikkusesse kampsadesse sattumine.

Käesolev uurimine näitas, et põhiline enamus uuritavate vanematest omas väga madala hariduse.¹ 61,5% isadest ja 65,3% emadest oli haridus alla 8 klassi. Madala haridusega vanemad ei suuda igakord vajalikult mõista hariduse tähtsust, seda enam olla lastele eeskujuks haridusse suhtumises. Nad ei saa ka paljudes teistes küsimustes lastele ideaaliks olla, kelle järgi laps võiks joonduda ning kellelt alati head ja õiget nõu saada. Ometi peab vanem lapsele mitte ainult isaks või emaks, vaid ka kasvatajaks, õpetajaks, sõbraks ja seltsimeheks olema. Lapse isiksuse kujunemine rajaneb kõigepealt kodusel kasvatusel, mille kvaliteet oleneb vanematest. Nimelt siin luuakse isiksusele alusmüür, mille tugevusest oieneb isiksuse kvaliteet. Õige kasvatus tagamiseks on vaja, et vanematel oleks kas või minimaalne ettekujutus pedagoogikast. Nad peavad oskama sisendada lapse teadvusse selliseid kvaliteete, mis on igas olukorras suutelised õigesti käitumist mõjutama.² Selle saavutamiseks on vaja tõsta lastevanemate teadmisi. Neile, eeskätt aga madala haridusega vanematele, tuleks vastavaid õppusi või konsultatsioone korraldada. Nende läbiviimise võiks panna vastavale koolile, nähes selleks ette teatud arvu tunde.

¹ Vaatluse alla võeti 117 isa ja 156 ema.

² Vt. ka И. Овчинникова, Нужное слово «нельзя», «Известия» от 10 августа 1965 года.

20. Rääkides ebatervetest perekondadest kui laste kodust irrumist ja kuritegelikesse grupeeringutesse sattumist soodustavatest asjaoludest peab märkima, et selliste perekondade esinemist ei ole täielikult võimalik vältida ka tulevikus, kuigi neid tuleb ja saab tunduvalt vähendada eeskätt abielu ja perekonna tugevdamise, koolikohustuse seaduse kõrvalekaldumatu täitmise, alkoholismi likvideerimise ja elanikkonna kommunistliku kasvatamise tõhusdamise teel. Sellepärast on vaja, et kõrvuti abinõude rakendamisega, mis pidurdaksid ebatervete perekondade tekkimist, niisugused perekonnad oleksid riigiorganite ja üldsuse pideva ning tõhusa kontrolli all.

Ühtlasi on vaja tõsta vanemate vastutust oma laste kasvata-
mise eest. Vastutustundetule suhtumisele vanemlike kohustuste
täitmisel tuleb teha otsustavalt lõpp. Muidugi pole laste kasvata-
mine ainult lastevanemate monopoliks. Sirguva põlvkonna kasva-
tamine on üheks tähtsamaks riiklikuks ülesandeks, millega peab
tegelema ja tegelebki kogu nõukogude ühiskond. Kuid see ei
tähenda veel sugugi vanemate osatähtsuse alahindamist laste kas-
vatamisel. Hoopis vastupidi, nende osatähtsus peab siin veelgi
suurenema ning muutuma üheks tähtsamaks kohustuseks riigi ja
ühiskonna ees, mille täitmist tuleb neilt nõuda täie rangusega.
Riik ja ühiskond loovad omalt poolt lastevanematele kõik vajali-
kud tingimused selle vastutusrikka kohustuse edukaks täitmi-
seks.

21. a) Uurimine näitas, et alaealiste grupeerumist kuritegeli-
kesse grupeeringutesse soodustab samuti laste tegevusetus, mis
võib seisneda laste kõrvalejäämises ühiskondlikult kasulikust tege-
vusest või nende vaba aja sisustamatuses. Eriti ohtlik on pikemat
aega kestev tegevusetus. Sellises olukorras hakkab käitumine üha
rohkem normist kõrvale kalduma ja tänavamoraali mõjule alluma.
Sihitult hulkumine ja aja surnukslõõtmine loovad soodsad tingi-
mused kuritegelike grupeeringute kujunemiseks.

Nagu näitavad andmed, oli paljude uuritavate sattumine kuri-
tegelikesse grupeeringutesse otseselt tingitud tegevusetusest.
32,2% uuritavatest olid ühiskondlikult kasulikust tegevusest täie-
likult eemale jäänud, nad ei õppinud ega töötanud, kuigi suuremal
osal neist oli väga madal haridus ja enamusel polnud mingeid
takistusi ka tööle asumisel. Nad lihtsalt ei viitsinud õppida ega
töötada ja hoidusid sihilikult kõrvale ühiskondlikult kasulikust
tegevusest. Samal ajal otsisid nad aktiivselt kontakti teiste oma-
sugustega ja võtsid meelsasti osa ühiskonnaohtlike tegude toime-
panemisest.

b) Alaealiste kuritegelike grupeeringute tekkimist soodustab
samuti noorukite vaba aja sisustamatuses tulenev tegevusetus.
Käesolev uurimine näitas, et suurema osa uuritavate vaba aeg oli
täiesti sisustamata. Sellest tingituna sattusid nii mõnedki neist
kuritegelikesse grupeeringutesse.

Küsimusele, millega tegelesite enne kuriteo toimepanemist vabal ajal, vastas uuritavatest:¹

1. laisklesin või hulkusin tegevuseta ringi — 68,2%;
2. tegelesin spordiga (peamiselt poks ja maadlus) — 16,5%;
3. lugesin, kuulasin muusikat, võtsin osa kunstilisest isetegevusest, abistasin vanemaid kodustel töödel — 15,3%.

c) Alaealiste ühiskondlikult kasuliku tegevuse organiseerimisel kuulub keskne koht koolile, sest õppimine on alaealise üheks peamiseks ühiskondlikult kasulikuks tegevuseks. Kuid kool peab hoolitsema mitte ainult õppeprogrammi täitmise eest, vaid kõrvuti sellega suunama ja korraldama ka lapse vaba aja sisustamist. Seega lapse isiksuse kujundamisel on kooli kasvatuslikel funktsioonidel määratu suur tähtsus. Kahjuks aga leidub meil veel üksikuid pedagooge, kes suhtuvad oma ülesannetesse kroonulikult. Sellised pedagoogid ei tunne huvi õpilaste tegevuse ning käitumise vastu vabal ajal ja väljaspool kooli ega ole huvitatud sellest, kellega nad sõbrutsevad ja millist laadi kannab see sõprus. Nii mõnelgi pedagoogil ei ole vajalikku sidet lastevanematega, seda ei looda alati isegi siis, kui lapse käitumises esinevad sellised kõrvalekalduvad, mis vajavad nii kooli kui ka vanemate vahelesegamist.

Aksel O. kordas sageli klassikursust. Ta kordas klassikursust 3., 4. ja 5. klassis. Nagu hiljem selgus, oli Aksel omasugustest moodustanud kuritegeliku grupeeringu, kes tegeles süstemaatiliselt motoriseeritud transpordivahendite äraajamisega. Kuigi Aksel käis koolis vaid näiliselt, 2—3 päeva nädalas, ei võtnud pedagoogid vaevaks isegi poisi vanemaid sellest informeerida. Seetõttu ei teadnud viimased midagi poja koolist puudumistest.

Nagu eespool juba märkisime, oli uuritavate haridustase nende vanusest keskmiselt kolme klassi võrra maha jäänud. 83,4% uuritavatest olid kroonilised klassikursuse kordajad. Klassikursuse kordamine algas tavaliselt 4.—5. klassist alates. Näib, et klassikursuse kordamine tekib tavaliselt siis, kui õpilane juba algklassides ei omanda teadmiste sellist hulka, mis looks vajaliku aluse õppeaine edasiseks omandamiseks. Selle tõttu hakkab õpilane teistest ikka rohkem ja rohkem maha jääma, kuni ükskord ilmneb, et ta polegi suutnud klassikursust läbi teha. Laps suhtub õppimisse huvi ja innuga seni, kuni ta õppeainest aru saab ja seda omandada suudab. Niipea aga kui õppeaine muutub arusaamatuks, kaob tal huvi õppimise vastu ja ta hakkab endale huvitavamat tegevust otsima. Nii tekivad ebaterved sõbrused, kujunevad kambad ja kuritegelikud grupeeringud.

Klassikursuse kordamine mõjutab alati negatiivselt lapse psüühikat ja käitumist, tekitab lapses väärad arusaamad oma võime-

¹ Siin esitatud andmed vaba aja veetmise kohta ühtivad enam-vähem ka koolist ja vanematelt saadud andmetega.

test, valehäbi, viha ning trotslikkust õpetajate ja kaasõpilaste vastu. Kroonilise klassikursuse kordaja huvid hakkavad järjest erinema teiste klassikaaslaste huvidest, mida veelgi soodustab vanusevahe, mida põhjustab klassikursuse kordamine. Kõige selle mõjul hakkab klassikursuse kordaja endale väljastpoolt kooli tegevust ja tunnustust otsima. Kool muutub talle võõraks ja vastikuks. Peagi hakatakse otsima teid ja võimalusi koolist hoopiski lahkumiseks ning õppimise katkestamiseks, milleks paljudel juhtudel masina õhtukooli üleminekut kasutatakse. Kahjuks aitavad nii mõnedki pedagoogid sellele ebaõigele lahendusele isegi kaasa.¹ Pedagoogilised kollektiivid ei võta alati tarvitusele küllaldasi oma-poolseid abinõusid ka koolikohustuse seaduse täitmise kindlustamiseks. Et vältida võimalikke ebameeldivusi, püüavad nii mõnedki pedagoogid vabaneda vähem kuulekatest ja halvasti edasijõudvatest õpilastest.

16-aastane Paul P. jäi Tallinna 7. Keskkoolis 6. klassi kolmandat aastat klassikursust kordama. Kunstlikel ettekäaneltel keelati tal uuel õppeaastal selles koolis edasiõppimine. Rajooni haridusosakond nõustus sellega ja suunas nooruki Tallinna 20. Keskkooli. Mainitud keskkooli direktor aga keeldus õpilast vastu võtmast ja tegi talle selgeks, et 16-aastase nooruki koht on õhtukoolis. Rajooni haridusosakond oli päri ka selle sammuga ja suunas nüüd nooruki Tallinna 6. Töölisnoorte Keskkooli. Enesestmõistetavalt keeldus töölisnoorte keskkool seda mittetöötavat õpilast vastu võtmast. Ülaltähendatud keskkoolide direktorite seisukohti arvesse võttes leidis rajooni haridusosakond, et sellisel halvasti edasijõudval noorukil on pedagoogiliselt kõige õigem jätkata hariduse omandamist kaugõppe teel.

Nagu juba mainisime, lubavad nii mõnedki koolid kergekäeliselt vähem kuulekatel ja vähem edukatel õpilastel päevakoolist üle minna õhtukooli. Paljudel juhtudel kujuneb päevakoolide õpilaste üleviimine õhtukoolidesse nendest vabanemise vahendiks. Seda kinnitavad kujukalt ka käesoleva uurimise tulemused. Uuritavatest olid õhtukoolidesse üle läinud 21,7%, seejuures koolide endi andmeil läks neist 24,0% sinna edasisest õppimisest kõrvalehoidumise sihiga. Tegelikult oli aga see protsent veelgi suurem, sest juba lühikese ajaga langes õhtukoolidesse ülelänuist 64,0% välja. Olles kooli kasvatusliku mõju alt välja langenud, sattusid nad tegevusetusest peagi tänavale ja sealt kuritegelikesse grupeeringutesse.

Uue inimese kasvatamine eeldab pedagoogika järjekindlat paremustamist, täiustamist ja viimistlemist. Meie õppeasutuste töös ei tohi esineda formaalsust ega ükskõiksust õpilaste saatuse vastu.

¹ Vt. ka В. Сергеев, Дело не в характере, «Правда» от 4 июля 1965 года.

Nende ülesandeks on kõrvuti kõrge õppeedukuse tagamisega kindlustada õpilastele kõrge ideeline, moraalne ja esteetiline tase.

d) Uue inimese kasvatamisele, tema isiksuse kujunemisele avaldab väga suurt mõju töökasvatus. Õigesti organiseeritud töökasvatus võib anda positiivseid tulemusi isegi niinimetatud defektsete isiksuste mõjutamisel ja parandamisel. Seevastu halvasti organiseeritud töökasvatus süvendab neid puudusi veelgi. Suur kasvatuslik tähtsus on noortööliste, eriti aga alaealiste töö õigel korraldamisel ja organiseerimisel ning eriala õpetamisel. Sugugi väiksem kasvatuslik tähtsus pole vanemate töötajate isiklikul eeskujul ning vajaliku nõudlikkuse ja range töödistsipliini tagamisel. Noortöötajatesse on vaja esimesest päevast alates sisendada armastust usaldatud töö vastu ning sallimatust ebaaususe, distsiplineerimatus ja igat liiki lohakuse ning logelemise vastu. Kollektiiv peab avaldama nende suhtes mõistlikku nõudlikkust ning isalikku hoolitsust. Kahjuks peab aga märkima, et noortöölised ei ole veel kõigjal kogu kollektiivi tähelepanu keskpunktis. Paljudes kohtades on noortöölised jäetud omapead, ja mis veelgi hullem, — sattunud halbade mõjude sfääri. Neilt ei nõuta õppimise jätkamist ega hoolitseta nende vaba aja õige sisustamise eest. Sellepärast annab ka siin tegevusetus end valusasti tunda. Tõsist muret tekitab ka siin alkohol. Sagedased on juhtumid, kus noortöölisi tõmmatakse kaasa viinavõtmistele.

Rein P., kirjeldades kuriteole sattumise asjaolusid, märgib: «... Oma tööga olin igati rahul, teenisin kuni 120 rubla kuus. Kuid töö kõrval hakkas mul kool peagi varjule jääma. Tõuke selleks andis alkohol, mida sel perioodil hakkasin esmakordselt tarvitama. Mõodusid vaid mõned kuud ja ma lahkusin koolist, sest alkohol hakkas üha rohkem minu üle valitsema. Kahjuks ei tundnud töö juures keegi huvi selle vastu, kuidas ma õpin ja millega tegelen. Mäletan selgesti päeva, millal võtsin esimest korda viina. Olin töötanud kuus kuud õpilasena ja siis sooritasin eriala eksami. Nagu seal kombeks oli, pidin ma meestele «välja tegema». Kuna äraütlemine tundus mulle sündsusetuna, ostsin kaks pudelit viina ja andsin need meeste kätte. Ise tahtsin küll lahkuda, kuid mehed kutsusid mind kaasa. Läksime riidehoidu, kus tavaliselt toimusid viinavõtmised. Siit saigi alguse minu vajadus viina järele. Seda süvendasid sagedased viinavõtmised palgapäevadel töö juures. Hiljem aga palgast enam ei jätkunud ja ma sattusin kuritegelikku kampa, mille koosseisus hakkasin toime panema vargusi.»

Eeri T., kirjeldades kuritegelikku grupeeringusse sattumise põhjusi, märgib, et üheks suuremaks süüdlaseks oli siin töökoha kollektiiv. Ta kirjutab: «... Brigaadis, kus ma töötasin, oli palju viinamehi. Hakkasin nendega koos jooma. Keegi neist ei öelnud mulle kordagi, et ära joo, sa oled veel alaealine, sinu koht on koolis. Hoopis vastupidi, nad õpetasidki mind jooma. Muidugi tahtsin

ka ise olla joomises meestega võrdne, kuid varsti tuli rahast puudu. Sellest see kuritegude toimepanemine mul algaski.»

Olgu märgitud, et alkoholi tarvitamine alaealiste poolt on üldiselt levinud nähtuseks. Uuritavatest tarvitas alkohoolseid jooke 70,4%. Kõik see räägib alkoholivastase võitluse tõhustamise vajadusest. Alkohoolsete jookide tarvitamisele alaealiste poolt tuleb igal konkreetsel juhul vaadata kui erakorralisele sündmusele. Olgugi et neid juhtumeid ei ole arvuliselt palju, on neil isegi üksikjuhtudena väga suur potentsiaalne oht ühiskonnale. Tuleb teha kõik selleks, et kaotada alkoholi tarvitamine alaealiste hulgas. Suurt osa peavad selles etendama ühiskondlikud organisatsioonid, eeskätt selline noorte massiorganisatsioon, nagu seda on komsomol. Kahjuks ei täida paljud komsomoli algorganisatsioonid veel täies ulatuses neil lasuvaid noorte kasvatamise ülesandeid. Nii mõnedki komsomoliorganisatsioonid ei oska huvitavalt ning kaasakiskuvalt sisustada noorte vaba aega, tõmmata neid ka vabal ajal ühiskondlikult kasulikule tegevusele kaasa. Käesolev uurimine näitas, et selles osas on veel üsnagi suuri puudusi. Suurem osa töötavatest alaealistest jääb ühiskondlikust tööst täiesti kõrvale. Kõigest neist uuritavatest, kes töötasid, oli haaratud ühiskondliku tööga ainult 8,8%. Ülejäänud 91,2% mingisugustest ühiskondlikest üritustest osa ei võtnud. Peab märkima, et ka koolis oli küllaltki väike protsent uuritavatest rakendatud ühiskondlikule tööle — kõigest 32,7%.

e) Kõik see näitab, et alaealiste vaba aja sisustamisele tuleb senisest tunduvalt suuremat tähelepanu osutada. Igale õppivale või töötavale noorukile peab õppimise või töö kõrval huvikohase tegevuse leidma. Neile tuleb väsimatult sisendada armastust ja austust igasuguse töö vastu, äratada huvi teaduse, kirjanduse, kunsti ja muusika vastu. Alaealise vaba aeg tuleb sisustada nii, et selle kasutuks veetmiseks puuduksid vähemadki võimalused. Kategooriliselt tuleb lõpp teha alaealiste sihitult tänavatel hulkumisele õhtuti, sest andmed näitavad, et just õhtusel ajal panevad nad enamus kuritegudest toime. Selleks oleks vaja seaduslikus korras kindlaks määrata kellaaeg, millest alates on alaealistel keelatud väljuda kodunt ilma täisealiste saatjateta ning tagada sellest range kinnipidamine.

Otsustavalt on tarvis parandada pioneeri- ning komsomoliorganisatsiooni mõju alaealiste kasvatamisele ja nende isiksuse kujundamisele. Komsomoliorganisatsiooni tööst ja tegevusest tuleb lõplikult kõrvaldada paraaditsemine, mida mõningal määral veel ikka esineb. Eriti sallimatu on siin aga silmakirjalikkus ja ebaäärus. Jutt on sellest, et mõnikord järgitakse komsomoli astumisel karjeristlikke eesmärke. Niisugused väärnähtused tuleb juba eos noorte teadvusest välja rookida. Koos sellega on vaja komsomoli töö niivõrd huvitavaks muuta, et sellega saaks avaldada efektiivset kasvatustlikku mõju kogu noorsoole.

22. Rääkides alaealiste kuritegelike grupeeringute tekkimise põhjustest ja nende tekkimist soodustavatest asjaoludest, ei saa jätta mainimata ka laste järelevalvetust. Järelevalvetus on teguriks, mis soodustab nii otseselt kui ka kaudselt, teiste faktorite satelliidina, alaealiste kuritegelike grupeeringute tekkimist ja alaealiste kuritegevust üldse. Laste kodust irdumine, koolikohustuse seaduse ebarahuldav täitmine, tegevusetus, vaba aja sisustamatus jne. — kõik need väärnähtused on otseselt seotud järelevalvetusega. Võib tuua hulgaliselt näiteid selle kohta, kuidas alaealised satuvad väärale teele üksnes järelevalvetuse tõttu.

Valdek P. kohta kogutud materjalidest nähtub, et ta hakkas hulkuma ja sattus kuritegelikku grupeeringusse nimelt koduse järelevalvetuse tõttu. Esmalt hülgas perekonna Valdeku isa, hiljem ka võõrasisa, kellega ema oli vahepeal abiellunud. Lõpuks võeti ka emalt vanemlikud õigused, sest ta oli jätnud poja täiesti omapead.

Rein P., kõneldes kuritegelikku grupeeringusse sattumise põhjustest, ütleb: «Kogu see lugu algas siis, kui olin kümneaastane. Isa ja ema läksid siis lahku ja sellest tingituna nõrgenes minu üle järelevalve. Ma tundsin ennast täiesti vabana ja kasutasin seda kurjasti. Hakkasin öösiti teiste omasugustega väljas huligaanitsema ja mootorsõidukeid ära ajama.»

23. Lõpuks peab puudutama veel üht asjaolu, mis samuti soodustab isiksuse väära kujunemist ja koos sellega ka alaealiste kuritegelike grupeeringute tekkimist. Selleks asjaoluks on karistamatuse tunne, mis võib saada tõukeks ühiskonnaohtliku käitumise toimepanemisel. Siia lisandub ka veel mõjutamisvahendite ebaotsustarbekas, küllaldast mõju mitteavaldav kohaldamine. Käesolev uurimine näitas, et 39,6% uuritavatest panid toime kuriteo, olles arvamusel, et neid ei paljastata. Peale selle 24,3% uuritavatest oli arvamusel, et neid ei saa alaealisuse tõttu karistada. Seega 63,9% lülitis kuritegelikesse grupeeringutesse ja võttis osa kuritegude toimepanemisest teatavas mõttes karistamatuse tunde mõjul.

Elmar T. räägib: «... Mul ei tulnud kordagi mõttesse, et mind paljastatakse ja kohtu alla antakse.» Rein P. aga räägib, et nende grupp tegeles süstemaatiliselt autode äraajamisega, kuna nad nägid, et neid ei suudeta tabada.

Lastesse on vaja juba maast-madalast sisendada isikliku vastutuse tunnet käitumise eest. Iga pisemgi kõrvalekaldumine käitumises on vaja otsustavalt hukka mõista.¹

Alaealiste juures on väga tähtis õige karistuse valik ja kohaldamine. Siin on kahjulikud nii liialt leebed kui ka põhjendamatult karmid karistused. Uurimise tulemuste põhjal võib järeldada, et paljudel juhtudel näidatakse alaealiste kurjategijate suhtes üles liigset leebust. Kõigist uuritavatest oli 76,5% suhtes juba enne vii-

¹ Vt. ka В. Сергеев, Речь честь смолоду, «Правда», от 12 сентября 1965 года.

mase kuriteo toimepanemist kohaldatud mitmesuguseid mõjutamisvahendeid, neist 24,4% osas tehti seda korduvalt. Ainuüksi alaealiste asjade komisjonis on korduvalt arutatud 27 uuritava kuritegusid, neist 10 osas on seda tehtud koguni 3—5 korda. Näiteks 14-aastane Arnold K. organiseeris omasugustest kuritegeliku grupeeringu. Viiel korral arutas alaealiste asjade komisjon tema käitumist grupiliste varguste toimepanemise eest. Kuigi tema poolt juhitud grupp pani toime ohtlikke kuritegusid ja tekitas tõsist kahju riigile, piirdus komisjon alati vaid hoiatamisega.

16-aastane Jüri P. tegeles mitme aasta vältel riigi ja kodanike vara vargusega, olles seejuures alaealiste kuritegeliku grupi juhiks. Tema ühiskonnavastast käitumist arutati neljal korral alaealiste asjade komisjonis. Iga kord tegi komisjon otsuse saata Jüri alaealiste kasvatusasutusse, kuid ühtegi neist otsustest täide ei viidud. Võib oletada, milline kasvatuslik mõju ja hoiatav tähtsus oli sellistel tühipaljastel arutlustel. Ärritus- ja pidurdusprotsesside ebaükskõlast tulenevaid kõrvalekaldumisi käitumises, kui nad ei ole haiguslikud, võib tasandada sotsiaalse pidurduse tugevdamise, s. t. karistuse kohaldamise abil. Muidugi on karistus erakorraline vahend, mida tuleb kohaldada mõistlikult ja ranges kooskõlas veenmisega.¹ Õigesti organiseeritud kasvatus on sotsialismi tingimustes alati efektiivne. Hästi teostatud kasvatusprotsess hoiab üldse ära kõrvalekaldumised inimese psüühikas ja käitumises ning välistab sunni kasutamise vajalikkuse. Kui aga ühel või teisel põhjusel on isiksus kujunenud vildakalt ja veenmine ei anna vajalikke tulemusi, tuleb pidurdussüsteemi taastamiseks ja kõrvalekaldumiste väljajuurimiseks kasutada veenmise kõrval julgesti ka sundi. Seejuures on väga tähtis, et alaealiste poolt toimepandud korrarikumised õigeaegselt avastatakse ja vastuvõetud otsused kindlasti ka täide viiakse. Alaealistele korrarikujatele avaldab mõju õiglane ning kiire reageerimine.

¹ Vt. ka П. С. Ромашкин, О роли убеждения и принуждения в советском государстве, «Советское государство и право», 1960, № 2 стр. 17—30.

ALKOHOLISM JA ALAEALISTE KURITEGEVUS

E. Raal,

õigusteaduse kandidaat

Kommunismi ehitavas ühiskonnas kasvab nõudlikkus iga kodaniku, eriti aga noore põlvkonna moraalse palge, teadlikkuse ja käitumise suhtes. Igast nõukogude noorest peab kasvama uue ühiskonna väärikas liige. Noore või alaealise poolt kuriteo toimepanemisele reageerib meie ühiskond põhjendatult teravalt, sest mida rohkem tuleb kasvavast põlvkonnast juurde kurjategijaid, seda enam nõuab aega ja jõupingutusi ka kuritegevuse väljajuurimine. Seepärast ongi alaealiste poolt toimepandavate kuritegude põhjuste väljaselgitamine ning nende kõrvaldamine kuritegevuse likvideerimise üheks tähtsamaks ülesandeks. Erilist tähelepanu tuleb pöörata aga neile konkreetsetele põhjustele ja soodustavatele tingimustele, mis kõige sagedamini kutsuvad esile alaealiste poolt kuritegude toimepanemise ja mille kõrvaldamine on antud aja ning koha tingimustes kergemini teostatav.

Kohtupraktika üldistamine näitab, et alaealiste sattumist kuritegelikele teele põhjustab sageli alkoholi tarvitamine.

Alkohol ja alaealiste kuritegevus kui teineteisega tihedas seoses olevad nähtused on mitte ainult juristide, vaid ka teiste teadusvalade esindajate huviobjektiks. Suurt tähelepanu pööratakse neile küsimustele teistes sotsialistlikes riikides, samuti kaasaja kodanlikes maades, kus alaealiste kuritegevus on saanud teatavasti «sotsiaalseks probleemiks nr. 1». Vastavad uurimused näitavad, et pärast Teist maailmasõda on paljudes kapitalistlikes maades alkoholism ja joobeseisundis toimepandud kuritegude arv alaealiste hulgas tublisti kasvanud.¹ Nii kasvas Ameerika Ühendriikides 1946. a. kuni 1959. aastani kuus korda kohtuotsuste arv kuritegudes, mis sooritati 17 kuni 20 aasta vanuste isikute poolt joobnud olekus.² Käsitledes alkoholismi ja alaealiste kuritegevuse prob-

¹ Vt. Rudolf Neubert, Jugend und Alkohol, Das aktuelle Traktaat, Drittes Heft, Greifenverlag zu Rudolstadt, i. k. i. a., lk. 5—6.

² Ф. С. Махов, Преступность несовершеннолетних в США и Англии, Москва 1964, стр. 49.

leemi Rootsis, märgib üks sealseid uurijaid, et Stokholmi noorte-kohtu istungil võib väga harva kohata seda, et kuriteos süüdistatav poiss või tüdruk ei ole kuriteo toimepanemise ajal olnud joobnud.¹

Mitmete kodanlike autorite (R. Hendricksoni, S. Kirsoni, Weinbergi, T. Gibbensi jt.) andmeil on viimastel aastatel alkoholi, samuti ka narkootikumide tarvitamine laialt levinud alaealiste hulgas, eriti aga alaealiste kurjategijate arvukates bandedes. Joobnud alaealiste koletute kuritegude kohta tuuakse tihti hämmastavaid teateid kodanlike riikide ajakirjanduses.

Alkoholism ja kuritegevus on kodanlikes maades samalaadsed sotsiaalsed nähtused. Neil on ühtsed sotsiaalsed juured, sest nende mõlemate laialdane levik on lõppastmes tingitud selle ühiskonnakorra olemusest.²

Sotsialistlikus ühiskonnas ei ole orgaanilist ning paratamatut seost alkoholismi ja ühiskondliku korra vahel, kuid pole kõrvaldatud ka kõik asjaolud, mis põhjustavad või soodustavad alkoholi liigtarvitamist. Hoolimata valitsuse korduvatest juhistest võidakse meil veel nõrgalt joomise vastu. Joomist esineb meil veel palju ja kahjuks isegi noorsoo hulgas.

Viimaste aastate uurimused näitavad, et alkoholi tarvitamine põhjustab või soodustab meie maal väga sageli alaealiste sattumist kuritegevusele. Paljudel juhtudel panevad alaealised kuritegusid toime ebakaines olekus või selleks, et saada alkoholi või raha selle muretsemiseks. Umbes $\frac{1}{3}$ kuni $\frac{1}{2}$ kõigist kuritegudest on alaealised toime pannud kas alkoholi otsesel või kaudsel mõjul. Üle 30% sotsialistliku ja isikliku vara vargusi pannakse toime joobeseisundis.³ TRÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri juures töötava kriminoloogia laboratooriumi andmeil oleks Tartus vähemalt 20% riigi- ja ühiskonna vara vargusi ära jäänud, kui oleks puudunud alkoholi kahjulik mõju alaealistele. Läti NSV-s 1959.—1962. a. teostatud alaealiste kuritegevuse põhjuste uurimine näitas, et varguste eest süüdimõistetud alaealistest panid kuriteo toime 32,3% ebakaines olekus, ülejäänud 67,7% olid kuriteo ajal küll kained, kuid enamik neist pani varguse toime selleks, et saada alkohoolseid jooke või raha nende ostuks.⁴

Alkoholismi ja alaealiste kuritegevuse vaheline seos ei väljendu aga ainult joobeseisundis kuritegude toimepanemises. Alkoholi tar-

¹ Vt. Elis Flodh, *Rikollisuuden syiden tarkastelua*, «*Raitis Kansa*», 1964, nr. 5—6, lk. 9.

² Vt. ka A. Б. Сахаров, О личности преступника и причинах преступности в СССР, Москва 1961, стр. 212—213.

³ Vt. G. M. Minkovski, Über die Erforschung und Verhütung der Jugendkriminalität in der UdSSR, «*Neue Justiz*», 1964, nr. 21, lk. 654.

⁴ Vt. Э. Я. Стумбина, О причинах преступлений несовершеннолетних (по материалам Латвийской ССР), «Коммунистическое воспитание подрастающего поколения и предупреждение правонарушений несовершеннолетних», Рига 1963, lk. 53—54.

vitamine, eriti aga süstemaatiline tarvitamine kahjustab tugevasti noore tervist, mõjutab negatiivselt tema väljakujunemata iseloomu ja üldist moraalselt palet. Alkohool kitsendab tema vaimseid huvisid, mis omakorda viib õpingute katkestamisele jne. Joomine nüris- tab alaealise tundeelu ja põhjustab tahtenõrkust. Hoolimatus ning toorus kaasinimeste suhtes, pidurdamatus, kombelõtvus jt. negatiivsed jooned saavad soodsaks pinnaks kuritegude toimepanemisele. Huvitav on märkida, et ühes meie vabariigi alaealiste töö- koloonias teostatud uurimuse järgi tegeles 73% alaealisi juba enne kuriteo toimepanemist ja kolooniasse sattumist joomisega. Et uuri- tavate vanuseks oli peamiselt 16—17 aastat, siis tuleb järeldada, et kuritegevusele asunud alaealised olid hakanud alkoholi tarvi- tama võrdlemisi varases nooruses.

Alkoholi tarvitamise ja alaealiste kuritegevuse tihe seos on seletatav ennekõike alkoholi kahjuliku toimega inimese organis- mile, eriti tema kõrgemale närvitalitlusele. Alaealise väljaarene- mata organism kannatab selle toime all rohkem kui täiskasvanu oma. Tugeva narkootilise ainenä mõjub alkohol pidurdavalt kõrge- male närvitalitlusele, kahjustades esmajärjekorras kõige tundliku- maid, kõige kõrgemini arenenud psüühilisi funktsioone — teist signaalisüsteemi. Alkohool halvab sisemist pidurdust ja põhjustab tingitud reflekside langust. Seetõttu nõrgenevad või kaovad hoo- pis kasvatus ja kogemuste varal kujunenud sellised omadused, mis aitavad inimesel vastavas olukorras õigesti orienteeruda ja käituda. Et alaealisel ei ole need omadused veel küllalt välja kuju- nenud, siis kaotab ta alkoholi mõjul kiiremini kontrolli enese üle ja võib kergemini sattuda konfliktis õigusnormidega kui täiskas- vanu. Kohtupraktikast on teada mitmeid juhtumeid, kus alaealise sattumist kuritegelikule teele on soodustanud isegi vähesel määral alkoholi tarvitamine.

Alkohoolsete jookide süstemaatilisel tarvitamisel võib alaeali- sest kujuneda krooniline alkohoolik, keda tungiv vajadus alkoholi järele tõukab kuritegevusele. Mida nooremalt alustatakse alkoholi tarvitamisega, seda varem ja kiiremini võib välja areneda jooma- töbi.

Tekib küsimus, miks esineb meil alaealiste hulgas alkoholi tar- vitamist ning isegi selle liigtarvitamist. Sellele küsimusele ammen- davalt vastamiseks tuleks peatuda ka alkoholismi põhjustel üldse meie ühiskonnas. See väljuks aga käesoleva artikli raamest. See- pärast käsitleme vaid lühidalt seda, miks alaealised hakkavad tar- vitama alkoholi.

Mõningad uurimused alkoholi mõjul kuritegevusele sattunud noorte hulgas näitavad, et alaealised hakkavad alkoholi tarvitama mitte joomahimust, vaid ennekõike vanemate inimeste ja sõprade eeskujul või mitmesuguste muude väliste mõjude tõttu. Tähtsat osa etendab siin joomakommete ja mõnede halbade traditsioonide täitmine, nagu esimese palga või mingi ostu «niisutamise», täis-

kasvanutega «tervisejoomisel» sagedane klaaside kokkulöömine või nende poolt jooma sundimine jne. Alkoholi tarvitamise pealtvaatamine tekitab alaealistes mõnikord juba varases nooruses uudishimu, mille rahuldamine viib esimese pitsi juurde. Kuid teinekord juuakse ka sellepärast, et näidata end täismehena või koguda julgust tegudeks, mida kaine peaga kardetakse teha.

Alaealise poolt alkoholi tarvitamine saab üsna sageli alguse perekonnast, kusjuures peamist osa etendab isa eeskuju. Kodudes, kus esineb alkoholi liigtarvitamist, avaldatakse sellega halba mõju lastele.

TRÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri juures töötavas kriminoloogia laboratooriumis teostatud mõningad uurimused näitavad, et Tartu linnas kuritegusid toimepannud alaealistest elasid üle 40% perekondades, kus esines alkoholi liigtarvitamist. Millist toimet see võib avaldada lastele, sellest kirjutas huvitavalt lasteaiatöötaja A. Kõiv ajalehes «Edasi» — rubriigis «Kodu. Kool. Üldsus».

«... Esmaspäeva hommik lasteaias. Poisid hakkavad mängima «sünnipäeva». Kõnnitakse kaelakuti koos, tuigerdatakse ja aetakse lauljoru. Mänguklotsid kujutavad endast napsiklaase. Osavasti lüüakse neid kokku.

Kus nägid lapsed säärast sünnipäevapidu? Kasvataja pärimisel jutustavad lapsed õhinal, kuidas nende kodudes seda tehakse. Nad olid maitsnud isa või ema klaasist veini või šampanjat ja sellega püüti omavahel uhkeldada.»¹

Kahjuks on isegi selliseid kodusid, kus joominguid korraldatakse väikeste laste sünni- või muude tähtpäevade auks. Pole siis ka imestada, kui alaealine ei oska koosviibimist või oma sünnipäevapidu ilma alkoholita ette kujutada. Milliste kurbade tagajärgedeni see võib viia, näitab üks juhtum Tartu Linna Rahvakohtu praktikast 1964. a.

Voldemar P. kodus ja vanemate sõprade keskel ei olnud joomingud harvadeks nähtusteks. Voldemar ise oli hakanud alkoholi tarvitama mitu aastat enne passi saamist. Pisivarguste ja joomiste eest oli tema suhtes kohaldatud mõjutamisvahendeid koolis, kuid see ei aidanud. Seitsmeteistkümneaastase noormehena oli ta koduse väärkasvatuse tagajärjel muutunud egotsentrikuks, kes taotles endale teenimatuid hüvesid ja ei kohkunud oma soovide rahuldamiseks tagasi isegi vägivalda kasutamisest. Ligines 18. aasta sünnipäev. Juba noormehe varasematel sünnipäevadel ei puudunud pidulaual alkohoolsed joogid, kuid nüüd otsustas ta ise sõpru kstitada «Vana Tallinna» ja muu kangemaga. Viis päeva enne sünnipäeva oli tal kuriteoplaan küps. Voldemar võttis kodunt kaasa ema kandekoti, kuhu peitis pudrunuia. Ta läks kõrvalisel tänaval asuvasse kauplusse, kus tutvus müügilolevate jookide sortimen-

¹ «Edasi» 9. jaanuarist 1965.

diga, ja lahkus pärast pudeli likööri ostmist. Tühjendanud pargis pudeli, läks ta õhtul enne kaupluse sulgemist sinna tagasi. Nähes, et seal peale naismüüja kedagi ei ole, küsis ta likööri. Kui müüja pööras ostjale selja, et võtta riiuilt pudelit, lõi kurjategija talle üle leti pudrunuiaga paar korda pähe, hüppas leti peale ja püüdis haarata riuilult pudeleid. Kannatanu appikarjumise peale jooksis aga kauplusse möödaminev kodanik ning kurjategija põgenes oma kavatsust realiseerimata. Ta tunnistas end eeluurimisel ja kohtus süüdi ning seletas, et tahtis röövida vähemalt 4 pudelit likööri 18. aasta sünnipäeva pühitsemiseks.

Noorte hulgas joomise ärahoidmiseks tuleb seada nõukogude perekonnaelu üheks nõudeks, et kodus ei pakutaks alaealistele alkohoolseid jooke.

Üsna tihti on alaealiste jooma ergutajaiks või isegi sundijaiks joodikud töökaaslased, kes avaldavad noortöölistele halba mõju. On teada juhtumeid, kus esimese palga saamisel selliste töökaaslaste algatusel korraldatud napsitamine sai kogemusteta noorele languseks. Sest peagi järgnesid uued joomingud — algul palgapäevadel, hiljem igal võimalikul juhul, sest kui tahetakse, leitakse joomiseks alati põhjust. Esimene palgapäev on noorele muidugi suursündmuseks. Seda võib ja tulebki tähistada, kuid mitte esimeste omateenitud rublade mahajoomisega. Seoses sellega on vajalik, et ettevõtete administratsioon kinnitaks noortöölised oma erialal parimate ja kultuurse käitumisega meistrite juurde, kes annaksid neile hea väljaõppe ja oleksid oma käitumisega noortele eeskujuks.

Täie rangusega tuleb võidelda selle vastu, et kaastöötajate sünnipäevade või muude tähtpäevade pühitsemine asutustes ja ettevõtetes, eriti alaealiste osavõtul, ei kujuneks joominguteks, mis lõpevad õnnetuste, moraali- ja õigusnormide rikkumistega. Selliseid pidusid aga esineb kollektiivides ja neid on ajakirjanduses korduvalt kritiseeritud.

«Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 202 näeb ette range vastutuse alaealise kuritegevusele kaasatõmbamise eest, samuti tema kasutamise eest parasiitliku äraelamise eesmärgil. Meie kriminaalkoodeks ei näe aga ette täiskasvanute vastutust alaealiste joomisele kaasatõmbamise või sundimise eest, samuti nende purjujootmise eest. Täiskasvanute selline käitumine kujutab endast sageli otsest tingimuste loomist alaealises ebatervete harjumuste ning joomahimu tekkimiseks ja sellega ühtlasi ka kuritegude toimepanemiseks. Isikud, kes joodavad alaealisi purju, on suure ühiskonna-ohklikkusega ka siis, kui alaealised ei panegi alkoholi mõjul kuritegusid toime. Alaealiste kaitsmiseks alkoholi laostava mõju eest tuleks selliste täiskasvanute suhtes näha ette range vastutust.

Selles küsimuses on huvipakkuv teiste sotsialistlike maade kriminaalseadusandlus. Nii karistatakse Bulgaaria Rahvavabariigi

kriminaalkoodeksi § 155 lg. 1 järgi isikut, kes joodab purju alaealise või süüdimatu isiku, vabadusekaotusega kuni 6 kuuni. Tšehhoslovakkia Sotsialistliku Vabariigi kriminaalkoodeksi § 213 järgi karistatakse kuni üheaastase vabadusekaotusega isikut, kes annab alaealisele isikule tarvitamiseks alkohoolseid jooke sellises koguses, mis võib luua ohu tema tervisele. Üsna range vastutus on eespool tähendatud tegude eest nähtud ette ka mõnede teiste sotsialistlike riikide seadusandluses.

Arvestades seda, et meil esineb küllaltki palju juhtumeid, kus moraalselt laostunud isikud oma vastutustundetuse tõttu või madalatel asenditel joodavad purju alaealisi (sageli tütarlapsi), kutsudes esile nende ebaväärika või õigusevastase käitumise, tuleks tõsiselt kaaluda kehtiva kriminaalkoodeksi täiendamise vajadust, nähes ette selliste ühiskonnaohtlike tegude eest kriminaalvastutuse. Nagu näitab kohtu- ja alaealiste asjade komisjonide praktika, ei ole eespool nimetatud tegusid toimepannud täisealised tavaliselt ühiskondliku mõjutamise vahendite abil parandatavad ja nende suhtes on vaja rakendada rangemaid abinõusid.

Kehtivad eeskirjad ei luba müüa alkohoolseid jooke alla 18 aasta vanustele isikutele, samuti ka joobnuile. On tarvis tugevdada kontrolli nende eeskirjade täpse kinnipidamise üle ja võtta rangele vastutusele iga kaubandusalatöötaja, kes seda korda rikub.

Administratiivsed ja õiguslikud vahendid ei ole peamised võitluses alaealiste poolt alkoholi tarvitamise vastu. Tähtsaimaks vahendiks jääb kasvatustöö — sihikindel ja pidev selgitustöö noorte hulgas alkoholi kahjulikkusest üldse ja alaealistele eriti. Sellist selgitustööd tuleb teha nii kodus kui ka koolis, et iga alaealine oleks vajalikul määral teadlik alkoholi tarvitamise tagajärgedest ja hoiduks sellest.

Kahjuks ei ole seni alkoholivastasele võitlusele õpilaste hulgas pööratud veel küllaldast tähelepanu. Alkoholi kahjulikkusest räägivad ja kirjutavad rohkem arstid ja juristid kui pedagoogid. Kuid just nõukogude koolil peaks olema rikkalikke kogemusi ja võimalusi alkoholivastaseks võitluseks. Õigesti kirjutas sellest õpetajapensionär M. Sakk 1962. a. ajalehes «Rahva Hää», märkides muu hulgas: «Hariduselu juhtivail asutustel ja koolide pedagoogilistel kollektiividel, õpperaamatute autoreil jt. tuleks tõsiselt mõelda sellele, kuidas kool saaks edukamalt... vältida joomis- ja suitsetamisharjumuste tekkimist, saaks võtta joobnute «vahvuselt» aupaiste ja veenda, et joomine ja suitsetamine ei ole mehelikkuse tunnused, vaid et eriti enda täisjoomine ja purjusolek alandab nõukogude inimese au ja väärikust.»¹

Täit selgust noorte kasvatamisel ei ole tihti ka selles, kas lubada tarvitada alaealistel alkohoolseid jooke mõõdukalt või

¹ «Rahva Hää» 3. jaanuarist 1962.

nõuda, et nad üldse selliseid jooke ei tarvitaks. Mõnikord arvatakse, et kuna meil alkohoolsed joogid on müügil, tuleks noori õpetada, kuidas kultuurset juaa. Üksikud noored on isegi avaldanud arvamust, et alkoholist hoidumine on askeetlus, mida meie ühiskonnas ei olevat vaja.¹

Nende seisukohtadega ei saa nõustuda. Kui täiskasvanute juures on hukkamõistetav ainult alkoholi liigtarvitamine, pidades mõõdukat tarvitamist sobival ajal ja kohal lubatavaks, siis alaealistele on ka alkoholi mõõdukas tarvitamine ohtlik ja lubamatu.

Alkoholi mõõduka tarvitamise propageerimisega alaealiste hulgas julgustaksime neid esimeste pitside juures lootuses, et nad leiavad õige piiri. Kuid alaealised ja paljud noored, nagu elu näitab, ei ole suutelised seda piiri leidma ega pidama. Purjujoomise fakte on esinenud ka sellistel koosviibimistel, kus noortele püüti õpetada kultuurset alkoholi tarvitamist. Ükski alaealine ei ole sündinud joodik ega kurjategija. Kogu pahe algab tavaliselt väikesest komistusest. Targasti ütleb vanasõna: «Jõed algavad ojaketest, joomine — klaasikestest.» Sellepärast on parem alaealistel ja noortel joomisest üldse hoiduda. Terved ja karsked eluviisid ei ole naeruväärne askeetlus, vaid nõukogude noorsoo kui kommunisti ehitaja väärtuslik omadus.

Võitlus alaealiste poolt alkoholi tarvitamise vastu peab kujunema noorte kommunistliku kasvatuses, sealhulgas ka esteetilise kasvatuses lahutamatuks osaks.

Kodu ja kooli kõrval on selles võitluses tähtis koht meie ühiskondlikel organisatsioonidel, eriti aga kommunistlikul noorsooühingul. NLKP Keskkomitee juunipleenumil (1963. a.) märgiti, et noorsoo-organisatsioonide poolt partei ja rahva toetusel joomise ja huligaanitsemise vastu alustatud võitluse tulemusena hakkasid need halvad nähtused vähenema. Kahjuks ei jätkunud aga kommunistlikel noortel energiat kuigi kauaks. See oli muidugi halb, sest iga noor, eriti kommunistlik noor, peab olema kõige aktiivsem võitleja joomise ja kuritegevuse vastu, eriti noorte hulgas. Komsomoli-organisatsioonid peaksid ennekõike hoolitsema selle eest, et mitmesugused noorsoo üritused (noortepeod, ekskursioonid, spordivõistlused, suvepäevad jne.) ja noorte asutused (noorteklubi, -kohvikud, spordikoolid jne.) süvendaksid noortes terveid eluviise ega jätaks kohta joomakommetele.

Noorte kasvatamine on ennekõike kõlbelise isiksuse kujundamine. See pole teostatav aga ilma kasvatatavate endi aktiivsusega, ilma enesekasvatusega. Alaealistes tuleb juba maast-madalast

¹ Vt. J. Alliku artiklit (rubriigis «Nooruk ja ideaalid») «Ideaalidest idealiseerimata», «Noorte Hää» 21. oktoobrist 1964. a. ja selle põhjendatud kriitikat O. Ibiuse ja J. Mesi poolt ajalehes «Noorte Hää» 28. novembrist 1964. a. ja 2. detsembrist 1964. a.

arendada teadlikku jõupingutust iseenda kujundamiseks ja enese üle valitsemiseks.

Eks vanasõnagi ütle: «Inimene on iseendale targaks, iseendale vargaks ja oma õnne sepaks.» Õigesti kirjutab sellega seoses kirjanik G. Medõnski, et kõigest sellest, mis inimesele annavad «perekond, kasvatajad, kool, raamatud ja muud ühiskondlikud mõjud, võtab ta lõppude lõpuks seda, mis talle sobib, ta valib välja oma elutee ja määrab oma saatuse — tema ise ja ei keegi muu»¹. Meie kõigi ülesanne on kaasa aidata, et see valik oleks õige.

¹ G. Medõnski, Et ei pruugiks silmi maha lüüa, Tallinn 1964, lk. 16.

INSTINKTID, MÕISTUS, KÄITUMINE

J. Saarma,

meditsiinidoktor, Tartu Riikliku Ülikooli Arstiteaduskonna dekaan

Indiviid ja keskkond

Indiviidi ümbritseb kogu tema eksisteerimise vältel keskkond. Neid seovad omavahel loendamatud vastastikused mõjud. Elusolendi üheks põhiomaduseks on võime kohaneda keskkonna muutuvate teguritega. Eluvormide mitmekesisustumine ja täiustumine kulgeb üha täpsema ning tundlikuma kohanemisvõime suunas. Arenedes on elusolendid ikka rohkem hakanud ise aktiivselt muutma neid ümbritsevat keskkonda. Samal ajal kujutab iga indiviid endast teise elusolendi jaoks üht osakest väliskeskkonnast. Arengu käigus muutuvad indiviididevahelised suhted pidevalt keerukamaiks ning arvukamaiks. See nõuab omakorda kohanemisvõime edasist täiustumist ja komplitseerumist.

Primitiivsed elusolendid, üherakulised organismid on võimelised keskkonnast vastu võtma üksnes kõige üldisemaid ärritusi ning vastama neile vaid mõne elementaarse reaktsiooniga. Nende vähediferentseeritud organism ei ole rohkemaks suuteline. Sellise organismi väline elutegevus avaldub peaaesjalikult liikumises, mis on vahetuks reaktsiooniks ärritajale.

Mida keerulisema vormini elu oma arengus jõuab, seda mitmekülgsemalt on organism võimeline vastu võtma ärritusi keskkonnast ning ka seda variatsioonirikkamalt neile reageerima. Organismi väline elutegevus minetab üha enam oma elementaarse «ärritus — reaktsioon»-tüübi. Väliskeskkonna mitmete tegurite samaaegsel toimimisel sugeneb keerukama organismi poolt ka keerukama struktuuriga reaktsioon. Sellise kompleksse reaktsiooni üksikud komponendid võivad olla väga mitmesuguses proportsioonis sõltuvalt nii välistest kui ka sisemistest teguritest. Seda võimaldab elusolendi ehitus — rakkude, kudede ja organite diferentseerumine.

Paljurakuliste organismide üsna madalal astmel võib leida teatavate rakkude spetsialiseerumist väliskeskkonna ärrituste vas-

tuvõtmiseks ja impulsside edasiandmiseks teistele rakkudele, mis on kohanenud vajalike reaktsioonide täideviimiseks. Eluvormide edasisel täiustumisel kujunevad neist järjest keerukama ehitusega närvirakud, mis lõpuks moodustavad närvisüsteemi.

Elu kõige kõrgemal arenguastmel — inimese juures omandavad indiviidi ja keskkonna vahekorrad kõige keerukama iseloomu. See on võimalik ainult tänu närvisüsteemi äärmiselt suurele liigendatusele ja komplitseeritusele. Oma põhiolemuselt jääb aga närvisüsteem ka inimese juures organiks, mis peab tagama indiviidi kohastumise miljöõ pidevalt muutuvate tingimustega.

Inimest ümbritsev keskkond on keerukalt liigendatud. Esmajoones tuleb inimesel kohaneda selliste faktoritega, nagu temperatuur, õhurõhk, atmosfääri keemiline koostis jt. füüsikalised tegurid. Teiseks ümbritseb inimest bioloogiline keskkond — taimede ja loomade liikiderikas maailm alates mikroobidest ning lõpetades koduloomadega. Kolmandaks moodustavad inimesele keskkonna tema liigikaaslased — inimühiskond. Inimese ajaloolise arengu käigus kasvab sotsiaalse keskkonna erikaal pidevalt. Kaasaegne inimene, eriti linnas, puutub füüsikalise ja bioloogilise keskkonna teguritega kokku väga väheses ulatuses. Tema põhiliseks keskkonnaks on ümbritsev inimühiskond oma seaduste ja tavadega. Sotsiaalse keskkonna tingimustega kohastumine ning neile reageerimine on inimese aktiivse tegevuse põhiliseks sisuks.

Keskkonna eritasemeliste tegurite tunnetamine ja neile adekvaatselt reageerimine on võimalik ainult tänu närvisüsteemi kõrgele arengule.

Aju tunnetusorganina

Elutud esemed ei tunnetata keskkonda. Primitiivsed elusolendid on võimelised tunnetama üksnes elementaarseid füüsikalisi ja keemilisi ärritusi. Keerukamad loomorganismid tunnetavad juba kompleksseid ärritusi nii füüsikaliste kui ka bioloogiliste tegurite reast. Inimene suudab tunnetada füüsikalist, bioloogilist ja sotsiaalset keskkonda tervikuna niihästi üksikteguritena kui ka nende vastastikusel seoses.

Tunnetamise elementaarseks vormiks on antud momendil meile mõjuvate keskkonna tegurite vahetu tunnetamine aistingu ja taju näol. Seda võimaldavad analüsaatorid, milleks on liigendunud kõrgemate loomade ja inimese närvisüsteem. Ärritus toimib analüsaatori perifeersele osale, nn. meeleanorganile, kust erutus kulgeb närvikiude mööda närvisüsteemi keskustesse. Inimesel transformeerub peaaegu kõrgemates osades närvierutus psüühiliseks protsessiks.

Analüsaatorite abil toimub keskkonna komplekssete nähtuste lahutamise üksikelementideks, nende analüüs. Analüsaatorite kesksete

mehhanismide tiheda omavahelise seose tõttu peaaug toimub tunnetatud üksikelementide taasühendamine, nende süntees. Tänu sellele suudab inimene tunnetada keskkonda niihästi tervikuna kui ka elementidena. See aga on peene ja paindliku kohastumise tingimatuks eelduseks.

Peaaju närvirakkude ja nendevaheliste ühenduste plastilisuse tõttu säilivad igast vahetust tunnetamisest jäljed. See kujutab endast mälu. Vahetu tunnetuse jäljed on reprodutseeritavad kujutlustena, mis taastavad inimese teadvuses varem tajutud esemeid ja nähtusi.

Inimese aju on rikastunud mehhanismiga, mis puudub ka kõige arenenumatel loomadel, — teise signaalisüsteemiga. Teine signaalisüsteem on sõnalise mõtlemise ja kõne füsioloogiliseks substraadiks. Mõisted, sõnad ja mõtlemine kujutavad endast tegelikkuse tunnetamise kõrgemat astet, abstraktset tunnetamist.

Abstraktne tunnetamine toimub samasuguse analüüsi ning sünteesi alusel nagu vahetu tunnetaminegi, kuid sellele lisanduvad veel üldistamine ja abstraheerimine, mille tulemusena kujunevad üldistatud signaalid — mõisted ning neid tähistavad sõnad. Abstraktse tunnetamise aluseks on alati vahetul tunnetamisel saadud materjal. Üldistatud ja abstraheeritud mõiste «tool» kujuneb paljude konkreetsete toolide vahetu tunnetamise teel kogutud ning talletatud materjali põhjal. Mõisted «isamaa», «ausus», «moraal» jne. kujunevad üksnes vahetult tunnetatud rohke materjali üldistamise ning abstraheerimise tulemusena.

Tänu abstraktse tunnetamise võimele on inimene oma ajaloolise arengu käigus suutnud tungida teda ümbritseva maailma nähtuste olemusse. Üksnes mõtlemise abil on inimene avastanud esemete ja olendite keerukad omavahelised seosed ning nende arengu ja eksistentsi seaduspärasused.

Erilist osa etendab abstraktne tunnetamine aga sotsiaalses keskkonnas. Teine signaalisüsteem on inimestevahelise suhtlemise põhiliseks vormiks. Sõnaline mõtlemine on inimühiskonna suhete ja seaduspärasuste tunnetamise peamine vahend. Käsikäes ühiskonna arenguga areneb ka teine signaalisüsteem, komplitseerub mõtlemine ja rikastub keel.

Vahetu tunnetamine kajastab tegelikkuse esemeid ja nähtusi kas isoleeritult või üksnes pinnalistes ruumilistes ja ajalistes seostes. Abstraktne mõtlemine aga avab nähtuste olemuse, nende arengu seaduspärasused ning omavahelised põhjuslikud seosed. Vahetu tunnetamine võimaldab üksnes keskkonnaga passiivselt kohastuda, abstraktne tunnetamine aga loob eeldused inimese aktiivseks kohastumiseks bioloogilise ja sotsiaalse keskkonna dünaamiliste tingimustega. Tänu abstraktse tunnetamise võimele on inimene suuteline keskkonda teadlikult muutma.

Keskkonna tunnetamine ei ole eesmärk omaette. Elusa looduse arengu käigus on tunnetamisvõime täiustumise stiimuliks olnud vajadus üha peenemaks, üha paindlikumaks kohastumiseks keskkonnaga. Kohastumine peab tagama indiviidile maksimaalselt soodsad elutingimused. Kohastumise kaugemaks ülesandeks on aga kindlustada liigi säilimise, täiustumise ning arenemise lakkamatu protsess. Keskkonna ja tema üksiktegurite tunnetamine on seega vaid esimeseks sammuks nii indiviidi kui ka liigi kohastumises.

Tunnetamine on kohastumisprotsessi passiivseks lüliks. Kohastumise aktiivseks vormiks on indiviidi reageerimine keskkonnateguritele. Indiviid võib reageerida väga mitmesugusel kujul ja erineval tasemel. Primitiivsetel elusolenditel avaldub reaktsioon ümbrusele elementaarse liikumise kujul. Sõltuvalt tunnetatud ärrituste omadustest liigub elusolend ärritava nähtuse poole või sellest eemale. Kõrvuti välise liikumisega avaldub indiviidi reageerimine keskkonnateguritele ka muutustena organismi sisemises elutegevuses.

Need põhilised reageerimisvormid kui kohastumisprotsessi elementaarsed aktiivsed avalduskujud säilivad ka elusorganismide kõige kõrgemal tasemel. Mida kõrgemale on indiviid aga arengus jõudnud, seda keerukamad vormid omandab tema aktiivne kohastumisprotsess.

Inimese juures saavutab aktiivne kohastumine oma kõige keerukamad vormid. Temale lakkamatult mõjuvad füüsikalise, bioloogilise ning sotsiaalse keskkonna mitmekesised ja muutuvad tingimused nõuavad väga komplitseeritud ning kooskõlastatud reageerimist. Vaatleme hetkeks töölist tööpingi juures. Masina töörežiimi ning töödeldava detaili reguleerimine nõuab täpseid (nii ruumis kui ajas) liigutusi, füüsiline pingutus — vereringe ja hingamise adekvaatset intensiivistumist, suhtlemine kaaslastega — mõtete sõnalist väljendamist, õhutemperatuuri ja -puhtuse muutused — ventilatsiooni reguleerimist või riietuse kohandamist jne.

Keskkonna kompleksed ärritajad vajavad ka kompleksset reageerimist neile. Sellest võtavad osa rohked skeleti- ja silelihased, näärmed, vereringe, ainevahetus — seega organism tervikuna. Ei ole mõeldav, et iga organ reageeriks isoleeritult. Täpseks kohastumiseks on tingimata vajalik reaktsiooni kõikide elementide omavaheline kooskõla ning koordinatsioon. Selle kindlustamine ongi närvisüsteemi ülesanne.

Individile toimivad üheaegselt mitmesugused erinevad ärritajad. Neile kõigile on vaja mingil viisil reageerida. Seejuures on mõned ärritajad olulisemad, teised vähem tähtsad. Reaktsioon peab olema täpselt kohandatud ärrituste tähendusele indiviidi suhtes. Kindlustama peab selle närvisüsteem. Siit ilmnebki, milline tähen-

dus on närvisüsteemi võimel keskkonna tunnetamise protsessis ärritusi analüüsida.

Keskkonna ärritustele reageerimise vormiks on organismil refleks. Närvisüsteemiga organismidel toimub refleks selle vahendusel. Mida keerukam närvisüsteem, seda komplitseeritumad on ka tema abil toimuvad refleksid. Samal ajal püsivad kõrgele arenenud närvisüsteemi korral ka elementaarsed refleksid.

Kõige lihtsamad reaktsioonivormid on nn. tingimatud refleksid. Keskkonna teatavatele kindlatele mõjudele reageerib organism tingimatute refleksidega, mis on kaasa sündinud ja stabiilsed. Iga tingimatu refleksi vallandavad teatavad spetsiifilised ärritajad, mis vahetult mõjuvad vastavatele meeleeleunditele. Terav ese, mõjudes naha valutundlikele närvilõpmetele, vallandab kaitse-refleksi. Suhu sattunud toiduaine vallandab toitumisrefleksi: süljevoolu, mälumis- ja neelamisliigutused jne. Spetsiifilised ärritused kutsuvad esile orienteerumisrefleksi, teised ärritajad — sugurefleksid. Tingimatud refleksid kulgevad närvisüsteemi madalamate osade vahendusel. Inimesel võtavad tingimatute reflekside teostumisest enamasti osa ka peaaegu kõrgemad mehhanismid oma reguleeriva ja korrigeeriva toimega.

Tingimatud refleksid võimaldavad organismil kohastuda keskkonnaga üksnes väga jämedates joontes. Tingimatu refleks vallandub ainult ärritaja vahetul mõjumisel meeleeleundele. Reaktsioon on enamasti väga üldine ning stereotüüpne.

Peenemaks ja paindlikumaks kohastumiseks on närvisüsteemi arenemise käigus välja kujunenud tingitud refleksid. Tingitud reflekside baasiks on alati tingimatud refleksid. Tingitud refleksid kujunevad ning kustuvad indiviidi elu vältel vastavalt konkreetsetele tingimustele. Tingitud refleksi olemus seisneb selles, et ükskõik milline indiferentne ärritus võib korduval kokkulangemisel kujuneda mingi tingimatu refleksi signaaliks ning hakata seda esile kutsuma enne tingimatu ärritajata vahetut mõjumist. Kui indiferentne ärritaja tingimuste muutumisel minetab oma signaalse tähenduse, lakkab ka tema refleksi vallandav toime. Tänu sellele kujutab tingitud refleks endast palju peenemat ja ühtlasi plastilisemat kohastumisvormi kui tingimatu refleks.

Tingitud refleks kujuneb ja realiseerub närvisüsteemi kõrgete osade abil. Inimesel on tingitud reflekside organiks esmajoones suuraju koor. Tänu viimase kõrgele arengutasemele on võimalik kujundada uusi tingitud reflekse ka juba varem tekkinud tingitud reflekside baasil. Nii saadakse nn. teise, kolmanda jne. astme tingitud refleksid. See kindlustab veelgi peenema, veelgi paindlikuma kohastumise keskkonnaga.

Inimese ajus kujunenud teise signaalisüsteemi abil võivad ka sõnad omandada reflekse vallandavate signaalide tähenduse. Kutsele «Palutakse süüa!» reageerime toitumisrefleksiga: seedenäärmed alustavad tööd, tunneme juba eelmõnu jne. Hoiatusele «Ette-

vaatust, elukardetav!» vastame kaitserefleksiga: väldime kokku-
puudet esemega, millele selline hoiatus on kinnitatud. Enamasti on
sõnalised signaalid aga hoopis kaudsemalt seotud refleksidega
ning nende poolt vallandatavad reaktsioonid on kompleksed. Nii-
sugusel korral minetab inimese käitumine elementaarselt-reflek-
toorse olemuse. Sellest ongi välja kasvanud lahkarmused ja dis-
kussioonid refleksiprintsiibi rakendatavuse kohta inimese tegevuse
keerukamate vormide käsitlemisel.

Instinktid

Kohastumisreaktsioonid on seda keerukama struktuuriga, mida
kõrgem on organismi arengutase. Sellised kompleksed reaktsioo-
nid koosnevad mitmesugustest ja mitmete organite poolt koos-
kõlastatult kulgevatest tegevustest. Arengu käigus on paljud komp-
leksed reaktsioonid pärilikult fikseerunud ja antakse vanemalt
edasi järglastele valmis kujul. Instinktid ongi niisugused pärili-
kult edasiantavad keerukad reaktsioonid, mis võimaldavad isendil
kohaneda olulise teatud põhiliste tingimustega.

Peamised instinktid on toitumis-, kaitse- ja suguintinkt. Vii-
masega on tihedalt seotud nn. vanema- (peamiselt ema-) instinkt.
Need instinktid ilmnevad ka inimese juures. Mitmetel looma- ja
linnuliikidel on nende kõrval veel rändeinstinkt, pesaehitusint-
tinkt jne.

Osa instinkte, nagu toitumis- ja kaitseinstinkt, avaldub indi-
viidi kogu elu vältel, kuna nad on tema eksistentsi tagamiseks
vajalikud. Instinktid, mis peavad kindlustama liigi jätkamise, ilm-
nevad üksnes sellises eas ja sellistel sesoonidel, kus on olemas
parimad võimalused elujõulise järglaskonna loomiseks. Seega on
nende instinktide vallandumise eelduseks organismis eneses ja
keskkonnas toimuvad teatavad kindlad muutused.

Instinkt kui kaasasündinud vajadus teatavatele ärritustele tea-
taval viisil reageerida on olemas igal indiviidil. Kuid instinkti
konkreetset avaldumiskuju varieeritakse ja korrigeeritakse indiviidi
elu vältel omandatud kogemuse abil, mida võib näha juba loomade
instinktiivse käitumise juures. Eriti kehtib see aga inimese käitu-
mise kohta. Mida komplitseeritum on närvisüsteem, seda ulatusli-
kumalt toimub instinktide avaldumise täpsustamine, konkretiseeri-
mine ja reguleerimine vastavalt keskkonna tingimustele. Kuigi inst-
tinkt on oma põhiolemuselt tingimatu-reflektoorne akt, realiseerub
ta alati ulatusliku tingitud-reflektoorse pealisehitusega.

Inimest eraldab loomariigist abstraktse ja üldistatud tunnetamise, sõnalise mõtlemise ja mõtete väljendamise võime. Sõnalise mõtlemise abil suudab inimene sügavamalt tunnetada teda ümbritsevat füüsikalist ja bioloogilist keskkonda. Sõnalise mõtlemise peamiseks sisuks on aga sotsiaalse keskkonna adekvaatne tunnetamine.

Mõtlemise teel tunnetab inimene teadlikult neid tegureid, mis ajendavad teda tegevusele. Teiselt poolt kajastuvad mõtlemises ka need faktorid, eeskätt sotsiaalsed, mis sunnivad inimest mingist tegevusest hoiduma, seda edasi lükkama, katkestama või muul viisil tingimustega kohandama. Stimuleerivate mehhanismide kõrval eksisteerivad ajutegevuses pidurdavad mehhanismid. Mida kõrgemini on aju arenenud, seda mitmekesisemad on pidurdavad mehhanismid. Närvisüsteemi kõrgemad osad avaldavad madalamate suhtes eeskätt pidurdavat-reguleerivat toimet. Inimese närvitegevuses on kõrgeimaks pidurdussüsteemiks sõnaline mõtlemine, s. t. teine signaalisüsteem.

Pidurdusmehhanisme on mitut laadi. Põhiolemuselt võib eristada diferentseerivat, tingitud ja hilistumispidurdust. Need pidurduse liigid ilmnevad ka loomade närvitegevuses. Närvisüsteemi komplitseerudes omandavad nad üha keerukama avalduskuju. Inimesel ilmnevad pidurdavad mehhanismid esmajoones sotsiaalses käitumises, olles seotud mõtlemisega.

Tegelikkuse abstraktse tunnetamise võime ning ulatus täiustuvad inimese elu vältel pidevalt. Üha uued seosed kujunevad välja teises signaalisüsteemis, üha suuremat osa hakkavad etendama sotsiaalsed kogemused inimese tegevuse positiivsete ja negatiivsete stiimulitena. Vastsündinu reaktsioonid on ainult instinktiivsed, tingimatutel refleksidel rajanevad. Lapse arenemisel kujunevad välja üha arvukamad ja mitmekesisemad tingitud refleksid. Juba teisest eluaastast lisandub teine signaalisüsteem. Ikka enam ja enam hakkavad inimese tegevust reguleerima sotsiaalsed faktorid, mis peegelduvad mõtlemises. Üha rohkem hakkab mõistus reguleerima inimese käitumist, korrigeerima ja pidurdama madalamate reaktsioonivormide avaldumist.

Emotsioonid

Inimese kohastumisreaktsioonide lahutamatuks osaks on emotsioonid. Emotsioon on ereda subjektiivse värvinguga füsioloogiline seisund, mis kaasneb inimese tunnetuse ja tegevuse kõikide vormidega. Emotsioon kajastab seda, kas keskkonnatingimused (objektiivsed või inimese enda poolt kujundatud) on tema vajadustele

soodsad või mitte. Vastavalt sellele jaotatakse kõik emotsioonid kahte suurde rühma: heaolu- ja norutundelisteks.

Emotsioonid võivad olla primitiivsed, seotud elementaarsete bioloogiliste vajadustega. Jahutav suplus lämmatavalt kuumal suvepäeval või tass kuuma teed käredest külmast tulles kutsuvad esile mõnutunde, mis asendab eelneva norutunde. Samalaadsed primitiivsed emotsioonid on seotud ka toitumis- ja suguinstitkiga.

Emotsioonid võivad olla ka komplitseerituma iseloomuga, seotud inimese sotsiaalsete vajadustega. Kaaslaste suhtumine meisse, meie võime tööülesandeid täita, kunstilised elamused — kõik need tegurid vallandavad emotsioone. Kõrgemad emotsioonid on kõige tihedamalt seotud inimestevaheliste suhetega perekonnas, töökollektiivis ja olustikulistes kontaktides.

Teatavates tingimustes võivad emotsioonid omandada erilise intensiivsuse ning esineda nn. afektide kujul, mis ajendavad inimest aktiivsele tegevusele palju intensiivsemalt kui tavalised emotsioonid. Üldtuntud on hirmu- ja vihaafekt.

Emotsioonid vallanduvad inimestel erinevalt. On olemas emotsionaalselt tuimi inimesi, kellel nii heaolu- kui ka norutunded vallanduvad raskepäraselt ning on nõrgad. Teistel, emotsionaalselt labiilsetel inimestel kutsuvad aga tühisedki ärritajad esile tugevaid emotsioone. Nagu kaasaegsed närvisüsteemi füsioloogia uurimised on näidanud, on see erinevus seotud peaaegu teatavate osade funktsionaalse seisundiga. Viimast võivad mõjustada väga mitmesugused tegurid, sealhulgas ka hulk keemilisi aineid.

Inimese käitumise motivatsioon

Inimese käitumises võime leida igasuguse komplitseerituse astmega tegevusi. Kõige lihtsamad tegevusvormid on otseselt ajendatud instinktides ning tingimatu-reflektorse iseloomuga. Kui imik hakkab imema rinda või lutti, mis talle suhu pannakse, on see vahetult realiseeruv toitumisrefleks. Kui me tõmbame käe eemale tulisest pliidirauast, mida kogemata puudutasime, siis on tegemist vahetu kaitserefleksiga.

Veidi keerukamad käitumisvormid on lihtsad tingitud refleksid, mis samuti on seotud instinktidega nende bioloogilises tähenduses. Läheme poodi, ostame toiduaineid, valmistame eine — kõik selleks, et rahuldada oma toitumisinstinkti. Külmal ajal paneme selga soojad riided või toome kuurist puid ning kütame ahju, et kaitsta end külma vastu — selleks ajendab meid enesekaitse instinkt.

Üheks inimese käitumise ajendiks on soov rahuldada oma instinkte. Kaasaegne täiskasvanud inimene aga rahuldab instinkte üksnes äärmiselt harva vahetult, tingimatu refleksiprintsiibil. Lakkamatult mõjuvad kaasa sotsiaalsed tegurid, mis kajastuvad inimese mõistuses. Oma nälgjatunde kustutamiseks ei kasuta me

toorest liha ega viljateri, vaid praeme, küpsetame, keedame toiduained enne nende tarvitamist. Külma ja vihma eest kaitseks ei riputa me selga metslooma nahku, vaid kanname ajakohase moejoone järgi ömmeldud kleite, ülikondi, mantleid. Selles kõiges avaldub sotsiaalse miljöö ulatuslik korrigeeriv ning reguleeriv toime isegi kõige lihtsamate instinktide rahuldamisel.

Mida keerukama käitumisvormiga on tegemist, seda suuremat osa etendab selle motivatsioonis sotsiaalne faktor. Ajendatuna kohuse- ja vastutustundest käime päev päeva kõrval tööl, väldime hilinemist, täidame hoolikalt oma mitmekesiseid ja sageli keerukaid ülesandeid. Elukutse valime ning vajalikud oskused omandame selleks, et leida endale sobiv koht ühiskonnas, et olla enda ning kaaslaste silmis vääriiline ühiskonna liige. Loeme kirjandust, kuulame ettekandeid, käime teatris, kontsertidel ja diskussiooniõhtutel sooviga täiendada oma teadmisi ning saada kunstilisi elamusid, et olla igakülgselt arenenud inimene teiste omataoliste hulgas.

Küllaltki sageli esineb konflikte inimese käitumise mitmesuguste motiivide vahel. Ühelt poolt võib siin tegemist olla konfliktiga instinktide ja sotsiaalsete pidurite vahel. Oleme oma töökojal. Kiirustamise tõttu jäi hommikueine söömata. Tühi kõht näpistab, lõunatunnini on aga veel tükk aega. Kas jätta töö pooleli ja minna einelauda või veel veidi kannatada, täita aga oma tööülesandeid? Ei ole kahtlust, et kohusetunne suudab enamikel juhtudel pidurdada toitumisinstinkti. Öisel tänaval kostab meie kõrvu appihüüd. Mida teha? Kiiresti kaugemale putkata ja hoida oma kallist nahka võimalikkude kriimustuste eest või hädasolijale appi rutata. Kas ühiskondlik vastutustunne suudab võitu saada enesekaitseinstinkti argpükslikust ajendist?

Teiselt poolt võivad konfliktid tekkida ka sotsiaalsete ajendite endi vahel, nende mitmesuguste vormide ja avalduskujude vahel. Õpilane istub laua taga ja õpib. Tuleb sõber ning kutsub teda kaasa spordivõistlusele. Mida teha? Vaja oleks veel tund aega raamatut taga istuda, kuid huvitavale võistlusele tahaks ka minna. Selles motiivide võitluses ei jää mitte alati peale kohusetunne.

Esitatud näidete puhul ilmneb, et inimese käitumise sotsiaalses motivatsioonis etendab otsustavat osa tegevuse suunitus, selle sihipärasus. Tegutsemise sihipärasuses avaldubki inimese tahe, psüühiline aktiivsus, mis tagab järjekindluse püstitatud eesmärgi taotlemisel. Inimese käitumist iseloomustab seega teadlikult püstitatud eesmärk, mida sihipäraselt taotletakse. Tegevuse eesmärk on kaasaegsel inimesel enamasti sotsiaalselt ajendatud. Eesmärgi järjekindel taotlemine kulgeb samuti sotsiaalsete faktorite pideva reguleeriva ja suunava toime all. Selle poolest erinebki inimese käitumine ükskõik millise looma käitumisest, see teebki inimese inimeseks.

Käitumise häired

Käitumise häiretest räägime siis, kui inimese tegevus ei kindlusta tema adekvaatset kohastumist bioloogilise või sotsiaalse keskkonna nõuetega. Käitumishäirete tagajärjel võivad kannatada inimene ise või tema kaaskodanikud. Ulatuslikumad ning ühiskonnale ohtlikud käitumishäired kuuluvad kriminaalõiguse valdkonda. Isikute suhtes, kes on suutelised oma käitumist reguleerima, ei tee seda aga hoolimatusest või kuritahtlikel ajenditel, rakendatakse vastavaid mõjutamise vahendeid. Viimaste eesmärgiks on tõhustada sotsiaalse motivatsiooni osa selliste isikute edaspidises käitumises.

Paljudel juhtudel on käitumishäirete põhjuseks kõrvalekaldumised närvisüsteemi tegevuses. Kõrvalekaldumised võivad olla kestvad või ajutised, mitmesuguse iseloomuga ja erineva intensiivsusega.

Püsivad häired närvisüsteemi tegevuses on enamasti tingitud aju orgaanilistest kahjustustest, nagu aju puudulik arenemine (nõrgamõistuslikkus), ajukoe hävimine mitmesuguste haigusprotsesside tagajärjel (nõdrameelsus), ajukasvajad jms. Kõikide nende kahjustuste puhul kannatavad eelkõige peaaegu kõrgemad osad. Selle tagajärjel väheneb inimese intellekt ja nõrgeneb mälu, millest tingituna ta suudab sotsiaalset keskkonda tunnetada vaid pinnaliselt. Loomulikult väheneb siis sotsiaalse motivatsiooni osatähtsus inimese käitumise reguleerimisel. Mõistuse korrigeeriv ja pidurdav funktsioon primitiivsemate närvimehhanismide suhtes väheneb. Käitumise ajendina hakkab domineerima instinktiivne ja emotsionaalne komponent. Osal juhtudel põhjustab haigusprotsess ka otsest instinkte ja emotsioone kandvate ajuosade erutuse, mis omakorda suurendab nende osatähtsust käitumises.

Nõrgamõistuslikkude käitumises võib näha, et toitumis- või suguintinkt avaldub pidurdamatult üksnes siis, kui nende rahuldamiseks on valmisvõimalus olemas. Enamasti nõrgamõistuslik ei otsi aktiivselt võimalusi oma instinktide rahuldamiseks. Tegemist on ainult kõrgemate pidurdusmehhanismide puudulikkusega. Nõdrameelsuse mõnede vormide ja teatavas piirkonnas areneva ajukasvajaga haigetel võime aga näha toitumis- või suguintinkti tunduvat kõrgenemist. Selle tagajärjel otsib haige aktiivselt teid ja võimalusi kõrgenenud kihude rahuldamiseks, kusjuures sotsiaalsete pidurite nõrgenemise tõttu ta ei vali selleks kohta ega aega.

Osal juhtudel ei ole püsivad kõrvalekaldumised närvisüsteemi tegevuses seotud orgaaniliste kahjustustega, vaid nad on funktsionaalse iseloomuga. Siia liiki kuuluvad psühhopaatiad ja mõned vaimuhaigused. Sellistel haigetel on küll aju ehitus normaalne, kuid tema mõnede osade tegevus on häiritud. Sel juhul ilmneb eelkõige aju kõrgemate mehhanismide reguleeriva osa nõrgenemine ning primitiivsemate mehhanismide tegevuse aktiveerumine. Tule-

museks on sotsiaalse motivatsiooni ning sotsiaalselt determineeritud korrektsiooni nõrgenemine ja instinktiivse motivatsiooni intensiivistumine käitumises.

Raskemate vaimuhaiguste (skisofreenia, maniakaal-depressiivne psühhoos jt.) korral muutub peaaegu tegevus tihti otse kaootiliseks, kusjuures inimene ei ole suuteline tunnetama miljööd ega oma tegevust sihipäraselt kontrollima. Selle tulemuseks on täielikult ebaadekvaatne käitumine, milles sageli ei domineeri sotsiaalne ega ka instinktiivne motivatsioon. Inimese tegutsemine on sihitu, sõltumatu väliskeskkonna tingimustest või impulsiivne.

Mitmesugused tegurid võivad põhjustada närvisüsteemi töös ajutisi kõrvalekaldumisi ning selle tagajärjel kergemaid või raskemaid käitumishäireid. Eeskätt tulevad siin arvesse mitmesugused mürgid: mikroobide toksiinid, toiduga organismi sattunud mürgid, õhus leiduvad toksilised ained jne. Üheks kõige levinumaks taoliseks mürgiks on alkohol. Mainida tuleb ka uinuteid.

Mürgid toimivad peajusse enamasti pärssivalt. Pärssimine algab kõige kõrgematest närvimehhanismidest, mis igasuguste kahjustuste suhtes on kõige tundlikumad. Peaaegu kõrgemate osade pärssimine nõrgendab aju madalamate mehhanismide reguleerimist-kontrollimist teise signaalisüsteemi poolt ja lõpuks kaotab selle täiesti. Sellega seoses väheneb inimese käitumises sotsiaalse motivatsiooni osa ja üha rohkem hakkavad domineerima primitiivsemad ajendid — kihud ja bioloogilised emotsioonid. Samuti on häiritud tegevuse sihipärasus ja sotsiaalne suunitlus, langevad ära sellised pidurid nagu vastustunne, viisakus, autunne, häbi. Nendest pidurdustest vabanenud madalamad ajuosad hakkavad inimese käitumises üha domineerivat osa etendama. Tagajärjeks on pahatihti tõsised konfliktid ühiskonna moraaliireeglite ja kriminaalkoodeksiga.

On enesestmõistetav, et haigusest tingitud käitumishäirete puhul vajab inimene meditsiinilist abi. Sageli osutub vajalikuks haige paigutamine psühhiaatrilisse raviasutusse. Ka mürkide toime korral on enamasti näidustatud meditsiiniline abi. Kaasaegse arstiteaduse käsutuses on juba väga mitmeid vahendeid, mis võimaldavad käitumishäireid kas täielikult kõrvaldada või vähemalt olulisel määral leevendada. Õigeaegse ja oskusliku raviga saavutatakse ka nende häirete puhul tõhusaid tulemusi.

Käitumishäirete puhul, mis on tingitud inimese poolt teadlikult sissevõetud mürkide (alkohol, narkootilised ained) toimest, on meditsiiniliste vahendite kõrval vajalik ka komplekssete kasvatus- ja mõjustusabinõude rakendamine. On täiesti põhjendatud, et oma teadliku tegevuse võimalikkude tagajärgede eest peab inimene ise täiel määral vastutama. Seda näeb ette ka meie kriminaalkoodeks.

INIMESE GENEETIKA MÕNEDEST PROBLEEMIDEST

Dots. K. Põldvere,

Tartu Riikliku Ülikooli Meditsiinilise
Teadusliku Uurimise Kesklaboratooriumi juhataja

Käesoleva artikli ülesandeks on tutvustada lugejaid inimese mõningate geneetiliste seaduspärasustega ning sotsiaalse ja bioloogilise vahekorraga.

Pärilikkusel on kaks külge. Ühelt poolt antakse ühed või teised omadused geenide varal edasi sugujärglastele. Teiselt poolt peavad sugujärglastel need omadused isendi arenemiskäigus alles välja kujunema. Mil määral ja kas üldse mingi pärilikult tingitud omadus sugujärglastel ilmneb, ei sõltu üksnes geenidest, vaid ka isendi arenemistingimustest.

See ongi inimese geneetika põhiprobleemiks.

Kõnelemata nimetatud probleemide eneste raskusest, on inimese geneetika arenemisteel olnud teisigi takistavaid asjaolusid. Pidevalt on avaldunud siin loodusseaduste ignoreerimise ja faktide võltsimise tendentsid. Geneetikat on püütud kasutada mitmesuguste rassiliste, klassiliste ja rahvuslike eelarvamuste toena. Samuti on katsutud teda moonutada või koguni eitada täiesti suvaliste teaduslik-filosoofiliste kontseptsioonide kohaselt. Niisugune suund T. D. Lössenkoga eesotsas valitses viimastel aastakümnetel kahjuks ka nõukogude geneetikas.

Vaatamata neile pidurdavatele tendentsidele on inimese ja meditsiiniline geneetika viljakalt arenenud, baseerudes kromosomaalsele pärilikkusteooriale.

Rohkem kui ükski teine geneetikaharu käsitleb humaangeneetika oma uurimiste konkreetset objekti — inimest mitte üksnes statistilise ühikuna, vaid individuaalselt. Sageli on sel puhul geneetiku ees halastamatud bioloogilised faktid ja seaduspärasused, mida arvestades tuleb siiski lõpuni mõelda.

Järgnevalt peatume mõningatel põhimõttelistel küsimustel, mis viimasel ajal on olnud erilise diskussiooni objektideks. Vastame neile küsimustele kaasaegse geneetika üldtunnustatud seisukohtade kohaselt.

Kõigepealt bioloogilise ja sotsiaalse vahekord. Inimese üle valitsevad nii bioloogilised kui ka sotsiaalsed seaduspärasused, mis vastastikku mõjutavad teineteise toimet. Pärilikku- sel on suur mõju sotsiaalsele sfäärile inimese vaimse ja füüsilise tubliduse ning tervise määrajana. Teiselt poolt toimivad sotsiaal- sed faktorid inimpopulatsioonide geneetilisele koostisele, seda nii populatsioonide koostist kujundades, looduslikku valikusse sekku- des kui ka inimese elutingimuste kaudu gene endid ja nendega pärilikke omadusi mõjustades.

Millises vahekorras pärilikkusega on miljöõ, sealhulgas sotsiaalne miljöõ? Kumb nimetatuist on olulisem isendi kujunemisel?

Ühe- ja kahemunarakuliste kaksikute uurimisel on selgunud, et siis, kui identsete pärilike omadustega vaatlusaluste isikute mil- jöö erinevused ei ületa erinevusi, mis esinevad ühes ühiskondlikus kihis, toimib pärilikkus miljöõtingimustest märksa tugevamini. Kui aga identsete pärilike omadustega isikud (nagu seda on ühe- munarakulised kaksikud) satuvad teravalt erinevatesse sotsiaalse- tesse tingimustesse, ilmneb neis tingimustes sotsiaalse keskkonna prevaleerumine. Siit järeldub, et sotsiaalsete tingimuste nivelleer- rudes, nagu see toimub sotsialistlikus ja veel enam kommunistli- kus ühiskonnas, muutub pärilike faktorite toime inimese elus üha otsustavamaks. Kuidas keegi suudab kõigile võrdseid võimalusi ja tingimusi kasutada, sõltub eelkõige ta pärilikest omadustest.

Sellest lähtudes vaatleme väärtuslikkuse ja tubli- duse probleemi geneetikas. On mõistetav, et väärtusli- kus on käsitletav ainult sotsiaalset sisu arvestades. Seda kinnitab ka 1939. aastal Edinburghis toimunud geneetikute ülemaailmse kongressi manifest, kus on öeldud, et ei saa hinnata ega võrrelda indiviidide tõelist ühiskondlikku väärtust, kui ühiskonnaliikmed on lahutatud eri privileegidega klassideks, kui pole loodud selliseid ökonoomilisi ega ühiskondlikke tingimusi, mis tagaksid kõikidele inimestele võrdsed võimalused. Autori arvates tuleb väärtus- likkuse probleemi lahendamisel lähtuda sellest, kui võrd indiviidi geneetilised omadused võimaldavad tal olla täisväärtuslikuks ühis- konnaliikmeks, sest inimese igakülgne väljaarendamine ja enese- teostus on võimalikud ainult töö kaudu ühiskonnas.

Eespool toodu tõttu osutuvad vääraks sotsiaaldarvi- nistide väited. Teatavasti väidab sotsiaaldarvinism, et ühis- konna klassiline kihistatus peegeldab tema liikmete erinevat genee- tiliselt tingitud bioloogilist ja sotsiaalset väärtuslikkust. Selle teo- ria järgi on ühiskonna «kõrgemad», varakamad kihid suurema väärtuslikkuse ja tublidusega kui «madalamad», vaesemad kihid. Järelikult pidavat klassiühiskond olema bioloogiliselt tingitud ja paratamatu.

Sotsiaaldarvinistid aga ei arvesta, et paratamatu bioloogilise valiku kõrval toimub inimühiskonnas ka sotsiaalne valik, mis just

tingib klassilise kihistatuse. Klassiühiskonnas määrab vanemate sotsiaalne seisund isiku tema bioloogilistest eeldustest sõltumata ühte või teise ühiskondlikku kihti. Sotsiaalse valiku faktorid, mis tagavad isendi püsimise või «tõusu» ühiskonnaredelil, on täiesti erinevad bioloogilise valiku faktoritest.

Sotsiaalseiks faktoreiks on kõigepealt vanemate varanduslik seisund ja kuuluvus vähelapselistesse perekondadesse. Vähelapselistes perekondades on tagatud varanduse edasimineku vähestele pärijatele. Varanduslik seisund on klassiühiskonnas samuti hariduse kättesaadavuse limiteerijaks. «Tõus» klassiühiskonnas eeldab erilisi ahnitsuslikke kalduvusi, mis domineerivad teiste, sealhulgas loominguuliste kalduvuste üle. Kõige loovamatel isiksustel on klassiühiskonnas harva õnnestunud tõusta ühiskonnaredelil; sageli pole nad suutnud säilitada oma esialgset sotsiaalset seisundit. Ameerika Ühendriikide sotsioloogid väidavad, et sel maal ei pruugi olla ühiskondliku «edu» määrajaks kaugeltki mitte intelligentseuse määr, vaid ka isiklikud ambitsioonid, juhtimisoskus või koguni osavus panna teisi inimesi enda heaks töötama.

Milline on bioloogilise ja sotsiaalse miljöo mõju pärilikkusele. Kas on võimalik pärilikkust muuta välistingimuste toimele?

Mitmesugused väliskeskkonna faktorid, eeskätt ioniseeriva radiatsiooni toime ja keemilised ained tingivad pidevalt mutatsioonide teket. Mutatsioonid on juhuslikku laadi ning neid pole võimalik ka eksperimentaalseis tingimuses tänapäeval ette määrata. Seetõttu pole kaasajal võimalik pärilikkuse suunatud muutmine pärilikkuse tegurite, geenide suunatud või suvakohase muutmise näol. Enamik mutatsioone on isendile ja bioloogilisele liigile kahjulikud ning elimineeritakse järglaskonnast loomuliku valiku toimele. Sealjuures on mutatsioonide teke ja elimineerumine dünaamilises tasakaalus, millega on välditud mutantide kuhjumine.

Ka pärilikud defektid ja haigused on mutatsiooniprotsesside tagajärg. Enamik neist defektidest ja haigustest on retsessiivsed, s. t. defekti või haiguse tekkimiseks on vajalik teda määrava geeni esinemine mõlemal vanemal. Retsessiivsete haiguskandvate geenide väga suure leviku tõttu esineb mõni neist tõenäoliselt igal isikul; defekti või haiguse mitteesinemine on tingitud sellest, et kõnesolev geen esines vaid ühel vanemaist, teiselt vanemalt on saadud «terve» geen. See asjaolu aga ei välista «haige» geeni edasiandmist sugujärglastele. Kahjuliku, defektse sama geeni esinemine mõlemal vanemal on aga seda tõenäolisem, mida lähemas veresuguluses on vanemad. Siit järeldub sugulusabielude välitumise suur mitte ainult geneetiline, vaid ka sotsiaalne tähtsus.

Paljud tingimused, eriti rahvuslikud, rassilised, sotsiaalsed, geograafilised, usulised ja eelarvamuslikud tõkked on viinud ajaloos vältel selleni, et paljudes paikades elanikkond pole segunenud ühtlaselt, vaid abiellutakse nimetatud tõketega piiratud nn. abielu-

isolaatide piires. See on näiteks maal tinginud elanikkonna vere-suguluse 5.—10. põlvest alates ning soodustanud üksikuil aladel või üksikuis rahvakihtides pärilike haiguste ja defektide kuhjumist.

Kõik, mis soodustab rahvastiku suuremat migratsiooni ja segunemist, parandab oluliselt geneetilist tervist.

Üksikisiku poolt tema elu ajal omandatud negatiivseid ja positiivseid tunnuseid ei saa sugujärglastele edasi anda. Kuidas ka ei oleks elu vältel välja arenenud ühed või teised omadused, näiteks sportlikud saavutused, mõned muud oskused või puudused, ei ole nad pärandatavad. Seetõttu pole pärilikult edasi antavad ka elu ajal omandatud tingitud refleksid.

Pärilikud omadused esinevad isendi arengu alguses üksnes potentsiaalsete võimalustena. Nii positiivsete kui ka negatiivsete pärilike omaduste väljaarenemiseks on vajalikud vastavad miljöotingimused. Paljudel juhtudel pole päriliku tingituse osa kaugeltki fataalne, vaid sobiva miljöö korral võib soovimatute omaduste kujunemist isiku arenemisel kas pärssida või täiesti takistada. Teiselt poolt pole isiksuse positiivsete omaduste täielikuks väljaarenemiseks mitte alati maksimaalselt soodsaid tingimusi.

Juriste ja pedagooge huvitab eeskätt inimese psüühiliste omaduste päriliku tingituse probleem.

Psüühiliste omaduste pärilikkuse analüüsimisel on tõsiseks takistuseks psüühiliste nähtuste komplekssus, nende täpse piiritlemise raskus ning üksikisikute psüühiliste erinevuste ebateravus. Geneetika opereerib kehaliste tunnuste uurimisel lihtsate, elementaarsete tunnustega, nagu pruuni- või sinisilmsus, veregrupp jne., mis on määratud ühe või mõne geenipaari poolt ja millel on enam-vähem selgitatud biokeemiline alus. Hoopis keerukam on lugu selliste omadustega, nagu karakter, temperament, intelligentsus jne., mis kujunevad oletatavasti välja rea geneetiliste faktorite toime integratsiooni tulemusena, kuigi need faktorid isenesest on tänapäevani lähemalt selgitamata. Üksikisiku psüühilise eripärasuse määrajaks pole üksnes närvisüsteemi enda omadused, vaid ka organismi rea ajuväliste süsteemide, eriti sisesekreetsioonisüsteemi toime.

Seetõttu on psüühiliste omaduste pärilikkusest senini kõige paremini tuntud mõnede selgemini piiritletavate nähtuste, nagu psüühiliste defektide või spetsiaalse andekuse (muusika, matemaatika alal) pärilik tingitus. Komplexsemate psüühiliste nähtuste pärilikkuse selgitamiseks tuleb uurida ühe- ja kahemunarakulisi kaksikuid, kes mõlemad arenevad ühesuguses keskkonnas. Ühemunarakulised kaksikud on geneetiliselt ka komplekssete omaduste suhtes täiesti identsed, kahemunarakulised kaksikud aga pole.

Milliste tulemusteni on siis jõutud?

Kõigepealt on selgunud psüühiliste protsesside füsioloogiliste aluste, nagu närviprotsesside jõud, liikuvus ning närvitaltluse tüübid, (seega temperamendi) pärilikkus.

Eriti ulatuslikult on uuritud intelligentsust. Intelligentsuse all mõistetakse Jaspersi järgi kõiki andeid ning võimeid, nende seas eriti otsustusvõime, mõtlemise maht, olulise tunnetamine, väljendusvõime, spontaansus ja initsiatiiv, mis on kasutatavad adaptsooniks elus. Kaks viimast psüühilist kvaliteeti seovad intelligent-sust temperamendi ja karakteriga.

Vastavad uurimised on näidanud intelligentsuse tugevat päri-likku tingitust. Intelligentsetel vanematel on oodata üldisest keskmisest kõrgema intelligentsusega järglasi, kuigi laste intelligent-sus on sageli vanemate omast mõnevõrra madalam, tõustes uuesti hüpetena järgnevates põlvkondades. Veelgi olulisem on intellek-tuaalse mahajäämuse pärilikkus, mis ilmneb eriti sugulasabielude korral. Sugulasabieludest sündinud lastest, isegi vanemate kõrge intelligentsuse puhul, on vaimselt alaarenenuid suurte statistikate kohaselt 16%. Nendel vanematel, kes ei ole omavahel suguluses, on vaimselt mahajäänud lapsi vaid 4%, mis siiski on küllalt kõrge arv. Mõnede uurijate tähelepanekute kohaselt on halb õppeedukus pooltel juhtudel geneetiliselt tingitud. Veelgi suurem on mitme-suguste raskete intelligentsusehäirete (idiootia) pärilikkus.

Kaksikute uurimine on samuti selgitanud karakteri ja sellega seotud emotsionaalsuse ning tahteolu olulise päriliku tingituse.

Esitatu peab paika ühe sotsiaalse kihi suhtes. Sotsiaalse eba-võrdsuse korral suurenevad inimeste psüühilised erinevused veelgi. Eriti takistavad isiksuse kõikide külgede maksimaalset arenemist halvad sotsiaalsed tingimused.

Kuidas on siis psüühika pärilik tingitus kooskõlas kontsept-siooniga inimesest kui oma isiksuse aktiivsest loojast? Milline on kasvatuse osa isiksuse kujundamisel?

Kõigepealt tuleb märkida, et teadvuse sisu ja kontroll oma psüühika üle omandatakse elu vältel tingitud reflekside kujunemise varal. Tingitud reflekse ei omandata pärilikult ega anta ka päri-likult edasi sugujärglastele. Nad omandatakse individuaalselt, kus-juures teadvuse sisu kujunemisel on oluline nii isiku enese aktiiv-sus kui ka ümbritseva sotsiaalse miljöö mõju.

Psüühika pärilikud omadused esinevad sünnijärgselt vaid potentsiaalsete võimalustena, mis kujundatakse välja kasvatusega, muudetakse või surutakse alla.

Pärilikult tingitud negatiivsed omadused kujunevad välja siis, kui nende kandja satub tingimustesse, mis soodustavad negatiiv-sete omaduste kujunemist.

Kasvatus pole võimeline kujundama niisuguseid psüühika oma-dusi, milleks puuduvad pärilikud eeldused. Normaalse intelligent-suse korral saab aga isikut kasvatada hindama oma psüühilisi väärtusi ja puudusi ning puudustele vaatamata kohandama oma käitumist ühiskonna huvide ja moraalinormidega.

Lõpuks mõni sõna kriminaalsuse pärilikkusest.

Kuritegu iseenesest ei ole bioloogiline nähtus, vaid tal on sotsiaalne sisu. Erinevate kuritegude koosseis ja psühholoogiline motivatsioon on üksteisest väga erinevad. Kui võrrelda omavahel homoseksuaalset akti, röövmõrva, passirežiimi rikkumist, taskuvargust, riisumist jne., siis pole mingit alust oletuseks, nagu oleksid nende tegude kordasaatjail mingid üldised «kuritegelikkuse» geenid või koguni geen, mis tingiks spetsiaalselt mingi kuriteo liigi. Uurijad, kes on püüdnud tõestada kuritegelikkuse pärilikkust, on sageli tahtnud varjata kuritegelikkuse sotsiaalset tingitust.

Ometi ei välista öeldu kuritegelikkuse psühholoogiliste eelduste pärilikku tingitust. Kaksikute uurimine on näidanud, et kuritegelikkuse konkordantsus ühemunarakulistel kaksikutel on 68%, kahemunarakulistel aga 28%. See tähendab, kui keegi isik on sooritanud kuriteo, siis on temaga identsete pärilike omadustega isiku kuritegelikkuse tõenäosus suurem kui pärilikult erineval isikul. Veelgi suurem on pärilikkuse osatähtsus mõnede kihuvääratuste korral (homoseksuaalsus on üherakulistel kaksikutel konkordantne ligi 100%).

Lähem analüüs näitab, et pärilikult pole aga tingitud kuritegu ise, vaid sarnane käitumine ja reageerimine ühesugustes sotsiaalsetes tingimustes ning situatsioonides. Inimene satub kergemini kuritegelikule teele siis, kui tema pärilikult tingitud negatiivsed psüühilised omadused ei leia vajalikku viimistlemist ning satuvad vastavusse situatsiooniga või sotsiaalsete tingimustega kuriteo kordasaatmiseks.

Siit järeldub, et kuritegude ärahoidmiseks on oluline nii kaasa-sündinud negatiivsete psüühiliste omaduste muutmine kui ka kuritegelikkust võimaldavate situatsioonide vältimine. Eriti tuleb nende situatsioonide eest kaitsta isikuid, kel juba on ilmnenud kuritegelikke kalduvusi. Tähelepanu tuleb pöörata samuti kurjategijate perekondadele, kus väär kasvatus ja vanemate eeskuju soodustavad lastel pärilikult tingitud negatiivsete psüühiliste omaduste arenemist.

MÕNINGAID ALAEALISTE KURITEGEVUSE UURIMISE JA PROFÜLAKTILISEST TÖÖST ÜLDSUSE ULATUSLIKUMA OSAVÖTU PROBLEEME

G. M. Minkovski,

õigusteaduse kandidaat

Kuritegevuse põhjuste uurimise ja ärahoidmise vahendite väljatöötamise üleliidulise instituudi sektorijuhataja

1. Kuritegevuse kui sotsiaalse nähtuse paratamatu kadumine on sotsialistliku ühiskonna arengu objektiivne seaduspärasus. Selles ühiskonnas on juba likvideeritud kuritegevuse peamine põhjus ja tegeldakse järjekindlalt teisejärguliste põhjuste kõrvaldamisega. V. I. Lenin väidab, «et ühiselu-reeglite rikkumises seisvate ekstsesside peamiseks sotsiaalseks põhjuseks on masside ekspluateerimine, nende häda ja viletsus. Selle peamise põhjuse kõrvaldamisel hakkavad ekstsessidki vältimatult «välja surema».»¹

Aga kas soovitud arendada igati kuritegevuse uurimist ei ole vastuolus mainitud seaduspärasuse nentimisega NLKP programmi tuntud teesis, et kommunismi ehitavas ühiskonnas «tööraha ainelise kindlustatuse, kultuuritaseme ja teadlikkuse» kasv loob kõik tingimused selleks, et välja juurida kuritegevus»²? Ei ole. Esiteks on tingimuste ja eelduste loomine kuritegevuse kui sotsiaalse nähtuse väljajuurimiseks kestev protsess, mis ei ole veel lõpule viidud. Seetõttu on ilmne, et kuritegevuse seisundi, dünaamika ja põhjuste uurimine aitab õigesti määrata vastavate üldriikliku iseloomuga abinõude ulatuse, suuna ja sisu ning hinnata nende mõjukust. Teiseks, sotsiaalsete tingimuste ja eelduste loomine kuritegevuse väljajuurimiseks ei ammenda kuritegevusevastase võitluse kogu sisu. «Isiksuse areng ei sõltu ainult ühiskondliku korra iseloomust, vaid ka sellest miljööst, mis inimest vahetult ümbritseb.»³ Meie ühiskonnas veel säilinud kuritegevuse põhjused loovad võimaluse vaid üksikute isikute ühiskonnastaseks käitumiseks.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 433.

² NLKP programm, kirjastus «Eesti Raamat», Tallinn 1965, lk. 98.

³ «Коммунист», № 3, 1963, стр. 6.

Selleks aga, et võtta tarvitusele mõjusad abinõud konkreetsete kuritegude vältimiseks, on vaja selgitada välja «mehhanism», mille jõul säilivad võõrad vaated ja harjumused teatud keskkonnas, tungivad vastavate isikute teadvusse ning juurduvad seal, kujundavad kuriteo eesmärgi ja motiivi ning valmisoleku selle toimepanemiseks.

2. Kuritegevus on keerukas ühiskondlik nähtus, mille seisundile ja dünaamikale avaldavad mõju mitmesugused materiaalse ja ideoloogilise iseloomuga sotsiaalsed nähtused ja protsessid. Sellega seoses võib kuritegevuse dünaamikas täheldada ühes või teises paigas mõnedel aastatel kõikumisi: tempo langust, ajutist stabiliseerumist või isegi «puhanguid». Tingimata on tarvis iga kord välja selgitada dünaamikas esinenud muutuste konkreetset põhjust ja sellest lähtudes hinnata tehtud töö tõhusust ning kavandada edasiste abinõude suund, sisu ja ulatus.

3. Kuritegevuse põhjuste, seisundi ja dünaamika ning nende muutumise analüüsimisel tuleb lähtuda sotsialistliku ühiskonna vastava ajaloolise arenguperioodi iseärasustest. Selle arengu esimesel perioodil viidi lõpule kuritegevuse peamise põhjuse likvideerimine. Mitmelaadne ökonomika, ekspluataatorlike elementide säilimine, klassivaenlaste äge vastupanu, elanike tunduva osa madal aineline ja kultuuritase, mida põhjustasid tsaristliku Venemaa majanduslik mahajäämus ja sõjajärgne kaos (sealhulgas ka tööpuudus), kodutuks jäänud lapsed¹ — kõigest sellest tingituna oli kuritegevus veel paratamatu nähtus.²

Sotsialismi ehitamise edusammud ja intensiivne kuritegevusevastane võitlus ahendasid järjekindlalt kuritegevuse baasi, lõid kõik tingimused selle vähenemiseks. Eriti laste kodutusele lõpu tegemine tõi kaasa alaealiste kuritegevuse järsu languse ja võimaldas täielikult likvideerida nn. sunnitud kuritegevuse noorukite hulgas.

Sotsialistliku ühiskonna ehitamine, millega kaasnes, nagu juba märgitud, kuritegevuse oluliste põhjuste likvideerimine, lõi printsiipialse võimaluse kuritegevuse kui sotsiaalse nähtuse praktiliseks väljajuurimiseks. Kuid ennenähtamatud purustused ja kannatused, mida nõukogude rahvale tõi fašismi poolt pealesunnitud sõda, aeglustasid selle ülesande lahendamist. Seda raskendas ka isikukultuse pidurdav mõju majanduse alal, ideoloogilises töös, kuritegevusevastase võitluse organiseerimisel. Isikukultuse tagajärgede otsustav likvideerimine, mida nõukogude rahvas teostas partei

¹ Laste kodutuse sotsiaalsete põhjuste kohta vaata: Н. К. Крупская, Педагогические сочинения, Т. 2., Москва 1958, стр. 168—169.

² Demoralisatsioonivalduste vältimatusest tingimustes, kus suurem osa elanikest nii kuulmatult nälgis ja kannatas, vaata: В. И. Ленин. Очередные задачи Советской власти (Главы первоначального варианта статьи), — «Коммунист», 1962, № 14; стр. 13—14.

juhtimisel, aitas kaasa ka selleks, et riigiorganite ja laia üldsuse tegevus kuritegevuse ärahoidmise alal põhjalikult paranes.

Käesoleval ajal on meie maal, samuti ka teistes sotsialismimaades, põhiliselt likvideeritud sõjatagajärgedest tingitud alaealiste kuritegevus. Senini veel säilinud kuritegevuse põhjused — mineviku sünnimärgid — peituvad peamiselt elukondlikus sfääris, inimeste psühholoogias ja on sõna tõsisel mõttes igandid, mis on võõrad sotsialismi olemusele. Need põhjused püsivad kommete, vaadete ja harjumuste näol, mille kandjaiks on üksikud ühiskonnaliikmed, ja nende konkreetseks avaldusvormiks on vale kasvatus, laostav mõju, halb eeskuju perekonnas, ümbruskonnas, töökohas või õppeasutuses jne.; ahvatlemine ühiskonnavastaste elementide poolt; mõnede raamatute ja filmide negatiivne mõju, mis propageerivad kurjategijate seiklusi, meie ühiskonnale võõraid ideaale ja eesmärke ning kus liialdatakse vägivalga ja julmuse stseenidega. Ka kodanliku propaganda otsest ja kaudset mõju ei tohi unustada. Selliste kahjulike tegurite toime, kui seda õigeaegselt ei tõkestata, ja ei kujundata isikus õige kasvatusena sotsialistliku ühiskonna ideaale ning immuunsust võõraste mõjude suhtes, kujunevadki välja ühiskonnavastased vaated ja harjumused, nende alusel aga kuriteo eesmärk ja motiiv.¹

Siit tuleneb vajadus selgitada hoolika uurimisega välja nii mineviku «sünnimärkide» säilimise objektiivsed tingimused, mis eksisteerivad veel ühiskonnaelu mitmesugustes sfäärides, kui ka riigiorganite ja ühiskondlike organisatsioonide tegevuses esinevad

¹ Seoses sellega tuleb rõhutada, et kuritegevuse põhjuste iseloomu muutmine sotsialistliku ühiskonna kaasaegsel arenguetapil, võrreldes näiteks kahekümnendate aastatega, ei tähenda, et säilinud põhjused oleksid kaotanud oma sotsiaalse iseloomu. Seepärast on põhimõtteliselt vale L. R. Seinini väide, et «meil... on ammugi likvideeritud need sotsiaalsed faktid, mis kutsuvad esile kuritegevuse» (Л. Р. Шейнин, О правовом воспитании. — «Литературная газета», 26 июня 1956.). Asi ei seisa mitte ainult selles, et toodud väite järgi tuleb välja, nagu jätkuks kuritegevuse eksisteerimine ka põhjuste puudumisel või mittesotsiaalsete (s. t. bioloogiliste) põhjuste mõjul. Oluline on see, et kuritegevuse peamiste sotsiaalsete põhjuste likvideerimise samastamine kuritegevuse sotsiaalsete põhjuste likvideerimisega üldse — nagu see tuleb L. R. Seinini väite — viib järeldusele, et kuritegevuse likvideerimise ülesannet on võimalik lahendada ka ilma selleks sotsiaalseid eeldusi loomata. Siit pärinevad voluntaristlikud ettepanekud, mida on kirjanduses esinenud, nagu oleks kahjulik võtta vanemaid vastutusele laste iga õiguserikkumise korral (selle asemel, et analüüsida vajaliku järelevalve puudumise põhjust ja eraldada need juhud, kus vanemad jätavad oma kohuse täitmata, neist juhtudest, kus perekond pole objektiivsetel põhjustel suuteline vajalikku järelevalvet teostama ning on vaja rakendada vastavaid abinõusid küsimuse lahendamiseks).

Teiselt poolt ei ole õige ka G. A. Medõnski seisukoht, kes vaidleb vastu teesile kuritegevuse sotsiaalsete juurte likvideerimisest sotsialistlikus ühiskonnas (Г. А. Медынский, Трудная книга, Москва 1964, стр. 208). Tema arvamise järgi on see vormel võrdne kuritegevuse sotsiaalse tingituse eitamisega, kuigi see tees viitab tege'likult hoopis millelegi muule, ja nimelt kuritegevuse sotsiaalsete põhjuste iseloomu muutumisele pärast sotsialismi võitu ja printsipiaalsele võimalusele need põhjused täielikult välja juurida.

puudused, mis pidurdavad nende objektiivsete tingimuste likvideerimist. Nii nagu pole võimalik edukas majanduse arendamine ilma majandusliku analüüsita, nii pole mõeldav ka kuritegevusega võitlevate organite edukas tegevus kriminoloogilise analüüsita ja võib sellise analüüsi puudumisel muutuda pimesi töötamiseks.

4. Kriminoloogilise analüüsi põhisuunad oleksid järgmised:

a) kuritegevuse seisundi, dünaamika ja põhjuste tundmaõppimine kogu riigi ulatuses;

b) analoogilised uurimused vabariigi või oblasti mastaabis;

c) analoogilised uurimused linna või rajooni ulatuses;

d) üksikute, kuritegevusest kõige enam «nakatatud» objektide (ettevõtte, õppeasutus, külanõukogu piirkond jne.) väljaselgitamine ja spetsiaalne uurimine;

e) üksikute kuriteoliikide (näit. isikuvastased) või kuritegude, mida paneb toime teatud kontingent isikuid (näit. õpilased, töötajad jne.) seisundi, dünaamika ja põhjuste uurimine.

Kõik need suunad on täiesti omased ka alaealiste kuritegevuse kriminoloogilisele analüüsile. Vaatamata sellele, et alaealiste ühiskonnaohtlikud teod moodustavad suhteliselt väikese osa kuritegude üldarvust, on alaealiste kuritegevuse põhjuste, seisundi ja dünaamika analüüs kriminoloogilise analüüsi üks põhiülesandeid. Sellega seoses tuleb silmas pidada, et ühelt poolt oleneb kogu kuritegevusevastase võitluse efektiivsus suurel määral sellest, kui võrd tõhus on võitlus alaealiste kuritegevuse vastu, kuna see on hoobiks kuritegevuse «reservi» pihta. Teiselt poolt viitab alaealiste kuritegevus käesoleval ajal neile puudustele, mis meil noore põlvkonna kasvatamisel¹ veel esinevad, ja seetõttu võimaldab selle kuritegevuse dünaamika ja põhjuste uurimine neid puudusi (nii lokaalseid kui ka üldisema iseloomuga) välja selgitada ja kõrvaldada.

Peale meie instituudi, mis etendab alaealiste kuritegevusega seotud probleemide uurimisel juhtivat osa, tegeleb meie andmeil nende küsimuste sotsioloogilise, juriidilise, psühholoogilise, pedagoogilise ja meditsiinilise uurimisega veel üle 30 teadusliku asutuse. Kuid on väga vajalik, et sedalaadi uurimistööga tegeleksid otseselt (nende kompetentsi piirides muidugi) ka need riigiorganid ja ühiskondlikud organisatsioonid, kelle ülesandeks on võitlus alaealiste kuritegevuse vastu ja selle ärahoidmine või ennetamine. Siis on võimalik rakendada otstarbekaid abinõusid, mille ulatus ja iseloom vastavad tegelikele vajadustele, analüüsida nende abinõude efektiivsust ja vältida pinnalisust ning formalismi, üldistada ja levitada positiivseid kogemusi, välja töötada kõige mõjusamad töövormid ja meetodid, kasutada täiel määral ära antud

¹ Iseloomulik on sealjuures, et alaealiste kuritegevuse tase üksikutes oblastites ja rajoonides ei ole rangelt proportsionaalne seal elavate laste arvuga. Kuritegevuse ebahütlus kahes ühesuguste sotsiaal-majanduslike tingimustega rajoonis viitab kasvatus- ja profülaktilise töö taseme erinevusele.

organi võimalusi. Alaealiste kuritegevuse ja teiste õiguserikkumiste teaduslik-praktiline uurimine on kogu alaealiste kuritegevusevastase võitluse õige organiseerimise baasiks ja ühtlasi aluseks üksikute organite tegevusele nimetatud valdkonnas. Selline uurimine annab üksikute näidetega opereerimise asemel täpse pildi alaealiste kuritegevuse seisundist, dünaamikast ja põhjustest. Ka need abinõud, mida kasutatakse kuritegevuse ennetamiseks igal konkreetsel juhul (kaasa arvatud seaduserikkuja suhtes kohaldatavad mõjutamisvahendid) on sihipärased, õigeaegsed ja täielikud üksnes siis, kui nende valik põhjeneb sellistele uurimustele.

Mitte juhuslikult ei ole Leningradis, kus praktilise tööga tegelevad organid pööravad suurt tähelepanu alaealiste kuritegevuse uurimisele (iga asja kohta täidetakse eri kaart kuriteo põhjuste ja tingimuste kohta; uuritakse seaduserikkujate teatud kontingente — käendusele antud, kasvatusasutustest tagasi pöördunud, tingimisi vabastatud jne.), viimastel aastatel vähenenud alaealiste kuritegevus, arvestades kümne tuhande 14—17 aasta vanuse elaniku kohta.

Hädavajalik on, et alaealiste kuritegevuse seisundi, dünaamika ja põhjuste süstemaatilise uurimisega tegeleksid peale ühiskondliku korra kaitse, prokuratuuri- ja kohtuorganite ka alaealiste asjade komisjonid (vaata selle kohta edaspidi). Teatud aspektist peaksid alaealiste kuritegevuse dünaamikat, seisundit ja põhjusi uurima ka — kõrvuti teistelt organitelt saadud andmete uurimisega — haridus- ja tervishoiuorganid, kultuuriasutused, ettevõtete administratsioonid ja ametiühing- ning komsomoliorganisatsioonid.

Näiteks asjaolu, et kuritegusid toime pannud alaealistest omab vaid 25% (Sverdlovski oblast) või isegi 13% (Läti NSV) nende vanusele vastava hariduse, kõneleb sellest, et õpilaste koolist ära ja «istuma» jäämine loob tingimused nende sattumiseks kuritegevuse teele. See kohustab haridusorganeid selliste andmete saamisel omakorda uurima koolist ära ja «istuma» jäämise põhjusi ning võtma tarvitusele mõjuvad abinõud nende kõrvaldamiseks. Seoses sellega võivad osutada olulisteks andmed klasside normaalse komplekteerituse, vahetuste, õpilaste õppeedukuse, nende elutingimuste ning kasvatuskohta jne. Neile andmeile toetudes võivad haridusorganid omakorda anda põhjendatud hinnangu, kas pika-päevaklassides on piisavalt kohti ja kas kohtade arvu suurenemine vastab nõudmistele; kas ehitatavate koolide maht vastab õpilaste juurdekasvule; kuivõrd tõhusad on mahajäänud õpilaste abistamiseks ja puuduliku perekondliku järelevalve täiendamiseks kasutusele võetud abinõud jne. Nii luuakse objektiivne baas terve abinõude «ahela» suuna, sisu ja ulatuse väljatöötamiseks, mida kool võtab tarvitusele õpilaste õiguserikkumiste varajaseks ärahoidmiseks, ja tagatakse reaalne kontroll rakendatud abinõude piisavuse ja mõjususe üle.

Täpselt samuti annab näiteks asjaolu väljaselgitamine, et alaealiste seaduserikkujate hulgas on 3—4 korda vähem ringide tööst osavõtjaid, 2—3 korda vähem raamatuseõpru ja 30 korda (!) vähem ühiskondlikust tegevusest osavõtjaid (Barnaul), lähteandmed kultuuri- ja spordiga tegelevatele asutustele, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioonidele nende tegevuse profülaktilise mõju analüüsimiseks. Nende andmete põhjal on võimalik kindlaks määrata, millises suunas seda tegevust edaspidi diferentseerida.

5. Alaealiste kuritegevuse teaduslik-praktilisel uurimisel tuleb silmas pidada mõningaid lähtekohti.¹

a) Võrrelda tuleb ühesuguseid perioode, arvestades hooajalisi kõikumisi (nii näiteks ei saa võrrelda alaealiste arvu, kes ei tööta ega õpi, ühe aasta septembris teise aasta maiga või teha järeldust kuritegevuse vähenemise kohta teise ja neljanda kvartali andmete võrdlemise alusel).

Ainult pikema perioodi analüüs — 5, 10 ja rohkem aastat — võimaldab määrata eksimatult kindlaks uuritava nähtuse tendentsi.

b) Alaealiste kuritegevuse taset, nende elu- ja kasvatustingimusi ning profülaktiliste abinõude ulatust iseloomustavad näitajad tuleb arvestada kümne tuhande või tuhande vastava vanusega või mõne teise kontingendi tunnustega elaniku kohta. Näiteks kuritegevuse faktilist levikut töötavate alaealiste, üldhariduslike keskkoolide või tööstuskoolide õpilaste hulgas ei saa õigesti kindlaks määrata ainult absoluutandmete varal, arvestamata nende kontingentide erinevat suurust. Samuti ei ütle mitte midagi andmed ringide tegevusest osavõtjate või raamatukogusid külastavate alaealiste arvu suurenemise kohta; töötavate noorte arvu suurenemise kohta, kes jätkavad edasiõppimist töö kõrval; pioneerilaagrites puhkavate laste arvu suurenemise kohta jne. Võib selguda, et see kasv on proportsionaalne vastava kontingendi kasvuga jne. või jääb viimasest isegi maha.

c) Uurimise otstarbel on väga tähtis diferentseerida pilti, mis peitub «keskmiste näitajate» taga. Näiteks moodustas keskmiste näitajate järgi 1963/64. õppeaastal klassikursust kordama jäänud õpilaste arv 3 protsenti 1.—8. klasside õpilaste üldarvust. Nende andmete diferentseerimine õppeaastate lõikes aga näitas, et 5.—6. klassides oli «istumajääjate» arv palju suurem ja moodustas 4,5—5 protsenti. Nii selgitati keskmise näitaja diferentseerimise teel välja kuritegevuse varase profülaktika esmajärjeline suund. Täpselt samuti võiks viia ebaõigetele järeldustele (lähtudes sellest, et klassijuhatajad pole lihtsalt füüsiliselt võimelised põhjalikult tundma õppima iga õpilast, tema perekonda ja ümbrust) keskmine

¹ Üksikasjalikumalt käsitleb neid küsimusi oma artiklis sm. V. I. Ivanov.

näitaja klasside normaalse komplekteerituse kohta 25—31 õpilasega. Ilmselt tuleb seda näitajat diferentseerida linna- ja maakoolide suhtes.

d) Väga tähtis on õigesti piiritleda lähtenäitajate süsteemi ühe või teise nähtuse kvantitatiivsel hindamisel kriminoloogiaseisukohalt, aga samuti arvestada olemasolevate andmete puudulikkust ja kompenseerida need teistest allikatest (või koefitsiendi kasutamise teel). Näiteks on väär hinnata järelevalvetuse olukorda, lähtudes kinnipeetud või miilitsa lastetubades arvel olevate alaealiste arvust: tingimata tuleb võtta aluseks laste arv, kes kasvavad poolikutes või lagunened perekonades, samuti ka perekonades, kus nad on pidevalt halva mõju all, sõltumata sellest, kas need lapsed on juba seadust rikkunud või mitte.

e) Laialdaselt tuleb kasutada olemasolevate näitajate võrdlevat analüüsi mitmesugustes kombinatsioonides. Selline analüüs võimaldab õigesti hinnata tehtud tööd ja aitab paremini planeerida edasist tegevust. Näiteks andmed selle kohta, et uuritava perioodil ei muutunud oluliselt kuritegude iseloom nende raskuse (liigi) järgi, kasvas aga kuritegude arv ja suurenes märkimisväärselt asjade hulk, mis lõppesid kasvatuslike vahendite kohaldamise või tingimisi süüdimõistmisega, võivad tervikuna olla tõenduseks, et karistuspraktika suund antud rajoonis, oblastis või vabariigis ei vasta kuritegevuse seisundile ja dünaamikale. Sellise analüüsita pole võimalik õigesti hinnata karistuspraktika arengutendentsi, kuna kasvatusliku iseloomuga vahendite kohaldamise ja tingimisi süüdimõistmise osatähtsuse suurenemine või vähenemine iseendast ei ütle veel mitte midagi. See võib olla põhjendatud, kuna toimepandi kergemaid kuritegusid ja toimepandud kuritegude arv vähenes.

Täpselt samuti võib teha — ja mõnikord ka tehakse — ilma kuritegude arvu ja tuvastatud kurjategijate arvu dünaamika võrdleva analüüsita vale järelduse kuritegevuse suurenemise või vähenemise kohta. Muide, nendest näitajatest ühe või teise vähenemine (suurenemine) üksikult võetuna ei võimalda teha järeldusi kuritegevuse taseme muutumise kohta. Nii näiteks võib kuritegude arvu vähenemisega kaasneda kurjategijate arvu suurenemine (grupilise kuritegevuse suurenemine); kurjategijate arvu vähenemisega aga kuritegude arvu suurenemine (kuritegevuse intensiivsuse kasv). Ainult mõlema vaadeldava näitaja dünaamika ühesugune muutumine kõneleb kuritegevuse reaalsest dünaamikast.

f) Nende või teiste kuritegevust soodustada võivate asjaolude analüüsimisel tuleb tingimata kasutada nn. kontrollgrupi meetodit. Teiste sõnadega, peale õiguserikkujate grupi tuleb tingimata uurida ka teist gruppi, mis on statistilise valikuprintsiibi alusel välja eraldatud alaealiste hulgast, kes ei ole õiguserikkumisi toime pannud. Ainult sel juhul, kui vastav näitaja põhi- ja kontrollgrupis on erinev, võib väita, et need asjaolud on põhjuslikus seoses õiguse-

rikkujate ühiskonnavastase kallaku kujunemisega. Uurimised, mida teostati näiteks Moskva Krasnopresnja rajoonis, Barnaulis jne., näitasid, et mõlema grupi elutingimustes ei ole suuri erinevusi. Tähendab, nende uurijate seisukoht, kes kaitsevad mainitud asjaolude otsesest seost õiguserikkumistega ühiskonna kaasaegsel arenguetapil, on küsitav.

g) Kui uuritakse nende organite ja organisatsioonide tööd, kes võitlevad alaealiste õiguserikkumiste vastu, ning selle töö mõju kuritegevuse tasemele, tuleb tingimata välja selgitada, mil määral hõlmab profülaktika tegelikult seda kontingenti lapsi ja alaealisi, kes võrsuvad ebasoodsates kasvatustingimustes, samuti ka kasutatud profülaktiliste vahendite ulatus vastab reaalsele vajadusele.

Nii näitasid uurimised Barnaulis, et laste ja alaealiste hulgas, kes tegutsevad elukohajärgsetes ringides, on 5.—8. klasside õpilasi vaid 17 protsenti, ülejäänud õpivad 1.—4. klassis või ei käi veel koolis. Ilmselt on sellisest ringide tööst õiguserikkumiste vältimise seisukohalt vähe kasu.

Järelikult on sellest vähe, et koguda arvulisi andmeid, kui palju lapsi võtab osa ringide tegevusest, palju kohti on pikapäevakoolides ja pioneerilaagrites, palju lugejaid lasteraamatukogul. Neid arve tuleb võrrelda andmetega selle kontingendi kohta, keda märgitud üritused peaksid haarama, ja arvutada, milline osa on nendega tegelikult hõlmatud ja milline osa võiks olla hõlmatud. (Näiteks ei tule lihtsalt konstateerida nii ja nii mitme kohaga spordi- ja suvise töölaagri avamist, vaid peab määrama kindlaks, milline osa miilitsa lastetoas arvel olevatest alaealistest võtab sellest osa.)

h) Uurimise sihiks peab olema vastavate nähtuste põhjuste väljaselgitamine ja kõrvaldamine, mitte aga nende nähtuste olemasolu lihtne konstateerimine. Sellest on vähe, kui tuvastatakse, kas õiguserikkuja oli järelevalveta või puudus tal kindel tegevus. Tuleb tingimata kindlaks teha järelevalvetuse või koolist (töölt) ärajäämise põhjused.

i) Uurimise tulemusi tuleb kasutada reaalse baasina, millele tuginedes võib hinnata profülaktiliste vahendite mõjukust ja piisavust, samuti ka ettepanekuid, mille eesmärgiks on arendada alaealiste õiguserikkumiste ennetusabinõude või võitluses selle vastu kohaldatavate vahendite süsteemi, või mis on seotud ühe või teise organi edasise töö planeerimisega. Näiteks küsimuse lahendamiseks, kas on vaja tugevdada vanemate administratiivvastutust laste õige kasvatamise eest, tuleb analüüsida andmeid selle kohta, kuidas kasutavad alaealiste asjade komisjonid olemasolevaid võimalusi. Moskva Krasnopresnja rajooni andmeil tehtud analüüs näitas, et õpilaste õiguserikkumise asjade läbivaatamisel ei kohaldatud vanemate suhtes, kelle süül lapsed olid järelevalveta, mõjuta-

misvahendeid kahekümmel protsendil juhtudel, töötavate alaealiste õiguserikkumiste korral aga isegi viiekümmel protsendil juhtudel. Vanemlike õiguste äravõtmist taotletakse (või tehakse sellekohane hoiatus) vaid $\frac{1}{3}$ juhtudel, kus tuleb ilmsiks perekonna kestev laostav mõju alaealisele (alkoholism, kõlvatud eluviisid jne.). Sellest analüüsist võib teha järelduse, et juba olemasolevaid mõjutamisvahendeid kohaldatakse puudulikult vanemate suhtes, kes ei täida oma kohustusi laste kasvatamisel.

6. Alaealiste õiguserikkumiste seisundi, dünaamika ja põhjuste uurimine tuleks organiseerida järgmise algarvestuse alusel.

a) Ühtne algkaart põhiandmetega toimepandud teo ja tarvitusele võetud abinõude, alaealise elutingimuste ja kasvatuselise iseloomu kohta, mida täidavad juurdlusorganid, uurijad ja kohtunikud oma pädevuse piirides iga alaealise kurjategija kohta, vaatamata sellele, kas algatati kriminaalasi ja võeti süüdlane kohulikule vastutusele või mitte. (See kaart peab olema üksikasjalikum sellest, mida kasutavad praegu Eesti NSV kohtuorganid.)¹

Kõige otstarbekam on täita see kaart kahes eksemplaris, Üks eksemplar antakse edasi koos toimikuga (materjaliga) ja jõuab lõpuks sinna, kus viiakse täide kohtuotsus või võetakse tarvitusele kasvatusliku iseloomuga vahendid. Kaardile kantud andmed alaealise iseloomu kohta on sel juhul kasvatustöö esialgseks lähtealuseks. Teine eksemplar antakse prokuratuuri ja tarvitatakse seal analüüsiks, mille tulemusi võivad kasutada kõik asjahuvilised ametkonnad. Selleks üldistatakse kaardid perioodiliselt (kvartali, poolaasta või aasta lõikes) kogu rajooni või linna ulatuses.² Peale selle süstematiseeritakse ja üldistatakse kaarte ka lähtudes õiguserikkujate kontingendi iseärasustest (töötajad, õppijad jne.), kuriteo liigist, alaealise elu-, õppimis- või töökohast (selleks, et selgitada välja kõige rohkem «nakatatud» objektid, mis nõuavad erilist tähelepanu).³ Neid kaarte saab kasutada ka karistuspraktika, enne tähtaega vabastamise praktika, retsiidiivi jne. uurimiseks.

b) Kaart, mida täidetakse alaealiste asjade komisjonis ja selt-

¹ Sellise kaardi väljatöötamisel tuleb praktiliste organite töömahtu arvestades vältida niisuguste küsimustega ülekuhjumist, millele vastamine võib valmistada raskusi, nagu näiteks detailne isiksuse psühholoogia, perekonna elutingimuste jne. iseloomustus. Sellise kaardi projekt, mille töötasid välja Vene NFSV Prokuratuuri alaealiste asjade osakond, VNFSV ÜKKM lastekolooniate osakond ja instituut, sisaldab 14 küsimust.

² Oblasti, vabariigi jne. ulatuses ei üldistata kaarte, vaid tabelleid (kaartide sisseseadmine võimaldab täita nende alusel statistilise aruandluse vorme), mis saabuvad linnadest ja rajoonidest.

³ Kaartide sisseseadmine ei koorma uurijaid, prokuröre ja kohtunikke üle, ümberpöörduvalt, need võimaldavad säästa jõudu ja aega ülevaadete ning üldistuste koostamisel. Enamikul juhtudel langeb ära vajadus välja nõuda ja uurida toimikuid; kaarte on võimalik süstematiseerida kõige erinevates kombinatsioonides. Peale selle nähtub kaardilt tõendamise ese. See orienteerib uurimisorganeid ja kohut vajadusele tuvastada vastavad asjaolud.

simehelikus kohtus iga nooruki kohta, kelle suhtes võetakse tarvitusele kasvatusliku iseloomuga vahendid, ning kohtus iga alaealise kohta, kelle suhtes rahvakohtunikud kohaldavad administratiivseid mõjutamisvahendeid (aresti).

c) Kaart, mida täidetakse miilitsa lastetoas iga arvelevõetud, ebakaines olekus või vägijookide ostmisel kinnipeetud nooruki kohta, samuti ka nende perekondade kohta, kus laste kasvatamine on ebarahuldav (koos konkreetse põhjuse fikseerimisega).

d) Alaealiste alkohoolikute, narkomaanide, vaimsete häiretega ja suguhaigusi põdevate laste ja noorukite, samuti ka alkohoolikute, narkomaanide ja vaimuhaigete perekondades kasvavate laste ja noorukite eriarvestus tervishoiuasutustes.

e) Haridusorganite arvestus selle kohta, palju on tegelikult vaja pikapäevakoole (-rühmi), õpilaskohti (et likvideerida õppetöö vahetustes ja vähendada õpilaste arvu klassides), töökohti või edasiõppimise võimalusi abiturientidele; eriarvestus koolist välj langenud või väljaheidatud õpilaste kohta (koos konkreetsete põhjuste äranäitamisega);

f) Kultuurhariduslike asutuste ja ühiskondlike organisatsioonide arvestus selle kohta, kui palju lapsi ja noorukeid hõlmavad raamatukogud, ringid, pioneeri- ning spordi- ja suvised töölaagrid jne., kusjuures määratakse kindlaks «raskete» laste ja noorukite hulk (milline osa arvelolijaist on hõlmatud). Ühtlasi tuleb selgitada, kas lasteasutuste ja nende töötajate arv ennetab laste kontingendi kasvu või jääb sellest maha.

Loomulikult on esitatud skeem vaieldav. Kuid üldjoontes iseloomustab see küllalt täielikult algdokumentatsiooni, mille analüüs on hädavajalik alaealiste kuritegevuse seisundi, dünaamika ja vahetute põhjuste ning alaealiste kuritegevusega kaasnevate nähtuste põhjalikuks ja igakülgseks uurimiseks.¹

Näiteks võimaldas lühivormiliste arvestuskaartide eksperimentaalne täitmine Krasnopresnja rajooni alaealiste asjade komisjonides ja nende kvartalilõikeline üldistamine saada järgmised andmed. Alaealiste õiguserikkujate hulgas, kelle asju arutasid komisjonid 1964. aastal, oli:

kuni 12 aasta vanuseid	1%,
12—14 aasta vanuseid	20%,
14—16 aasta vanuseid	44%,
16—18 aasta vanuseid	35%.

¹ Rääkides algarvestusest ja lühidalt lähteandmete fikseerimisest alaealiste isiksuse, elutingimuste ja kasvatuskohta, me peame silmas, et need andmed oleksid usaldusväärsed, tõestatud uurimistega, dokumentaalmaterjalidega jne., mitte aga alaealiste endi kontrollimata teated.

Sellega seoses tahaks rõhutada, et alaealiste endi täidetud ankeedid võivad olla — ehkki mõned uurijad on teisel arvamusel — kriminoloogilise uurimise abimeetodiks, mitte mingil juhul aga põhimeetodiks. Nende ankeetide abil saadud tulemusi tuleb objekteerida valikuurimise abil.

Kuni 16-aastaste noorukite osa on siin tunduvalt suurem kui alaealiste kriminaalasjades. Sel asjaolul on oluline tähtsus profülaktilise töö suundade planeerimisel. 60% õiguserikkujaid kasvas poolikutes või lagununud perekondades. Samuti kui andmed õiguserikkumiste põhjuste kohta (halb eeskuju perekonnas — 20%, eakaaslaste negatiivne mõju — 20% jne.), aitavad need andmed ka planeerida kuritegevuse varase profülaktika üht põhisuunda. Näiteks 20% juhtudel on fikseeritud sellised iseloomujooned, millega tuleb arvestada mõjutamisvahendi valikul (alaareng, tahtejõuetus, tasakaalutus, negativism, julmus). Asjaolu, et 27% alaealistest, kelle asju arutasid komisjonid, olid arvel miilitsa lastetubades, kõneleb tõsistest puudustest lastetubade profülaktilises töös jne. On ilmne, et perioodiline seda laadi analüüs on komisjonide tulemusriikka ja sihipärase töö vältimatuks eeltingimuseks.

7. Alaealiste kuritegevuse seisundi, dünaamika ja põhjuste analüüs aitab kuritegevuse vältimise ja selle vastu võitlemisega tegelevatel organitel ja organisatsioonidel nende praktilises töös tõstatada ja lahendada mitmeid probleeme, mis on seotud üldsuse osavõtu laiendamisega sellest tööst ja vastavate töövormide täiustamisega. Esmajärguliseks probleemiks on sealjuures erinevate organite ja organisatsioonide jõupingutuste ühtsus ning koordineeritus. Käesoleval ajal ei ole veel lõplikult välja kujunenud ühtset organisatsioonilist süsteemi, mis hõlmaks kogu üldsuse, kes peab võitlust laste ja noorukite õiguserikkumiste vastu. Parallelsim (rahvamalevad ja komsomoli operatiivsalgad; komsomolikomiteede komisjonid või staabid ja alaealiste asjade komisjonid jne.); kompetentsi ületamine, katsed «teha kõik kõigi eest» (näiteks miilitsa lastetoa asendamine rahvakaasistujate nõukoguga¹, mõnede miilitsa lastetoa inspektorite katsed organiseerida laste ja noorukite jõudeaja veetmist majade ning kvartalite ulatuses, selle asemel, et tegelda sihikindla profülaktilise tööga «rasketes» noorukite ja perekondade hulgas jne.); organiseerimistöö asendamine istungitega — kõik need viltulöömised on enam-vähem tüüpilised. Selle asemel, et täpselt kindlaks määrata üldsuse juba eksisteerivate isetegevate organite konkreetsed ülesanded ja tagada nende täitmine, luuakse mõnedes linnades ning rajoonides kampaania korras üha uusi ja uusi «nõukogusid», «komisjone» ja «süsteeme», kaasa arvatud «alaealiste nõukogud», mis tegutsevad ettevõtetes, paralleelselt komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioonidega.

¹ Näiteks V. Smirnovi ja P. Kohno artiklis «Rahvakomisjonide tööst alaealistega» (ajakirjas «Sovetskaja Justitsia», 1965, nr. 2, lk. 20) soovitatakse rahvakaasistujate nõukogul arutada oma istungitel alaealiste jõudeaja veetmise, mahajäänud õpilaste kasvatamise jne. küsimusi, rakendada rahvakaasistujaid alaealiste õpilaste šeffidena ja isegi korraldada reide noorte kogunemiskohtades. Samal ajal ei räägita artiklis sõnagi rahvakaasistujate nõukogu tööst nende alaealistega, kes on tingimisi süüdi mõistetud või kelle suhtes on kohaldatud karistus, mis ei ole seotud vabadusekaotusega.

Seoses sellega on aeg mõelda alaealiste asjade komisjonide koosseisude laiendamisele ja nende kui riigiasutuste ja üldsuse jõupingutusi ühendavate ja suunavate organite koordineeriva osa tugevdamisele seadusandlikul teel. Komisjonide koosseisus võiks luua seksioonid (tegevuse põhisuundade järgi). Samuti oleks soovitatav luua (Moskva kogemuste alusel) suure töömahuga komisjonide juurde ühiskondlikel alustel tegutsevad teaduslik-konsultatiivsed seksioonid või kabinetid, mis tegeleksid analüütilise tööga¹, positiivsete kogemuste üldistamisega, uurimiste organiseerimisega jne.

Miilitsa lastetubade ühiskondlike nõukogude ja miilitsa ühiskondlike lastetubade² inspektorite tähelepanu keskpunktis peaks olema alaealiste õiguserikkujate (kes on arvel miilitsa lastetubades) ümberkasvatamine ja konkreetsete halva mõju allikate kõrvaldamine. Tingimisi süüdimõistetud noorukite käitumist, samuti noorukite käitumist, kelle suhtes on kohaldatud vabadusekaotusega mitteseotud karistusi, kontrolliksid aga rahvakaasistujate nõukogud.

Väga tähtis on igapäevane kontroll laste käitumise üle avalikes kohtades, jälgimine, et peetaks kinni alaealistele vägijookide ja paberosside müügi keelust jne. Selles tegevuslõigus on kõige suuremad võimalused rahvamalevlastel.

Ja lõpuks laste jõudeaja veetmise korraldamine nende elukohas, neile abi osutamine õppimises ja töös, nende positiivsete huvide ergutamine ja väärtuslike iseloomujoonte arendamine, kontroll laste koduste elutingimuste ja kasvatus üle ning perekonna abistamine, abinõude tarvitusele võtmine käitumisnormidest esimeste väikeste kõrvalekaldumiste puhul — kõik see kuulub majavalitsuste majakomiteede, õppeasutuste lastevanematekomiteede, ettevõtete perekonna- ja kooli kaastöökomisjonide³ kompetentsi.

Selline üldsuse mitmesuguste organisatsioonide tegevuse põhisuundade piiritlemine tuleb ühendada vastastikuse informatsiooni

¹ Instituudi poolt korraldatud eksperimentide alusel kulub ühel inimesel 100—150 alaealiste asjade komisjonist läbikäinud alaealise põhiandmete (teo iseloom, kohaldatud mõjutamisvahendid, elutingimused ja kasvatus) analüüsimiseks 14—28 tundi (lühikese instruktaazi ja väljatöötatud vormide korral olemasolevate andmete läbikandmiseks mitmesugustes kombinatsioonides).

² Praktikas aetakse sageli segi miilitsa ühiskondlike lastetubade ja majavalitsuste lastetubade funktsioonid. Miilitsa ühiskondlik lastetuba on tegelikult «koosseisulise» miilitsa lastetuba filiaaliks antud piirkonnas ja tegeleb «rasketes» alaealistega ja perekondadega, kus kõik ei ole korras. Majavalitsuse lastetuba ülesandeks on aga klubilise töö ja maja või majadegrupi laste jõudeaja veetmise korraldamine.

³ Praktikas ei piirdu mainitud komisjonide tegevus ainult ettevõtte töötajate abistamisega laste kasvatamisel, vaid hõlmab ka kasvatustöö ettevõtte alaealiste tööliste ja teenistujate hulgas. See praktika vajab kinnistamist komisjonide põhimääruses, kus tuleb tingimata ette näha selle komisjoni koostöö vormid ettevõtte komsomoliorganisatsiooniga.

vahetamise ja koostööga. Näiteks vastavalt ühe või teise juhtumi iseloomule, millega tuleb tegemist teha rahvamalevlasel, annab ta materjali edasi kas miilitsa lastetoa ühiskondlikule nõukogule või koolile jne. Täpselt samuti toimitakse ka alaealiste suhtes, keda võetakse arvele miilitsa lastetoas — sellest informeeritakse töökohta või õppeasutust ja kasutatakse nende ühiskondlikku abi (šefi määramiseks, küsimuse arutamiseks koosolekul, alaealise ühiskondlikule tööle kaasatõmbamiseks, talle koha eraldamiseks spordi- ja suvises töölaagris jne.). Peale selle tagab selline põhisuundade täpne piiritlemine töö maksimaalse mõjukuse.

Seoses sellega on otstarbekas koostada ühtne profülaktilise töö plaan mikrorajooni ulatuses (miilitsa lastetoa ühiskondlik nõukogu — majakomitee — kooli lastevanematekomitee jne.) ja arutada alaealiste asjade komisjonide istungitel erinevate ühiskondlike organisatsioonide tööd ning tegevuse suundi.

Suurt tähtsust omab ka üldsuse poolt sellekohaste vahendite õigeaegse ja piisava rakendamise küsimus. Sellega seoses tuleks veel kord rõhutada nende noorukite, kelle suhtes võetakse tarvitusele vastavad abinõud, elutingimuste ja kasvatuses tundmaõppimise, samuti ka saadud andmete perioodilise üldistamise hädavaajalikkust. Abinõude diferentseerimist ei tingi mitte ainult kordasaadetud teo iseloom, vaid ka selle põhjused, nooruki elutingimused ja kasvatus, tema isiksuse spetsiifika.

Kõige tüüpilisemad on sel alal järgmised vead:

a) piirdatakse ühekordse vestlusega, juhul kui on vaja kehtvat mõjutamist.

b) ignoreeritakse asjaolu, et perekond ei ole antud tingimustes (ta on lagunenu, vanemad on haiged või hõivatud jne.) suuteline tagama nõuetavat järelevalvet alaealise üle, mistõttu on vajalik abi (šefi määramine, pikapäevakooli suunamine jne.).

c) ignoreeritakse kehtvat kahjulikku mõju, mida avaldab alaealisele perekond või ümbrus, mistõttu selle kõrvaldamiseks tuleks võtta tarvitusele vastavad abinõud või eemaldada alaealine antud keskkonnast.¹

d) kasvatusliku iseloomuga sunnivahendid või kriminaalkaristus asendatakse põhjendamatu ühiskondliku mõjutamise vahenditega (mis ilmselt ei vasta kordasaadetud teole), mille tagajärjel alaealisel ja tema ümbrusel jääb karistamatuse tunne.

e) ühiskondliku mõjutamise vahendid jäetakse esimeste häiresümptomide puhul alaealise käitumises kasutamata, mistõttu halvad kalduvused tugevnevad ja süvenevad. Näiteks ei abistata õigeaegselt õppetöös mahajäävat õpilast, ei hoolitseta teistest eraldu-

¹ Isegi sel juhul, kui algatatakse vanemlike õiguste äravõtmise küsimus, ei nõuta enamikel juhtudel koostöö võimatuse motiividel täiskasvanute väljaõppimist, kes avaldavad noorukile halba mõju.

vate laste ja noorukite kaasatõmbamise eest kollektiivi ellu, puudub analüüs selle kohta, kui palju «raskeid» lapsi ja alaealisi võtab tegelikult osa ringide tööst jne.

Esitame näiteks kriminoloogiliste valikuurimiste tulemused. Leningradi prokuratuur uuris gruppi alaealisi õiguserikkujaid (kes pöördusid tagasi töökolooniatest või kasvatusasutustest, olid tingimisi süüdi mõistetud, antud käendusele või kelle suhtes alaealiste asjade komisjonid, seltsimehelikud kohtud jne. olid kohaldanud muid kasvatusliku iseloomuga vahendeid). Selgus, et 57% nendest noorukitest vajab täiendavat abi ja kontrolli, kuna nende käitumises, ajaveetmises ja sidemeis ilmnes häiresümptoome. Kasvatusasutustest tagasipöördunuist tegeles uurimise ajal ainult 22% spordiga, 7% võttis osa kunstilisest isetegevusest, 29% õppis õhtukoolides ja kaugõppe teel. Ligi 40% uuritavaist tarvitas järjekindlalt vägijooke.

Need andmed tõendavad ilmekalt, et alaealiste õiguserikkujate suhtes kohaldatavad ühiskondliku mõjutamise ja kasvatusliku iseloomuga vahendid ei ole veel küllalt diferentseeritud ega arvesta alaealise isiksust. Ei peeta veel piisavalt silmas kriminaalkaristuse kasvatusliku mõju, kasvatusliku iseloomuga sunnivahendite ja ühiskondliku mõjutamise vahendite tulemuste pikaajalise kinnistamise ja edasiarendamise vajadust.

Sama iseloomulikud on ka grupi «raskete» Riia kooliõpilaste halva käitumise uurimise tulemused. 37% juhtudel oli tegemist kestva halva mõjuga perekonnas, 30% juhtudel puudus vajalik perekondlik järelevalve vanematest sõltumata põhjustel (haigus, perekonna lagunemine jne.), 23% juhtudel oli perekondlik järelevalve puudulik, kuigi vanematel olid selleks kõik võimalused jne. Kõigil neil juhtudel reageeris üldsus alaealise halvale käitumisele standardset: kutsuti vanemad välja ja vesteldi nendega, alaealise käitumist arutati koosolekul.

Grupi alaealiste õiguserikkujate uurimisel Moskva Krasnopresnja rajoonis selgus, et 15% juhtudel olid ühiskondliku mõjutamise vahendid ilmselt ebapiisavad (peamiselt selle tõttu, et ei tõstatatud küsimust alaealise eemaldamiseks perekonnast, kus vanemate käitumine oli püsivalt ühiskonnavastane). Selle tulemusena leidsid peaaegu kõigil neil juhtudel aset korduvad, juba tõsisema iseloomuga õiguserikkumised.

Alaealiste õiguserikkumiste ärahoidmisel on üldsuse osavõtu efektiivsuse laiendamise ja tõstmise üheks tingimuseks š e f l u s k ü s i m u s e õige lahendamine. Vaevalt küll võib nõustuda mõnedes «Komsomolskaja Pravda» artiklites püstitatud dilemmaga: individuaalne šeflus või osavõtt kollektiivi elust. Selline küsimuse asetamine on niisama väär kui küsimuse esitamine, mis on kasulik, kas kasvatamine perekonnas või koolis. Ei saa vastandada erinevaid kasvatustöö vorme, millel on ühine eesmärk, seda enam, et šeflustöö pole sugugi isoleeritud kollektiivist. Just vastupidi.

Selle töö põhieesmärgiks on aidata alaealisel leida uuesti oma koht kollektiivis, taastada ning tugevdada ühiskondlikult kasulikke side-
meid.

Teiselt poolt õigustaks end vaevalt küll soovitus määrata šeff igale alaealisele, kelle elutingimused ja kasvatus või käitumine väärivad erilist tähelepanu. Sellise soovituse suhtes kehtib täiel määral A. S. Makarenko arvamus «süllogismi hüpertroofia» lubamatuse kohta — katse kasutada igal juhul meetodit, mis on end mõnedel juhtudel õigustanud. Eriti ei ole šeflus piisav neil juhtudel, kui õiguserikkumise põhjuseks on perekonna kestev halb mõju (alkoholism, amoraalne käitumine jne.). Siin on vaja radikaalsemaid abinõusid alaealise elutingimuste ja kasvatusel tervendamiseks.

Sefi määramine õigustab end:

a) neil juhtudel, kui alaealist kasvatab üks vanematest või kui vanemate tööiseloom ei võimalda neil laste järele vajalikul määral valvata;

b) nende alaealiste õiguserikkujate kestvaks kasvatamiseks, kelle suhtes alaealiste asjade komisjonid, lastetoad, seltsimehelikud kohtud jne. on juba kohaldanud mõjutamisvahendeid;

c) ettevõttes tööle asunud alaealise abistamiseks (seltsimeheliku kontroll töörežiimi ja raha kulutamise üle; halbade mõjutuste ärahoidmine, mida mõned töölised võivad avaldada, nagu näiteks ettepanek «niisutada» esimest palka; abi eriala omandamisel; kollektiivi ellu kaasatõmbamine; tutvustamine ettevõtte ajaloo ning traditsioonidega jne.);

d) seltsimeheliku kontrolli kehtestamiseks tingimisi süüdi mõistetud, enne tähtaega vabastatud, kasvatusasutustest tagasipöördu-
nud jne. alaealiste käitumise ja vaba aja veetmise üle.

Kõigil neil juhtudel on otstarbekas määrata šeffideks isikud, kes alaealise kalduvustest ja huvideringist lähtudes omavad tema silmis autoriteeti (kaastöölised, sportlased, ohvitserid jne.). Šeflus ei tähenda mitte ainult ja mitte niivõrd šeflusalusega vestlemist, kuivõrd temaga aja ühist veetmist, temas huvi äratamist raamatute, kunsti ja spordi vastu ning selle kaudu positiivsete ideaalide kasvatamist, tema kaasatõmbamist ringide tegevusse ja kollektiivi ühiskondlikku ellu.

Sellega seoses oleks aeg võtta tarvitusele mõningad abinõud šeflustöö kvaliteedi tõstmiseks. Esmajoones tuleks kõne alla šeffide hoolikam valik (alaealiste kalduvusi arvestades), nende perioodiline aruandlus kollektiividele, kes neid on esitanud (analoogiliselt rahvakaasistujate aruandlusele), neile samade õiguste andmine, mis on ühiskondlikel inspektoritel alaealiste asjade alal, nende varustamine teatud summadega (komsomoli- või ametiühinguorganisatsiooni arvel) raamatute ostmiseks, pääsmete muretsemiseks jne.

Aeg oleks mõelda ka šeflustööga tegelevate või muul viisil võitlusest alaealiste õiguserikkumiste vastu osavõtvate üldsuse esindajate varustamisest miinimumi selleks tegevuseks vajalike teadmistega õiguse, pedagoogika ja psühholoogia valdkonnas. Selleks oleks soovitatav organiseerida vastavad teaduskonnad rahvaülikoolides, samuti peaksid alaealiste asjade komisjonid korraldama ühiskondlikule aktiivile loengute tsükleid (haridus-, kohtu- ja prokuratuuriorganite kaasabil).

8. Lõpuks veel mõned küsimused seoses alaealiste asjade komisjonide töö edasise parandamisega.

Suur tähtsus on positiivsete kogemuste üldistamisel ja levitamisel, samuti ka ühtsel kasvatusliku iseloomuga vahendite kohaldamise praktilal (ülevaated, konsultatsioonid jne.). Nende küsimuste lahendamine peaks kujunema linnade (rajoonilise jaotusega linnades), oblastite ja vabariikide komisjonide töö üheks põhisuunaks.

Otstarbekohane oleks anda mainitud komisjonidele ka õigus muuta alamalseisvate komisjonide otsuseid.

Lahendamist vajavad ka mitmed küsimused, mis on seotud komisjonide poolt kohaldatavate abinõude efektiivsuse ja asjade läbivaatamise korra kasvatusliku mõju suurendamisega. Seadusandlikku reglementeerimist vajavad eriti sellised küsimused, nagu komisjonide väljasõiduistungite korraldamine, kasvatusliku iseloomuga sunnivahendite kohaldamine tingimisi; õigus kutsuda kokku ühiskondlikke kohtuid, kes arutavad vanemlikesse kohustustesse ükskõikselt suhtuvate lastevanemate asju; komisjonide istungeile väljakutsutavate ilmumise tagamine; komisjonidele õiguse andmine paigutada alaealisi ajutiselt laste vastuvõtu-jaotuspunktidesse ning kohustada lastetubade inspektoreid koguma materjali komisjonide istungeiks; juhtude piiritlemine, mil materjalid saadetakse seltsimehelikele kohtutele ja komisjonidele arutamiseks; alaealise kasvatusasutusest väljalaskmise küsimuse eelnev kooskõlastamine tema elukohajärgse komisjoniga jne. Printsipiaalset tähtsust omab ka küsimuse uurimine, kas ei oleks võimalik anda komisjonidele õigust kasutada klubiliseks tööks alaealistega ning kultuur-hariduslike ja spordiasutuste võrgu laiendamiseks ühiskondlike organisatsioonide vahendeist teatud summased (muidugi nende nõusolekul), samuti ka summased, mida saadakse šefluskontsertide ja loteriide korraldamisest ning töötajate vabatahtlike annetustena. Seoses sellega vääriwad tähelepanu juba aastaid eksisteerinud V. I. Lenini nimelise Üleliidulise Fondi kogemused. Täiendavalt riiklikele assigneeringuile on selle fondi summadega viidud läbi mitmeid profülaktilisi üritusi.¹ Käesoleval ajal vaatavad alaea-

¹ Poola riigi tuhandeaastase juubeli tähistamiseks arenes Poolas ühiskondlik liikumine 1000 koolimaja ehitamiseks elanike annetuste arvel. See ülesanne täideti edukalt.

liste asjade komisjonid läbi rohkem kui pooled alaealiste kuritegude asjadest ja peale selle veel hulk muid alaealiste õiguserikkumiste asju¹. Seetõttu on ilmne, millist tähtsust omab profülaktilise töö edasiarendamisel komisjonide tegevuse mõjukuse tõstmine nende praktika süstemaatilise analüüsi alusel.

¹ Osa alaealiste pishuligaansuse ja -spekulatsiooni asju vaatavad läbi rahvakohtud. Oleks otstarbekohasem suunata ka need asjad komisjonidesse. Neil erandjuhtudel, kui on vaja kohaldada mõjutamisvahendina administratiivset aresti, on hädavajalik, et asja arutaks spetsialiseerunud kohtunik ja et vahiall viibiv alaealine oleks eraldatud täiskasvanud õiguserikkujast.

ALAEALISTE KURITEGEVUSE SEISUNDI JA DÜNAAMIKA NING JÄRELEVALVETUSE STATISTILISE ANALÜÜSI PEAMISED KÜSIMUSED RAJONIS JA OBLASTIS

V. Ivanov,

kuritegevuse uurimise ja äralhoidmise vahendite väljatöötamise üleliidulise
instituudi vanem teaduslik töötaja, õigusteaduste kandidaat

Ühiskondliku elu nähtuste statistilisel uurimisel on suur teaduslik ja praktiline tähtsus. See on üks «sotsiaalse tunnetuse kõige võimsamaid vahendeid»¹, mille kasutamine võimaldab koguda marksismi teoreetilisi järeldusi kinnitavaid andmeid ja teeb need vaieldamatuks².

Ühe või teise sotsiaalse nähtuse statistiline uurimine põhineb massilisel vaatlusel ja eranditult kõikide faktide arvestamisel, mis antud nähtust iseloomustavad. «Faktid, kui neid võtta kui tervikut, nende seoses,» rääkis V. I. Lenin, «on mitte ainult «kangekaelsed», vaid tingimata ka tõestavat jõudu omavad asjad. Faktikesed, kui need võetakse väljaspool tervikut, väljaspool seost, kui need on katkendlikud ja meelevaldsed, on nimelt ainult mängukannid või midagi veel halvemat. Järeldus siit on selge: tuleb püüda rajada niisugune vundament täpseist ja vaieldamatuist faktidest, millele võiks toetuda . . . Et see oleks tõepoolest vundament, on tarvis võtta mitte üksikuid fakte, vaid käsitletavasse küsimusse puutuvate faktide kogusumma, ilma ühegi erandita, sest muidu tekib paratamatult kahtlus, ja täiesti õigustatud kahtlus, et faktid on meelevaldselt välja valitud või välja otsitud . . . Neist kaalutlustest lähtudes otsustasime alustada statistikast.»³

Nimelt, meid huvitavate faktide massiline statistiline jälgimine ja nende järgnev grupeerimine, mis tugineb suurte arvude seadusele, võimaldab esile tuua seaduspärasused juhuslikkuste näilises kaoses. «Suurte arvude seaduse all mõistetakse täiesti üldist printsiipi, mille mõjul suure arvu juhuslike faktide toime annab resul-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 406.

² V. I. Lenin, Teosed, 15. kd., lk. 110.

³ V. I. Lenin, Teosed, 23. kd., lk. 262—263.

taadi, peaaegu sõltumata juhusest. Suure arvu üksiknähtuste summeerimisel ilmneb väline kord, nende liikumise seaduspärasus, mis jääb märkamatuks vaatluste väikese arvu puhul... Statistiline meetod võimaldab nähtavale tuua seaduspärasust, vajalikkust seal, kus on näha vaid nähtuste pealispind, juhuslikkuste näiline kaos.»¹

Õeldu kehtib täielikult ka kuritegevuse kui ühiskondliku elu nähtuse statistilise uurimise kohta, aga samuti selle sotsiaalse nähtuse erinevate külgede ja koostisosade uurimise kohta, kaasa arvatud ka alaealiste kuritegevus.

Kõigi alaealiste kuritegude registreerimine ja kõikide kuritegusid toime pannud alaealiste arvestus võimaldab välja tuua teatud statistilised seaduspärasused. «Teaduses on olemas niinimetatud statistilise seaduspärasuse mõiste. Statistiline seaduspärasus on maksev vaid terve nähtuste ansambli kohta, mitte aga selle ansambli iga üksiku elemendi kohta nagu dünaamiline seaduspärasus... Statistiline seaduspärasus avaldub ja teda võib leida suure arvu sündmuste puhul, faktide massi puhul.»²

Vaadeldes üht või teist üksikut kuritegu, me ei või teha järeldusi selle kuriteoliigi leviku kohta, niisuguste kuritegude toimepanemise ühtede või teiste motiivide domineerimise kohta, samuti isikute kontingendi kohta, kes sagedamini panevad toime taolisi kuritegusid. Analüüsides aga selle või teise vabariigi, oblasti, krai territooriumil toime pandud kuritegude kohta käivate andmete tervet kompleksi, võib teha teatud järeldusi seda liiki kuritegevuse tendentside (kasv, alanemine), ühe või teise kuriteoliigi leviku kohta nii tervikuna kui ka teatud rajoonides ja oblastites, kuritegusid toime pannud isikute kontingendi erinevuse kohta jne.

Alaealiste kuritegevuse seisundi ja dünaamika analüüsi ülesanded

Alaealiste kuritegevuse seisundi statistiline analüüs võimaldab lahendada kolm järgmist ülesannet:

1. Saada üldistatud andmed alaealiste kuritegevuse seisundist ja dünaamikast tervikuna, samuti ka kuritegude tähtsamatest liikidest.

2. Välja selgitada peasuunad noorukite kuritegevust soodustavate asjaolude uurimiseks.

3. Hinnata alaealiste kuritegevuse vastu võitlemise vahendite efektiivsust.

Vaatleme neid kolme ülesannet lähemalt.

1. Ühiskondliku korra kaitse ministeriumi, prokuratuuri ja kohtuorganite kriminaalstatistika materjalide kasutamine annab muuhulgas võimaluse:

¹ «Коммунист», 1957, пр. 17, lk. 16.

² Основы марксистской философии, Москва 1958, стр. 219.

— kindlaks määrata alaealiste poolt toimepandud kuritegude arv;

— kindlaks teha kuritegudest osavõtnud alaealiste arv;

— tuvastada alaealiste poolt toimepandud enamlevinud kuriteod;

— määrata kindlaks järelevalveta noorukite arv jne.

Kindla ajavahemiku järel nende andmete kõrvutamine annab ülevaate alaealiste kuritegevuse dünaamikast selles või teises rajoonis (oblastis). Neid andmeid võib kasutada ka alaealiste poolt toimepandud teatud kuriteoliikide leviku ning alaealiste erikaalu kindlaksmääramisel üldse kuritegusid toimepannud isikute üldarvus jms.¹

Erinevate rajoonide (oblastite) nimetatud andmete võrdlemine võimaldab teha tähtsaid praktilisi järeldusi alaealiste kuritegevuse suuremast või vähemast levikust üksikutes rajoonides (oblastites) ja sellega osutada olulist abi alaealiste kuritegevuse vastu võitlemise planeerimisel ja organiseerimisel.

2. Statistiliste andmete analüüsimise resultaadid on aluseks alaealiste kuritegusid soodustavate asjaolude uurimise suundade valikul. Niisugusteks suundadeks võivad olla:

a) alaealiste kuritegevuse seisundit eri rajoonides iseloomustavate andmete võrdlemisel uurida asjaolusid, mis soodustavad alaealiste kuritegevust antud rajoonis, kus olukord alaealiste kuritegevusega tekitab ärevust ja nõuab kiirete ning efektiivsete abinõude kasutuselevõtmist;

b) noorukite poolt toimepandud kuritegude ja nendest osavõtnud isikute arvu võrdlemise alusel:

— asuda sihipäraselt uurima asjaolusid, mis soodustavad grupilisi kuritegusid (neil juhtudel, kui alaealiste poolt toimepandud kuritegude arv aasta-aastalt väheneb, aga neist osavõtnud noorukite arv kasvab);

— asuda nende asjaolude spetsiaalsele uurimisele, mis soodustavad alaealiste pikaajalist kuritegevust (neil juhtudel, kui noorukite poolt toimepandud kuritegude arv suureneb, aga nendest osavõtnute arv väheneb);

c) alaealiste poolt toimepandud ühe või teise kuriteoliigi leviku ja erikaalu võrdleva analüüsi alusel on võimalik uurida asjaolusid, mis soodustavad alaealiste seas enam levinud kuriteoliikide toimepanemist;

d) kriminaalvastutusele võetud alaealiste koosseisu võrdleva analüüsi alusel uurida spetsiifilisi asjaolusid, mis soodustasid eri kategooria noorukite (töötavad noorukid, üldhariduslikes koolides õppijad, kutsekoolide õpilased, mittetöötavad ja mitteõppivad noorukid) poolt kuritegude toimepanemist;

e) kuritegusid toimepannud alaealiste suhtes kasutuselevõetud

¹ Täpsemalt sellest vaata allpool.

vahendite (kriminaalasja algatamisest keeldumine või selle lõpetamine seoses kasvatusliku iseloomuga vahendite kohaldamisega, kriminaalvastutusele võtmine) kohta käivate andmete ja alaealiste poolt toimepandud kuritegude dünaamika võrdlemise alusel uurida karistuspraktika efektiivsust.

Kui näiteks kuritegusid (sealhulgas ka ohtlikud) toimepannud alaealiste arv selles või teises rajoonis (oblastis) aasta-aastalt suureneb, aga kriminaalvastutusele võetud alaealiste arv kogu aeg väheneb, tekib vajadus uurida kasvatusliku iseloomuga vahendite efektiivsust, mis on kohaldatud kuritegusid toimepannud alaealiste suhtes.

Võiks nimetada veel tervet rida kuritegude toimepanemist soodustavate asjaolude uurimissuundi, mille valiku aluseks on alaealiste kuritegevuse seisundi ja dünaamika statistiline analüüs (näiteks asjaolude uurimine, mis soodustavad kuritegude toimepanemist täiskasvanud isikute osavõtul jne.).

Kuid siinjuures tuleb silmas pidada, et aruandlusandmete analüüs võib näidata ainult uurimise suunda, kuna kriminaalstatistika ei sisalda andmeid, mis otseselt viitavad kuritegevusele mõju avaldavatele asjaoludele (näiteks noorukite elu- ja kasvatustingimused, varem toimepandud õiguserikkumised, kahjulike mõjude allikate esinemine jne.). Need asjaolud võib välja selgitada ainult valikulisel uurimisel spetsiaalse meetodika alusel.

3. Alaealiste kuritegevuse seisundi statistilise analüüsi tulemused on üheks peamiseks kriteeriumiks alaealiste kuritegevuse ärahoidmise ja selle vastu võitlemise vahendite efektiivsuse hindamisel. Kui alaealiste kuritegevuse näitajad rajoonis (oblastis) aasta-aastalt kasvavad, siis ükskõik kui rohkearvulised ja ulatuslikud abinõud alaealiste kuritegevuse vältimiseks ka oleksid, määrab nende efektiivsuse lõppkokkuvõttes ikkagi resultaat, s. t. noorukite kuritegevuse vähenemine. Niisiis, statistiline analüüs noorukite kuritegevuse seisundist ja dünaamikast osutub tähtsaks vahendiks riigiorganite ja ühiskondlike organisatsioonide töö hindamisel alaealiste kuritegevuse ärahoidmisel.

Eespool öeldust järeldub, et statistiline analüüs alaealiste kuritegevuse seisundi ja dünaamika kohta annab võimaluse lahendada tähtsaid praktilisi ülesandeid, ja sellepärast on kõigil riigiorganite praktilistel töötajatel, kes vahetult peavad võitlust alaealiste kuritegevuse vastu, vaja tunda statistilise analüüsi meetodikat.

Alaealiste kuritegevuse seisundi analüüsiks rajoonis (oblastis) vajaminevate lähteandmete saamise allikad ja neis allikais sisalduvate andmete iseloom

Alaealiste kuritegevuse ja järelevalvetuse seisundi analüüsiks lähteandmete saamise allikateks on:

1. Prokuratuuri statistiline aruanne (vorm nr. 1).

Selle statistilise aruande 9. osas sisalduvad järgmised andmed:
a) alaealiste arv, kelle kuritegude kohta on materjalid üle antud üldsusele või alaealiste asjade komisjonile ilma kriminaal-asja algatamata;

b) alaealiste arv, kelle kriminaalasjad on lõpetatud seoses üleandmisega üldsusele või alaealiste asjade komisjonile;

c) kriminaalvastutusele võetud alaealiste arv, kuriteoliikide ja -koosseisude lõikes.

Nende 3 näitaja summa selles või teises rajoonis teatud ajavahemiku jooksul (kuu, kvartal, poolaasta, aasta) annab kuritegusid toimepannud noorukite arvu.

2. Oblastikohtu statistiline aruanne (vorm nr. 12).

Nimetatud statistilise aruande esimeses osas sisalduvad andmed süüdimõistetud noorukite arvu kohta kuriteoliikide, vanuse, soo, elutingimuste (elanud perekonnas ja väljaspool perekonda) jne. lõikes.

3. Oblasti ühiskondliku korra kaitse valitsuse statistilised aruanded (vorm «J» ja «A-1»).

Oblasti ühiskondliku korra kaitse valitsuse statistilistes aruannetes on andmed noorukite poolt toimepandud kuritegude arvu kohta kuriteoliikide lõikes.

4. Statistikavalitsuste elanikkonna statistika osakondade aruanded sisaldavad andmeid 14—17-aastaste elanike arvu kohta selle või teise perioodi jooksul soo lõikes ja täiskasvanud elanike (18 aastat ja vanemad) arvu kohta.

Tuleb siiski märkida, et nimetatud statistilistes aruannetes esitatud andmeil on olulisi puudusi, millest tähtsamad on järgmised.

1. Ühiskondliku korra kaitse ministeeriumi, prokuratuuri, kohtu- ja teiste organite ametkondlike andmete omavaheline mitte-täielik kõrvutatavus.

Nii peavad ühiskondliku korra kaitse organid arvestust kuritegude ja kriminaalkorras karistatud isikute kohta. Vastavalt Vene NFSV Ühiskondliku Korra Kaitse Ministeeriumi juhendile loetakse vastutuselevõetud isikute hulka kuriteo toimepannud isikud, kellele on esitatud süüdistus, sõltumata sellest, kas kriminaalasi on hiljem mitterehabiliteerivatel alustel lõpetatud või kohtusse suunatud. See näitaja ei määra täpselt kuritegusid toimepannud noorukite arvu, kohtu alla antute arvu ega nende noorukite arvu, kelle suhtes kriminaalasi on lõpetatud kuriteo koosseisu puudumise tõttu.¹

2. Olemasolevas statistilises aruandluses peegeldatavate andmete mittetäielikkus.

Näiteks ei kajasta prokuratuuri statistiline aruanne noorukite arvu tegevusala (töölised, õpilased jne.), kuriteoliigi ja vanuse järgi.

¹ 1966. a. 1. jaanuarist kehtestatud aruandlus on need vastuolud põhiliselt kõrvaldanud.

Nende andmete oluliseks puuduseks on see, et nad ei anna küllaldast ülevaadet alaealistest kurjategijatest.

Kohtu statistiline aruanne (vorm nr. 12) annab alaealiste arvu, kes on toime pannud kuriteo koos täiskasvanutega, aga ei arvesta täisealiste endi arvu, kes valdavas enamuses on kuriteo organiseerijad. Prokuratuuri ja ühiskondliku korra kaitse ministeeriumi statistilistes aruannetes puuduvad andmed korduvalt kuritegusid toime pannud noorukite kohta, kuna kohtutes toimub nende isikute esmane arvelevõtmine.

Kuigi eespool loetletud puudused raskendavad alaealiste kuritegevuse statistilist analüüsi, ei ole see ometi takistuseks teostada niisugust analüüsi palju suuremas ulatuses kui praegu.

Alaealiste kuritegevuse seisundi ja dünaamika statistilise analüüsi üldküsimusi

Enne kui vahetult iseloomustada alaealiste kuritegevuse seisundi ja dünaamika analüüsi meetodikat, tuleb teha mõned üldised märkused.

1. Meile näib, et palju otstarbekohasem on statistiline analüüs teha kahe meetodi — konstantse baasi ja ahelmeetodi ühendamise teel.¹ Konstantse baasi meetodi olemus seisneb selles, et paljude aastate näitajaid võrreldakse mingisuguse kindla aasta näitajatega, mis on võetud 100 protsendiks.

Vaatleme seda meetodit lihtsa näite varal. Oletame, et kuriteo toime pannud alaealiste arv N rajoonis moodustas:

1960. aastal	— 40 inimest
1961. aastal	— 80 inimest
1962. aastal	— 60 inimest
1963. aastal	— 50 inimest
1964. aastal	— 60 inimest

Konstantseks baasiks me valime 1960. aasta näitaja ja võtame selle 100 protsendiks. Sel juhul kuriteo toime pannud noorukite arvu dünaamika näeb välja järgmiselt:

1960. a.	— 100%
1961. a.	— 200%
1962. a.	— 150%
1963. a.	— 125%
1964. a.	— 150%

Ahelmeetodi olemus seisneb selles, et iga järgnevat aastat (poolaasta, kvartal) võrreldakse eelnevaga.

¹ Lähemalt sellest vt. С. С. Остроумов, Советская судебная статистика, Москва 1962.

Sel juhul näeb eespool toodud tabel välja nii:
 1960. a. — 100% 1961. a. — 100% 1962. a. — 100% 1963. a. — 100%
 1961. a. — 200% 1962. a. — 75% 1963. a. — 83% 1964. a. — 120%

Mõlemi meetodi ühendamisel saame järgmise tabeli:

	1960			1961			1962			1963			1964		
	abs. arv	abs. arv	% 1960. a. võrreldes	abs. arv	% 1960. a. võrreldes	% 1961. a. võrreldes	abs. arv	% 1960. a. võrreldes	% 1962. a. võrreldes	abs. arv	% 1960. a. võrreldes	% 1962. a. võrreldes	abs. arv	% 1960. a. võrreldes	% 1962. a. võrreldes
Kuriteo toimepannud noorukite arv	40	80	200%	60	150%	75%	50	125%	83%	60	150%	125%			

Toodud tabeli eelis seisneb selles, et ta peegeldab kuriteo toimepannud noorukite arvu dünaamikat nii küllaltki pika perioodi (5 aastat) vältel kui ka selle perioodi moodustavatel üksikutel etappidel (iga järgnevat aastat võrreldakse eelnevaga).

2. Analüüsides alaealiste kuritegevuse dünaamikat sellel või teisel perioodil, tuleb arvesse võtta kriminaalseadusandluses ja statistilise aruandluse näitajate süsteemis toimunud muutusi, samuti ka vastaval perioodil toimunud territoriaalseid muutusi.

Seega, võrreldes alaealiste kuritegevuse olukorra näitajaid 1935.—1959. aastatel analoogiliste näitajatega järgnevatel aastatel, tuleb arvestada seda asjaolu, et 1935.—1959. a. algas kriminaalvastutus üldreeglina 16-aastaselt, rea kuritegude eest aga 12. eluaastast alates. 1960. aastast tõsteti kriminaalvastutusele võtmise vanus 14 aastani. Järelikult, määrates alaealiste «kuritegevuse koefitsienti»¹ 1935.—1959. aastatel, tuleb võrrelda noorukite kuritegude arvu ja neid toimepannud isikute arvu 12—17 aasta vanuse elanikkonna arvuga, aga arvestades sama koefitsienti järgnevateks aastateks, — 14—17 aasta vanuse elanikkonna arvuga. Ainult selle tingimuse järgimisel võib arvestada omavahel võrreldavaid koefitsiente.

Uurides alaealiste kuritegevuse dünaamikat, tuleb arvesse võtta kuritegude ja kuritegusid toimepannud isikute arvestuse süsteemis tehtud muudatusi erinevatel aastatel. Nii näiteks kuni 1960. aastani ei võetud arvele kuritegusid toimepannud noorukeid, kelle suhtes keelduti kriminaalasja algatamisest seoses asja üleandmisega ala-

¹ Alaealiste «kuritegevuse koefitsiendi» all tuleb mõista noorukite kuritegude ja neid toimepannud isikute arvu iga 100 000 (10 000 või 1000) selles vanuses elaniku kohta. Lähemalt sellest vaata allpool.

ealiste asjade komisjonile või üldsusele. Nende isikute arvestamine viidi sisse 1960. aastast alates. Niisiis, 1960. a. ja järgnevate aastate andmed on palju täielikumad kui sellele eelnenud aastate andmed.

Analüüsides alaealiste kuritegevuse dünaamikat, tuleb samuti arvesse võtta analüüsitaval perioodil toimunud territoriaalseid muutusi, kuna see toob üldreeglina kaasa muutused elanike arvus. Sel asjaolul on omakorda oluline tähtsus selles või teises rajoonis «kuritegevuse koefitsiendi» kindlaksmääramisel.

3. Alaealiste kuritegevuse seisundi ja dünaamika iseloomustamisel ei tohi piirduda mingi üksiku näitajaga, sest see viib sageli ebaõigetele järeldustele. Näiteks, mõnikord määratakse praktikas alaealiste kuritegevuse dünaamikat ühe näitaja — alaealiste poolt toimepandud kuritegude arvu alusel. Järelduse ekslikkust niisuguse analüüsi juures võib jälgida järgmise lihtsa näite varal.

Oletame, et N. oblastis noorukite poolt toimepandud kuritegude arv oli:

1963. a. — 100

1964. a. — 80.

Seega vähenes kuritegude arv reaalselt 20% võrra. Praktikas see näitaja sageli samastatakse kuritegevuse tasemega ja selle alusel tehakse järeldused kuritegevuse vähenemise kohta. Ometi piisab vaid veel ühe näitaja analüüsimisest, kui korraga saab ilmsiks järelduse ebaõigsus.

Sellesamas oblastis kuritegusid toimepannud noorukite arv neil aastatel oli:

1963. a. — 200 inimest

1964. a. — 250 inimest.

See vahekord räägib alaealiste kurjategijate arvu suurenemisest 25% võrra. Kõrvutades esimesi ja teisi näitajaid võib öelda, et 1964. a. suurenes mitte ainult kuritegusid toimepannud noorukite arv, vaid suurenes ka nende kuritegude ühiskonnaohtlikkus, kui võrd suurenes grupiliselt toimepandud kuritegude arv. Kas võib niisugustes tingimustes teha järeldust kuritegevuse vähenemise kohta oblastis? Kindlasti mitte.

Ei saa teha niisugust järeldust ka vastupidises vahekorras, kui väheneb kuritegusid toimepannud noorukite arv, aga nende poolt toimepandud kuritegude arv suureneb. See vahekord räägib sellest, et ühed ja samad noorukid panid toime mitu kuritegu, mis teatava ajani jäid avastamata. Karistamatuse tunne tõukas neid noorukeid toime panema uusi kuritegusid, mis omakorda oli heaks pinnaks uute noorukite kuritegevusele kaasatõmbamisele. Vaevalt saame niisuguses olukorras rääkida kuritegevuse vähenemisest.

Üksikutel juhtudel kasutatakse alaealiste kuritegevuse dünaa-

mika hindamisel ainsa kriteeriumina niisugust näitajat nagu noorukite erikaal üldse kuritegusid toimepannud isikute üldarvus.

See näitaja, võetuna teistest näitajatest isoleeritult, võib samuti põhjustada ekslikke järeldusi. Võtame lihtsa näite.

Oletame, et N. oblastis kuritegusid toimepannud isikute arv tinglikult oli (vaata tabelit):

	1961. a.	1962. a.	1963. a.
Kuritegusid toimepannud isikute üldarv	1000	1400	1800
Sealhulgas alaealisi	100	110	130
Alaealiste erikaal	10%	7,9%	7,2%

Eespool toodud tabelist ilmneb, et kuigi kuritegusid toimepannud noorukite arv kasvab, väheneb nende erikaal kuritegusid üldse toimepannud isikute üldarvus. See vähenemine toimub kuritegusid toimepannud täiskasvanud isikute arvu suurenemisega, võrreldes alaealistega. See näitab samuti, kui ohtlik on kasutada üht näitajat alaealiste kuritegevuse dünaamika iseloomustamisel.

Kõik eespool toodud näited annavad tunnistust sellest, et alaealiste kuritegevuse olukorra ja dünaamika õigeks hindamiseks on hädavajalik kasutada alaealiste kuritegevust iseloomustavate näitajate kogumit.

4. Analüüsides alaealiste kuritegevuse olukorda ja dünaamikat, on vaja kasutada nii absoluutseid kui ka suhtelisi näitajaid.

Põhiliseks suhteliseks näitajaks, mida kasutatakse alaealiste kuritegevuse uurimisel statistilise analüüsi abil, on «kuritegevuse koefitsient», s. t. kuritegusid toimepannud noorukite arv iga 100 000 (10 000, 1000) 14—18 aasta vanuse elaniku kohta.

Selle näitaja abil on võimalik kindlaks teha alaealiste kuritegevuse reaalne tase ühes või teises rajoonis (oblastis) ja võrrelda omavahel neid rajooni (oblasteid). Võtame näiteks kolm oblastit järgmiste tinglike näitajatega:

	Oblast «A»	Oblast «B»	Oblast «C»
Kuritegusid toimepannud noorukite arv 1964. a.	100 inimest	200 inimest	700 inimest

Kas võib ainult absoluutseid andmeid kasutades öelda, missuguses kolmest oblastist on olukord kõige halvem? Ilmselt mitte, sest absoluutsed arvud iseendast sellele küsimusele vastust ei anna. Kuid arvesse võttes 14—17 aasta vanuste elanike arvu ja kuritegusid toimepannud noorukite arvu iga 10 000 sellest vanusest elaniku kohta oblastis, saame järgmise pildi:

Kuritegusid toimepannud
alaealiste arv iga 10 000
14—17 aasta vanuse
elaniku kohta

17 inimest

29 inimest

14 inimest

See arvutus näitab kohe, et kõige halvem ei ole olukord oblastis «C», kuigi see esimesel pilgul võib nii näida, vaid oblastis «B», kus iga 10 000 14—17 aasta vanuse elaniku kohta tuleb 29 kuritegu toimepannud alaealist, kuigi absoluutnäitaja järgi see oblast oleks keskmine.

Sel viisil osutus «kuritegevuse koefitsient» selleks instrumendiks, mille abil on võimalik võrrelda alaealiste kuritegevust üksikutes oblastites.

Kuid selle näitaja tähtsus meie arvates ei ole sellega veel ammendatud. Selleks on küllaldane pöörduda samasuguse näitaja kasutamise näidete poole rahvamajanduse, tervishoiu, kultuuri jne. valdkonnas.

Rääkides inimese materiaalse heolu paranemisest meie maal, peame silmas mitte toodetud materiaalsete väärtuste üldarvu, vaid nende arvu ühe elaniku kohta. Mitte asjata pole partei XXII kongressil vastuvõetud NLKP programmis kirjutatud, et peamise majandusliku ülesande täitmise tulemusena on «... NSV Liidu käsutuses oma võimsuselt ennenägematud tootlikud jõud, ta ületab kõige arenenumate maade tehnilise taseme ja asub maailmas esikohale toodangu valmistamises iga elaniku kohta» (meie sõrendus — V. I.).¹

Rääkides tuberkuloosi surevuse pidevast vähenemisest meie maal, kasutame kõigepealt tuberkuloosi surnud inimeste arvu iga 10 000 elaniku kohta. Niisuguseid näiteid võib tuua palju. Seda liiki koefitsiente kasutatakse ka sündivuse (sündinute arv iga 10 000 elaniku kohta), meditsiinilise teenindamise (arstide arv iga 10 000 elaniku kohta), tehnilise ettevalmistuse taseme kindlaksmääramisel (kõrgemat tehnilist haridust omavate isikute arv iga 10 000 elaniku kohta) jne.

Kõik eespool toodu annab tunnistust sellest, et «kuritegevuse koefitsiendi» kasutamine kuritegevuse olukorra ja dünaamika statistilisel analüüsimisel on täielikult õiguspärane ja põhjendatud. Veel enam, nagu meile näib, peegeldab koefitsient küllaltki täpselt kuritegevuse reaalselt taset ning kuritegevuse seisundi ja dünaamika hindamisel tuleb ta aluseks võtta. Praktikas tähendab see, et kui rajoonis (oblastis) kuritegusid toimepannud noorukite arv iga 10 000 (1000) elaniku kohta aasta-aastalt alaneb, siis ka absoluut-

¹ NLKP programm, kirjastus «Eesti Raamat», Tallinn 1965, lk. 62.

sete näitajate vähesel suurenemisel võib rääkida kuritegevuse vähenemisest. Sellest võib rääkida kas või sellepärast, et eespool esitatud situatsioonis iga aastaga iga 10 000 (1000) 14—17. aasta vanuse elaniku kohta ikka vähem ja vähem noorukeid paneb toime kuritegusid.

Niisugune olukord ei tähenda hoopiski mitte seda, et peaks nõrgendama pingutusi alaealiste kuritegevuse vastu võitlemiseks. Vastupidi, alaealiste kuritegevuse vähenemine annab tunnistust sellest, et riigiorganite ja ühiskondlike organisatsioonide poolt kasutatud abinõud on küllaldaselt efektiivsed ja neid tuleb laiendada ja kohaldada veel suurema visadusega, eesmärgiga likvideerida meie maal täielikult alaealiste kuritegevus.

5. Alaealiste kuritegevuse seisundi ja dünaamika ning alaealiste järelevalvetuse statistilist analüüsi on otstarbekohane teostada järgmises kuues osas:

- a) alaealiste kuritegevuse üldist olukorda iseloomustavad andmed;
- b) alaealiste kuritegevuse erikaalu iseloomustavad andmed;
- c) kriminaalvastutusele võetud alaealiste koosseisu iseloomustavad andmed;
- d) andmed, mis iseloomustavad kuritegusid toimepannud alaealiste suhtes kasutusele võetud vahendeid;
- e) alaealiste karistatuse olukorda iseloomustavad andmed;
- f) alaealiste õiguserikkumiste ja järelevalvetuse seisundit iseloomustavad andmed.

Eespool toodud skeemi järgi võimaldab statistilise analüüsi meetodika saada küllaltki täpset pilti alaealiste kuritegevuse seisundist ja dünaamikast, õiguserikkumistest ja järelevalvetusest selles või teises rajoonis (oblastis) teatud perioodi jooksul. Sellel on omakorda suur praktiline tähtsus nende ülesannete lahendamisel, millest juba eespool oli juttu.

Vajaduse korral võib soovitatud skeemi täiendada alaealiste kuritegevust iseloomustavate muude näitajatega.

6. Lõpuks on vajalik peatuda lühidalt veel kahel küsimusel. Kui tihti niisugust analüüsi teha? Näib olevat kõige otstarbekohasem teha täies ulatuses niisugust analüüsi mitte sagedamini kui üks kord aastas, kuna siis võib kõige õigemini kindlaks määrata alaealiste kuritegevuse dünaamika tendentsid, võrrelda küllaltki pikki perioode, milleks on aasta, kolmaastak, viisaastak, kümneaastak jne. Mis puutub alaealiste kuritegevuse analüüsimisse palju lühemate ajavahemike — kuu, kvartali, poolaasta jne. järgi, siis seda võib teha palju piiratumas mastaabis, valides selleks vaid põhilised näitajad (kuritegusid toimepannud noorukite arv, noorukite poolt toimepandud kuritegude arv, ohtlike kuritegude toimepanemisele kaasatõmmatud noorukite arv jne.).

Ja lõpuks viimane küsimus. Missugusel organil on kõige otstarbekohasem niisugust analüüsi teha?

Arvestades seda, et kuritegevuse vastu võitlemise organiseerijaks on kõigi lülide prokuratuuriorganid, on kõige otstarbekam koondada niisugune analüüs nendesse organitesse. Prokuratuuriorganid omakorda peavad informeerima analüüsi tulemustest kõiki ametkondi, kes tegelevad alaealiste kuritegevuse vastu võitlemise või selle ärahoidmise küsimustega. Arvestades neid tulemusi, uurivad näidatud ametkonnad alaealiste kuritegevust soodustavaid põhjusi ja töötavad välja soovitusi viimaste kõrvaldamiseks.

Niisugused on mõned üldised küsimused, mida tuleb arvestada statistilisel analüüsil, kuna nende ignoreerimine võib põhjustada ebaõigete järelduste tegemist alaealiste kuritegevuse seisundi ja dünaamika hindamisel.

ALAEALISTE ASJADE KOMISJONIDE OSATÄHTSUSEST JA NENDE TEGEVUSE MÕNINGAID KÜSIMUSI

V. Pronina,

kuritegevuse põhjuste uurimise ja ärahoidmise vahendite väljatöötamise üleliidulise instituudi vanem teaduslik töötaja, õigusteaduse kandidaat

1. Üheks tähtsamaks momendiks uue inimese kasvatamisel on kuritegevuse väljajuurimine üldse, eriti aga alaealiste õiguserikkumiste ärahoidmine.

Selleks et seda ülesannet täita, peavad alaealiste asjade komisjonid olema töörahva saadikute nõukogude operatiivstaabiks, kelle otseseks ülesandeks on alaealiste õiguserikkumiste ärahoidmine ja abinõude rakendamine laste järelevalvetuse vastu võitlemiseks.

Alaealiste asjade komisjonid on nii riiklikud kui ka ühiskondlikud organid. Nad on oma moodustamise korra ning nendes lahendatavate küsimuste poolest riiklikud organid. Nagu teisedki riiklikud organid, mis on moodustatud sama korra kohaselt, vastutavad komisjonid liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede ja ministrite nõukogu ees ning annavad neile oma tegevusest aru.

Alaealiste asjade komisjonide nagu iga riikliku organi tegevusel ei ole ainult organisatsiooniline, vaid ka õiguslik iseloom. Komisjonidele on antud võimufunktsioonid, mis väljenduvad õiguses vastu võtta juriidilisi akte, mille täitmine on kohustuslik. Liiduvabariikide alaealiste asjade komisjonide põhimääruste vastavales paragrahvides öeldakse, et «alaealiste asjade komisjonide otsused küsimustes, mis kuuluvad tema pädevusse, on kohustuslikud kõigile asutustele, ettevõtetele, organisatsioonidele, ametiisikutele ja kodanikele».

Oma koosseisu poolest on alaealiste asjade komisjonid aga lähedased üldsuse isetegevatele organisatsioonidele. Komisjonide koosseisu kuuluvad riiklike organite kui ka ühiskondlike organisatsioonide esindajad täidavad kohustusi komisjonis tasuta. Esimesed täidavad ühiskondlikku ülesannet ametiseisundi tõttu, olles riikliku organi esindajad; teised aga töötavad ühiskondlikel alustel, esindades ühiskondlikke organisatsioone ja nõukogude üldsuse laiu hulki.

Riikliku organi ja ühiskondliku organisatsiooni tunnuste ühendamise suurendab komisjonide võimalusi, avardab nende organisatsioonilisi vahendeid, loob lisateid riiklike organite ja üldsuse laialdaseks kaasatõmbamiseks võitlusse alaealiste seaduserikkumistega.

2. Alaealiste asjade komisjonide olemuse selgitamine aitab lahendada ka teise tähtsa küsimuse, mis iseloomustab nende õiguslikku seisundit, — komisjonide koha ja osatähtsuse teiste alaealiste õiguserikkumiste ärahoidmisega tegelevate muude riiklike organite ning ühiskondlike organisatsioonide suhtes.

Alaealiste asjade komisjonid on põhiliseks lüliks kasvatusliku töö ning alaealiste õiguserikkumiste ärahoidmisega tegelevate riiklike organite ja ühiskondlike organisatsioonide süsteemis. Komisjonide loomine ei tähendanud veel ühe paralleelselt tegutseva organi loomist. Nende ülesandeks on ühendada ja suunata riiklikke organeid ning ühiskondlikke organisatsioone kõigile ühise eesmärgi — alaealiste õiguserikkumiste ärahoidmise ja väljajuurimise poole.

Seejuures näitab aga Vene NFSV, Ukraina ja Valgevene alaealiste asjade komisjonide töö tundmaõppimine, et paljud komisjonid ei mõista oma juhtivat osa profülaktilise töö organiseerimisel ning real juhtudel piirduvad ainult alaealiste poolt toimepandud õiguserikkumiste asjade arutamiselega.

Kuna praktika nõuab tungivalt mitmesuguste profülaktilise tööga tegelevate ühiskondlike organisatsioonide tegevust koordineerivat keskust, siis on seal, kus alaealiste asjade komisjonidel ei ole juhtivat osa, märgata neid asendavate organisatsioonide loomise tendentsi.

Nii on Grodnos moodustatud täitevkomitee juures kodu ja kooli kaasabi nõukogu. Samasugune nõukogu on loodud ka Lidi linnas Grodno oblastis. Selles linnas on peale kodu ja kooli kaasabi nõukogu ning alaealiste asjade komisjonide veel miilitsa lastetoa juures ühiskondlik nõukogu ja rahvahariduse nõukogu. Kõigi nende organite, samuti nagu alaealiste asjade komisjonidegi koosseisu kuuluvad partei ja komsomoli linnakomitee, haridusosakonna, ametiühinguorganisatsioonide, miilitsa, ettevõtete, koolide jne. esindajad. Kõik nad kutsuvad kokku nõupidamisi, kus arutatakse põhiliselt alaealiste asjade komisjoni pädevusse kuuluvaid küsimusi. Seejuures ei organiseeri alaealiste asjade komisjonid nii Lidis kui ka Grodnos profülaktilist tööd, vaid arutavad oma istungitel ainult alaealiste poolt toimepandud õiguserikkumiste asju.

Muidugi oleks vale vastu vaielda miilitsa lastetubade, haridusosakondade ja teiste organite spetsiaalse ühiskondliku aktiivi loomisele. Selline ühiskondlik aktiiv võib iga päev ja operatiivselt tegelda nimetatud organite asjadega ning kaasa aidata nende ees seisvate ülesannete lahendamisele. Vastuvaidlemine kutsuks esile vaid igasuguste üldsuse isetegevate organite esimesel pilgul

«uute» vormide otsimise, mis sisuliselt asendavad alaealiste asjade komisjone. Nagu praktika näitab, ei soodusta ühesuguste, paralleelselt tegutsevate organite loomine kasvatustöö ja õiguserikkumiste ärahoidmise paremat organiseerimist. Vastupidi, plaani-pärane ja süstemaatiline töö, mis toetub kuritegevuse ning laste ja noorukite järelevalvetuse tundmaõppimisele ning olukorra analüüsile, asendub juhusliku tegevusega ja koosolekute pidamisega konkreetse töö kahjuks.

Näib, et töötajate suure aktiivsuse tingimustes nende mitmesuguste ühenduste kõige efektiivsema osavõtu kindlustamine profülaktilisest tööst peab toimuma ühelt poolt iga organisatsiooni funktsioonide piiritlemise teel, teiselt poolt — erinevate ühiskondlike organisatsioonide töö koordineerimise ja selle täpse kooskõlastamise teel nii nende endi vahel kui ka nende ja riigiorganite vahel. Üldsuse organite koordineerivaks keskuseks kohaliku nõukogu territooriumil peavad saama alaealiste asjade komisjonid. Üldsuse isetegevad organid aga, kes spetsiaalselt tegelevad kasvatus- ja profülaktilise tööga, võivad tegutseda alaealiste asjade komisjoniga ühise plaani alusel.

Tähelepanu väärib see, kuidas Moskva Linna Krasnaja Presnja Rajooni TSN Täitevkomitee juures asuv alaealiste asjade komisjon tõmbas oma töösse kaasa üldsuse. Komisjon jagas oma rajooni mikrorajoonideks vastavalt elamute ekspluateerimise kontorite territooriumile. Tööd alaealistega mikrorajoonis juhib ühiskondlik nõukogu, kuhu kuuluvad elamute ekspluateerimise kontori territooriumil asuvate ettevõtete, ametiühingute klubide, koolide ja mitmesuguste ühiskondlike organisatsioonide esindajad. Iga esindaja ja tema organisatsiooni kohustused, mis on ette nähtud mikrorajooni nõukogu plaanis, on rangelt kindlaks määratud. Mikrorajoonide nõukogudel on tugev materiaalne baas, sest tööks vajalikke vahendeid eraldavad koolid, tehased, klubid ja majavalitsused. Kõigi mikrorajoonide ühiskondlike nõukogude tegevust rajooni piirides kontrollib ja kooskõlastab alaealiste asjade komisjoni kooliväline grupp. Ühiskondlike jõudude täpne paigutus Krasnaja Presnja rajoonis aitab vältida paralleelismi nende tegevuses ning koordineerida kõigi organite ja organisatsioonide jõupingutusi nende ühises töös alaealistega.

3. Vastupidi levinud arvamusele ei ole alaealiste asjade komisjonid ühiskondlikud organisatsioonid, vaid nad on riiklik-ühiskondlikud organid. Nende «kahesuguse» olemuse õigel mõistmisel on suur tähtsus mitte ainult nende õigusliku seisundi väljaselgitamisel, vaid ka vastastikuse koostöö loomisel teiste riiklike organite ja asutustega, eriti vastastikuse koostöö loomisel prokuratuuriga.

Ajakirja «Sotsialistitšeskaja Zakonnost» 1964. aasta 5. numbril toimetust artiklis väidetakse, et alaealiste asjade komisjonide, rahvamalevate ja seltsimehelike kohtute tegevus ei tohi alluda prokuröri-järelevalvele. Selle väitega ei saa nõustuda. Alaealiste asjade

komisjonid kui riiklik-ühiskondlikud organid ja rahvamalevad ning seltsimehelikud kohtud kui töötajate isetegevad organid erinevad üksteisest ja nõuavad ka erinevat lähenemist nende üle prokuröri-järelevalve piiride küsimuse lahendamisel. Pealogi ei pea prokuratuur teostama järelevalvet komisjonide nagu ka iga teise riikliku organi kogu tegevuse üle. Prokuratuur teostab järelevalvet riiklike organite õiguslike aktide seaduslikkuse üle, kuid ei sega end nende tegevuse organisatsioonilis-metoodilisse külge. Arvestades seda, et alaealiste asjade komisjonid on eelkõige täitevkomiteede, samuti autonoomsete ja liiduvabariikide ministrite nõukogude organid, on prokuratuur kohustatud jälgima nende otsuste seaduslikkust, samuti jälgima, kas nad peavad kinni seaduslikkusest liiduvabariikide ülemnõukogude presiidiumide seadlustega kinnitatud alaealiste asjade komisjonide põhimäärustes ettenähtud õiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel.

4. On teada, et alaealiste asjade komisjonidel ei ole koosseisulisi töötajaid. Kerkib küsimus, kas ainult üldsuse jõupingutustest piisab komisjonide töö efektiivsuse kindlustamiseks. Nagu praktika on näidanud, ei suuda koosseisulisi, põhitööst vabastatud töötajaid täielikult asendada ei ühiskondlikud inspektorid ega alaline abi täitevkomiteede töötajate poolt. Tööstuses või asutustes põhitöökohta omavad komisjonide liikmed ei suuda vajalikul määral täita kõiki organisatsioonilisi ülesandeid, mis tulenevad komisjonidele pandud funktsioonidest. See aga vähendab nende töö efektiivsust.

Koosseisude küsimuse lahendamisel ei ole takistuseks ainult finantsilised raskused, vaid siin kohtame ka printsiipiaalseid vastuväiteid: see on ühiskondlik organ ja koosseisulistest töötajatest ei saa juttugi olla. Seejuures unustatakse, et sellistel ühiskondlikel organisatsioonidel nagu komsomolil ja ametiühingutel on küllaltki laialdane koosseisuline aparaat.

Komisjonide töö maht suureneb, kuna kohtud ja prokuratuur rakendavad alaealiste suhtes üha rohkem kasvatuslikke vahendeid. Käesoleval ajal annavad kohtud ja prokuratuur keskmiselt 55% asjadest komisjonidele läbivaatamiseks. Peale selle arutavad komisjonid asju, mis on neile üle andnud miilitsa lastetoad ja teised asutused. Seejuures ei pea komisjonid asja ainult ette valmistama, läbi arutama ja kohaldama kasvatuslikku vahendit, vaid organiseerima ka alaealiste ümberkasvatamist. Kui nendele vahenditele lisada veel suur profülaktiline töö, siis näeme, et komisjonide tegevus on töömahukas ning võib täita isegi rohkem kui ühe koosseisulise töötaja kogu tööpäeva. Alaealiste asjade komisjonid on aga halvemas olukorras kui 1935. aastani tegutsenud alaealiste asjade komisjonid ja 1962. aastani tegutsenud laste ja noorukite hooldamise komisjonid, kellel olid koosseisulised töötajad.

Töö laste kasvatamisel ja ümberkasvatamisel nõuab suuremat vastutust, kogemusi ja spetsiaalset pedagoogilist ettevalmistust

ning seepärast on ka nendest seisukohtadest lähtudes otstarbekas lahendada positiivselt komisjonide koosseisude küsimus.

5. Tähelepanu väärib komisjonide ülesannete ulatuse küsimus. Nimetatud küsimuse asetamise aktuaalsus seletub sellega, et mõned praktilised töötajad püüavad kitsendada komisjonide ülesandeid. Ka juriidilises kirjanduses on avaldatud arvamusi, mis moonutavad selle organi eesmärki ja ülesannet.

Liiduvabariikide alaealiste asjade komisjonide põhimäärused näevad ette, et komisjonide peamiseks ülesandeks on alaealiste järelevalvetuse ja õiguserikkumiste ärahoidmine, abinõude rakendamise alaealiste järelevalvetuse vastu võitlemiseks, saimuti laste ja noorte elu korraldamine ning nende õiguste kaitse.

Asudes aga loetlema komisjonide õigusi ja kohustusi peab mainima, et «Põhimäärus» kitsendab teataval määral komisjonide tegevussfääri ja nagu surub selle «Põhimääruse» loetelu raamidesse.

Kerkib küsimus, kuidas peab toimima komisjon: kas ta peab piirama oma tegevust «Põhimääruses» toodud loeteluga või lähtuma komisjoni avaralt määratletud peamisest ülesandest ja täitma kõiki funktsioone, mis on seotud alaealiste õiguserikkumiste ärahoidmisega.

Alaealiste asjade komisjonide põhimäärused ei suuda detailiseerida komisjonide kõiki kohustusi, mis võivad olla tingitud laste järelevalvetuse ja alaealiste õiguserikkumiste konkreetsetest põhjustest. Seepärast näib meile, et alaealiste õiguserikkumiste ärahoidmisel ei pea komisjonid täitma ainult neid kohustusi, mis on otseselt loetletud nende põhimäärustes, vaid, lähtudes põhimääruse 1. punktis avaralt määratletud peamisest ülesandest, täitma ka teisi funktsioone, mis on ette nähtud valitsuse vastavates määrustes, kohalike nõukogude otsustes, millised on komisjonid ise välja töötanud alaealiste õiguserikkumiste põhjuste uurimise alusel.

Sellega seoses tuleb märkida, et komisjonid määravad täiesti õigesti oma suhtumise näiteks laste ja noorukite vaba aja kultuurse veetmise organiseerimisse. On teada, kui suur tähtsus alaealiste õiguserikkumiste ärahoidmisel on nimetatud tööloigul. Seepärast tegelevad komisjonid õigustatult selle küsimusega, vaatamata sellele, et komisjonide põhimäärustes ei kuulu vaba aja kultuurse veetmise organiseerimine komisjonide pädevusse. Nad selgitavad välja puudused koolivälise töö korraldamisel ja nõuavad ühiskondlikelt organisatsioonidelt või vastavatele organitele puuduste kõrvaldamist. Vajalikel juhtudel esitavad nad alaealiste vaba aja kultuurse veetmise organiseerimise küsimuse kohalike nõukogude täitevkomiteede või autonoomsete vabariikide ministrite nõukogu istungite päevakorda võtmiseks.

6. Vajaliku hulga profülaktiliste abinõude õige tarvitusele võtmine komisjonide poolt koostöös teiste organitega nõuab komisjonides arutatud õiguserikkumiste andmete üldistamist ja õiguserik-

kumiste seisundi ning dünaamika analüüsi. Kahjuks seda tööd praegu ei tehta. Selline töö on aga vajalik ka alaealiste õiguserikkumiste põhjuste väljaselgitamiseks antud territooriumil, komisjonide töötulemuste ning kasvatuslike ja profülaktiliste abinõude rakendamise praktika hindamiseks.

Käesoleval ajal arutavad alaealiste asjade komisjonid hulgalt asju, milles mitmesugustel põhjustel on keeldutud kriminaal-asja algatamisest, samuti prokuratuuri poolt lõpetatud kriminaal-asju ja miilitsa lastetubades arvel olevate alaealiste poolt toimepandud ühiskonnaohtlike tegude kohta käivaid materjale jne. Just komisjonidesse koondatakse kriminaalvastutuseks vajalikku vanusepiiri mitte saavutanud laste poolt toimepandud ühiskonnaohtlike tegude kohta käivad materjalid. Seda liiki asjade üldistamine on eriti vajalik seepärast, et puudub täielik ülevaade selles eas laste poolt toimepandud ühiskonnaohtlike tegude seisundist.

1963.—1964. aastal Sumõ oblasti Romna linna alaealiste asjade komisjoni poolt läbiarutatud õiguserikkumised jagunesid järgmiselt: vargused moodustasid 40%, huligaansus ja ulakused — 35%, joomine — 15%, hulkumine — 10%. Õiguserikkumisi toimepannud noorukid jagunesid vanuselisel nii: kuni 14-aastasi 40%, 14—15-aastasi 30%, 16—17-aastasi — 30%.

See kõik viitab komisjonide istungitel läbiarutatud asjade uurimise ja üldistamise vajadusele. Kui puudub arvestus seda liiki asjade kohta, ei saa ka üldpilti alaealiste õiguserikkumiste seisundist käesoleval ajal.

Asjade põhiline arvestus on otstarbekohane teha ülesandeks rajoonide (linnade) komisjonidele, kes neid asju arutavad. Komisjonide töö koondandmetes (kuu, kvartali jne. kohta) on otstarbekohane arvestada järgmisi näitajaid: õiguserikkumisi toimepannud noorukite arv, nende sugu ja vanus, andmed vanemate kohta (töökoht ja amet); töö- või õppimiskoht, kas teda on varem toodud miilitsa lastetuppa, kas ta seisis seal arvel ja mille eest; kas komisjon on varem arutanud selle nooruki käitumist; kelle algatusel arutati komisjonis asja; õiguserikkumiste iseloom; kas vanemate käitumine ei anna noorukile halba eeskujut; milliseid abinõusid on komisjon tarvitusele võtnud nooruki antud õiguserikkumise puhul; millised abinõud on tarvitusele võetud vanemate suhtes. Koondandmete saamiseks peavad rajoonide (linnade) komisjonid esmast arvestust (kaartidel, päevikus) iga nooruki kohta analoogiliste näitajate alusel.

Näidatud üldistatud andmed tuleb üle anda oblasti, krai jt. kõrgemalseisvatele komisjonidele, kes omakorda annavad need üle vabariiklikule komisjonile.

Käesoleval ajal hakkasid esitatud näitajate alusel katseliselt koostama statistilist aruannet mõned Moskva linna rajoonikomisjonid.

7. Alaealiste õiguserikkumiste seisundi ja dünaamika analüüs

aitab sihikindlalt planeerida profülaktilist tööd ja määrata kindlaks kõige nõrgemad lülid alaealiste kasvatustöös.

Alaealiste asjade komisjonide poolt rakendatavate vahendite ja tehtava töö plaanid peab koostama kasvatusliku ning profülaktilise tööga tegelevate kõigi organite ja ühiskondlike organisatsioonide plaanide alusel, kelle tegevust komisjonid koordineerivad. See võimaldab välja selgitada ning ära kasutada kõiki võimalusi, millised neil organitel ja organisatsioonidel on alaealiste kasvatamise ning laste järelevalvetuse ärahoidmise alal.

Alaealiste asjade komisjonide plaanides peab ette nägema: 1) abinõud alaealiste järelevalvetuse ja õiguserikkumiste ärahoidmiseks, laste ja noorte elu korraldamiseks ning nende õiguste kaitseks; 2) komisjonide töö koordineerimise küsimused organite ja ühiskondlike organisatsioonidega, kes võitlevad laste järelevalvetuse ja alaealiste õiguserikkumiste vastu; 3) organisatsioonilise töö valitsuse määruste, kohaliku nõukogu, selle täitevkomitee või komisjoni enda otsuste elluviimisel; 4) komisjonide istungid, näidates ära küsimused ja asjad, milliseid seal hakatakse arutama.

Plaanid peavad ette nägema abinõude läbiviimise vahendid, tähtsajad ja täitmise kontrolli vormid.

Kahjuks koostatakse komisjonide plaanid tihti esimehe, sekretäri või komisjonide liikmete äranägemise järgi, subjektiivsete faktorite mõjul, tundma õppimata õiguserikkumiste põhjusi ja tingimusi ning analüüsivõime alaealiste kuritegevuste seisundit. On täiesti loomulik, et selline lähenemine planeerimisele ei saa kindlustada profülaktilise töö efektiivsust.

8. Eespool püstitati rida küsimusi, mis puudutavad alaealiste asjade komisjonide osatähtsuse suurendamist, ja mõned komisjoni tegevuse organisatsioonilised küsimused. Komisjonide töö uurimise tulemused näitavad, et praktikas on üles kerkinud küsimusi, mis nõuavad seadusandlikku lahendamist. Käesoleval ajal on alaealiste asjade komisjonide töö õigusliku reglementeerimise parandamise alal liiduvabariikide hulgas esikohal Eesti. Paljud alaealiste asjade komisjonide põhimääruse täiendused ja parandused, mille arutamine teistes liiduvabariikides alles algab, on Eestis juba vastu võetud. Eesti kogemused selles küsimuses aitavad kahtlemata kiirendada alaealiste asjade komisjonide tegevuse õiguslikku reglementeerimist üldse.

Seoses sellega peatume ainult alaealiste asjade komisjonide kompetentsi avardamise neil küsimustel, mis ei ole veel lahendatud Eesti seadusandluses.

Liiduvabariikide alaealiste asjade komisjonide põhimäärused näevad ette, et komisjonide otsused on kohustuslikud kõigile asutustele, organisatsioonidele, ametiisikutele ja kodanikele. Kuid komisjonide otsuste kohustuslikkust ei garanteerita millegagi. Eriti halvasti täidetakse komisjonide otsuseid alaealiste tööle paigutamise alal. Paljudel juhtudel peavad noorukid käima komisjonide

otsustega asutustes mitu kuud, kuigi asutusel on olemas kasutamata bronn. Nii keelduti 1964. aasta 5 kuu jooksul Novosibirski linna Kirovi rajoonis komisjoni suunamiskirjaga tööle võtmast 86 noorukit.

Alaealiste asjade komisjonid ei saa mingisuguste vahenditega kindlustada ka ametiisikute ja kodanike ilmumist komisjoni istungitele. Nad ei saa isegi kindlustada alaealiste ja nende kodanike ilmumist, kelle asjade arutamise on komisjonile üle andnud prokuratuur või kohus. Selle tulemusena väheneb komisjonide tegevuse efektiivsus.

Otstarbekohane oleks garanteerida nii komisjoni otsuste täitmise kohustuslikkus tööle paigutamise kui ka teiste komisjonide pädevus kuuluvate küsimuste alal, andes komisjonidele õiguse pöörduda kõrgemalseisvate organite poole ettepanekuga karistada distsiplinaarkorras ametiisikut, kes ei täida komisjonide otsuseid.

Kasulik oleks ette näha, et komisjoni poolt väljakutsutud ametiisiku või kodaniku mitteilmumise korral võib komisjon asja arutamise edasi lükata ja võtta tarvitusele abinõud nende kohalekutsutamiseks administratsiooni, töökoha või õppeasutuse ühiskondlike organisatsioonide kaudu. Mõjuvate põhjusteta mitteilmumise korral võib neid kohale tuua miilitsaorganite kaudu.

Käesoleval ajal tegelevad alaealiste töölesuunamisega täitevkomiteed, haridusosakonnad, alaealiste asjade komisjonid ja isegi komsomol. Sellistes tingimustes on komisjonidel raske oma kätte koondada oma territooriumil noorukite töölesuunamise ja vakantsete kohtade arvestust.

Seepärast on otstarbekas panna noorukite töölesuunamine kogu ulatuses alaealiste asjade komisjonile, et muuta nad ühtseks keskuks, mis kindlustab nii noorte tööle suunamise kui ka järelevalve alaealiste töötingimuste üle.

Kõigi liiduvabariikide komisjonide põhimäärused loevad komisjonide kohustuste hulka kontrolli teostamise noorukite töötingimuste ja olukorra üle ettevõtetes. Kuid selle kohustuse täitmiseks ei ole komisjonidele antud õigusi ning see vähendab komisjonide töö efektiivsust.

Seepärast on otstarbekas anda komisjonidele noorukite tööle rakendamise, nende töötingimuste ja elukondliku kontrolli teostamise alal õigused, mis on ette nähtud Vene NFSV alaealiste asjade komisjonide põhimääruse §-s 8 ja teiste liiduvabariikide põhimääruste vastavates paragrahvides.

Samuti oleks soovitatav anda komisjonidele õigus teha ettepanek kõrgemalseisvatele organeile mitte kohaldada ettevõtte suhtes ergutusvahendeid, kui seal noorte hulgas tehtav kasvatustöö on nõrk.

Liiduvabariikide komisjonide põhimäärused näevad ette, et väljaheitmise koolist või teistest õppeasutustest otsustab administratsioon alaealiste asjade komisjoni esindaja osavõtul. Esindaja sellise osavõtu kord ei ole aga seadusega reglementeeritud.

Et tugevdada komisjonide kontrolli koolide ja muude õppeasutuste tegevuse üle, oleks otstarbekas kinnistada praktikas kindlaks kujunenud kord, mille kohaselt iga koolist väljaheitmise juhtu arutatakse komisjonide istungitel. Komisjoni otsus selles küsimuses on lõplik.

Eestis tehti õigesti, et keelati alaealiste asjade komisjoniga kooskõlastamata õpilaste üleviimine üldhariduslikest koolidest töölisnoorte õhtukoolidesse ja kutsekoolidesse. Teistes liiduvabariikides alles püstitatakse see küsimus.

Alaealiste asjade komisjonid võivad kontrollida ainult kasvatustööd internaatkoolides, lastekodudes ja kutsekoolides. Sealjuures on real juhtudel kasvatustöö ka üldhariduslikes koolides madalal tasemel, mistõttu õpilased panevad toime õiguserikkumisi.

Seoses sellega on otstarbekas anda alaealiste asjade komisjonidele õigus kontrollida kasvatustööd koolides.

Samuti oleks soovitav anda komisjonidele õigus kontrollida, kuidas kultuurhariduslikud asutused, majavalitsused ja üldsus organiseerivad alaealiste vaba aja kultuurset veetmist.

Praegu kehtivad alaealiste asjade komisjonide põhimäärused piiravad alaealiste asjade komisjonide profülaktilist tegevust, kuna nad lubavad võtta tarvitusele mõjutamisvahendeid vanemate või neid asendavate isikute suhtes alles siis, kui noorukid on toime pannud õiguserikkumisi.

Eestis on laiendatud komisjonide pädevust vanemate või neid asendavate isikute suhtes, kes vastutustundetult suhtuvad laste kasvatamisse, tehes komisjonidele kohustuseks selliste perekondade väljaselgitamise. Siiski oleks soovitav selles suunas kaugemale minna ja täiendada «Põhimääruse» § 14. Teiste sõnadega, komisjonidele tuleks anda õigus kohaldada mõjutamisvahendeid vanemate või neid asendavate isikute suhtes kõigil juhtudel, mil nad vääralt suhtuvad laste kasvatusele või kuritahtlikult keelduvad täitmast laste kasvatusega seotud kohustusi (sõltumata sellest, kas alaealine on toime pannud õiguserikkumise või mitte).

Liiduvabariikide seadused «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning haridussüsteemi edasiarendamisest» näevad ette, et vanemad või neid asendavad isikud, kes ei kindlusta laste kooliskäimist, kannavad administratiivset vastutust.

Käesoleval ajal ei ole üheski vabariigis ette nähtud administratiivvastutusele võtmise kord nimetatud seaduse alusel.

Paljud Valgevene ja Ukraina alaealiste asjade komisjonid on hakanud võtma selliseid asju oma menetlusse. Otstarbekas on anda komisjonidele õigus kohaldada administratiivse mõjutamise vahendeid (trahvi) vanemate suhtes, kes ei täida üldise koolikohustuse seadust.

Liiduvabariikide alaealiste asjade komisjonide põhimäärused lubavad asja arutamise tulemusena kohaldada alaealiste suhtes korruga ainult üht mõjutamisvahendit, mis on ette nähtud põhi-

määruse vastavates paragrahvides. Suurema efektiivsuse saavutamiseks kasvatustöös alaealistega rakendavad komisjonid mõjutamisvahendeid komplekselt: näiteks teevad hoiatuse ja määravad šefi, kes kontrollib nooruki käitumist. Komisjonide selline teguviis on täiesti õigustatud ja see tuleks seaduspärastada.

Otstarbekohane oleks anda komisjonidele õigus suunata alaealine psühhoneuroloogilisele uurimisele, kui komisjonil tekib kahtlus alaealise, kelle asja ta peab arutama, psüühilises täisväärtuslikkuses. Eriti vajalik on psühhoneuroloogiline läbivaatus noorukite suunamisel spetsiaalsetesse kasvatusasutustesse, kuhu ei võeta vaimselt mahajäänud ja vaimuhaigeid lapsi.

Õeldu ei ammenda praktikas kerkivaid küsimusi alaealiste asjade komisjonide tööd reguleeriva seadusandluse edasisele täiustamisele. Praktikas üleskerkivate küsimuste seadusandlik reglementeerimine aitab aga kindlasti kaasa alaealiste asjade komisjonide tegevuse parandamisele, nende osatähtsuse suurenemisele õiguserikkumiste ärahoidmisel ja kogu profülaktilise töö efektiivsusele.

VEENMINE JA SUND NING MÖNINGAID KÜSIMUSI VÕITLUSEST ALAEALISTE KURITEGEVUSE VASTU

I. Rebane,

dotsent, õigusteaduse kandidaat

1.

Nõukogude Liidus on alaealiste kuritegevus suhteliselt väike, tunduvalt väiksem kui kapitalistlikes riikides. Erinev on ka selle kuritegevuse dünaamika. Meil üldkokkuvõttes väheneb alaealiste õiguserikkujate arv, kapitalistlikes riikides aga suureneb see pidevalt ja kiires tempos.

Ometi peavad Nõukogude riigiorganid, üldsus, samuti teadlased pöörama ka edaspidi tõsist tähelepanu võitlusele alaealiste kuritegevuse vastu. Kõne all on ju kuriteod, mis pannakse toime sirguva põlvkonna poolt, kellele on määratud elada kommunismis — ühiskonnas, kus inimeste käitumist reguleerivate normide rikkumised on likvideeritud.

Kahjuks ei saa seniste saavutustega võitluses alaealiste kuritegevuse vastu täielikult rahule jääda. Tervikuna alaealiste kuritegevus meil küll väheneb, kuid teatavates paikkondades on see ikka veel küllaltki püsiv ja kohati koguni ajutiselt kasvab. Teatavates kuriteoasjades väheneb kuritegevus täiskasvanud elanike hulgas kiiremini kui alaealiste keskel.

Loomulikult ei peegelda nõukogude ühiskonnas eespool märgitud nähtused kuritegevuse arengu üldist tendentsi. Kuid kohati taolisi nähteid esineb. Sellepärast ongi täiesti lubamatu neile tähelepanu mitte pöörata ning lasta asjadel areneda isevoolu teed. Vastupidi, tuleb tingimata välja selgitada alaealiste kuritegevuse põhjused ning võidelda nende vastu järjekindlalt ja sihipäraselt.

Eespool märgitud nähtustega on tulnud kokku puutuda ka teiste sotsialismimaade teadlastel. Muuhulgas olid need küsimused arutusel rahvusvahelisel sümposiumil, mis toimus 1964. a. septembris Berliinis ning oli pühendatud spetsiaalselt võitlusele alaealiste kuritegevuse vastu sotsialistliku ühiskonna tingimustes.

Seetõttu pakuvad kahtlemata huvi andmed, mida sümposiumil

esitas oma ettekandes Saksa Demokraatliku Vabariigi kriminalist prof. J. Lekschas. Ta juhtis tähelepanu tõsiasjale, et SDV-s on alaealiste protsent kuritegusid toimepannud isikute hulgas suhteliselt kõrge, kuigi alaealiste õiguserikkujate üldarv ka SDV-s väheneb.

Ei oleks õige piirduda aga üksnes statistiliste näitajatega ning jätta välja selgitamata põhjused, millest on tingitud noorukite kuritegevuse konkreetset avaldumisvormid ja kuritegevuse dünaamika. Just nimelt sellest aspektist pälvivad tähelepanu J. Lekschase järeldused, millele ta tuli Saksa Demokraatlikus Vabariigis ja Saksa Föderatiivses Vabariigis kuritegusid toimepannud isikute vanusegruppide uurimise tulemusel.

Saksa Föderatiivses Vabariigis, samuti teistes kapitalistlikes maades, saavutab kuritegevuse kõver erakordse kõrguse 18 kuni 21 aasta vanuste noorukite hulgas, kuid samuti jääb veel väga kõrgeks isegi 50—60 aasta vanuste elanike hulgas. Teiste sõnadega, kapitalistlikes riikides saadab nn. kriminaalne aktiivsus inimest peaaegu kogu tema eluaja ja saavutab oma kulminatsiooni inimese vaimsete ja füüsiliste võimete õitsengul.

Täiesti teistsugune on kuritegevuse kõver sotsialismimaades. Kuigi ka seal on alaealiste kuritegevus elanikkonna teiste vanusegruppidega võrreldes suhteliselt kõrge, langeb pidevalt 20 kuni 25 aasta vanuste noorte osatähtsus kuritegusid toimepannud isikute hulgas ning 40-aastaste ja vanemate seas kuritegusid toimepannud isikuid ei leidu peaaegu üldse. Oma võimete kulminatsiooni perioodil kaotab inimene sotsialistlikus ühiskonnas nn. kuritegeliku aktiivsuse. See toimub inimese ideoloogilise ja füüsilise küpsuse omandamise käigus, tema kaasatõmbamise teel aktiivsesse ühiskondlikku ellu ja oma koha leidmise tagajärjel sotsialistlikus kollektiivis.

Mis puutub alaealiste kuritegevusse, siis on see J. Lekschase arvates seletatav esijoones asjaolude esinemisega, mis takistavad alaealiste sissekasvamist sotsialistlikku kollektiivi. Ülesanne seisabki nende põhjuste likvideerimises, mis pidurdavad konkreetse nooruki positiivsete omaduste arengut ja häirivad tema isiksuse kujunemist. Igal juhul oleks ekslik ja üpris primitiivne näha sotsialistlikus ühiskonnas alaealiste kuritegevuse algpõhjust kas alaealiste rikutuses või nende vanuselistes iseärasustes.¹

Küsimusele lähenemine sellest aspektist on kahtlemata huvitav. Õigusega märgib A. Sahharov, et «... kuigi alaealiste psüühilised iseärasused ka mõjutavad alaealiste käitumist, sealhulgas ka ühiskonnaohtlike tegude toimepanemist nende poolt, ei ole need iseärasused selliste üleastumiste algpõhjuseks, vaid omapäraseks «subjektiivseks katalüsaatoriks».

¹ Max Lumpke, Internationales Symposium über die Bekämpfung der Jugendkriminalität in der sozialistischen Gesellschaft, «Neue Justiz» 1964, Nr. 21, S. 646; John Lekschas, Die Ursachenforschung auf dem Gebiet der Jugendkriminalität, «Neue Justiz», 1964, Nr. 21, S. 652—653.

Alaealiste psüühilised iseärasused on väga erinevad ja individuaalsed. Kuid alaealiste psüühika allub sihipärasele mõjutamisele ja peab sellele alluma»¹.

Seisukoht, et alaealiste kuritegevuse algpõhjus peitub nende vanuselistes iseärasustes, ei soodusta sihipärase võitluse organiseerimist alaealiste kuritegevuse vastu, vaid otseselt kahjustab seda. Kui asuda sellisele seisukohale, siis tuleks tunnistada, et alaealiste kuritegevus on vältimatu ja paratamatu nähtus. Vastavalt sellisele seisukohale peaks ainuüksi täisikka jõudmise fakt iseene- sest ära hoidma uute kuritegude toimepanemise antud isiku poolt.

Sellise kontseptsiooni korral lähtutakse seisukohast, et alaealise isiksus areneb stiihiliselt, bioloogiliste ja füsioloogiliste faktorite automaatse mõju tingimustes. Selliselt seisukohalt lähtudes oleks aga kasvatamine ja enesekasvatamine alaealise moraalse palge kujundamisel tarbetud.

Ometi ei ole kahtlust, et tulevase kommunistliku ühiskonna liikme isiksuse kujundamine ei ole võimalik ilma süstemaatilise kasvatusliku mõjutamiseta, samuti ilma kasvatatava enda pingelise tööta oma kõlbelise palge kujundamisel. See on täielikult kehtiv ka alaealiste kurjategijate suhtes. Nende parandamine ja ümberkasvatamine on sisuliselt samuti isiksuse kujundamine, mida ei ole võimalik teha ilma kasvatusena enesekasvatusega. Küsimuse seda aspekti tulebki võitluses alaealiste kuritegevuse vastu pidevalt silmas pidada, sõltumata sellest, kas jutt on kuritegusid toimepannud alaealiste isiksuse kujundamisest või nende alaealiste isiksuse kujundamisest, kes ei ole rikkunud nõukogude ühiskonna käitumisreeglid.

Kasvatamine ja enesekasvatamine on tihedas omavahelises seoses. Mehhanistlik oleks ette kujutada, nagu projitseeruks pedagoogiline mõjutamine kasvatatava teadvuses vahetult. Inimese vaimse palge kujundamisel saavutatud edu sõltub eelkõige just inimese sisemisest tööst enda kallal. Kuni kasvatatav ise ei kujunda selliseid moraalseid nõudeid oma käitumise suhtes, mis on täielikus vastavuses ühiskondliku käitumise normidega, jäävad viimased ainult paljasõnalisteks käskudeks, milledest kinnipidamine on kaunis ebakindel ja kõige paremal juhul seisneb üksnes välises kohanemises nendele käitumisreeglitele.

Võidelda kuritegevuse vastu kasvatusena ja enesekasvatuse abil on võimalik seetõttu, et välised põhjused, mille määraval mõjul isiksus kujuneb, toimivad ise üksnes sisemiste faktorite kaudu. Isiksuse psüühikas on kõik küll ühel või teisel viisil tingitud välistest põhjustest, kuid ometi ei arene isiksus väliste põhjuste vahetul toimel. Ka ühiskondlike mõjurite toime isiksusele on vahendatud isiku sisemise suhtumisega nendesse. Sisemistest faktoritest sõltub

¹ А. Сахаров, Возрастные особенности психики несовершеннолетних правонарушителей, «Социалистическая законность», 1965, № 6, стр. 16.

isegi see väliste mõjude ring, millele antud isik on võimeline alluma.¹

Viimatiöelduga seletubki, miks on võimalik, et kuritegevust põhjustavad või õiguserikkumiste toimepanemist soodustavad asjaolud ei avalda antud isikule tingimata negatiivset mõju. Kui alaealisel on välja kujunenud õige sisemine hoiak teda ümbritsevate ebatervete nähtuste suhtes, siis ei allu ta nende negatiivsele toimele. A. Makarenko ütles, et «... iga inimene peab astuma ellu, osates vastu panna halbadele mõjudele»².

Teiselt poolt — seisukohast, mille kohaselt kujuneva isiksuse psüühika areneb nii või teisiti väliste mõjude toimel, järeldub, et täiesti võimalik on alaealist allutada sihipärasele kasvatusel ja enesekasvatusele. Seejuures tuleb aga lahendada üks oluline küsimus, millel on n.-ö. kaks aspekti: esiteks, neutraliseerida ja kõrvaldada sellised mõjurid, millel on negatiivne toime ja mis takistavad isiksuse positiivsete omaduste kujunemist ja kinnistumist, ning, teiseks, maksimaalselt tugevdada positiivseid mõjusid, mis soodustavad täisväärtusliku isiksuse kujunemist. Nõukogude ühiskonnas on nimetatud ülesanne täiesti jõukohane. See ülesanne on orgaaniliselt seotud võitlusega negatiivsete nähtuste vastu, kõige vastu, mis on oma aja ära elanud, samuti võitlusega ühiskondliku progressi eest.

Sirguva põlvkonna kasvatuses ja enesekasvatuses, järelikult ka võitluses alaealiste kuritegevuse vastu on kõige tähtsam tömmata neid aktiivsesse ühiskondlikku ellu ja liita sotsialistliku kollektiiviga.

S. L. Rubinštein kirjutab: «Laskumata paljasõnalisse moraliiseerimisse, tuleb väita, et kasvatama peab elu kui selline. Kasvatamisel on kõige olulisem inimest siduda tuhande niidiga elu külge nii, et teda igast küljest piiraksid ülesanded, mis on talle huvitavad, kaasakiskuvad, mida ta loeb omaenda ülesanneteks ja mille lahendamisele ta asub. See on kõige olulisem sellepärast, et kõigi kõlbeliste ebakõlade, kõikide väärtegade peamiseks allikaks on hingeline tühjus, mis tekib inimestel, kes on osavõtmatud ümbritseva elu suhtes, jäävad sellest kõrvale, tunnevad endid pealtvaatajatena, on valmis kõige peale käega lööma ning kes on kõige suhtes ükskõiksed.

Inimene peab tundma, et ta on vajalik ning et asjade käik ja edu sõltuvad temast otseselt ... Uue ühiskondliku korra ideaalid peavad muutuma talle orgaaniliselt omasteks ja kinnistuma temas tema isikliku tegevuse vahendusel.»³ Need sõnad säilitavad oma mõtte ja tähenduse ka võitluses alaealiste kuritegevuse vastu.

¹ См. С. Л. Рубинштейн, Принципы и пути развития психологии, Москва 1959, стр. 137, 142.

² А. С. Макаренко, Сочинения, т. 5, Москва 1958, стр. 457.

³ С. Л. Рубинштейн, Принципы и пути развития психологии, Москва 1959, стр. 140—141.

Alaealise isiksuse kujundamisel tuleb üles leida see «sisemine kruvi» — nooruki tugevamad omadused, mida vajaliku suunamise teel saab ära kasutada inimesele kui tulevase kommunistliku ühiskonna täisväärtuslikule liikmele vajalike omaduste kujundamisel. Kes soovib inimest parandada, peab samuti oskama temas leida positiivseid omadusi, kas või potentsiaalseid, mida on võimalik temas peituvate jõudude oskusliku suunamisega pöörata soovitud suunda.¹

Kuid öeldut ei tohi mõista selliselt, et võitluses alaealiste kuritegevuse vastu tuleks täiesti loobuda nn. traditsioonilistest mõjutamisviisidest, s. t. vastutusvahendite kohaldamisest õiguserikkujate suhtes. Nimetatud vahendite potentsiaalne mõju ei ole kaugeltki veel ammandatud. Õiguserikkujate parandamise ja ümberkasvatamise abinõuna aitavad need vahendid kujundada sellist isiksust, kes suudab vastu seista ükskõik millisele negatiivsele mõjule. Seepärast tuleb vajalikel juhtudel ka edaspidi kuritegusid toimepannud alaealiste suhtes kohaldada kriminaalkaristusi kõrvuti muude abinõudega, mida rakendatakse kuritegevuse vähendamise ja seejärel selle täieliku likvideerimise eesmärgil. Kriminaalvastutuse instituudi tähtsuse alahindamine üksnes kahjustab võitlust alaealiste kuritegevuse vastu.

Niisiis ei ole võimalik lahendada alaealiste kuritegevuse likvideerimise ülesannet teisiti kui mitmesuguste abinõude süsteemi abil paljude riigiorganite ja nõukogude üldsuse koordineeritud jõupingutustega. Ülaltoodut arvesse võttes on SDV-s viimasel ajal asutud seisukohale, et alaealiste kuritegevuse vastu tuleb võidelda komplekselt. Paljud kohalikud võimuorganid ongi välja töötanud sellise võitluse konkreetsete programmid, mida praktikas juba rakendatakse. Peale selle võeti SDV-s 4. mail 1964 vastu «Noorsooseadus», milles on ette nähtud terve abinõude kompleks ühtse riikliku poliitika tagamiseks noorsoo suhtes.

Vajadus alaealiste kuritegevuse vastu võidelda komplekselt on seletatav tõsiasjaga, et kuritegevus kujutab endast ülimalt komplitseeritud nähtust. Kuritegevust tingivad väga mitmesugused asjaolud, milledest kõige määravamad on ühiskondlikud mõjurid selle sõna laiemas tähenduses. Ka kuritegevuse avaldumisvormid on väga erinevad, mistõttu neilegi tuleb läheneda diferentseeritult. Tuleb ka silmas pidada, et kuritegevuse hääbumine ei toimu ühtlaselt. Kõigest sellest tingituna on võitlus alaealiste kuritegevuse vastu väga komplitseeritud. Selles tuleb arvestada kõiki neid asjaolusid, mille tõttu veel esineb alaealiste poolt kuritegude toimepanemist, samuti ühiskonnaohtlike tegude spetsiifikat ning õiguserikkujate vanusegruppide iseärasusi. Kuid samavõrd kui vanuselised iseärasused ei ole alaealiste kuritegevuse algpõhjuseks,

¹ См. также С. Л. Рубинштейн, Принципы и пути развития психологии, Москва 1959, стр. 139.

oleks vää r ka võitluses alaealiste kuritegevuse vastu lähtuda esi-
joones nendest iseärasustest. Mitte meditsiinilised, vaid selle sõna
laiemas mõttes sotsiaalsed abinõud, sealhulgas ka õigusliku mõju-
tamise vahendid on võitluses alaealiste ühiskonnaohtlike tegude
vastu e s i k o h a l. See printsiip tuleneb otseselt Eesti NSV KrK
§ 61 lg. 2 mõttest.

Artiklis on kasutatud ankeetandmeid, mida Eesti NSV advo-
kaadid on kogunud alaealiste poolt toimepandud kuritegude asjus,
mis on olnud arutusel vabariigi kohtutes 1965. a. esimesel poolel.
Ankeedis oli kokku 41 küsimust õiguserikkuja isiksuse ja kuriteo
toimepanemisega seotud asjaolude kohta, sealhulgas asjaolude
kohta, mis soodustasid kuriteo toimepanemist, samuti ka kohtu
poolt avaldatud kasvatusliku mõju kohta. Ankeedi täitmisel on
kasutatud eeluurimise ning asja kohtuliku arutamise andmeid ning
materjale, mis on saadud isiklike vestluste teel alaealiste õiguse-
rikkujatega. Kuid enne ankeetandmete analüüsi tuleb põgusalt pea-
tuda mõnedel üldistel põhimõttelistel seisukohtadel sunni ja veen-
mise osast võitluses õiguserikkumiste vastu üldse. See määrab ka
ankeetandmete analüüsi raamid. Küsimusi, mis ei ole vahetult seotud
sunniga ja veenmisega osatähtsusega võitluses alaealiste kuritege-
vuse vastu, on võimalik puudutada vaid möödamindes. Nii vaadel-
dakse üksnes möödamindes alaealise poolt kuriteo toimepanemise
motiivi ning kuriteo toimepanemist soodustanud asjaolusid. Nende
küsimustele tuleb pöörata teatavat tähelepanu seetõttu, et
nende alusel on võimalik aru saada, miks puudusid alaealisel veen-
dumused, mis oleksid neid kuriteo toimepanemisest tagasi hoidnud
ning millised mõjurid on takistanud nende isiksuse harmoonilist
arengut. Samal ajal on aga nimetatud küsimustel otsene tähtsus
alaealiste poolt õiguserikkumiste toimepanemise vastu peetava
kompleksse võitluse aspektist.

Alaealiste kuritegevuse vastu peetava kompleksse võitluse eel-
duseks on, et sellest võtab osa võimalikult rohkem riigiorganeid,
ühiskondlikke organisatsioone ja isetegevaid ühiskondlikke orga-
neid. Et see kompleksne võitlus oleks edukas, selleks on vaja koor-
dineerida nimetatud organite ja organisatsioonide tegevust vas-
tava administratiivse rajooni, asutuse, ettevõtte jne. ulatuses,
samuti määrata täpselt kindlaks iga sellest võitlusest osavõtja
kohustuste ja vastutuse piirid. Lähtuda tuleb seejuures printsiibist,
et parimaks vahendiks võitluses alaealiste kuritegevuse vastu on
õigeaegselt kasutusele võetud abinõudega ära hoida ühiskondliku
käitumise reeglite rikkumised alaealiste poolt. See aga on võimalik
üksnes majanduslike, kultuurialaste ja kasvatuslike ülesannete
kompleksse lahendamise teel.¹ Nagu eespool märgitud, tuleb üht-

¹ Nimelt selliselt on see küsimus püstitatud N. Jeršova teaduslikus infor-
matsioonias (Н. М. Ершова, Организационно-правовые вопросы воспитания
подрастающего поколения, «Советское государство и право», 1965, № 8,
стр. 97).

lasi ära kasutada õigusliku vastutuse instituudi kõik potentsiaalsed võimalused.

Käesoleva artikli raames on võimalik küsimust komplekssest võitlusest alaealiste kuritegevuse vastu üksnes põgusalt üles tõsta. Artikli eesmärgiks on vaadelda veenmise ja sunni osatähtsust selles võitluses alaealise täisväärtusliku isiksuse kujundamise seisukohalt. Peamist tähelepanu pööratakse seejuures alaealiste vastutuse küsimustele oma käitumise eest.

2.

Inimest võib mõjutada väga mitmesugusel viisil. Oleks väärt arvata, et seda saab teha üksnes veenmise ja sunni abil. Mõtteid, arusaamasid, käitumisjoont saab inimesele sisendada (sugereerida), talle võib mõju avaldada nn. eksplosioonimeetodiga, mida kasutas A. Makarenko noorte õiguserikkujate ümberkasvatamisel, samuti autoriteedi või traditsioonide abil jne., kõnelemata mõjust, mida avaldab inimest ümbritseva keskkonna muutmine. Loetletud vahendeid ei saa aga samastada ei veenmise ega sunniga.

Sugereerimise korral võtab mõjutatav objekt talle sisendatava materjali vastu vahenditult, seda kriitiliselt hindamata. Sellest ei võta mõistus otseselt osa.¹ Ka meeleolu kandub inimesele tavaliselt üle mitte veenmise tulemusena, vaid sellest sõltumatult — sugereerimise tagajärjel.

Mis puutub eksplosioonimeetodisse, siis mõtles A. Makarenko selle all ootamatut äkilist mõjutamist, mis muudab korrápealt inimese kõik tahtmised ja püüded.² See meetod on ülimalt emotsionaalne ja avaldub selles, et konflikt üldsusega, kollektiiviga viiakse äärmise piirini. Õiguserikkuja seisab alternatiivi ees — kas olla kollektiivi liige või lahkuda sellest. Teda ähvardab sealjuures kollektiivi viha, boikott, hukkamõist, põlgus jms. Kui ta alistub kollektiivi emotsionaalsele mõjule, «purustab» ta endas endised kujutelmad ja tõekspidamised. Nende asemele tekivad uued. Õiguserikkuja saab aru, et kollektiivil on õigus, ta tajub kollektiivi jõudu ning mõistab oma kohta elús.³

Kuid inimese kõige loomulikumaks mõjutamise vahendiks on veenmine. Sellega ei kaasne isikuvabaduse mingisuguseid piiramisi ega kitsendusi. Nõukogude ühiskonnas on see põhimine vahend positiivse, sügavalt kõlbelse isiksuse kujundamisel.

Veenmisel on eriti tähtis osa võitluses õiguserikkumiste vastu. Ta on õiguskorra kõikide kaitsevahendite elemendiks. Ka siis, kui õiguserikkuja suhtes tuleb kohaldada sundi, kaasneb sellega alati veenmine. Selles mõttes on veenmine võitluses õiguserikkumiste vastu universaalne vahend ning ühtlasi õiguserikkujate paranda-

¹ См. А. К. Уледов, Общественное мнение советского общества, Москва 1963, стр. 207—208.

² А. С. Макаренко, Сочинения, т. 5, Москва 1958, стр. 253.

³ Sealsamas, lk. 508—510.

mise ja ümberkasvatamise põhimine abinõu. Uhes või teises ulatuses kuulub veenmine ka kõikide vahendite sisse, mis on suunatud alaealiste kuritegevuse likvideerimisele.

Veenmist kui inimese mõjutamise vahendit ja tema mõjutamise protsessi ei tule ära segada selle mõjutamise tulemusega, s. o. veendumustega, mida inimese mõjutamise abil kujundatakse. Viimatinimetatud tähenduses võib veendumusi määratleda kui inimese poolt tunnetatud, tema poolt sisemiselt omaks võetud, teda vahetult ajendavaid käitumisprintsippe. Veendumused reguleerivad inimese käitumist sellepärast, et neile on omane püsivus ja stabiilsus. Nad on isiksust iseloomustavateks omadusteks ning hõlmavad nii inimese intellekti kui ka emotsioone.¹ Veendumused ei saa kujuneda vajalike teadmiste puudumisel, ilma mõtlemistegevuseta, intellektuaalse küljeta. Kuid nad puuduvad ka vastavate läbielamusteta, s. t. emotsionaalse küljeta.

Veendumused kujunevad isiklike kogemuste baasil. Sellega ongi seletatav, miks inimese käitumise motiivid kasvavad lõppkokkuvõttes välja mitmesugustest konkreetsetest olukordadest, millega inimene elus kokku puutub. Selleks et motiivid (ajendid) kinnistuksid isiksuse omadustena ja hakkaksid reguleerima inimese käitumist, peavad nad sellelt situatsioonilt, mis neid esmakordselt esile kutsus, laienema kõikidele nimetatud situatsiooniga sarnastele juhtudele.² See aga ei ole võimalik teisiti, kui intellektuaalsete ja emotsionaalsete protsesside tulemusel.

Eelnevast järeldub, et veendumusi ei ole võimalik omandada valmis kujul, üksnes teadmiste levitamise abil. Veendumused tuleb välja töötada iseseisvalt, sellest aga peavad tingimata osa võtma ka inimese emotsionaalsed protsessid. Ainult nende esinemise korral muutuvad veendumused inimese isiksuse omadusteks. Üksnes sel juhul saavad nendest kindlad käitumisprintsiihid.

Oleks vääramastada veendumustega kõiki neid ajendeid, mille mõjul inimene peab kinni ühiskondliku käitumise reeglitest. Veendumused puuduvad näiteks sel juhul, kui inimene välise kohanemise tõttu täidab temale esitatavaid nõudmisi. Selline kohanemine võib olla saavutatud sugereerimisega, veelgi sagedamini hoidutakse käitumisreeglite rikkumisest aga hirmust vastutuse ees.

Järelikult ei saa kõnelda veendumustest sel korral, kui käitumisreeglitest peetakse kinni üksnes seepärast, et isik on jõudnud arusaamisele nende reeglite rikkumise eest ähvardava vastutuse vältitamast ja möödapääsmatusest, riikliku ja ühiskondliku reaktsiooni paratamatusest oma kohustuste täitmata jätmise eest.

¹ Sellele on põhjendatult juhitud tähelepanu õppevahendis «Основы коммунистического воспитания», Москва 1962, стр. 161.

² Vt. samuti С. Л. Рубинштейн, Принципы и пути развития психологии, Москва 1959, стр. 134.

Sellised «veendumused» põhinevad hirmul. Kuid hirm ei ole veendumus.

Kommunistliku ülesehitustöö perioodil tuleb nõukogude ühiskonna liikmetel, sealhulgas ka õiguserikkujatel, kujundada kommunistlikke veendumusi. Selliste veendumuste kujundamine on partei kogu ideoloogilise töö, sealhulgas ka elanike kommunistliku kasvatustöö sisuks.¹ Seejuures on püstitatud ülesanne kujundada uut, õige teadusliku maailmavaatega inimest ning kasvatada elanikkonnas kommunistlikke iseloomujooni. Selle ülesande lahendamise ei ole aga võimalik ilma progressiivsete, kommunistlike veendumuste kujundamiseta ja nende kinnistumiseta inimeste maailmavaates. Käesoleval ajal, kui meie maa on jõudnud kultuuri-revolutsiooni lõppetappi, on selle ülesande lahendamiseks olemas kõik vajalikud tingimused. Mida haritum, arenenum ja kultuursem inimene on, seda paremini mõistab ta ühiskonna arenguseadusi ja seda kergemini kujunevad tema progressiivsed veendumused.

Ometi ei saa jätta märkimata, et isegi siis, kui inimene ei kahtle kommunistlike ideede sügavas teaduslikkuses, nõukogude korra loovas jõus, sotsialistliku õiguse vajalikkuses ja selle õiglasel iseloomul, ei ole tema tegevus alati kooskõlas kommunistlike ideaalidega. Mõnikord juhivad teda individualistlikud ajendid, mille mõjul ta panebki toime õiguserikkumisi. See on seletatav asjaoluga, et inimese kommunistlikud veendumused ei ole veel küllalt tugevad ega ole muutunud kindlateks, vankumatuteks käitumisprintsipideks.

Seega tuleb teha vahet uute veendumuste kujunemise ja nende kinnistumise vahel. Seejuures ei oma tähtsust asjaolu, kas need veendumused on äsja välja kujunenud või olid olemas juba varem. Nimetatud vahetegu on põhjendatud muuhulgas ka seepärast, et veendumustel on n.-õ. kaks külge. Üldreeglina kujunevad veendumused välja intellektuaalses sfääris — mõtetegevuse tulemusena, kuid kinnistuvad inimese emotsionaalse tegevuse sfääris, vaatamata sellele, et ideed muudavad loomulikult ka emotsioone sügavamateks ning kindlamateks. Ainuüksi täiesti kindlad veendumused muutuvad käitumisreegliteks, millest kõrvalekaldumatult kinni peetakse. On täiesti ilmne, et nõukogude ühiskonna kaasaegse kultuurilise arengu tasemel, elanikkonna hulgas teadmiste kiire leviku tingimustes, on esikohal kommunistlike veendumuste kinnistamise ülesanne. See on täiel määral kehtiv ka õiguserikkujate suhtes. Esineb ju tõepoolest väga harva õiguserik-

¹ Töötajate kommunistliku kasvatamise mõiste on laiem kui uute, kommunistlike veendumuste kujundamise ja kinnistamise mõiste. Kommunistlik kasvatamine hõlmab ka mõjutamise selliseid vorme, mis ei puuduta vahetult teatavate veendumuste kujundamist (näiteks kehaline kasvatus jne.). Teiselt poolt aga ei toimu uue inimese kujunemine üksnes kasvatustöö tulemusena. Ka uued veendumused kujunevad nõukogude ühiskonna kogu elulaadi, kõikide majanduslike, sotsiaal-elukondlike, poliitiliste ja õiguslike mõjurite toimel. Nende hulgas on esikohal tööprotsess ja osavõtt kommunistlikust ülesehitustööst.

kumisi, mis on toime pandud teadmatusest. Seaduseandja eeldab, et iga süüdiv isik saab täiel määral aru õiguserikkumiste õigusvastasest ja ühiskonnaohtlikust iseloomust.

Seetõttu on õiguserikkujatel kommunistlike *veendumuste kinnistumise mehhanismi* küsimus esmajärgulise praktilise tähtsusega. Õiguserikkumised likvideeritakse ju siis, kui iga kodanik täidab isiklike veendumuste jõul oma ühiskondlikke kohustusi ja peab kinni käitumisnormidest. Selliste veendumuste olemasolu välistab õiguserikkumiste põhjuste aktiveerumise võimaluse.

Kommunistlike veendumuste kinnistumise mehhanismi ei saa selgitada, siimas pidamata kõlbeliste faktorite osa inimese psüühilistes protsessides. Teatavasti on moraalil väga tugev emotsionaalne värving. Seepärast ongi eetilised hinnangud sügavalt emotsionaalsed. Ka õiguserikkujate emotsionaalsed protsessid aktiveeruvad nende hinnangute mõjul ning põhjustavad teatavaid hingelisi üleelamusi.

See ongi üheks põhjuseks, miks võitluses õiguserikkumiste vastu on ühiskondlik arvamus väga efektiivne vahend. Siin liituvad mõistusepärased argumendid ja tugev emotsionaalne mõju õiguserikkuja suhtes. Seda mõju avaldatakse õiguserikkuja tegevusele esijoones kõlbelise hinnangu andmisega (inimese vääritud käitumise taunimine kollektiivi poolt, üldsuse pahameel või nõrdimus jms.). Seejuures võib asi mõnikord piirduda üksnes «üldise vaikiva hukkamõistu atmosfääri» loomisega, nagu tabavalt väljendab O. Drobnitski¹. Kuid ühiskondlik arvamus võib leida väljenduse ka vastutusvahendite kohaldamises õiguserikkuja suhtes, näiteks seltsimeheliku kohtu kaudu.

Mitte ainult ühiskondlik, vaid ka riiklik hinnang õiguserikkuja tegudele on mõeldamatu ilma nende tegude kõlbelise hukkamõistuta. Seejuures on riiklikud hinnangud väga konkreetset. Nad leiavad väljenduse süüdlase suhtes *õigusliku vastutuse vahendite* kohaldamises, millega alati kaasneb *sund*, s. t. süüdlase ilmajätmine isiklikest või muudest hüvedest või nende hüvede piiramine teatavas, täpselt kindlaks määratud ulatuses. Inimese ilmajätmine teatavatest hüvedest või nende hüvede piiramine ongi sunni üheks põhiliseks tunnuseks.

Kuna võitlus õiguserikkumiste vastu ei ole võimalik õiguserikkujate suhtes vastutusvahendite kohaldamiseta riigiorganite või nõukogude üldsuse poolt², vastutusvahenditel on aga vaieldamatult sunni iseloom, siis järeldub eelnevast ka sunni paratamatus võitluses õiguserikkumiste vastu. Nõukogude ühiskonnas kuulub aga selle sunni sisusse alati ka süüdlase moraalne mõjutamine — õiguserikkuja kõlbeline hukkamõistmine, mille tagajärjel

¹ О. Т. Дробницкий, К вопросу о категории долга в марксистской этике, «Философские науки», 1960 г., № 3, стр. 116.

² Me ei peatu antud juhul vastutusest vabastamise küsimusel. See nõuab iseseisvat käsitlemist. Vastutusest vabastamine leiab aset üksnes erandjuhtudel.

maine tema isiksusest ühiskondlikus arvamuses langeb. Mõnedel juhtudel võib vastutus piirdudagi üksnes süüdlase moraalse hukkamõistmisega. Selline hukkamõistmine kujutab endast moraalist sundi.

Seega on nõukogude ühiskonnas õiguslikul vastutusel peale juriidilise ka kõlbeline alus. See aitab olulisel määral kaasa kommunistlike veendumuste kinnistamisele õiguserikkuja teadvuses. Psühholoogiliselt seletub see järgmisega.

Juriidilist, moraalist ja poliitilist hukkamõistmist elab õiguserikkuja tavaliselt raskesti üle. Ta elab üle ka tema suhtes karistuse või muude vastutusvahendite kohaldamist. A. Makarenko kirjutas: «Karistuse olemus seisneb selles, et inimene elab üle enda hukkamõistmise kollektiivi poolt, kusjuures ta teab, et ta on toimunud vääralt. Seega puudub karistuses inimese mahasurumine, esineb aga oma eksimuse üleelamine»¹.

Seepärast oleks ebaõige vastutusvahendite samastamine nende abil avaldatava välise mõjuga — õiguserikkuja teatavatest hüvedest ilmajätmise või nende piiramisega. Vastutusvahendid mõjutavad ka inimese s i s e m i s i i m p u l s s e. Nende kohaldamise tulemusel sattub õiguserikkuja sellisesse välisesse situatsiooni, milles tekivad või vähemalt kinnistuvad õiguserikkumise toimepanemisega vastuolus olevad motiivid. See viib selleni, et õiguserikkuja mõistab edaspidi ise oma teo hukka. Selline hukkamõist võib avalduda süümeelinas, puhtsüdamlikus kahetsuses, tekitatud kahju hüvitamises jne. Need uued motiivid tõusevad esiplaanile ja generaliseeruvad õiguserikkuja sisemiste üleelamuste ja terve vahendite kompleksi toimele, mida tema mõjutamiseks rakendatakse. Järelikult on peale õiguserikkuja enda aktiivse osavõtu nende positiivsete motiivide generaliseerimiseks vajalik veel nende organite sihipärane tegevus, kes vastutusvahendeid kohaldavad. Alles kõige selle tulemusel inimene tunnetab, hindab ja võtab neid ajendeid omaks kui käitumisprintsipe, mis muutuvad järk-järgult tema enda positiivseteks veendumusteks. Psühholoogilisest aspektist vaadelduna selles õieti seisnebki õiguserikkuja parandamise ja ümberkasvatamise protsess.

Õiguserikkujal positiivsete veendumuste kujundamise ja kinnistamise juures tuleb tingimata silmas pidada tema emotsioonide tugevust ja sügavust. Viimased sõltuvad sellistest asjaoludest, nagu: toimepandud õiguserikkumiste eripära; ajendid, mille mõjul üleastumine oli toime pandud; kohaldatavate vastutusvahendite iseloom; süüdlase isiksus — tema temperament, haridus, vanus, elukogemused jms. Seejuures on täiesti ilmne, et täisväärtuslikku isiksust saab kujundada üksnes sel juhul, kui on kohaldatud õ i g - l a s e d vastutusvahendid.

Sedamööda, kuidas õiguserikkuja n.-õ. puhtväliselt mõjutami-

¹ А. С. Макаренко, Сочинения, т. 5, Москва 1958, стр. 159.

selt üle minnakse tema sisemistele ajenditele mõju avaldamisele, saab võimalikuks lisaks sunnivahenditele hakata tema suhtes järkjärgult kohaldama ka selliseid vahendeid, millel sunni iseloom täielikult puudub, kuid mis võivad temale avaldada positiivset toimet — nn. puhtkasvatuslikud vahendid jms. Ometi teenib ka vastutusvahendite kohaldamine ise suurel määral eesmärke, mis ei ole vahetult seotud ei repressiooni ega ka tekitatud kahju hüvitamisega. Seepärast ongi nende vahendite kohaldamine reguleeritud mitmes suhtes nõnda, et avaldada õiguserikkujale üksnes kasvatuslikku mõju, sõltumata sellest, kas see aitab kaasa vastutusvahendite niisuguste eesmärkide saavutamisele, nagu seda on repressioon või õiguserikkumisega tekitatud kahju hüvitamine.

Järelikult õiguserikkuja suhtes kõrvuti vastutusvahendite kohaldamisega ka selliste vahendite kohaldamine, millel sunni iseloom täielikult puudub, ei tähenda hoopiski seda, nagu oleks veenmine sunni mingisugune lisand ja eksisteeriks üksnes väljaspool sundi. Veenmine on vastutusvahendite vajalik, neile o r g a a n i l i s e l t o m a n e k o m p o n e n t. Ning küsimus ei ole mitte ainult selles, et vastutusvahendite kohaldamise tulemuseks on veendumuste väljakujunemine ja kinnistumine inimese teadvuses. Kui vastutusvahendite kohaldamise teel kommunistlikud veendumused tegelikult välja kujunevad ja kinnistuvad, siis leiab sunni kohaldamise käigus aset ka veenmine ise. Asudes teistsugusele seisukohale, peaks tunnistama, et õiguserikkuja parandamine ja ümberkasvatamine, samuti temal kommunistlike veendumuste kujundamine on teostatav kas üksnes sundimise tulemusena või siis asuvad juriidilise vastutuse need eesmärgid hoopis väljaspool vastutuse enda raame. Seepärast vajab revideerimist nõukogude juriidilises kirjanduses kategoorilises vormis väljendatud aramus, mille kohaselt «... veenmine ja sund on ... iseseisvad ja täiesti erinevad vahendid...»¹. Tegelikult on nõukogude ühiskonnas sund ja veenmine vähemalt vastutusvahendite sisu näol lahutamatud.

Muidugi ei tähenda see, et veenmise ja sunni mõisteid ei tuleks eristada. Kui mõjutamise vahenditel on neil tõepoolest spetsiifilised iseärasused. Need tulenevad eeskätt õiguserikkuja mõjutamise erinevast allikast. Sunni kohaldamise korral on selliseks allikaks õiguserikkujale põhjustatud kaod tema mitmesuguste hüvede sfääris, mis loomulikult puuduvad juhul, kui leiab aset mõjutamine üksnes veenmise teel.

3.

Alaealiste poolt toimepandavate kuritegude ring on suhteliselt väike. Umbes 70 protsenti nimetatud kuritegudest on ette nähtud

¹ И. С. Самошенко, Понятие правонарушения по советскому законодательству, Москва 1963, стр. 258.

Eesti NSV KrK eriosa teises ja viiendas peatükis — kuriteod sotsialistliku ja kodanike isikliku vara vastu. Küllaltki suure osa moodustavad ka nimetatud koodeksi §-des 195—197 ettenähtud kuriteod — huligaansus ja transpordivahendi äraajamine. Ainult üksikutel juhtudel esineb kuritegude toimepanemist, mis on ette nähtud §-des 107 (üliraske kehavigastuse tahtlik tekitamine), 115 (vägistamine) ja 176 (vahistatu põgenemine).

Pidades silmas toimepandud kuritegude iseloomu ja alaealiste üldhariduslikku taset, ei saa asuda seisukohale, et alaealistel kurjategijatel puudus arusaamine nimetatud tegude õigusvästasusest ja karistatavusest. Ankeetküsitluse teel kogutud andmete kohaselt alaealistest kurjategijatest on lõpetanud:

Tabel 1

	(protsentides)
3 klassi	3,3
4 "	11,5
5 "	8,2
6 "	22,9
7 "	22,7
8 "	29,8
9 "	—
10 "	1,6
kokku 100,0	

Ei ole andmeid ka selle kohta, et varavastaste kuritegude toimepanemine alaealiste poolt olnuks tingitud majanduslikest raskustest. Ka alaealised kurjategijad ise ei maini kuriteo toimepanemise põhjusena majanduslikke raskusi. Nad kas töötasid ja omasid iseiseisvat sissetulekut või olid vanemate, sugulaste või alaealiste asutuste ülalpidamisel. Välja arvatud ühel ainsal juhul ei kujunenud vargus alaealiste õiguserikkujate elatisallikaks.

Alaealiste kuritegevuse struktuuri, samuti alaealiste kurjategijate kontingendi tundmaõppimise seisukohalt pakub huvi tabel 2

Tabel 2
(protsentides)

alaealiste kurjategijate tegevusala	alaealiste kurjategijate üldarvust	nende hulgast varavastaseid kuritegusid toime pannud
töötasid	32,80	75,00
töötasid ja õppisid	21,32	61,00
õppisid	9,84	50,00
viibisid koloonias	11,44	28,80
ei õppinud ega töötanud	24,60	90,30
kokku	100,00	

Tabelist nähtub, et suhteliselt suur osa kuritegudest (24,6%) on toime pandud alaealiste poolt, kes ei töötanud ega õppinud. Nende poolt toimepandud varavastaste kuritegude protsent moodustab kõikidest alaealiste poolt toimepandud kuritegudest umbes 23 protsenti. Tunduvalt rohkem (54,12%) alaealisi kurjategijaid töötab. Nende poolt toimepandud varavastased kuriteod moodustavad peaaegu 40 protsenti alaealiste poolt toimepandud kõikidest kuritegudest. Seepärast alaealiste kuritegevuse vaatlemisel tõmbavad endale kõigepealt tähelepanu need noorukid, kes kuriteo toimepanemise ajal töötasid, samuti nende poolt rünnatud varalised objektid.

Midastiis kujutavad endast need alaealised, kes kuriteo toimepanemise ajal töötasid?

Suuremal osal nendest oli teatav erialane kvalifikatsioon. Nii oli alaealiste õiguserikkujate hulgas mitmesuguse profiiliga lukkseppi 36,3, treialeid 16,5, elektrikuid 9,9, muu kvalifitseeritud erialaga töölisi 13,7, kuid transporditöölisi ainult 13,2 ja abitöölisi 9,9 protsenti.

Loomulikult oli nende alaealiste õiguserikkujate kvalifikatsioon kuriteo toimepanemise ajal alles madal. Umbes kolmandik nendest töötas õpilastena, teised olid omandanud kas esimese või teise kategooria.

Neid noori töölisi, kes olid kuritegusid toime pannud, iseloomustas rida positiivseid jooni. Töölisnoorte koolides õppis nendest 25 protsenti. Peale selle oli veel 30 protsenti noortest astunud nimetatud koolidesse, kuid hiljem kas ühel või teisel põhjusel jätnud õpingud pooleli. Tootmistöö seisukohalt iseloomustati neist suuremat osa positiivselt. Kõikidest alaealistest kurjategijatest olid 16,5 protsenti olnud ÜLKNÜ liikmed. Kuid neid positiivseid omadusi, osalt veel potentsiaalseid, ei osatud õigel ajal ära kasutada täisväärtusliku isiksuse kujundamiseks.

Nende noorukite kasvatamisel nii kodus kui ka koolis, kes ei ole oma veendumusi omandanud võitluses eluraskuste vastu, kuid kes samal ajal janunevad kangelaslike ja ennastohverdavate tegude järgi, põrkutakse tihti kokku keeruliste probleemidega. Koolis omandatud maailmavaatelised algmed ning kujunemisjärgus olevad vaated ühiskondlike ideaalide ja teadmised moraalikoodeksi kõlbeliste printsiipide kohta, mille alusel nooruk määrab enda jaoks oma koha elus, ei muutu korrapealt kindlateks kommunistlikeks veendumusteks, kuivõrd need ei ole veel kujunenud vankumatuteks käitumisprintsiipideks. Alaealise isiklikud kogemused on samuti veel piiratud ja nende alusel ei ole ta suutnud jõuda arusaamisele kommunistlike veendumuste ühiskondlikult paratamatust iseloomust. Kuid need lüngad kodus ja koolikasvatuses — osaliselt on nad möödapääsmatud — tuleb täita siis, kui nooruk asub tööle.

Harmoniliselt arenenud alaealise elus on tõise tegevuse algus

pöördepunktiks. Tema jaoks ei seisa küsimus mitte enam niivõrd uute teadmiste omandamises, kui esijoones nende teadmiste kasutamises kindlate eesmärkide saavutamiseks. Oma tõise tegevuse algust vaatleb selline alaealine ise kui momenti, mil ta asus kätte võitma oma ideaale, täitma loovaid ühiskondlikke ülesandeid. Alles nüüd tajub ta t ä i e s u l a t u s e s oma maailmavaateliste ideaalide reaalsust. Tema isiklikud elukogemused hakkavad kinnitama nende ühiskondlikku paratamatust. Praktiline elu tõestab talle nüüd kujukalt, et kollektiivi kogu kõlbeline jõud seisab moraalkoodeksi printsiipide kaitsel. Samal ajal tunnetab tööle asunud nooruk, kui tema areng on olnud harmooniline, et kõik eluks vajaliku, sealhulgas ka materiaalsete vajaduste rahuldamise, saavutab ta ainult isikliku visa tööga. Ning just see tunnetus pakub talle kõige suuremat rahuldust. Sellise nooruki isiksuse kujunemise loomulikus protsessis kinnistuvadki tema kommunistlikud veendumused.

Ankeetküsitluse teel saadud andmed räägivad aga sellest, et sageli oli kuritegusid toimepannud alaealiste harmooniline areng häiritud juba enne tööle asumist. Neil olid kollektiivist väärad arusaamad ebasoodsate koduste tingimuste mõjul.

Kõikidest küsitletud alaealistest kurjategijatest elasid vähem kui pooled koos oma lihaste vanematega. Umbes 40 protsenti nendest elas koos emaga, veidi üle 10 protsenti koos ema ja kasuisaga ning ülejäänud elasid vanaema juures. Suur osa isikutest, kelle ülalpidamisel küsitletud alaealised elasid, olid alkohoolikud. Umbes kolmandik nende alaealiste isadest oli perekonna juurest lahkunud, lõhkudes sellega perekondliku kollektiivi. Real juhtudel viibis alaealise isa kinnipidamisasutuses. Järelikult kasvas suurem osa alaealistest kurjategijatest üles ebaterves koduses õhkkonnas. Mõnede alaealiste kurjategijate kodudes oli valitsenud n.-ö. kodune türannia — vanemad olid keelanud alaealisel osa võtta noorsooorganisatsioonidest. Tundub, et paljudel juhtudel olid alaealised katkestanud õpingu seepärast, et nad tahtsid lahkuda oma perekonnast ja saada iseseisvaks.

Kuritegusid toimepannud alaealiste jaoks aga ei kujunenud tööleasumine pöördeliseks momendiks nende elus. Moonutatud ettekujutust kollektiivist, mis neil oli välja kujunenud, uues keskkonnas ei korrigeeritud. Ka alaealised ise ei olnud suutelised mõistma tõise tegevuse ühiskondlikku tähendust. Neil puudus arusaamine sellest, et sealpeale kuulusid nad sotsialistliku töötava kollektiivi liikmeskonda. Ettevõtet, kuhu nad olid tööle asunud, hindasid nad parimal juhul üksnes töötegemise kohana.

Ankeetküsitluse teel kogutud andmed näitavad, et need noorukid, kes on toime pannud kuritegusid, olid ettevõtetes üldreeglina jäetud omapead. Meistrid hoidusid noorte kasvatamisest kõrvale. Üksnes ühes ainsas ettevõttes tundis meister huvi esmakordselt tööleasanute vastu ja sedagi eesmärgil ära hoida tööluuside esine-

mist. Še flust nende äsja töötamist alustanud noorte üle ei praktiseeritud. Samuti ei korraldatud nende jaoks mingeid kasvatusliku iseloomuga üritusi.

Töökohas ei omatud peaaegu mingit ettekujutust, mida üldse endast kujutab noor tööline, kuidas käitub ta väljaspool tööd, kellega ta suhtleb, missuguseid raskusi tal esineb ning missugused on tema kõlbelised töekspidamised. Noorukite kohta antud iseloomustused on oma sisult väga üldsõnalised ja trafaretsed ning peegeldavad peamiselt alaealiste tööalaseid omadusi.

Liialt vähe on tähelepanu pööratud ka noorte tööliste õppimisküsimustele. Töölisnoorte koolidel puudus kontakt meistrite ja brigadiridega. Kui üldse oldi sidemetes töökohaga, siis kaadriosakonnaga. Samuti ei tavatseta kontaktipidamist noortööliste vanematega.

Kõige selle tulemusel on kuritegusid toimepannud noortööliste emotsionaalsed protsessid kujunenud üpris sisuvaesteks ja nende sisemaailm piiratuks, vaatamata sellele, et tegelikult elasid nad ju mitmekesisel elu — ühelt poolt ettevõttes, kus nad töötasid ja teenisid endale ülalpidamist, sageli ka koolis, kus nad õppisid, ning teiselt poolt vabriku väravate taga, pärast tööpäeva, tavaliselt mitte koos perekonnaliikmete, vaid oma seltsimeestega.

See, mis on eespool öeldud noorte kurjategijate poolt oma elus ühiskondliku perspektiivi mitte nägemise, nende isiklike kogemuste ja omandatud teadmiste vahel esineva ebaproportsionaalsuse, samuti nende noorukite emotsionaalsete protsesside sisutuse kohta, kehtib veelgi suuremal määral nende alaealiste kurjategijate kohta, kes ei töötanud ega õppinud üldse. Tegelikult kadus viimastel pärast koolist lahkumist igasugune side sotsialistliku kollektiiviga.

Küsimusele, millised olid alaealise kurjategija harrastused, vastas 52,48 protsenti neist oma kaitsjatele, et vabal ajal hulkusid nad tänavatel omasuguste seltskonnas, 13,12 protsenti — et nad ei tegelnud üldse millegagi ja veetsid vaba aega ilma igasuguse eesmärgita, 1,64 protsenti — et vabal ajal külastasid nad restorane või kohvikuid. Ülejäänud harrastasid kas sporti (peamiselt poksi), tegelesid kalapüügiga, käisid kinos, tundsid huvi muusika või kirjanduse vastu jne. Tuleb märkida, et alaealiste kurjategijate endi seletuste kohaselt oli real juhtudel kuritegude toimepanemise põhjuseks igavus (vt. andmeid selle kohta allpool) või asjaolu, et vabal ajal ei osanud nad leida tegevust, mille vastu nad oleksid huvi tundnud. Ei tule imestada, et sellistel tingimustel üksikud kõige aktiivsemad noorukid, seda enam aga alaealised, kes olid kergesti mõjutatavad, asusid kuritegelikule teele. Seepärast tuleb tunnistada õigustatuks nende advokaatide nõue, kes ankeete täites märkisid, et oleks vaja suurendada miilitsa välisteenistuse, samuti komsomolipatrullide koosseisu selleks, et otsustavalt tõkestada alaealiste gruppidesse kogunemine sihitult tänavatel hulku-

mise otstarbel. Samuti tuleb resoluutselt likvideerida noorukite järjekorrad restoranide ja kohvikute uste taga, mida õhtuti tihti esineb. Samal ajal tuleb alaealiste kuritegevuse vastu kompleksse võitluse organiseerimise eesmärgil rakendada efektiivseid abinõusid alaealiste ja noorukite vaba aja kultuurseks ja huvipakkuvaks veetmiseks.

Kui nooruk on teisest kollektiivist irdunud ja samal ajal puudub tal moraalselt terve perekondlik kollektiiv ning ta ei võta aktiivselt osa ka ühiskondlike organisatsioonide tegevusest, siis kujuneb sellisel noorukil väga tihti ebanormaalne, oma iseloomult mittesotsialistlik suhtumine teda ümbritsevasse kaaskodanikesse. Loomupärane vajadus elada kollektiivis leiab sel juhul sagedasti rahuldamist alaealiste grupeeringute stiihilises kujunemises. Sellistes grupeeringutes on liikmete omavaheliste suhete aluseks väär ettekujutus sõprusest ja seltsimehelikkusest, väikekodanlikud ja anarhistlikud ajendid, valehäbi jms. igandid. Loomulikult ei saa selliste grupeeringute mõju alla sattunud noorukitel kujuneda ja kinnistuda kommunistlikud veendumused. Vastupidi — varasema kasvatusprotsessi käigus omandatud maailmavaatelised teadmised hajuvad teisesuunalise mõju tulemusena.

Just viimatimainitud aspektist pakuvad huvi ankeetküsitluse teel kogutud andmed alaealiste poolt teiste isikutega üheskoos kuritegude toimepanemise kohta. Küsitletud alaealistest panid üksi, ilma teiste isikute osavõtuta kuriteo toime kõigest 14,76 protsenti, 55,82 protsenti alaealistest panid kuriteo toime koos teiste alaealistega, 13,76 protsenti koos täiskasvanutega ning 15,78 protsenti koos nii teiste alaealiste kui ka täiskasvanutega.

Noorukid ise märgivad kuriteo toimepanemise põhjusena järgmisi asjaolusid:

Tabel 3

kuriteo toimepanemise motiivid	protsentuaalselt alaealiste kurjategijate üldarvust
teiste isikute mõju	41,00
joobeseisund või soov muretseda alkohoolseid jooke	26,24
valehäbi oma seltsimeeste ees	9,84
uudis- või seiklushimu	9,84
oskamatus sisustada vaba aega, igavus	8,80
soov vabaneda kolooniast	6,56
soov muretseda teatavaid esemeid	4,92
huvi autode vastu	4,92
kättemaks	3,28
kerge-meelsus, lapse'ik ulakus	3,28
ei oska ise endale põhjusi seletada	16,40

Siinkohal tuleb arvesse võtta, et mõned alaealised märgivad üheaegselt mitmeid kuriteo toimepanemise põhjusi.

Noorte kurjategijate kiring alkohoolsete jookide vastu on seletatav tõenäoliselt nende hingelise tühjusega, kuigi loomulikult teatavat osa etendab ka halb eeskuju — on ju suurema osa alaealiste kurjategijate vanemad või üks nendest alkohoolikud.

Alkohol on üks kõige määravamaid faktoreid, mis soodustab kuritegude toimepanemist alaealiste poolt. Ankeetküsitluse andmetel tarvitas 70,52 protsenti alaealisi kurjategijaid alkohoolseid jooke. Küsitletud alaealistest kurjategijatest 44,28 protsenti pani kuriteo toime ebakaines olekus, 22,20 protsenti aga eesmärgil hankida endale alkohoolseid jooke. Peale selle, kainelt kuriteo toimepannud alaealistest pani 22,60 protsenti kuriteo toime eesmärgil riisuda alkohoolseid jooke¹.

Alkoholist tingitud joobeseisund etendab suurt osa noorukite poolt ka selliste kuritegude toimepanemisel nagu huligaansus ja vägistamine. Kuid vääri oleks tunnistada alaealiste kuritegevuse põhjuseks üksnes alkohoolsete jookide kuritarvitamist. Alkoholi-joove on tavaliselt ainult kuriteo toimepanemise vahetuks ajendiks. Kuriteo toimepanemise sügavamate juurtena tuleb märkida ikkagi kindlate kommunistlike veendumuste ja samal ajal ka v a s t u t u s t u n d e puudumist oma käitumise eest.

Vastutustunne oma tegude eest on kommunistlike veendumuste kinnistamise üks tähtsamaid faktoreid, vastutustunde kasvatamine² aga — kuritegevuse vastu peetava võitluse üks olulisemaid probleeme. See kehtib täiel määral ka võitluses alaealiste kuritegevuse vastu, sealhulgas ka nende poolt toimepandavate varavastaste kuritegude kohta.

Üldise tunnustuse on võitnud seisukoht, mille kohaselt riisumiste toimepanemist soodustavateks asjaoludeks on sotsialistliku vara küllaldase valve ja arvestuse puudumine, selle kättesaadavus kõrvalistele isikutele ja puudujääkide tekkepõhjuste mitteõigeaegne väljaselgitamine. V. Kudrjajtsevi õnnestunud väljendust kasutades tuleb väita, et nimetatud asjaolud kergendavad kuritegeliku tagajärje saavutamist.³

¹ Tavaliselt ei olnud neil juhtudel alkohoolsed joogid ainsaks kuriteo eesmärgiks. Samal ajal riisuti ka muid materiaalseid väärtusi. Ühtlasi riisusid alaealised sageli ka selliseid esemeid, mis pakkusid neile erilist huvi. Nii panid 16,40 protsenti kõikidest küsitletud noorukitest kuriteo toime eesmärgiga hankida endale raadiot või selle osi, magnetofoni, mikrotelefoni, moodsat talvemütsi vms.

² Antud juhul mõeldakse vastutust laiemas mõttes. Vastutus laias mõttes on «... eelkõige oma kohustuse tunnetamine ühiskonna ja riigi ees, nende suhete iseloomu ja olemuse mõistmine, milledes inimene elab ja tegutsseb». Vt. В. Г. Смирнов, Уголовная ответственность и уголовное наказание, «Правоведение», 1963, № 4, стр. 79.

³ См. В. Н. Кудрявцев, К вопросу об изучении причин преступности, «Советское государство и право», 1964, № 5, стр. 18.

Nende seisukohtade õigsus ei tekita kahtlust. Samal ajal tuleb aga antud küsimust vaadelda ka teisest aspektist.

Eespool märgitud asjaolud annavad tunnistust ka nende isikute ükskõiksest ja muretust suhtumisest sotsialistlikku varasse, kes on vastutavad selle säilitamise eest. Selline suhtumine aga ei kasvata vastutustunnet, vaid vastupidi — näitab, et antud juhul mitte kõik inimesed ei hoolitse ühiskondliku vara hoidmise ja suurendamise eest. Sellise suhtumise korral sotsialistlikku varasse ei kujune aga ka noorukil sotsialistliku vara puutumatus põhimõte kindlaks käitumisprintsipiiks, vaid jääb paljasõnaliseks vormeliks, millel puudub tegelik sisu.

Vastutuse tunnetamine oma käitumise eest kujuneb välja noore inimese keerulise kasvatusliku mõjutamise tulemusel. Sellise mõju tulemused võivad aga annulleeruda, kui ühiskondliku käitumise printsipiid, mis on kommunistlike veendumuste sisuks, kaotavad oma reguleeriva toime.

Advokaadid märgivad ankeetides õigusega, et hooletu ja ükskõikne suhtumine sotsialistlikku varasse, võimalus takistamatult pääseda ladude territooriumidele, vastavatele organitele toimepandud kuritegudest mitteteatamine, alaealiste poolt avalikes kohtades toimepandavatele ühiskonnavastastele tegudele mittereägeerimine, miilitsa poolt abinõude rakendamata jätmine või mitteõigeaegne rakendamine kuritegude avastamiseks, milledest on teatanud kodanikud, samuti pikad tähtajad asja arutamisel seltsimehelikes kohtuis ja alaealiste asjade komisjonide otsuste täitmisel vms. — kõik see süvendab noorukites vastutustundetust oma käitumise eest. On arusaadav, et sellistel asjaoludel on ühiskondliku käitumise reeglid noorte silmis kaotanud oma autoriteedi ning neid ei peeta käitumisprintsipiideks, mille paratamatus on tunnetatud.

Kuid veelgi olulisem tundub olevat kasvatusprotsessi teine — **positiivne** külg. Antud juhul ei peeta silmas mitte vastutustunnet nürstavate asjaolude mõju kõrvaldamist, vaid rõhutatakse vastutustunde kasvatamist positiivset mõju avaldavate tegurite kaudu.

Näitena kasvatusprotsessi positiivse külje kohta võib tuua võitlust varavastaste kuritegude vastu.

Noorte õiguserikkujate isiksuse tundmaõppimisel ilmnes, et ükskõikse, neutraalse ja hooletu töösse suhtumise ning varguse ja muude varavastaste kuritegude toimepanemise motiivide tekkimise vahel on tihe seos. Kui nooruk suhtub tootmisülesannete eeskujuliku täitmisega vastutustundega, kui ta mõistab, et inimeste eluks ja arenguks kõik vajalik luuakse tööga, kui ta saab aru, et oma vajadusi rahuldatakse üksnes töö abil, kui ta tunneb rõõmu headest töötulemustest, siis loomulikult suhtub ta lugupidavalt mitte ainult sotsialistlikku, vaid ka kodaniku isiklikku varasse. Sellega seletubki töökasvatuse vahetu seos võitlusega varavastaste kuritegude vastu.

Vastutustunde kasvatamine on sügavalt emotsionaalne protsess. Seepärast ei anna tulemusi ei paljasõnaline moraliseerimine ega noomimine. Selleks et kommunistlikud veendumused kujuneksid ja kinnistuksid, peab nooruk ise läbi elama ja tunnetama, et ta oma tegude eest kannab täit vastutust.

Vastutustunde kasvatamine oma käitumise eest on üldpedagoogiline probleem. Oleks väärt seda üles tõsta ainult kuritegusid toimepannud noorukite puhul. Vastutustunne peab olema arenenud igal süüdival inimesel.

Oigusvastase teo toimepanemise korral tõusetub vastutuse küsimus ka kitsamas mõttes. See seisneb selles, et süüdlane hakkab nüüd vastutust tegelikult kandma. Kuigi ka sel viisil kasvatatakse vastutustunnet, peab sealjuures silmas pidama, et nüüd elab õiguserikkuja vastutuse üle kui reaalse tegelikkuse, kui ühiskonnavastase teo *faktiliselt saabunud* juriidilise tagajärje.

Ankeetküsitluse teel saadud andmed näitavad, et juriidilise vastutuse instituudi mõju ei kasutata võitluses alaealiste kuritegevuse vastu veel kaugeltki mitte täies ulatuses. Selles mõttes pakub huvi tabel 5. Selles on toodud andmed mitmesuguste mõjutamisvahendite kohaldamise kohta ühiskonnavastaste tegude eest alaealiste suhtes enne nende poolt kuritegude toimepanemist. Samuti on antud alaealiste protsent (alaealiste kurjategijate üldarvust), kelle suhtes nimetatud mõjutamisvahendeid oli kohaldatud.

Tabel 5

mõjutamisvahendi liik	alaealiste protsent
alaealiste asjade komisjonide poolt kohaldatud vahendid	39,36
kriminaalkaristused (kaasa arvatud tingimisi mõistetud karistused)	8,20
administratiivse mõjutamise vahendid	6,56
seltsimehelike kohtute poolt kohaldatud vahendid	6,56
töötajate kollektiivide poolt kohaldatud vahendid	4,92
sundtoomised	4,92
ühiskondlik käendus	1,64
mõjutamisvahendeid ei olnud kohaldatud (keelduti asja algatamisest)	6,56
Kokku	78,42

Lisaks toodud andmetele tuleb märkida, et kõikide alaealiste kurjategijate hulgas oli 18,04 protsenti kolooniate ja noorte ning alaealiste eriliste kasvatusasutuste endisi kasvandikke, kuriteo toimepanemise ajal aga viibis neist erikoolides või koloonias 11,48 protsenti.

Nimetatud andmete põhjal ei ole õige järeldada, nagu oleks

vastutuse instituut võitluses alaealiste kuritegevuse vastu ebaefektiivne. Asi on nimelt selles, et paljudel juhtudel ei tulnud noorukitel ühiskonnavastaste tegude toimepanemise eest üldse vastutada (alaealised, kelle suhtes keelduti kriminaalasja algatamisest või kelle suhtes kohaldati üksnes sundtoomist). Ühtlasi tuleb märkida, et paljudel juhtudel on lubamatult kaua venitatud asja arutamiseiga seltsimehelikus kohtus või alaealiste asjade komisjonis, samuti komisjoni otsuste täideviimisega alaealiste asutustesse paigutamise kohta. Selle tulemusel alaealised õiguserikkujad ei kandnud pikema aja jooksul tegelikult mingit vastutust ning neile avanes seetõttu võimalus panna toime uusi, tavaliselt hoopis tõsisemaid õiguserikkumisi. Samal ajal tuleb aga tunnustada, et kaugelki mitte alati ei ole asja arutamine alaealiste asjade komisjonis andnud positiivseid tulemusi, näiteks juhtudel, kui komisjon otsustas teha alaealisele õiguserikkujale hoiatuse või tingimisi paigutada teda kolooniasse.

Vastavalt Eesti NSV KrK §-ide 10 ja 61 ning Eesti NSV KrPK § 8 sätetele võib alaealist, kes on süüdi kuriteo toimepanemises, mille ühiskonnaohtlikkus ei ole suur, teatavatel tingimustel kriminaalvastutusest vabastada.¹ Sellise alaealise suhtes võib kohaldada kas kasvatusliku iseloomuga sunnivahendeid või ühiskondliku, pedagoogilise või perekondliku mõjutamise vahendeid, millel puudub sunniiseloome. Alaealise vabastamine kriminaalvastutusest ja tema suhtes kriminaalkaristuse mittekohaldamine, samuti alaealise tingimisi süüdimõistmine ei tähenda aga hoopiski, et alaealist neil juhtudel vastutusest täielikult vabastatakse. Kuid ankeetküsitluse teel saadud andmetest ilmneb, et alaealised mõistavad kriminaalvastutusest vabastamist kui üldse igasugusest vastutusest täielikku vabastamist. Sellepärast on tungivalt vajalik noorukil vastutustunde tugevdamine eriti siis, kui teda vabastatakse kriminaalvastutusest. Eelkõige tuleb seda eesmärki arvestada alaealiste asjade komisjonide tegevuses.

Ühtlasi peavad alaealiste asjade komisjonid silmas pidama, et nende ülesandeks on, vähemalt neil juhtudel, kui alaealist ei paigutata alaealiste asutusse, talle kätte juhatada konkreetne eluperspektiiv ja välja töötada tema kasvatamiseks individuaalplaan. Selles tuleb kavandada abinõud, mis välistaksid alaealise halbade mõjude sfääri sattumise ja kindlustaksid tema suhtes positiivsete mõjurite toime. Samuti tuleb kindlaks määrata organid ja isikud, kes vastutavad selle plaani täitmise eest, jaotada nende vahel ülesanded ja koordineerida nende tegevust.

Komisjonid ei tohi piirduda ainuüksi üldsusele adresseeritud üleskutsete vastuvõtmisega. Nad peavad ise organiseerima üldsuse

¹ ENSV KrPK §-s 264 ettenähtud juhtudel ei vabastata alaealist mitte kriminaalvastutusest, vaid ainult karistusest.

jõud selleks, et viimase kaasabil kujundada noorest õiguserikkujast harmooniliselt arenenud isiksus. Seejuures tuleb silmas pidada, et noore õiguserikkuja kasvatamisega peavad tegelema mitte ainult täiskasvanud, vaid ka noored ise. Kuid kahjuks pole seni veel kõigjal aru saadud, milline emotsionaalne jõud peitub noorte kollektiivi praktilises, aktiivses osavõtus kuritegusid toimepannud noorukite parandamisest ja ümberkasvatamisest.

Küsimusel kohtu poolt noore õiguserikkuja suhtes kohaldatud vahendite efektiivsusest on samuti kaks aspekti: nooruk peab läbi elama tunde, et teda võetakse vastutusele ühiskonnaohtliku teo toimepanemise eest¹, ning samal ajal nägema enda jaoks edasist eluperspektiivi.

Ankeetküsimusele selle kohta, kas advokaat loeb asja kohtulikku arutamist alaealist kurjategijat kasvatava ja parandava toime seisukohalt rahuldavaks, vastati enamikul juhtudel jaatavalt. Sellisele järeldusele tuldi põhjusel, et alaealisel ei olnud tekkinud karistamatuse tunnet, ehkki kohus mõistis teda süüdi tingimisi. Samal ajal ei saa jätta märkimata, et 27,88 protsendi ulatuses uuritavatest asjadest pidasid advokaadid kohtu poolt alaealisele mõistetud karistust põhjendamatult liiga rangeks. Kui aga karistust ei elata läbi kui õiglast, siis kaotab see oma kasvatusliku efekti ning asja kohtulikust arutamisest jääb ebameeldiv, rusuv tunne. Sageli kutsub sellistel juhtudel kohtuotsus esile protesti.

Suurt emotsionaalset mõju avaldab alaealisele kohtus oma süü ülestunnistamine ja järelikult ka vastutuse omaksvõtmine, samuti vabas vormis oma toimepandud kuritegudest jutustamine. Kuid ankeetküsitluse teel saadud andmetest selgub, et seda elementaarset protsessinormide ja ühtlasi ka pedagoogilist nõuet kohtutes ikka veel rikutakse. Vahel kohtu eesistuja loeb alaealisele kohtualusele ette eeluurimisel üleskirjutatud ütlused, nõudes temalt ainult vastust kas «ja» või «ei» vormis. Mõnikord liialdatakse moraliseerimise ja manitsemisega. Kohtu kasvatuslikku toimet kahjustab ka asja arutamine tõlgi vahendusel. On esinenud fakte, et kohtu eesistuja ei suuda korda luua saalis viibivate kohtualusele «kaasatundjate» alaealiste hulgas. Kord kohtusse tulnud noorukid lülitasid koguni kohtuistungisaali ukse taga sisse raadio ja hakkasid tantsima.

Kasvatuslikust aspektist on suur mõju kohtu väljasõiduistungitel. Need avaldavad emotsionaalselt tugevat mõju mitte ainult

¹ Antud küsimust ei tohi ära segada ei karistusest vabastamise ega konkreetse karistusmäära küsimusega. Alaealisele karistuse mõistmisel, samuti tema karistusest vabastamisel juhindub kohus reast eri normidest. Siiski peab nooruk isegi karistusest vabastamise korral tunnetama, et ta kannab vastutust oma tegude eest. NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 1963. a. 3. juuni määruses on märgitud: «Tingimisi süüdimõistmise korral peavad kohtud kindlustama, et alaealisel ei jääks karistamatuse tunnet toimepandud kuriteo eest.» Vt. «Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР 1924—1963», М. 1964, стр. 312.

saalisviibijatele, vaid ka kohtualusele. Kuid alaealiste asjades tuleb väljasõiduistungeid läbi viia eriti suure taktitundega ja ettevaatlikult.¹ Kohtuliku arutamise kogu efekt kaob, kui alaealine kaotab kohtu vastu usalduse ja jõuab arvamusel, et tema ülesandeks on üksnes olla hoiatavaks eeskujuks teistele.²

Alaealiste kuriteoasjades saaks tunduvalt suurendada kohtuliku arutamise emotsionaalset mõju, kui ühiskondlike süüdistajate ja ühiskondlike kaitsjatena sagedamini esineksid noorte endi kollektiivide või organisatsioonide esindajad.

Alaealiste kuriteoasjade arutamisel on kohtu ülesandeks a b i s t a d a noorukil lahendada konflikte ja ületada raskusi, millega ta on kokku pörkunud. Asja kohtuliku arutamise käigus peab alaealisele kurjategijale avanema konkreetne perspektiiv edasiseks eluks. Oleks otstarbekohane, et juhtudel, kui alaealisele ei mõisteta vabadusekaotust, oleks kohtul õigus nooruki edaspidist elu puudutavates küsimustes teha määrusi, mis sisaldaks konkreetseid s o o v i t u s i nii alaealise enda kui ka organite ja isikute jaoks, keda võib kaasa tõmmata tema parandamisele ja ümberkasvatamisele (kool, noorsoo- ja muud ühiskondlikud organisatsioonid, töökoha administratsioon, vanemad, sugulased jne.).³ Sellega seoses aga kerkib üles küsimus vajadusest nii eeluurimise kui ka kohtuliku uurimise käigus välja selgitada need reaalsed võimalused, mis on olemas alaealisele edaspidi positiivse mõju avaldamiseks (näit. ümbritseva keskkonna muutmine jne.). Tuleks ühtlasi kaaluda pedagoogide funktsioonide laiendamise võimalusi kriminaalprotsessis, selleks et vajaduse korral oleks võimalik teada saada pedagoogilisi ja psühholoogilisi *arvamusi*.

Omaette käsitlust nõuab küsimus vastutustunde kasvatamisest, samuti kommunistlike veendumuste kujundamisest ja kinnistamisest alaealise poolt k a r i s t u s e k a n d m i s e k ä i g u s. Käesoleva artikli raamid ei võimalda nimetatud küsimusel peatuda.

¹ VNFSV Ülemkohtu Pleenumi 1965. a. 26. mai määruses on öeldud: «Kohutud peavad eriti lähepanelikult suhtuma alaealiste kuriteoasjade arutamisesse väljasõiduistungitel, võtma arvesse asja iseloomu, kohtualuse isiksust ja auditooriumi. Lubamatu on asja arutada alla 16-aasta vanuste isikute juuresolekul. Vt. «*Бюллетень Верховного Суда РСФСР*», 1965, № 8, стр. 6.

² Muuhulgas tuleb pöörata tähelepanu väljasõiduistungite auditooriumi paremale organiseerimisele. On esinenud juhtumeid, kus väljasõiduistungite ajal on saalis viibijad peaaegu eranditult pensioniealised.

³ Seda küsimust on võimalik lahendada üksnes seadusandlikus korras, kuna kehtiva Eesti NSV KrPK (§-d 277 ja 324) järgi võib kohtu erimäärus puudutada ainult ilmsikstulnud puuduste kõrvaldamise küsimusi.

PEDAGOOGILISTE TEADMISTE PROPAGANDA VORMIDEST JA TÄHTSUSEST LASTEVANEMATE HULGAS

L. Annus,

Eesti NSV Haridusministeeriumi koolivalitsuse juhataja asetäitja

Laste kasvatamine ei ole ega saa olla ainult üksikute valitud inimeste ülesandeks, see on iga täiskasvanud kodaniku ülesanne. Iga põlvkond kasvatab endale järglasi ning koos kasvatusega annab kindla suuna nende tegevusele, arusaamadele ja moraalile. Kogu ühiskond on huvitatud oma järeltulijate sirgumisest ning nende maailmavaatest. Seepärast ei saa alahinnata pedagoogiliste teadmiste propaganda tähtsust, vastupidi — see peab tungima iga kodanikuni, igasse perekonda.

Viimastel aastatel on pedagoogiline propaganda muutunud sügavamaks ja töövormidelt mitmekesisemaks. Seda kinnitab kokkuvõte sellest, mida praktiliselt tehakse pedagoogiliste teadmiste levitamiseks elanikkonna hulgas. Vabariigi 8 rajoonis ja linnas töötavad praegu 16 rahvaülikooli juures pedagoogilised osakonnad 1100 kuulajaga. Töö nendes on kindla programmi järgi 2-aastase õppeajaga. Nii Tartu kui ka Tallinna rahvaülikooli lastevanemate osakonna kursus kindlustab teadmised pedagoogika üldistest alustest, lapse psühholoogiast ja lapse tervishoiust. Analoožilised on ka teiste rajoonide ja linnade lastevanemate ülikoolide programmid. Töövormiks on loengud ja seminarid. Paralleelselt programmi läbivõtmisega toimuvad kuulajate kohtumised haridustöötajatega, pedagoogilise sisuga filmide demonstreerimine koos aruteluga, küsimuste ja vastuste õhtud. Rahvaülikoolide kaudu levitatakse pedagoogilisi teadmisi laiadele hulkadele. Peale selle teeb iga kool ja lasteaed pedagoogilist propagandat temaga seotud kindlale lastevanemate kontingendile.

Kõikides rajoonides on suuremate üldhariduslike koolide juurde organiseeritud lastevanemate koolid, kus õppeaeg on enamasti 2 aastat. Vabariigis on pisut üle saja lastevanemate kooli, kelle tööd juhendavad rajoonide pedagoogilised kabinetid. Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut on nende jaoks välja töötanud näidisprogrammi. Lastevanemate koolidest võtab osa umbes 3—4 tuhat inimest.

Lisaks lastevanemate koolidele töötab rajoonides veel umbes 150 lastevanemate lektoriumi, kusjuures igast lektoriumist võtab osa 20—250 inimest. (Kohtla-Järve linnas ja rajoonis töötab näiteks 15 lastevanemate lektoriumi kuni 2000 osavõtjaga.) Peale pedagoogide esinevad lektoritena lastevanemate koolides ja lektoriumides arstid, juristid ning rajoonide ja linnade keskaparaadi töötajad. Teemaatika hõlmab kasvatusküsimusi perekonnas, tervishoiualaseid küsimusi, juriidilisi küsimusi, kooli ja kodu koostööd, küsimusi psühholoogia valdkonnast, teadusliku ateismi aluseid ja poliitilisi päevaprobleeme. Regulaarselt toimuvad rajoonides nii piirkondlikud kui ülerajoonilised lastevanemate konverentsid.

Tähtis osa pedagoogilises propagandas on koosolekutel, mida koolid organiseerivad asutustes, ettevõtetes ja majandites. Sellised koosolekud aitavad kaasa raskestikasvatatavate laste kasvatamisprobleemide lahendamisele ning neid organiseerivad kõikide rajoonide ja linnade koolid. Valga rajooni 47-st koolist ei ole vaid 3 seni organiseerinud pedagoogilist propagandat majandites ja ettevõtetes. Tõrva 8-klassiline kool on esinenud 6 majandis 470-le osavõtjale, Tsirgulinna keskkool — 5 majandis 240-le osavõtjale. Hargla 8-klassiline kool esineb alates 1962. aastast pidevalt kohalike majandite brigaadides. Valga 2. 8-klassiline kool viis läbi 2 asutuses 4 koosolekut 120 osavõtjale. Valga 2. keskkool on esinenud 3 asutuses 100 osavõtjale. Lüllemäe 8-klassiline kool aga kohalikus majandis 40 osavõtjale jne.

Taolisi koosolekuid viiakse läbi igas rajoonis ja linnas ning nende mõju lastevanematele on tunduvalt suurem kui koolides läbiviidud koosolekute mõju. Majandites, ettevõtetes ja asutustes organiseeritakse koosolekud ametiühinguorganisatsiooni abiga. Kontakt pedagoogide ja lastevanemate vahel kujuneb siin vabamaks ja loomulikumaks, lapsevanemad on avameelsemad. Kohtla-Järve, Jõgeva, Pärnu jt. rajoonide, linnade majandites ja ettevõtetes peetud lastevanemate koosolekud on alati väga elavad ja kriitika-rohked vastutustundetute lastevanemate aadressil. Niisuguste koosolekute abiga on suudetud parandada paljude laste käitumist ja õppeedukust. Koosolekud juhivad üldsuse tähelepanu kasvatusküsimustele, samuti reageerivad lastevanemad rohkem töökaaslaste kriitikale.

Koolides on muutunud lastevanemate koosolekud diferentseerituks, s. t. peetakse eraldi koosolekuid algklassides õppivate lastevanematele (toimuvad kõikjal), isadele (56 koolis 1964. kalendriaasta vältel), vanaemadele ja -isadele (19 koolis sama aja jooksul), 67 vabariigi kooli on kutsunud kokku oma piirkonna eelkoolialaste lastevanemad. Pidevat pedagoogilist selgitustööd 3—6-aastaste lastevanematele teevad lasteaiad ja laste päevakodud. Viimasel ajal on koolid hakanud eraldi koosolekuid korraldama ka raskestikasvatatavate lastevanematele, kuid peamiseks töövormiks nendega on siiski individuaalsed vestlused. Kõige vähem on

selgitustööd tehtud noortele emadele ja isadele. Meie andmeil on sellega tegelnud ainult Rakvere, Paide ja Kohtla-Järve rajoon.

Pedagoogilise propaganda vormidest on kõige enam levinud koosolek ja loeng. Viimase paari aasta vältel on tekkinud mitmeid teisi vorme: küsimuste-vastuste õhtud, pedagoogilise kirjanduse arutelud, kinolektoriumid, pedagoogilise kallakuga filmide arutelud, pedagoogiliste filmide demonstreerimine pärast koosolekut ja lektoriumides. Kingissepa rajoonis demonstreeriti möödunud õppeaasta I poolel 62 korral pedagoogilisi filme spetsiaalselt lastevanematele. Türi, Järva-Jaani, Paide, Kiviõli, Ahtme jt. keskkoolides on regulaarsed kinolektoriumid lastevanemaile. Kohtla-Järve II kaevanduse klubis demonstreeritakse kord kuus pedagoogilisi filme elanikkonnale jne.

Üldlevinud pedagoogilise propaganda vormiks on lahtiste uste päevad koolides ja vestlused lastevanematega koolieelsetes lasteasutustes. Tartu rajoon on näiteks praktiseerinud pedagoogilise propaganda hoogtöökuid, mil eranditult kõik koolid viisid läbi pedagoogilisi konsultatsioone lastevanematele. Pedagoogilised konsultatsioonipunktid või nõuandlad on olemas Pärnus, Viljandis ja Tallinnas. Viljandi pedagoogiline nõuandla töötab juba alates 1957. aastast.

Tõhusaks abiks pedagoogilise selgitustöö läbiviimisel on lastevanemate komiteed koolides, majavalitsuste ja haridusosakondade juures. Narva linna koolide lastevanemate komiteed teevad individuaalset selgitustööd nendes perekondades, kus esinev väärkasvatuse loob raskestikasvatatavuse koolides. Võru rajooni algatusel on hakatud ka asutustes ja ettevõtetes looma lastevanemate komiteesid, kes abistavad organisatsiooniliselt pedagoogilise selgitustöö läbiviimist oma asutuses, ettevõttes.

Lastevanemate pedagoogilise silmaringi laiendamisel on tähtis osa kirjandusel. Meie vabariigis on lubamatult vähe ilmunud eestikeelset pedagoogilist kirjandust üldse, rääkimata kirjandusest, mis käsitleb koduse kasvatuse probleeme. Haridusala, Kõrgemate Koolide ja Teaduslike Asutuste Töötajate Ametiühingu Vabariikliku Komitee V pleenumi otsuses märgitakse, et alates 1947. aastast kuni 1961. aastani on välja antud ainult 12 nimetust pedagoogilist kirjandust (nende hulgas ka teosed, mis on mõeldud pedagoogiliste õppeasutuste üliõpilastele). 1961. aastast käesoleva ajani on lisaks ilmunud ainult 2 teost, mis käsitlevad laste koduse kasvatuse küsimusi, neist üks on meditsiiniline, teine VÕT-i toimetusel ilmunud töökogemuslik brošüür «Kodusest kasvatusest».

1966. aastal on Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudil plaanis välja anda «1. klassi õpilase vanemate meelespea» levitamiseks koolide kaudu. Lisaks sellele on kirjastusel ette nähtud välja anda üks 2—3-poognaline brošüür koduse kasvatuse teemal.

Praktiliselt ei ole lastevanemate laiadel hulkadel ja pedagoogidel leida kirjandusest midagi koduse kasvatuse probleemide kohta.

Pedagoogilise propaganda vormid muutuvad meil küll mitmekesisemaks ning haaravad järjest enam elanikkonda, kuid pedagoogiline propaganda ei ole veel tunginud absoluutselt iga kodanikuni ja igasse perekonda. Pedagoogiline propaganda haarab lapsevanemaid eeskätt siis, kui nende laps jõuab kooliikka, märksa vähem aga siis, kui laps on eelkooli- ja väikelapseeas. Lasteaiad ja laste päevakodud hõlmavad keskmiselt 40% koolieelsetest lastest ning selle osa laste vanemate hulgas teevad ka vastavad asutused pedagoogilist propagandat. Ülejäänud 60% piirduvad sellega, mis jõuab nendeni ajakirjanduse, raadio ja televisiooni kaudu küllaltki juhuslikult. Ainult Rakvere rajoonist on andmed, et pidevalt pedagoogilist propagandat tehakse ka naiste nõuandlate juures noorte emadele. Oluliseks lüngaks on see, et meil puudub metoodiline keskus, kes juhiks pedagoogilist propagandat. Kui arvestada laste kuritegevuse kasvu, siis on selge, et ainult propagandast üksi ei piisa, vaid lisaks propagandale on tarvis veel teisigi vahendeid.

Kasvatustööle teeb suurt kahju alkoholi kuritarvitamine paljudes perekondades. Selle vastu tuleb aga resoluutsemalt võidelda. Kasvatusraskuste juured peituvad sageli selles, et abielud sõlmitakse kergekäeliselt ja perekonnaelus puudub kooskõla. On vaja võidelda selle eest, et luua tingimusi harmooniliste perekondade tekkimiseks. Noored inimesed vajavad rohkem teadmisi psühholoogia ja meditsiini valdkonnast. See on teadmiste valdkond, mis on pikemat aega olnud välja lülitatud keskhariduse (ka kesk-erihariduse) süsteemist.

Asutustes ja ettevõtetes tuleks rohkem rõhku panna täiskasvanute käitumisprobleemidele ja enesekasvatusele. Siin peaks rohkem huvi tundma töötajate perekonnaelu vastu ja arvestama seda autasustamisel, premeerimisel. Kogu kasvatussüsteemis on tarvis rohkem rõhku panna noorte endi vastutustunde kasvatamisele. Sellepärast on väga oluline, et loobutaks asutuste ja organite süüdistamisest noorukite süütegudes nende endi kuuldes. Pahatihti tekib mulje, et nooruki süütegudes on süüdi kõik peale tema enda.

Kommunistlikku kasvatust ei saa võtta protsessina, kus isikut mõjutatakse ainult väliselt ja noor ise on vaid kasvatusobjekt. Noorte huligaansuse juhtudel ilmneb peaaegu alati, et teo toimepanija ei taha ennast tunnistada vastutavaks ja on teadlik sellest, et temaga ei tohi keegi mitte midagi otsustavat ette võtta, kuna kõik peavad teda kasvatama. Seejuures ei ole talle sugugi selge kasvatus mõiste ja sisu.

Noori on tarvis suunata enesekasvatuse juurde. Kommunisti moraalkoodeksi kõigi põhimõtete muutmine isiklikeks veendumusteks toimub käsikäes enesekasvatusega. Enesekasvatust ja enesekontrolli on vaja süvendada juba noorest east peale. Meil aga tegeldakse sellega väga vähe ning sageli kannatavad täiskasvanud enesekasvatuse puudumise all.

Vähe on seni olnud pedagoogilise propaganda orbiidis üldkasu-

tatavad paigad, nagu tänav, tramm, rong, kino, autobuss jm. Nendes paikades viibivad noorukid tihti täiesti kontrollita. Üldsus on väga passiivne noorukite väärkäitumise suhtes ning loob tihti tingimusi, kus nooruk ei pruugi end vastutavana tunda. Üldkasutatavates kohtades annavad täiskasvanud sageli oma ebaviisaka käitumisega noorukitele halba eeskujut.

Kuidas saavutada seda, et üldsus ei läheks passiivselt mööda laste halva käitumise juhtudest? Trammides, linnalähedastes rongides, kauplustes, kinodes jne. võiksid olla tabavad tekstid selle kohta, kuidas sobib või ei sobi noorukil käituda.

Kasvatavaid juhtnööre on võimalik edasi anda valjuhääldajaga trammis, elektrirongis sel ajal, kui seal viibib palju noorukeid. Kui nõuanne tuleb valjuhääldajast, hakkavad ka mitmed kodanikud noorte tähelepanu juhtima sellele, et nõudmisi täidetaks. Taolist pedagoogilist propagandat võiks arendada komsomol oma algorganisatsioonide kaudu.

Pedagoogiline propaganda on laienenud viimase paari aasta kestel. Oma panuse on andnud raadio, televisioon ja ajakirjandus. Kogu avalikkust pole siiski veel suudetud haarata, mis ilmneb eriti selgesti teatavas passiivsuses noorukite ebaväärika käitumise ja pishuligaansuste puhul.

TÖÖKOGEMUSI VÄÄRALT KASVATATUD LASTEGA TAVALISE KOOLI TINGIMUSTES

Anton Härma,
pedagoog

Kasvatuse põhialuseid

Inimese tegevus väljendub tegemises, tegemisest hoidumises ja talumises. Oma loomu poolest teeks inimene seda, mis temale meeldib, jätaks tegemata selle, mis temale ei meeldi, ning taluks teiste tegevust, nagu see temale meeldiks. Kuid ühiskondlik heaolu ei võimalda sellist vabadust. Inimesel tuleb sageli teha ka seda, mis temale ei meeldi, hoiduda sellest, mis temale meeldib, ja taluda seda, mida ta taluda ei tahaks.

Kui õpetada last toimima alati ühiskondliku heaolu seisukohast, kujuneb temas arusaamine sellest, mida võib ja peab, ning sellest, mida ei või — kujuneb arusaamine heast ja halvast. Ta hakkab armastama head ning oma tegevuses juhinduma sellest, hakkab hukka mõistma halba ning hoiduma sellest. Lapses tuleb kasvatada ühiskonnaelu soodustavaid ning ühiskonda edasiviivaid põhimõtteid, harjutada last neid täitma ja süvendada põhimõtteid sedavõrd, et need saaksid talle omaseks ning seostuksid tema tahte ja tundmustega, s. o. kasvatades lapse intellekti, seostada see tema tahte ja tundmustega.

Siit kujuneb lapse suhtumine ühiskondlikku korda, teistesse inimestesse, töösse ja kohustustesse ning lõpuks iseendasse ja oma tegudesse.

Mõningaid kasvatusraskusi

Lapse kasvatamine algab perekonnas. Vanemate ja laste vastastikune armastus, vanemate eeskuju ning juhatused, nende hoolitsus laste eest — kõik see sisendab lastesse sügava kiindumise oma vanematesse, siira austuse nende vastu, loob õilsa ja püsiva vanemliku autoriteedi. Laps hoidub üleastumistest mitte ainult

vanematelt omandatud põhimõtete tõttu, vaid ta ei taha vanemaid kurvastada, solvata nende isiksust või pärast vanemate surma nende mälestust, kusjuures vanemlik pieteet kestab kogu elu. Sellistest normaalsetest suhetest perekonnas esines rahu ajal erandeid harva.

Sõda tõi perekonnaellu suuri muudatusi. Hukkusid miljonid isad, jäid leskedeks miljonid emad ja orbudeks miljonid lapsed. Lesestunud emad jäid perekonna ainukeseks ülalpidajaks. Tööl käies ei jätkunud neil aga küllaldaselt aega lastega tegelemiseks. Noored leskemad löid sidemed uute meestega ning sattusid vastuollu oma lastega. Paljud perekonnad purunesid. Rajanud uue perekonna, jätsid vanemad lapsed hooletusse. Omapead jäetud lapsed kasvasid peamiselt tänaval, seiklesid, koondusid salkadesse, huli-gaanitsesid, tõmbasid endaga kaasa ikka uusi ja uusi lapsi. Nende laste kasvatamisel oli vajalik kooli abi.

On ilmne, et lapsed, kelles ei kujundata häid põhimõtteid ja harjumusi kodus ning kes oma aega veedavad peamiselt tänaval, ei saa kasvada headeks. Kui kool rakendab algklassist peale, kus lapse pahed ei ole veel küllalt süvenenud, kõik vahendid nende ümberkasvatamiseks, astub tihedasse kontakti lapse vanematega, kisub lapse välja tänava mõju alt, asendab vääralt väljakujunenud tõekspidamised, tahtmised ja tunded õigetega, ei ole lapse ümberkasvatamine eriti raske. Kui kool jätab aga lapse kasvatusena unarusse, süvenevad pahed sedavõrd, et nende väljajuurimine muutub pikaldaseks ja raskeks kasvatusprotsessiks.

Lapsed erinevad üksteisest temperamendilt, kalduvustelt, andekuselt, arenemise käigult. Nad kuuluvad erinevatesse perekondadesse, elavad erinevates elutingimustes, on väga erineva, sageli vääralt kujunenud iseloomuga. Õppeprogrammid on koostatud keskmise andekusega lapse kohaselt, kuid samas koolis ning samas klassis õpivad ka väga andekad ja väheandekad lapsed. Et vältida väga andekate alakoormust, tuleb anda neile huvikohaseid lisaülesandeid. Väheandekaid õpilasi peab aga õigeaegselt abistama, et ei tekiks mahajäämist, ning pidevalt jälgima, et nad oleksid koormatud jõukohaselt. Sealjuures ei saa unustada, et andekus on teatud määral erinev alade järgi, mis teeb olukorra veelgi keerukamaks.

Et last õigesti kasvatada, eriti aga ümber kasvatada, peab teda põhjalikult tundma. Klassijuhatajal on tavaliselt tihe kontakt oma klassiga ning õpilaste kodudega, mistõttu hoolas klassijuhataja tunneb oma klassi õpilasi hästi. Kuid peale klassijuhataja kasvatavad õpilasi ka teised õpetajad. Kui klassijuhatajad ei pea õpetajatega ja õpetajad klassijuhatajatega kontakti, ei saa õppe- ja kasvatustöö olla küllalt edukas. Ka direktor ja õppealajuhataja peavad lülituma õppe- ja kasvatustöö protsessi ega piirduma ainult juhtimisega, administreerimisega.

Kool peab andma lastele teadmisi, sisendama neisse õilsaid

ideid, kasvatama nad töökaiks ja korralikeks. Kasvatamine toimub koolis õppetöö kaudu. Kui lastesse on suudetud sisendada püüdlikkust ning abistada neid edu saavutamisel õppimises, ei teki ka kasvatusstõos erilisi raskusi. Kui aga esineb ebaedu õppimises, jääb kooli mõju väheseks ka kasvatuses. Seepärast on õppeedukuse küsimus koolis eriti tähtis.

Algklassides on kõik lapsed võimelised lõpetama õppeaastaga klassi, välja arvatud alaarenenud lapsed. Nõudmised suurenevad üleminekul klassist klassi ja üha rohkem tulevad arvesse lapse vaimsed omadused. Püüdlük, kuid mitte eriti andekas õpilane on võimeline lõpetama pidurdusteta kohustusliku üldharidusliku kooli, s. o. keskkooli kaheksa klassi, eriti püüdlük ka keskkooli. Mõnedel väheandekatel õpilastel tuleb mõnes klassis klassikursust korrata, ilma et saaks midagi ette heita nii õpilasele kui ka õpetajale. Kui õpilane tunneb oma nõrkust, siis ei häiri teda eriti klassikursuse kordamine ning järgmisel õppeaastal jätkab ta rahulikult õppetööd. Jääb aga andekas õpilane klassikursust kordama, on süüdi õpilane, et ta on olnud hooletu (välja arvatud, kui klassikursuse kordamine oli tingitud õpilase haigusest või mõnest muust õpilasest mitteolenevast põhjusest), samuti on süüdi ka õpetaja, et ta pole õpilase edasijõudmist küllaldaselt jälginud või teda õigel ajal tööle pannud. Klassikursuse kordamine ärritab õpilast, kui ta on veendunud, et oleks olnud suuteline järgmises klassis õppima. Oma süüd tunnetab õpilane vähe, küll aga õpetamise puudujääke ning leiab, et temale on tehtud ülekohut. Ta keeldub õppimast, hakkab koolist puuduma, tundides korda rikkuma. Jääb ta uuesti klassikursust kordama kas samas või mõnes järgnevas klassis, hakkab ta nagu protestiks sihilikult omaks võtma halbu kombeid, pahelisust, hakkab huligaanitsema ning tihti satub tänavale. Nüüd on teda õigele teele juhtida raskem, kuid palju kergem oleks olnud puuduliku edasijõudmise ilmnemisel kutsuda ta õigeaegselt korrale ja panna õppima, vajaduse korral abistada teda õppimisel.

Kuid asi on veelgi keerukam. Lähtudes õppeedukuse tähtsusest, hakati õpetajatelt ja koolidelt nõudma kõrget õppeedukuse protsenti, mida arvestatakse klassi lõpetanute arvu järgi. Selle nõudmise väär rakendamine mõnedes koolides tõi õppe- ja kasvatusstõosse uusi raskusi. Õpetaja saab õppeaasta algul väga erineva õpilaste koosseisuga klassi: ühed õpilased on andekad, teised väheandekad, ühed normaalse, teised puuduliku ettevalmistusega, ühed korralikud ja hoolsad, teised hooletud ja halva käitumisega. Õpetaja teeb kõik võimaliku, kuid mõne õpilase teadmistesse jäävad küllalt suured lüngad. Nõutakse aga kõrget õppeedukuse protsenti ja võib juhtuda, et olukorra päästmiseks õpetaja kas alandab nõudlikkust või tõstab põhjendamatult puudulikult edasijõudva õpilase hinnet. Mitteküllaldaste teadmistega õpilased viiakse klassist klassi. Õppeedukuse protsent tõuseb, aga teadmiste tase, s. o. tõeline õppeedukus langeb. Kuid kaugele nii ei jõuta. Puudulike tead-

mistega järgmisesse klassi viidud õpilased jäävad veelgi nõrgemaks ning nende edasine üleviimine osutub võimatuks. Ja nüüd tuleb kõige halvem: puudulikult edasijõudvaist ja halva käitumisega õpilastest püütakse vabaneda ning nad suunatakse igal võimalikul juhtumil teise kooli. Nii rändavad lapsed koolist kooli, muutuvad ikka nõrgemaks ja halvemaks, satuvad sageli tänavale ning sealt tihti kuritegevuse teele.

Uus, omapärane kool

Sõjajärgsed aastad jätsid koolidele masendava pärandi. Puuduliku koduse hooldusega lapsed, kasvades peamiselt tänaval, ihkasid vabadust ja seiklusi. Koolis õppisid nad halvasti, jäid korduvalt klassikursust kordama ning rikkusid pidevalt korda. Nende ridu täiendasid tavalised klassikursuse kordajad. Kord koolides halvenes, õppeedukus langes. Kunstlik õppeedukuse tõstmine mõnedes koolides tegi üldise olukorra veelgi halvemaks. Normaalne õppe- ja kasvatustöö oli häiritud.

Et vabastada koolid sellistest aastate viisi klassikursust kordama jäänud koolikohustuslikest õpilastest, et neid paremini ümber kasvatada, asutati Tallinnas uus, omapärane kool. See töötas tavalise kooli nime all ning tavalise kooli tingimustes. Algul võeti sinna vastu õpilasi, kes vähemalt kolmel aastal olid jäänud klassikursust kordama (nagu ülekasvanud õpilaste koolis). Hiljem võeti sellesse kooli ka teisi õpilasi. Erinevalt ülekasvanud õpilaste koolist võeti siia peamiselt raskeid õpilasi. Selles koolis töötati tavalise kooli õppeprogrammi järgi ja ka tundide arv vastas tavalise kooli tundide arvule, nädalas lisandus vaid mõni tööõpetuse tund.

Kool komplekteeriti 250 õpilasest, kellest kaks kolmandikku moodustasid poisid, ühe kolmandiku tütarlapsed. Neist moodustati kümme klassikomplekti. Kus õpilaste arv võimaldas, seal paigutati poisid ja tüdrukud eri klassidesse. Kui tütarlaste arv oli väike, moodustati segaklass. 50%-il õpilastest olid isad surnud või nad olid vallaslapset, 20%-il elasid vanemad lahus, lapsi kasvasid emad, vanaemad või tädid, 30%-il olid mõlemad vanemad olemas ja elasid koos, kuid mõlemad käisid tööl. Kõigi nende laste üle oli kodune valve üldiselt puudulik.

Kuna uude kooli olid koondatud lapsed, kellega oli koolidel õppimises ja käitumises raskusi, siis peegeldusid siin kõikide koolide, samuti kodude kasvatusraskused. See andis võimaluse selgitada kasvatuslike puudujääkide tekkimise põhjusi, nende parandamise vahendeid ning nende vältimise võimalusi tulevikus. Kasvatustööd tehti tavalise kooli tingimustes, et saadud kogemusi oleks võimalik rakendada kõikides koolides.

Kool töötas viis õppeaastat ning seejärel reorganiseeriti ülekasvanud õpilaste vähenemise tõttu tavaliseks internaatkooliks.

Otstarbekohane on peatuda eeskätt sellel koolil, kuna selle kogemused raskuste ületamisel, olles välja kasvanud kasvatusliku puudujäägi kiire likvideerimise vajadusest, on suunatud kõige aktuaalsematele kasvatusküsimustele.

Kooli avamine

Sajandeid vanad ruumid olid lastest tulvil. Sammastikuga jalutusruumis ning treppide juures seisis salkadena poisid ja tüdrukud. Mõned sõnelesid, teised vaatasid üleolevalt ning halvustavalt kooliruumi ja kogunevaid noorukeid. Nende näod peegeldasid mahasurutud kibestumist, varjatud jõuetust ja ükskõiksust. Ühed lapsed olid puhtad ja korralikud, teised määrduvad ja räpased.

Ületulek uude kooli pidi olema vabatahtlik, toimus aga paljudel juhtudel endise kooli surve all. See solvas lapsi, tekitas neis kibestumist ja protesti. Et üleviimine toimus poolest õppeaastast, kutsus see esile vaenulikkuse ka uue kooli vastu. Avatava kooli keskaegne hoone, selle massiivsed väravad, sissekäik pika ja poolpimedana kangialuse kaudu, kohati üle meetripaksused seinad, kõrgete müüri- ja piiratud kooliõu — kõik see meenus lastele pigem karistus- asutust kui kooli ning suurendas veelgi nende protestivaimu.

Õpetajad viisid lapsed klasside kaupa riietusruumi ning sealt teisele ja kolmandale korrusele klassiruumidesse. Õpilaste suhtumine õpetajaisse oli ilmselt vaenulik. Klassijuhatajate tervitus- sõnavõttudele räägiti vahele, kuid õpetajate rahulikkus ja sõbralik suhtumine mõjusid rahustavalt õpilastesse. Teinud järgmiseks päevaks vajalikud korraldused, viisid klassijuhatajad õpilased vanaaegsesse võlvlaega koolisaali, kus toimus avaaktus. Aktusekõne pidas kooli direktor. Kõne oli selgitav, julgustav, optimistlik.

Sellega lõppes esimene koolipäev ja lapsed läksid koju juba uuest koolist. Tahtmatult viis tee endise kooli juurde, mis kunagi oli nii armas. Kahjutunne ja lahkumisvalu segunes kibestumisega, kasvasid siis vihkamiseks ning paisusid tungiks kätte maksta hülgamise eest õpetajaile, koolile, kogu maailmale. Mõned sisenesid endistesse koolidesse, kõndisid tasumisihas koridorides, laamendasid, solvasid õpetajaid; teised huligaanitsesid väljas, sõimlesid, purustasid kividega aknaid.

Õppe- ja kasvatustöö

Järgmisel päeval oli kool uuesti ärevil. Eilne rahunemine oli asendunud taas protestivaimuga.

Esimene tund oli määratud klassijuhatajaile. Tund oli kära-

rikas ja kulus peamiselt korra loomiseks. Seda raskem oli õpetajail. Nende abistamiseks jäid järgnevateks tundideks klassi ka klassijuhatajad, kui nad vabad olid. Klassijuhataja tunnisolek vähendas korrarikkumisi, kuid ei hoidnud neid täiesti ära. Poisid istusid käed püksitaskus, õppevahendeid lauale ei võetud, õpetajat ei kuulatud. Appi tuli kutsuda ka direktor ja õppealajuhataja ning ühisel jõul likvideeriti õpilaste vastupanu.

Vahetundides olid kõik õpetajad õpilaste hulgas, et mõjutada oma kohalolekuga õpilaste käitumist. Vahetundides harjutati eelkõige liikumist treppidel ja jalutusruumis. Tundide lõpuks oli see enam-vähem korras.

Esimesel koolipäeval harjutati veel tervitamist. Tervitamine on lugupidamisavaldus inimesele. Lugupidamise kasvatamine kaas-inimese vastu on aga tähtsamaid kasvatuse ülesandeid. Kuna koolid õpetavad lastele tervitamist peamiselt algklassides, pöörates sellele hiljem vähem tähelepanu, on tervitamine õpilastele harjumatu ja ebameeldiv. Tervitatakse direktorit, õppealajuhatajat ja oma klassi õpetajaid, teisi õpetajaid ning kooliteenijaid tervitatakse harva. Uues koolis nõuti kõigi koolitöötajate ja ka iga koolis viibiva võõra tervitamist. Distsipliini kasvatamiseks vähe distsiplineeritud lastes oli vajalik korralduste vastuvaidlematu täitmine. Sellepärast harjutati tervitamist klasside viisi direktori osavõtul. Algul õpilased häbenesid, kuid varsti harjusid ning harjutasid meelsasti.

Esimesel koolipäeval sisseviidud kord osutus otstarbekohaseks ning see jäi maksma ka edaspidiseks. Klassijuhatajad viibisid ka hiljem sageli oma klassi tundides. See lähendas õpilased ja klassijuhataja, võimaldas õpetajal oma õpilasi paremini tundma õppida ja luua klassiga usaldusliku vahekorra.

Iga õpetaja oli alates tema tundidele eelnevast vahetunnist kuni tema tundidele järgneva vahetunni lõpuni korrapidaja. Tunni lõpetanud õpetaja tõi õpilased jalutusruumi ja asus temale määratud ülesannete täitmisele. Vahetundides harjutati vahetevahel ka tervitamist. Direktor, õppealajuhataja või peakorrapidaja seisis õpilastele teatavaks tehtud kohal ning kõik tervitasid teda harjutamiseks. Iga õpetaja, kes andis klassis viimase tunni, viis õpilased riidehoiuruumi ja saatis nad koolist koju. Kooli jäänud õpilased olid nendega tegelevate õpetajate hoole all. Koolis pidasid korda ka õpilased klasside viisi klassijuhataja juhtimisel, kes oli ühtlasi kooli peakorrapidajaks. Igal vabal hetkel viibisid õpilaste ja õpetajate hulgas ka direktor ning õppealajuhataja.

Õppejõududele sai harjumuseks viibida pidevalt õpilaste keskel. See ei tundunud neile koormavana, küll aga aitas lähendada õpilasi ja õpetajaid ning sisendada õpilastesse distsipliini.

Õpetamine oli väga raske. Klassikursuse kordaja, kes oli juba varem teemaga tuttav, ei kuulanud õpetajat, vaid tegeles oma asjadega. Õpetajad, valmistunud esitama tundi huvitavalt, olid pettu-

nud. Kogenud õpetajad ei lasknud end palju häirida ning, võideldes korra eest, jätkasid samaaegselt pingeliselt tööd, noored aga sattusid sageli segadusse, astusid õpilastega poleemikasse ning tund lõppes lärmika vaidlusega.

Noori õpetajaid tuli abistada. Igale noorele õpetajale määrati juhendajad kogenud õpetajate hulgast, kes kutsusid noori õpetajaid oma tundidesse ja külastasid ise nende tunde, andes neile vajalikke juhendeid. Sellest hoolimata esines tundides korrarikumisi, millega õpetaja ise hakkama ei saanud. Sel juhul kutsuti klassi direktor, õppealajuhataja või klassijuhataja, kes viibis klassis, kuni töö muutus normaalseks. Muidugi on parem, kui õpetaja ise suudab korra jalule seada. Kui ta seda ei suuda, on abi vältimatu, sest abita jäetud õpetaja, kes ei ole suuteline ise klassis korda looma, kaotab õpilaste silmis igasuguse autoriteedi. Kui aga õpetaja kas ise või administratsiooni kaasabil igal juhul paneb korra maksma, paraneb varsti tema tundides distsipliin.

Õppevahendeid oli vähe. See tegi õpetamise peamiselt sõnaliseks. Õpitud sõna jääb mõnikord väheütlevaks ning sisutuks aastateks. Koolides tuleb lastel sageli pähe õppida vähemõistetavaid lauseid ja neid õpetajale üles ütelda. Kergemini võis seda juhtuda uues koolis mahajäänud lastega. See sundis õpetamist maksimaalselt näitlikustama. Vajalike õppevahendite puudumise tõttu tuli neid laenata teistelt koolidelt. Sageli võis näha õpetajaid, kes tulid kooli ja lahkusid sealt laenatud õppevahendid kaenlas. Samaaegselt osteti ja valmistati kaarte, tabeleid, pilte, aparate, diafilme ning laenutati laenutuspunktidest filme. Diaskoop, epidiaskoop, kit-saifilmiaparaat rändasid klassist klassi, tunnistundi. Õpilasi tutvustati linna ajalooliste paikade ja ehitustega, vabrikute ja tehastega, viidi muuseumidesse, näitustele, kinno, teatrisse ja kontsertidele. Õpilastele korraldati ekskursioone ja matku kirjanike elukohadesse ning mujale, nendega käidi aiandites, kolhoosides jne. Kuid kõigest sellest oli vähe, sest õpilasel peab olema mingi ajend, peab olema eesmärk, mille poole püüda. Kooli astudes on eesmärgiks õppida, osata, saada targaks. Õppimise käigus püstitab õpilane endale konkreetsed eesmärgid, mille poole püüda, mida korda saata, kelleks saada. Iga samm, mis viib lähemale eesmärgile, pakub rõõmu, suurendab püüdlust. Muidugi ei suuda õpilane seda kõike omal jõul, teda tuleb suunata, abistada, julgustada, eelkõige aga sütitada. Et õpilasi sütitada, peab õpetaja esitama tunniainet vaimustusega, sest õpetaja ükskõiksus sünnitab ükskõiksust ka õpilastes, tema vaimustus vaimustust. Hea õpetaja õpetab alati teatud emotsionaalse pingega, mis kord tõuseb, kord langeb, avaldudes sõnastuses, õpetaja hoiakus, hääles.

Õpilane ei mõista aga korraga õpitava tähtsust. Seetõttu on kujunenud õppimise esialgseks stiimuliks midagi lihtsamat — hinded. Hea hinne tähendab kiitust, halb hinne laimust. Seepärast suurendavad teenitud head hinded püüdlikkust, halbu hindeid püüab

õpilane aga parandada, kuid ainult seni, kuni nende parandamiseks on lootust. Hakkab halb hinne korduma, kutsub see lapses esile jõuetustunde, lootusetuse ning ta loobub oma püüdlusest. Halb hinne on signaaliks nii õpilasele kui ka õpetajale: õpilasel tuleb hoolikamalt tööle hakata, õpetajal tuleb aga viivitamatult selgitada õpilase halva edasijõudmise põhjused ning abistada teda õppetöös. Kui õpetaja loodab ainult halva hinde virgutavale mõjule, jääb abistamine sageli hiljaks ning hooletusse jäetud õpilane jääb klassikursust kordama, olgugi et ta oleks olnud võimeline klassi lõpetama.

Seega on õppimisel otseseks ajendiks teadmiste ja oskuste teadlik omandamine, kaudseks ajendiks aga hinded. Mõlemal juhtumil määrab õppimise edu püüdlikkus ja mõningal määral huvi teatavate õppeainete vastu.

Kuid koolis oli õpilasi, kelle teadmised olid sedavõrd puudulikud, et eelteadmistel põhinev uus aine jäi neile arusaamatuks, mis tegi õppimise üle jõu käivaks. Mingit edu õppimises, veel vähem huvi selle vastu ei saanud siin olla. Kui neil oli säilinud lootus jõuda teistele järele ning püüd õppida, muutusid õppetunnid küsimise kartusel neile otse piinaks. Oli aga lootus kadunud, siis neid ei häirinud enam see, kas küsitakse või mitte. Mõned neist istusid tuimalt, oodates tundide lõppu, teised aga mängisid oma autoriteedi tõstmiseks kometit ja rikkusid sobival juhtumil korda, tehes oma käitumisega kaasõpilastele nalja, õpetajaile aga suurt meelehärmi.

Olukorra lahendamiseks oli ainuke tee — korraldada mahajäänud õpilastele järeleaitamistunde. Mõned võtsid korralduse meelstasti vastu, teised aga keeldusid seda täitmast. Ei aidanud seletused ega veenmine, vaid neid tuli sundida korraldust täitma. Ka õpilased, kes jätsid töö tegemata õppetundides, jäeti pärast tunde koolitööd järele tegema. Need, kes tegid töö ära, said vabaks. Kui õpilane ei hakanud tööle, tuli tal istuda koolis hilisõhtuni. Õpetajal tuli muidugi koos õpilastega koolis olla, kuid ta ei närvitsenud ega riienud, vaid ootas rahulikult, tuletas vahetevahel meelde, et aeg on tööle hakata. Kui tööseisak oli tingitud mitteoskusest, abistas ta õpilast. Kuigi õpetaja raiskas sellega oma aega, veendusid õpilased peagi, et tööst ei pääse, ning tegid oma töö ära tunnis. Kui nad teha ei osanud, juhendas õpetaja neid pärast tunde. Mõne aja pärast hakkasid õpilased ise pöörduma õpetaja poole, paludes abi küsimustes, millest nad omal jõul jagu ei saanud.

Raske oli võitlus õpilaste koolist puudumisega. Esimeses tunnis märkisid õpetajad puudujate nimed lehtedele ning andsid need pärast tundi direktorile. Direktor, tutvunud puudumistega, andis lehed edasi klassijuhatajatele, kes veel samal päeval astusid kontakti lastevanematega. Kui lastevanemad ei saanud laste kooli saatmisega hakkama, käisid klassijuhatajad lastel kodus jarel. Kõige raskemad lapsed jäid direktori hooleks, keda vajaduse kor-

ral asendas õppealajuhataja. Järel käidi seni, kuni vanem ise või töökoha ametiühingu abil suutis lapse kooli saata. Kuigi lastel kodus järel käimine oli koolile suureks koormuseks, sest lapsed elasid laiali üle terve linna, mõned väga kaugetes rajoonides, osutus see paratamatuks, sest puudujad ei jäänud ainult õppimises teistest maha, vaid pöördusid tagasi endiste eluviiside juurde.

Paar näidet laste aruandmistest puudumise kohta.

Arvo jutustab: «Käisin pärast tunde spordivõistlustel ja hommikul olin väga väsinud. Ka tunnid olid õppimata. Emal läks vara tööle ja mina jäin magama. Kui ma üles tõusin, kõndisin tänaval, kuid varsti hakkas igav. Läksin hoovipealse maja juurde, mille teisel korrusel elab Harri, ja koputasin vihmaveetorule. Harri avas akna ja ütles, et ema pani ta luku taha ning tema välja ei saa. Ta juhatas mulle redeli, mille panin seina najale ja ronisin aknast sisse. Vaatasime pilte. Siis aga leidsime pudeli «šampust». Harri ütles, et ema tõi selle sünnipäevaks ja seda juua ei või. Mängisime Harriga kaarte. Varsti hakkas meil janu ja me jõime «šampuse» siiski ära. Ronisime aknast välja ja läksime linna. Harri leidis tänavalt kivi ja veeretab seda tükk aega peos. Ütlesin, et mis sa tast veeretad, viska minema. Harri viskas kivi ühte suurde aknasse, mis purunes. Tõmbusime küüru ja jooksisime ära... Öhtul läks minu ema Harri ema juurde ja võttis mu kaasa. Harri oli pudelilöö emale ära rääkinud ning nüüd kurjustas Harri ema minu ja ema peale. Ta ütles, et mina rikun tema poja ära. Minu ema aga ütles, et tema poeg rikub minu ära. Nad läksid tülli. Ema ähvardas Harri ema malgaga. Harri ema haaras minu emal juustest kinni ja lahti ei lasknud. Ma võtsin pliidilt poti soojade kapsastega ja tõmbasin selle Harri emale pähe. Siis laskis ta ema juuksed lahti...»

Eve jutustab: «Läksin kodunt välja, Piritale. Öösel tulin linna ja ööbisin kodu lähedal ühes kojaski. Koju ei julgenud minna. Järgmisel hommikul läksin uuesti Piritale. Istusin jõeäärses pargis. Sinna tulid Toomas ja Arvo. Läksime paadiga sõitma. Sõitsime üle tunni. Siis läks Arvo ära, mina jäin Toomaga jalutama. Käisime mere ääres. Öhtul läksime linna. Jalutasime staadionil, siis Snelli tiigi ääres. Hakkas külm. Läksime Balti jaama sooja. Kui jaam suleti, läksime jaama aeda ehitatavasse majja. Olime seal kogu öö. Vastu hommikut tulid sinna miilits ja vormiriietuses naine, kes viisid meid Balti jaama miilitsasse. Küsiti kool ja klass ning lasti siis vabaks. Läksime Kadriorgu, olime tiigi ääres ja sealt läksime Peetri parki, kus istusime lõunani. Seejärel läksime Piritale jõeäärsesse parki, kuhu tuli ka Arvo. Käisime uuesti paadiga sõitmas ning pärast jalutasime Pirita metsas. Öhtul läksid poisid koju. Olin kogu aeg söömata ning näljane. Läksin siis linna ja kõndisin Viru tänaval, kuna koju ei julgenud minna. Seal kohtas mind õpetaja ja viis koju.»

Vääralt kasvatatud lapsed, kes on kord ulakustega harjunud, ei saa neist nii kergesti lahti. Seetõttu esines koolis selle alguspäe-

vil sagedasi korrarikumisi, eeskätt poiste poolt. Tüdrukud kohanesid kooli nõuetega kiiresti ning, välja arvatud üksikud, käitusid korralikult. Et korrarikumisi hoiab ära mitte niivõrd karistamine kui nende alatine paljastamine, tuli olla väga valvas.

Mõned koolid lahendavad selle küsimuse väga lihtsalt: nad peavad õpilaste hulgas «salateatajaid», kes jälgivad, mis klassis toimub, ning teatavad sellest klassijuhatajale või administratsioonile. Pealtnäha kerge ja tõhus vahend, kuid sisult alatu ja kuritegelik, sest see hukutab lapse. Ta eraldub klassikollektiivist, kuid teeskleb ühtsust kollektiiviga. Sellele kaasnevad salatsemine, petlikkus, reetlikkus, ülemuste ees aga ilge lipitsemine. Kui «luuret» märgatakse, aga märgatakse seda pea alati, tabab last, samuti seda, kelle ülesandel ta tegutses, üldine hukkamõist ja põlgus. Iseasi on lapse avalik kaebus enda, mõne teise või kooli huvides, ka süüdistatava parandamise eesmärgil. Lapsi tuleb tagasi hoida tühistest kaebustest, et neil ei tekiks harjumust lahendada iga arusaamatust kaebuse teel. Eriti tuleb hoiduda lapsi sundimast teise peale kaebama.

Süütegude selgitamisel tuleb taotleda eelkõige süüdlase ausat ülestunnistamist. Kui see on saanud tavaks, tunnistavad lapsed oma süüd hõlpsasti. Sellise harjumuse kasvatamiseks tuleb aga kontrollitav küsimus, samuti ligikaudne kontrollimise käik enne vestlemist õpilastega ette valmistada, mis võimaldab valed seletused kõrvaldada ning võimaluse korral juhtida õpilane ise õigele seletusele. Kui õpetaja on mõne märkusega lapse kõnet õigesti täiendanud, jutustab laps juba vastuvaidlematult kõik.

Lihtne näide.

Direktorile teatati, et koolimaja vastas oleva hoone katuseakna klaasid on puruks pillutud. Hoone vastas asus mitu klassi. Kes purustas klaasid?

Kontrollima hakkas direktor. Ta käis klassid läbi, et selgitada, kust ja kuidas võidi klaasid purustada ja peatus siis arvatavas klassis.

«Kes on korrapidajad?» pöördus ta klassi poole.

Korrapidajad tõusid ehmunult püsti, kartes, et direktor küsib neilt süüdlaste nimed. Kuid direktor toimis teisiti.

«Tulge akna juurde,» ütles ta. «Klassiorganisaator, tule sina ka! Siis sina . . . ja sina,» kutsus direktor paari õpilast esimesest reast. Poisid tulid akna juurde.

«Aken on pillutud puruks lumepalliga. Mis te arvate, kust need on visatud?» jätkas direktor.

«Raske öelda,» lausus üks poistest.

«Vaadake seda korstnat. Sinna on visatud palju palle. Pallijäljed on korstna koolimaja poolsel küljel, samuti katuseaknal ja katusel. Eks?»

«Jah!» vastasid poisid.

«Nii saab visata ainult siit aknast,» arutas direktor. «Eks ole õige?»

«Õige!» pidid poisid tunnistama.

«Istuge kohtadele! ... Niisiis, pallid on visatud siit klassist. Kes viskas?»

Vaikus.

«Ei jätku julgust tunnistada! ... Nüüd ma küsin nimestiku järjekorras. Vastake «jaa» või «ei.» Direktor võtab õpilaste nimestiku.

«Asu, kas sina pildusid?»

«Jaa!»

«Sina!» imestab direktor. «Nii korralik poiss! Ega sa taha teiste süüd enda peale võtta?»

«Tõepoolest pildusin,» kinnitab Asu.

«Siis edasi ...» Direktor loeb õpilaste nimesid. Talle vastatakse «jaa» või «ei».

Kontroll on lõppenud.

«Klassiorganisaator ja korrapidajad lähevad pärast tunde vastasoleva hoone majahoidja juurde, paluvad vabandust ja panevad aknale uued klaasid,» korraldab direktor. «Homme teatate korralduse täitmisest.»

Pärast õppetööd on direktori kabineti ukse taga saginat ja rüsemist. Koputatakse. Uks avaneb ja sisse lükatakse suur poisi-volask. Poiss vahib kohmetult ja hirmunult ringi.

«Oli sul midagi öelda?» küsib direktor.

«Jah! Ma klassis salgasin, ... kuid mina pildusin ka!» ...

Muidugi on palju keerukamaid asju, kuid ka nende puhul tuleb taotleda süüteo ülestunnistamist, sest see on suur samm edasi lapse paranemisel.

Korra paranemisele koolis aitas palju kaasa ka pioneeride organiseeritud klassidevaheline puhtuse ja korra võistlus. Selles hinnati korda tundides, klassi puhtust, klassi õpilaste korda vahetundides. Vanempioneerijuht tegi iga klassi kohta päevakokkuvõtted ja kandis need vastavate värvidega tabelisse, mis oli õpilastele vaatamiseks seinal. Hiljem tehti kuu-, veerandi- ja aastakokkuvõtted. Algul võisteldi preemiade pärast, hiljem koha pärast graafikus. Võistlus kestis kooli kogu eksisteerimise ajal ega kaotanud kunagi oma aktuaalsust.

Sellest võistlusest kasvas välja kooli reorganiseerimisel iga-nädalane klasside premeerimine rändviimplitega: «Parimale klassile õppeedukuses», «Parimale klassile puhtuses ja korras», «Parimale klassile isetegevuses». Igal esmaspäeval toimuval õpilaste pidulikul kogunemisel andis direktor viimplid edasi vastava ala parimale klassile.

Peale viimplite kasutati õpilaste virgutamiseks stendi, kuhu esmaspäeviti märgiti iga klassi õppeedukuse protsent. Igale klassile, kes kevadeks saavutas vähemalt 90%-lise õppeedukuse, kor-

raldati tasuta ekskursioon. Vanemate klasside ekskursiooni pikkus oli niipalju kilomeetreid, kui suur oli nende õppeedukuse protsent korrutatud kolmega (iga protsent andis kolm kilomeetrit). Noorematele õpilastele tehti lühem ekskurisioon.

Õppe- ja kasvatustöö on edukas siis, kui õpetajad suhtuvad õpilastesse, ka kõige halvemaisse, vanemliku armastusega. Südamlik suhtumine äratav poolehoidu ja usaldust ning õpilased püüavad omandada õpetatu ning toimida selle kohaselt. See omakorda viib õpilase enesekasvatusele, mis on eriti tähtis, sest ainult õpetamise ja õppimise, kasvatuse ja enesekasvatuse koostöö annab õppe- ja kasvatustöös soovitud edu.

Koostöö lastevanematega

Kool ei saa piirduda ainult laste omapoolse kasvatamisega. Ta peab kasvatustöösse kaasa tõmbama ka lastevanemad, sest lapse astumine kooli ei vabasta vanemat lapse kasvatamisest ega võta temalt kasvatamisõigusi.

Koostöö loomiseks lastevanematega käis õppetöö algul iga klassijuhataja läbi kõigi õpilaste kodud. Vestluses selgitas klassijuhataja, milline on vanemate perekondlik ja majanduslik seisukord, millised on lapse õppimistingimused, kuidas veedab laps oma vaba aega, millised on tema huvid, millist mõju avaldab lapsele ümbruskond, kes on lapse sõbrad, kus nad õpivad või töötavad jne. Erilist tähelepanu pöörati sellele, kas laps ei käi õhtuti väljas ja kas ta ei kuulu mingisugusesse kampa. Viimasel juhul selgitati, kes on kambakaaslased, ning teatati sellest vastavatele koolidele või töökohadesse, et kamp ühiselt likvideerida. Paljudes kodudes tuli käia korduvalt. Arvestades, et laste kodud olid laiali üle terve linna, ulatus kooli iga klassijuhataja rajoon kümnetesse kilomeetritesse ning see pani klassijuhatajaile suure koormuse.

Koolis ja kodus tehtava kasvatustöö ühtlustamiseks on aga vajalik, et ka lastevanemad ise pöörduksid abi saamiseks õpetajate poole ning käiksid kutset ootamata koolis informatsiooni saamas oma lapse käitumise ja õppimise kohta. Kontakt ainult lapse õpilaspäeviku kaudu on liiga vähene.

Kui lapsevanem ja klassijuhataja vestlesid koolis õpilase käitumise ja edasijõudmise üle, kutsuti sinna asjaosalised õpetajad ning kindlasti ka õpilane ise. Tähtsamaid küsimusi arutati direktori ja õppealajuhataja osavõtul. Selline vestlus avaldas õpilasele suurt mõju: korralikku õpilast virgutab see veel suuremale püüdlikkusele, oli õpilase käitumises või õppimises puudusi, aitas see märgatavalt kaasa nende likvideerimisele.

Kui lapsevanemaga oli tarvis kiiresti ühendusse astuda, tehti seda telefoni teel. Kuna enamikel lastevanematel kodus telefoni ei olnud, siis püüti nendega rääkida töökoha telefonil. Kui olukord nõudis, pidi telefonikõneluse juures viibima ka õpilane.

Lastevanemate koosolekutel viidi läbi üldisi kasvatuslikke vestlusi, räägiti iga lapsevanemaga individuaalselt tema last puudutavatest küsimustest. Üksikute laste õppimist ja käitumist üldistel koosolekutel ei arutatud, sest see oleks heidutanud halbade laste vanemaid koosolekule tulemast. Neid küsimusi arutati lastevanemate komitees ja klassikomisjonides. Sellest oli raskemate laste kasvatamisel koolile suur abi. Kui lastevanemad ise oma kasvatuslike ülesannetega toime ei tulnud, pöördus kool neile abi andmiseks vanemate töökoha ametiühingu poole.

Alkoholi tarvitamine ja suitsetamine

Alkoholi tarvitamine ja suitsetamine on pahed, mis tekivad ümbruskonna mõjul väga noorelt ning millest hiljem on raske lahti saada.

Alkoholi tarvitamist õpetavad eelkõige vanemad. Kui pidulauas on alkohol, pakutakse seda sageli ka lastele. Sünnipäevadel loetakse päris loomulikuks, et väike poiss või tüdruk joob täiskasvanutega tervisejooki kaasa. Tõsi, mõnikord joovad lapsed sel puhul küll marjamahla, kuid, omandanud kombe, proovivad nad väljaspool kodu varem või hiljem ka tõelist vägijooki.

Väga suurel määral soodustab alkoholi tarvitamist selle liiga kerge kättesaadavus, eriti alkoholsete jookide müümine toiduainete kauplustes. Koolid võitlevad alkoholi tarvitamise vastu ja saavutavad ka teatud edu. Kuid sageli päris korralikud õpilased, lõpetanud kooli ja läinud tööle, hakkavad jooma, hukutades enese ja laostades perekonna. Ainult sõnalisest võitlusest alkoholi vastu on vähe, tuleb luua vastavad tingimused. Kui koondada alkoholsete jookide müümine mõnda üksikusse spetsiaalsesse kauplusesse, vähendaks see alkoholi tarvitamist märgatavalt, lastele aga teeks alkoholi kättesaamise peaaegu võimatuks. Lastele alkoholsete jookide müügi keelust on müügikohtade rohkuse tõttu praegu kerge üle astuda.

Toiduainete kaupluse alkoholsete jookide leti taga seisavad kolm poissi, üks suurem, kaks väiksemat.

«Mida me ostame?» küsib suurem väiksematelt, sest raha kuulub neile.

«Valget,» arwab keskmine.

«Ei, likööri,» ütleb väiksem. «Magusam.»

«Pudel likööri!» tellib suurem.

Müüja paneb pudeli letile.

Toiduainete ostjate järjekorrast astub välja naine, nagu selgus õpetaja, ja lükkab pudeli müüjale tagasi.

«Lastele ei või viina müüa!» ütleb ta.

«Kuidas? Ma olen kuuteistkümnendaastane. Võin näidata passi.»

«On tal pass või mitte, mina lastele müüa ei luba!» jätkab õpetaja.

«Mis te segate!» ütleb üks järjekorras olevatest meestest. «Mis see teie asi on!»

«Mina olen ema, kuigi mitte nende laste ema. Teie olete vast isa. Miks teie ei takista?»

«Olgu peale,» ütleb suurem poiss. «Lähme minema, teisest kauplusest saame ikka...»

Teine juhtum, kuigi vastupidine.

Isa ja umbes kümneaastane poeg istuvad trammis teineteise vastas. Isa on viinastunud ja jutukas, poeg istub sõnatult ning vaatab aknast välja. Tramm keerab Kopli poole.

«Nüüd tuleb Mere puiestee,» seletab isa, «siis elektrijaam, siis Marii...» Tal ei tule nimetus meelde. «Noh, tead seda laulu...»

Pojal on isa pärast häbi.

«Ole vait!» ütleb ta poolsosinal.

Isa läkastab.

«Tervis on ka ära,» ütleb siis pojale.

«Joo aga hästi!» teeb etteheiteid poeg. «Raha jõid maha. Mil-
lest me nüüd elame...!»

Alkoholi tarvitamine koolinoorte hulgas siiski suur ei ole. Hoopis levinum on suitsetamine. Poisid hakkavad juba noorelt matkima täiskasvanuid ja suuremaid poisse, kes suitsetavad. Meie kooli tulnud poistest suitsetasid peaaegu kõik. Tüdrukud ei suitsetanud. Viie aasta jooksul esines koolis ainult üks juhus, kus tüdruk suitsetas.

Võitlus suitsetamise vastu oli selle massilisuse tõttu väga raske. Selgitati suitsetamise kahjulikkust, võeti ära suitsetamise võimalused koolis ja kokkuleppel lastevanematega ka kodus. Õpilasi kontrolliti pidevalt. Kuid kõigest sellest oli vähe. Kuna suitsetamine algab täiskasvanute ja suuremate poiste matkimisega, tuli ka suitsetamisest võõrutamiseks kasutada eeskujut. Õpetajad loobusid suitsetamisest, ja mitte ainult koolis, vaid üldse. Selgituste ühendamise isikliku eeskujuga andis hoopis paremaid tulemusi. Kui kooli tülles suitsetasid peaaegu kõik poisid, siis kooli lõpetamisel tegid seda ainult üksikud.

Õiguslikud tõekspidamised

Väga tähtis on lastesse õiguslike põhimõtete ja tõekspidamiste sisendamine. Õiguslikud põhimõtted aga lähtuvad inimeste ühiskondlikest suhetest, sealjuures mitte ainult sellest, millised need suhted on, vaid ka sellest, millised need peaksid olema. Kõik aga muutub, areneb, muutuvad elutingimused ja neist olenevalt ühiskondlikud suhted ning ühes sellega ka õiguslikud põhimõtted. Mida peeti õiguslikuks eile, ei ole õiguslik täna ja mis on õiguslik täna, ei jää õiguslikuks alati. Sellest muutlikkusest hoolimata kujunevad igal inimesel tema poolt omandatud õiguslike põhimõtete alusel

teatud kindlad õiguslikud tõekspidamised, mis kujundavad ühtse süsteemi ning seostuvad emotsioonidega. Toimides nende kohaselt, tunneb inimene sisemist rahuldust, toimides nende vastu, tunneb ta südametunnistuse piina. Millised need tõekspidamised on, sellest oleneb inimese õiguslane käitumine, tema suhtumine teistesse inimestesse ja nende õiguslikesse vahekordadesse.

Laps möödub võõrast õnapuust, mille okstel ripuvad õunad. Loomulik tung maitsva toidu järele ütleb: «Võta.» Kui lapsesse on sisendatud, et see on vargus, jätab ta õuna võtmata ning tal on hiljem sellest hea meel; võtab laps siiski õuna, tunneb ta pärast südametunnistuse piina. Kui aga lapsele on tänavamoraali mõju all sisendatud: «Võta, ole vahva,» siis tunneb ta võtmisest rõõmu. Kui ta jätab võtmata, tunneb hiljem piina, et hea võimalus jäi kasutamata. Nii on see igasuguse vargusega.

Lapse õiguspäraseks käitumiseks tuleb sisendada temasse püüdu olla alati õiglane. Õiguslikud nõudmised tuleb seostada lapse eale vastavate üldtunnustatud õiguslike põhimõtetega ning teha need veenvate ning korduvate seletustega tema tõekspidamisteks. Tõekspidamised kinnistuvad, kui neid pidevalt järgib nii kasvataja kui laps, ning süvenevad ümbritseva tegelikkuse ja kirjanuse kaudu.

Õiguslike nõudmiste täitmist kindlustavad sanktsioonid karistuste näol. Et laste kohta seadus karistusi ette ei näe, ei tähenda see, et laste suhtes nende süütegude puhul ei tule karistusi rakendada. Laste karistamine kuulub mitte kohtule, vaid lastevanematele. Kooliõpilaste suhtes rakendavad nii lastevanemad kui ka kool pedagoogilisi karistusabinõusid. Lastesse tuleb juba maast-madalast sisendada, et laps on ise süüdi oma üleastumistes ning kannab oma tegude eest ka vastutust. Hoolimata vastutustunde kasvatamisest lastes ei või kasvatust rajada karistusele, vaid õiguslike tõekspidamiste sisendamisele. Karistus on vaid hädaabinõu.

Õiguslikke nõudeid täiendavad moraalinõuded, mida tuleb sisendada lastesse võrdselt õiguslike nõuetega.

Kasvatustöös esineb väga palju raskusi. Halvim olukord on, kui vanemad ise vajavad kasvatamist. Kuidas saab vanem kasvatada lapses korralikkust, kui ta ise elab korratut elu, või ausust, kui ta ise pole aus.

Kooli teatati, et Jaan on varastanud kõrviitsa. Klassijuhataja ruttas Jaani vanemate juurde, et küsimust arutada. Õpilase kodus istus aga kogu pere lauas ja sõi mõnuga varastatud kõrviitsast valmistatud suppi.

Ka siis, kui kodud on korras, kuid laste järele puudub pidev valve, pole kindlustatud laste korralik kasvatus. Valveta lapsed veedavad vaba aega tänaval, sõbrunevad teiste lastega. Algavad ühised mängud, seejärel seiklused, üleannetused ja viimaks ka vargused, eriti, kui seltsib mõni laps, kellel juba on selline harjumus. Väikesed rühmad liituvad kindla korra ja juhtidega salkadeks. Toi-

muvad organiseeritud huligaanitsemissed, peksmised, samuti vargused ja muud sellelaadsed «vägiteod». Neis salkades kujuneb eriline tänavamoraal, kus keelatu kordasaatmine on vapruseks, seadusevastane tegu vägiteoks.

Selliseid lapsi suunati rohkearvuliselt uude kooli. Nende kasvatamine oli raske, kuid kaugeltki mitte lootusetu. Kiskunud nad salkast välja ning koos teiste koolidega purustanud salga, muutus nende kasvatamine märksa kergemaks. Jäi aga salk alles, püsisid veel kaua lapse sidemed salgaga, mis raskendas tema kasvatamist. Neist lastest said toredad õpilased, kuid see nõudis palju aega ja vaeva ning tõi koolile enne nende paranemist palju pahandusi ja etteheiteid.

Kalduvus varastada pole lastel sama, mis täiskasvanuil. Lapse õiguslikud tõekspidamised on veel välja kujunemata ning sageli ta ei taipagi täielikult varguse pahelisust. Vargusest võõrutamiseks on tarvis süüdlane alati tabada, tabamisel aga selgitada süüteo suurus, seejures anda talle võimalus end parandada ning sellega säilitada oma au. Et laps varastas, seda peavad kindlasti teadma lapse vanemad, samuti klassijuhataja ja direktor. Klassile teatamine või süüdlase kooli ette toomine hirmutab küll teisi, kuid ei paranda süüdlast; vastupidi, võtnud temalt õpilaste silmis au, võtaksime temalt ühtlasi tähtsama ajendi eneseparandamiseks.

Ettevaatlik ja last mõista püüdev suhtumine nende eksimustesse, kaasa arvatud vargus, ning laste psüühiline mõjutamine aitavad lapsi enamasti kergemini parandada kui rängad karistused.

Ohtlikud aastad

Sugulise küpsemise ajajärgul tuleb lastele pöörata erilist tähelepanu. Sel ajajärgul hakkavad lapsed tundma erilist huvi vastasugupoole vastu; järk-järgult hakkab kujunema uus tundmus, suguline armastus. See areneb seoses lapse füsioloogilise arenemisega, muutudes aasta-aastalt üha tugevamaks. Selle tundmuse bioloogiliseks ülesandeks on viia vastassugupoole ühinemisele ja laste sünnitamisele. Nii see toimukski. Kuid ühiskondlik elu ei võimalda sellist korrapäratut inimsoo paljunemist, sest lapsi tuleb mitte ainult sünnitada, vaid ka kasvatada, ning see on kujundanud sugulise armastuse avaldumise kindlad vormid, mis põhinevad seadusel ja moraalil.

Kuna suguline armastus, nagu teisedki tundmused, allub mõistusele, on võimalik kasvatuse teel nende avaldumist reguleerida. Tundmust kaotada ei saa, küll aga saab reguleerida selle suhet armastuse objektiga. Armastuse objekt on algul kujutletav, siis aga kandub armastus reaalsele objektile. Leidnud vastuarmastuse, tekib armuvahekord, kus armastus vallandub puhanguliselt erilise jõuga, tumestades mõistuse kontrollivat tegevust ning nõrgendades

enesevalitsemist, mille tulemusena võivad kujuneda olukorrad, mis jätavad lapse elule parandamatud jäljed.

Kasvatuse ülesanne on, selgitades lapsele seksuaalse armastuse moraalseid aluseid, allutada armastus mõistuse kontrollile, eelkõige aga ära hoida, et armastus ei vallanduks lapse sugulise küpsemise ajajärgul, kus mõistuse kontroll on veel nõrk, vaid kauduks küpsemasse ikka. On armastus lapses siiski puhkenud, tuleb seda pidurdada ning aidata lapsel saavutada taas tasakaal.

Sugulise kasvatuse küsimuse lahendavad kaks teineteisele vastupidist voolu erinevalt.

Üks vool lähtub seisukohast hoida poeglapsi ja tütarlapsi sugulise küpsemise ajajärgul üksteisest eemal. Sel eesmärgil, aga ühtlasi ka sellepärast, et anda poeglastele ja tütarlastele nende loomule enam vastav kasvatus, pooldab see vool poeglaste ja tütarlaste kasvatamist eraldi koolides. Suguline armastus kui tundmus tekib siin samuti, kuid armastuse objekt on vastasugupoolega vähema kokkupuutumise ja vastava kasvatuse tõttu kauemat aega kujutletav, mis kannab armumise kaugemale, küpsemasse ikka. Kujutletav armastuse objekt on teatud määral idealiseeritud kuju. See kutsub esile vastasugupoolele austava suhtumise, mis süvenenult säilib enamasti kogu eluks. Intiimsed vahekorrad poeglaste ja tütarlaste vahel ei ole lubatud. Kui sellised vahekorrad tekivad, likvideeritakse nad kodu ja kooli koostöös viivitamatult. Loomukohane kasvatus kasvatab mehed mehelikeks ja naised naiselikeks, mis tõstab nende vastastikust sümpaatiat.

Teine vool lähtub seisukohast hoida ka sugulise küpsemise ajajärgul poeglapsed ja tütarlapsed üksteise lähedal. See vool pooldab poeglaste ja tütarlaste kasvatamist ühistes koolides, eeldades, et koos õppides harjuvad poeglapsed ja tütarlapsed üksteisega ning nende vahel tekib seltsimehelik sõprusvahekord, mis hoiab ära sugulise armastuse. Mõnedes koolides pannakse isegi poeglaps ja tütarlaps kõrvuti istuma, et neid teineteisega harjutada. Koos õppides näevad poeglapsed ja tütarlapsed mitte ainult üksteise positiivseid, vaid ka negatiivseid omadusi, mistõttu jääb ära vastasugupoole idealiseerimine. Poeglaste ja tütarlaste paaride tekimist segakoolides tavaliselt ei keelata.

Kummalgi voolul on oma head ja halvad küljed. Kuna meil üldhariduslikke lahuskoole ei ole, kutsehariduslike koolide tüüp oleneb aga õpitavast alast, siis jätame üldhariduslikud lahuskoolid kõrvale ning peatume üldhariduslikel segakoolidel. Kasvatustöö on sedavõrd komplitseeritud ja mitmekülgne, et pedagoog ei saa võtta ühtki väidet oma kasvatustöö aluseks enne, kui ta seda põhjalikult pole kaalunud. Seepärast analüüsime eelkõige segakooli seksuaalse kasvatuse põhimõtteid.

Kas suudab poeglaste ja tütarlaste harjumine üksteisega ning seltsimehelik sõprusvahekord sugulise armastuse ära hoida?

Suguline armastus kui tundmus on tingitud lapse füsioloogili-

sest arengust ning tekib teatud arenemisastmel paratamatult, olles algul suunatud kujutletavale objektile ning seejärel reaalsele. Et segakoolis on reaalne objekt alati silme all ning sellega kontakti loomine kerge, vallandub armastus siin kiiremini kui lahuskoolis. Et seltsimehelikkus ja sõprus hoiaks ära armastuse, ei ole põhjendatud, sest armastusele eelneb peaaegu alati seltsimehelikkus ja sõprus. Raske on isegi piiri tõmmata, kus lõpeb seltsimehelikkus ja sõprus ning kus algab armastus.

Kas poiste ja tütarlaste koos koolipinkides istumine hajutab sugulise armastuse?

Poiste ja tütarlaste koos koolipinkides istumine ei hajuta sugulist armastust, vaid pigemini ergutab seda või, mis on veel halvem, kutsub esile seksuaalseid kirgi.

Kas on õige, et segakoolides vastassugupoole idealiseerimine jääb ära ning distants poiste ja tütarlaste vahel väheneb?

Õige! Kuid see võimaldab ka poistel ja tütarlastel kergemini üksteisele läheneda. Kuna poiste ja tütarlaste paaride tekkimist segakoolides tavaliselt ei keelata, annab see soodsa võimaluse õpilastevaheliste armuvahekordade tekkimiseks. Distantsi vähenedes väheneb ka seksuaalne häbitunne.

Ekskursiooni ajal pani ühe kooli klassijuhataja, noor naisõpetaja poisid ööseks ühte tuppa, tütarlapsed teise, ise magas eraldi. Hommikul leidis ta poisid tütarlaste kõrvalt.

Armuvahekorrad lapseas kahjustavad vaieldamatult laste heaolu ning on neile sageli hukatuslikud. Seepärast peavad lastevanemad ja kool püüdma laste armuvahekordi ära hoida nii vastavate põhimõtete selgitamise teel kui ka valvsusega. Poiste ja tütarlaste liiga lähedased vahekorrad ja üksteisega harjumine ei vähenda, vaid suurendavad armuvahekordade tekkimise võimalusi, seetõttu peavad segakoolid siin olema eriti valvsad. Arvamus, et poiste ja tütarlaste üksteisega harjumise tõttu lahenevad seksuaalsed küsimused segakoolis nagu iseenesest, jätab laste seksuaalse kasvatuse sageli hoopis unarusse. Sageli pedagoogid ise lähendavad poisse ja tütarlapsi, pannes tüdrukule abistajaks poisi ja poisi tüdruku. Armumiste puhul tuntakse hardumust. Kui tüdrukud kaotavad enesevalitsemise ja satuvad halvale teele, siis püütakse neist vabaneda. Poisid jäävad aga kooli.

Uues koolis leidsid ka sellised lapsed südamliku vastuvõtu. Nende kasvatamine nõudis palju aega ja vaeva, kuid õpetajate mõistev suhtumine ning lastes tärganud usaldus õpetajate vastu, samuti teiste õpilaste sõbralikkus ja toetus aitasid ületada kõik raskused.

Ringitöö ja töökasvatus

Ringitöö oli kasvatustöös väga tähtsal kohal. Koolis töötasid kirjandus- ja näitering, muusika-, kunsti-, puidutöö-, metallitöö-, tütarlaste käsitöö-, raadio-, kino-, foto-, auto-moto-, noorte naturalistide, spordi-, kunstilise võimlemise ja akrobaatikaring.

Kirjandus- ja näitering korraldas kirjandusõhtuid, viktoriine, andis välja kooli ajakirja «Meie Sõna», organiseeris jutustuste ja luuletuste kirjutamist, sisustas koolipidusid deklamatsioonide ning kõnekooridega, korraldas näidendite õhtuid. Benderi muusikaline näidend «Pöial-Liisi» tuli linna isetegevuslikul olümpiaadil esikohale.

Muusikaring korraldas puhkeõhtuid, sisustas kooli pidusid muusikaliste ettekannetega ning abistas teisi ringe nende tegevuses. Muusikaring alustas esimesena lasteoperite ettekanndmist. Esimeseks oli Ivalo Randalu lasteoper «Kullaketrajad». Vabariiklikul ülevaatusel tuli ooper esikohale ja kollektiivi premeeriti. Kooli reorganiseerimisel kandis uus koosseis ooperi ette koolis ja Pioneeride Palee poolt korraldatud teatrikevad. Teiseks lasteoperiks oli Gennadi Tanieli «Kivine pisar». Muusikaring organiseeris igal neljapäeval kunstiõhtuid, kus esinesid õpilased, ning peale selle veel külalisõhtuid, kus esinesid Riikliku Filharmoonia ja RAT «Estonia» solistid.

Kunstringi tööst võtsid osa joonistushuvilised, kes varustasid joonistega kooli ajakirja ja välklehte, valmistasid esinemiseks dekoratsioone ning kaunistasid kooliruumi. Kooliruumide kaunistamiseks kasutati ainult kunstnike originaalteoseid.

Puidu- ja metallitööringis arendasid õpilased edasi tööalaseid oskusi, valmistasid õppevahendeid ja endale vajalikke esemeid. Vabariiklikul õpilaste käsitööde ja omaloomingu näitusel sai kool esimese auhinna ning rahalise preemia. Raadioringis õpiti tundma ning valmistati raadiovastuvõtjaid ja magnetofone. Kinoringis õpiti käsitsema kinoaparaati ja näitama kinofilme.

Tütarlaste käsitööringis õmmeldi pesu, kleite, samuti esinejatele mitmesuguseid kostüüme.

Fotoringi tööst võtsid osa ftohuvilised õpilased, auto-motoringi olid koondunud need, kes tundsid huvi traktorite ja autode vastu. Ringis õpetati ka nende juhtimist.

Noorte naturalistide ringis süvendati õpilaste loodusalaseid teadmisi, valmistati õppevahendeid, ringi liikmed töötasid aias, teostasid looduskaitset jne. Loodusalastel tähtpäevadel korraldati ülekoollisi üritusi. Noortel naturalistidel käisid külas ka lektorid väljastpoolt kooli.

Spordiringi, kunstilise võimlemise ja akrobaatikaringi eesmärgiks oli õpilaste keha igakülgne arendamine.

Kooli reorganiseerimisel lisandus neile veel arvukalt mitmesuguseid ringe.

Iga õppeaasta lõpul korraldati õpilastööde näitus.

Õpilased tegid ka majapidamistöid: vedasid kütet, saagisid puid, remontisid inventari, korrastasid kooliruumi. Kevadel tegi iga klass klassijuhataja juhtimisel oma klassis sanitaarremondi. Teiste ruumide remondi tegid õpilased ja õpetajad koos. Suvel töötasid õpilased tehastes, aiandites, kolhoosides või abistasid vanaid.

Töö mahajäänud ja väärtalt kasvatatud lastega näitas, et kasvatades lapsi ennastalgavalt ja armastusega, on kõik kasvatusraskused ületatavad. Iga laps, kui rikutud ta ka ei oleks, on parandatav, parandamatuid lapsi ei ole.

Kui kirjeldatud kool suutis tavalise kooli tingimustes toime tulla sadade mahajäänud ja raskestikasvatatavate laste kasvatamisega, siis seda kergem on saavutada tulemusi tavalises koolis, kus raskeid lapsi on üksikuid. Iga kool on suuteline kasvatama lapsi korralikeks; laste ümberkasvatamisest erikoolides tuleb võimalikult hoiduda.

KOOLI OSATÄHTSUSEST ALAEALISTE KURITEGEVUSE ÄRAHOIDMISEL

L. Saluveer,

Eesti NSV Ühiskondliku Korra Kaitse Ministeeriumi töötaja

Meie suure ajastu üheks iseloomustavamaks nähtuseks on otsingud igal elualal. Pidev liikumine kommunistliku ühiskonnakorra ülesehitamise suunas tingib kõige vana ja iganenu hülgamise ning uuele ja progressiivsele eluõiguse andmise.

«Eriti tähtsaks peab partei sirguva põlvkonna kasvatamist», deklareerib Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei oma programmis. Järelikult nõuab uue inimese kasvatamine praegusel etapil meie kõige suuremat tähelepanu, sest «kommunismi võit,» loeme programmist edasi, «oleneb inimestest, ja kommunismi ehitatakse inimeste jaoks».

Kui meie, vastutav põlvkond, teeme kas või kõige väiksema vea kasvatustöös, siis muutume süüdlasteks mitmete järgnevate põlvkondade ees.

Arvan, et just vastutustunne tuleviku ees kohustab meid leidma uusi teid ja vastu võtma tuumakaid ettepanekuid — millises vormis või sõnastuses nad ka ei esineks —, et asuda kõige kiiremas korras noorsoo kasvatamisel ja õpetamisel seni tehtud vigade parandamisele.

Siinkohal tahaksin avaldada mõningaid omapoolseid mõtteid, mis on tekkinud töö käigus eesti keele ja kirjanduse õpetajana alaealiste töökoloonias.

Veerandi üle kahekümne aasta kestnud pedagoogilisest tegevusest olen pühendanud alaealiste seaduserikkujate ümberkasvatamisele. Töötades õpetajana ning õppealajuhatajana alg-, 7-klassilises, kesk- ja töölisnoorte keskkoolis, samuti õpetades instituudis ja muusikakoolis ning juhatades pioneerilaagreid omandasin elu- ja töökogemusi, mis on mulle suureks abiks olnud. Häid paralleele kasvatustöös on võimaldanud tõmmata ka isiklik perekonnaelu ja laste kasvatamine.

Kogu see rikkalik pedagoogiline pagas on soodustanud mõningate üldistuste tegemist ning võimaldanud näha neid puudusi, mis

esinesid üldhariduslikus koolis töötades ja mida ei oska igakord enese juures näha need pedagoogid, kellel pole olnud juhust töötada ka erirežiimiga koolis, kus tuleb seista silm silma vastas oma enese käe läbi sündinud praagiga. Pole siis ime, kui mu endised kolleegid minuga nii mõneski küsimuses nõus pole ning pead vangutades ütlevad, et ma olevat unustanud õpetajatöö raskused tavalises koolis.

Jah, õpetajaamet pole kerge kusagil, kuid mõeldes tagasi esimesele paarile aastale koloonias, tundud enesele lausa märtrina. Siin ei aita suuline seletamine, selle psühholoogilise ümbersünni peab inimene ise läbi tegema, kui ta tahab mõista koloonia õpetaja reaalselt tundemaailma. Vestlustes kõrvalseisjaga taipan alles, kui võrd tavaline kodanik näeb kolonistides eelkõige kurjategijaid ning kahtleb, kas ühestki neist saab ausat inimest. Meie aga, nende kasvatajad ja õpetajad, näeme kolonistides eelkõige süstemaatilise väärkasvatusega rikutud õnnetuid noorukeid, kellest õige suunamine ja mõjutamine peab igaühest vormima ausa Nõukogude kodaniku.

Sügav usk inimese paremasse minasse on meie töö ammendamatuks jõuallikaks ning kasvandike tung taas teiste inimestega võrdsesse olukorda pääseda on selleks pinnaseks, millele ehitame üles oma kasvatustöö strateegia. Me varieerime taktikat inimhingele lähenemisel ja kohandame ainemetoodika selle eesmärgi kiiremaks ning paremaks saavutamiseks.

Paaril esimesel aastal ei suutnud ma selle miljööga niivõrd kohaneda, et oleksin tööst täit rahuldust tundnud. Vana harjumuse järgi püüdsin õppevestlustes piirduda vaid õpiku lehekülgedega, pookida käsitluse traditsioonilisi «eluga sidumise» küsimusi. Varem nimetati neid poliitilisteks momentideks. Kui siis tegutsemisihast hoogu sattunud klass hakkas üleliia küsimustega pommitama — meie oludes on küsimused kõige avameelsemad, ootamatamad —, siis tuli ajahäda kartes õpilaste initsiatiiv lihtsalt käsu korras maha suruda. Aga inimese veendumusi ja tõekspidamisi sa palja korraldusega ei kõiguta.

Pikapeale märkasin, et jäin õpilastele kaugeks, külmaks administraatoriks, õpilased kaotasid huvi, hakkasid otsima võimalusi korrarikumisteks. Nii läks mõnigi hästi planeeritud tund täiesti kaduma, vahekord kasvandikega aga kandis jõupoliitika iseloomu. Hakkasin kalkuleerima: mis on ökonoomsem, kas vaielda kord vaidlused lõpuni ja edaspidi võita aega korrarikumiste vähendamise arvel või püsida endiselt nn. «külma sõja» positsioonidel.

Samal ajal jõudsin vestlustest, ankeetidest ja individuaalsetest jutuajamistest selgusele, et n.-ö. provotseerivad küsimused poliitilistel, majanduslikel, rahvuslikel ja teistel teemadel ei pruukinud olla kaugeltki halva tagamõttega (seda taotlesid vaid üksikud kõige jultunud), vaid nad lihtsalt tahtsid vastuseid neid huvitavatele küsimustele. Hakkasin taipama, et minule nii endastmõiste-

tavad probleemid olid elust mööda käinud, vähe näinud, vähe luge-
nud ja vähe suunatud alaealistele tõepoolest *terra incognita*. Veel
taipasin enda juures, et jätsin vastamata kõigepealt nendele küsi-
mustele, milles ma küllalt kiiresti ei orienteerunud või mille sele-
tamiseks mul puudusid tabavad võrdlused, vajalikud lastepärsed
väljendid või mis jätsid mind oma abstraktse sisuga õpilaste ees
täbarasse olukorda. Vaja oli endal rohkem juurelda, rohkem
lugeda, päevasündmustega kursis olla, rohkem eluprobleemidesse
ning eriti nende põhjuslikes seostesse tungida. Peale selle oli tar-
vis leida vabam vestlustoon, õpilastele jõukohane sõnastusviis.

Ja tõepoolest töö võttis sisukama suuna. Nüüd kulus õpilastele
kommunismi (selle olemust nad ei taibanud, võimalikkusse ei
uskunud), kapitalismi (neid köitis ameerika elulaad, kus igal in-
mesel nende arvates pidi olema auto ning kus pangaröövlid on
džentelmenid), kolhoosikorra ja kümnete teiste (eriti terav oli rah-
vusküsimus) põhitõdede selgitamiseks vähem aega — üks õppevee-
rand. Ülejäänud aeg jäi laiendatud vestluseks.

Kui küsijateks olid uustulnukad, kelle nõmeduse üle vanad oli-
jad kahjurõõmsalt irvitada püüdsid, lasksin lihtsamaid probleeme
juba vanadel õpilastel küsijaile selgeks teha, mis tõstis auditoo-
riumi aktiivsust.

Kirjandus- ja keeleõpetustundide senine praktika on mind ikka
rohkem veennud selles, et õpilaste arusaamist eluprobleemidest
hinnatakse ilmselt üle, mõeldakse, et paari-kolme sõnaga on või-
malik anda vastust tohutult komplitseeritud küsimustele. Samas
aga ammutab mõnigi laps oma ümbrusest (ebateadlikult täiskasva-
nuilt) kahjulikke väärhinnanguid, meie ühiskonna mõningaile kas-
vuraskustele (ebaõnnestumised kolhoosimajanduses, isikukultusest
tingitud vead) vaadatakse pessimisti skeptilise pilguga. Siit tekib
soodne pinnas kapitalismi igandite taaselustumiseks, väikekodan-
like pahede vohamiseks ning läänelike maneeride ees lõmitamiseks.
Kõik see kajastub noorukis-seaduserikkujas.

Alaealised seaduserikkujad on otsekui vaht sellise kõntsa elu-
keerisest ning nende õigele teele juhtimine saab alguse alles lenin-
like tõdede, veendumuste ja arusaamade omaksvõtmisest nende
poolt. Kasvatuse ülejäänud eetilised ning esteetilised eesmärgid on
juba üpris lihtsad saavutada, kui selleks parasjagu aega antakse.
Oma veendumuste kinnituseks olen teinud pidevalt märkmeid õpi-
lastega jutuajamistest. Ja kui näiteks poole aasta möödudes hak-
kab endine kinnisilmi vaidleja korruga küsimusi õigesti mõistma,
siis tunded suurt rõõmu ja sisemist heameelt ning karistusalluste
asemel hakkad kasvandikes nägema vaid õnnetu ja abi vajavaid
väärkasvatuse ohvreid, keda tuleb kaasinimestena armastada ning
kellele tuleb õpetada inimlikku ellusuhtumist.

Nii ongi kogu meie koloonia personal asunud otsima teed kas-
vandiku hinge, tema südame sügavamasse soppi. Ühel õnnestub
see paremini, kiiremini, teisel võtab rohkem aega, aga kes ei pea

vastu meie töö pingele, see koloonias töötada ei saa, vähemalt mitte edukalt.

Võin öelda, et iga aastaga on kasvatustöö sisuline kvaliteet meie koloonias paranenud ja seda tänu kogu hingega asja juures olevatele töötajatele.

Muidugi oleme me veel kaugel rahulolust. Ikka leidub veel noorukeid, kes langevad peale kolooniast vabanemist uuesti kuritegelikule teele. Kuid siin tulevad arvesse ka mitmed välistegurid, meist olenematud põhjused. Mõned kasvandikud on meil olnud liiga lühikest aega või on nad sattunud vabaduses endisesse keskkonda tagasi ja jäetud omapead. Võrdleksin järelevalveta jäetud endisi koloonia kasvandikke aedniku poolt suure väevaga aretatud viljapuuga, mida rüüstavad hiljem kahjurid ning külmad tuuled.

Võtnud endale ülla kohustuse inimesi ümber kasvatada, tuleb meil, koloonia töötajatel, olla algul mustatööliseks, kiviraiujaks, lõhkajaks, kirurgiks ja nii edasi kuni kunstnikuni, pisiplastikuni, kosmeetikuni välja. Aga oma töö vilja saame heal juhul näha alles aastate pärast, kui kellelgi teisel ei tule enam mõttesegi pidada otsustava mõju avaldajaks ning ümberkasvatajaks meid, märkamatult elavaid kolooniatöötajaid. Küllap just selletõttu pole senini kellelegi mõttesse tulnud meie kogemusi üldhariduslikus koolis, koduses kasvatuses või mujal rakendada.

Ometi arvan, et needki materjalid, mis koloonial on olemas meie kasvandike, niinimetatud raskestikasvatatavate noorukite ja alaealiste kurjategijate kasvatamise kohta, vajaksid niisamuti, nagu selles töös avaldatud väärtuslikumad kogemusedki, üldistamist ja levitamist.

Püüdsime ankeedi abil selgitada õpilaste kokkupuuteid kirjan-dusega enne kolooniasse saabumist ja koloonias. Lasksime neil vastata kirjalikult (suuliselt vestleme pidevalt) küsimustele, kui vanalt nad hakkasid lugema, mida lugesid, kuidas koolis meeldis, mida nad ise sooviksid jne. Midagi üllatavat muidugi ei ilmnenud, tavaline kitsas silmaring lõi vastustes läbi. Aga leidsime siiski kinnitust oma prognoosidele ja hüpoteesidele. Valdaval enamusel olid kirjandustundidest tavalises koolis vaid väga ähmased mälestused — need olevat olnud igavad. Või oleks ehk võinud olla ka teisiti?! Kas tõesti on olemas niisuguseid noorukeid, kelle ees kirjan-dusõpetaja on võimetu, kelleni ei leia teed parimagi tahtmise juures? Meil koloonias hinnatakse vaidlemisvõimalust, küsimuste esi-tamise õigust, tuntakse suurt huvi uudiskirjanduse vastu.

Meie tööle hinnangu andmisel on kõige tähtsamad muidugi need muutused, mis on toimunud õpilaste toekspidamistes, arusaama-des; eriti aga rõõmustad, kui märkad selles muutuste protsessis ka killukest oma tööd, kui hiljutine korrarikkuja, kelle ülbusest on kirjutatud isegi ajalehes, teatab sõbrale, et ta pole enam hoopiski endine, ning soovitab ka kunagisel kambamehel vanad vigurid maha jätta.

Õige tihti tuleb meil oma kasvandikke kaitsta halbade mõjude eest, mida kirjade kaudu püüavad avaldada vabaduses viibivad sõbrad.

Näiteks kirjutab üks koolipoiss Pärnust, et tema sünnipäeval tuleb jooming, millest võtab osa seitse poissi. Selleks on varutud 65 liitrit õlut, 14 pudelit viina ja veel koduveini. «Ma isiklikult arvan,» lisab ta, «et sellest peaks jätkuma, sest kaks nädalat tagasi jõin ära üksinda pudeli «seatapjat» ja magasin kui laip pühapäeva hommikuni puukuuris.»

Mõnikord oleme saatnud sellised kirjad kas vastavasse kooli või haridusosakonda seisukoha võtmiseks. Paraku aga pole leidunud asutusi, kes teataksid meile oma arvamuse signaali suhtes. Ükski kool ega klassijuhataja pole meile kirjutanud ega pärinud, kuidas tema käe all õppinud poisil koloonias läheb. Samal ajal aga räägib iga pedagoog võitlusest inimese eest. Meie side oma endiste kasvandikega on siiski suhteliselt parem, kuigi tõeline tööpõld sel alal ootab veel tõsist harimist.

Meie ülesanne on tõhustada kasvatustööd noorte hulgas, ennetada kasvatusvigu ja pidada alati meeles, et kergem on kasvatada kui ümber kasvatada. Tuleb lihtsalt keerata kinni noorsugu rikkuva mõju kraanid. Meile, pedagoogidele, näib, et tuleks otsustavalt parandada ja täiustada pedagoogika metoodikat.

Pedagoogiline uurimistöö on meil aeglasem kui elu vajadused seda nõuavad. Ometi peaks teooria praktikale teed valgustama. Ei tule asjale kasuks ka kasvatusküsimumustega tegelevate organite ja asutuste liigne killustatus. Meil puudub keskne autoriteetne juhtiv tsentrum, kuhu laekuksid kõik andmed, ettepanekud ja kust saaksid materjali omakorda ka teadlased, pedagoogid. Koolis nõutakse õigusega õpetus- ja kasvatustöö harmoonilist ühendamist, kuid millegipärast uuritakse neid probleeme eraldi, eri profiiliga asutuste poolt, nagu TRÜ pedagoogikakateeder, vabariiklik õpetajate täiendusinstituut, pedagoogilised kabinetid jne. Organiseerituma suunamisega saaks vältida dubleerimist ning selle arvel oleks võimalik koostööd koordineerida kõigi kasvatus- ja õpetamisküsimumustega tegelevate asutuste vahel.

Samal ajal on vaja pedagoogiline propaganda ründavamaks muuta, et ta ka ükskõiksusse langenute tuima rahu kõigutaks. Raadios ja televiisoris kuuleb-näeb ülelaupäeviti jahi- ja kalameeste laia juttu, aga et grupp tõeliselt tublisid nõukogude noori üles kasvatanud lastevanemaid või pedagooge vaba vestluse vormis tõelist efekti andvaid mõtteid saaks avaldada, seda pole siiani veel juhust olnud kohata. Küllap skeptiline suhtumine pedagoogika uuesse mõttesse on pidurdanud ka heade lavateoste ja teiste kunstiteoste loomist, milledes jääks kõlama vaikselt ja märkamatuks oma kuldaväärt tööd teinud kasvataja sõna.

Suurtel nõupidamistel pole võimalik lahata probleeme detailselt, kasvatustöö kõige varjatuid nüansse otsides. Oleks vaja

asjaosalised kõige kitsamate ringide kaupa «ümmarguse laua konverentsile» kokku viia.

Eelkõige peaks leidma küsitluste, kollektiivide soovitude jms. näol vabariigis need entusiastid, kes suuri sõnu tegemata tabaksid käesoleva aja kasvatusprobleemide olulised lülid. Nende ettepanekuid tuleks praktilises pedagoogikas tingimata arvestada ja ka teaduslikult analüüsida.

Otsustavalt on vaja parandada pedagoogilise kaadri, sealhulgas juhtiva kaadri valikut ning paigutamist.

Küllalt on meil veel õpetajaid ning juhtivaid töötajaid, kes pole suutelised oma tööd tegema. Väga häid mõtteid sellel teemal andis Ed. Vilde nimelise Tallinna Pedagoogilise Instituudi rektor sm. A. Koop ajalehes «Noorte Hää» nr. 63, 17. märtsist 1965 avaldatud artiklis. Tõepoolest on viimane aeg eraldada pedagoogilised posijad tõelistest rahvakooliõpetajatest.

Omaette probleemiks on lastevanemate kasvatamine. Lastevanemaile tuleb tõhusamat abi anda, kuid samal ajal on vaja tõsta ka nõudlikkust nende vastu.

Mäletan, et 1958. aastal oli meil Kukulinna pioneerilaagris väike kõhetu poiss Aleksander M. Tallinnast. See 9—10-aastane jõnglane oli juba tõeline suitsumees. Me suutsime poisi võõrutada kahjulikust harjumusest, ta sai isegi kiitusi hea töö eest. Kui ema tuli poega vaatama, siis pärisime, kas ta teab poisi suitsetamisest. Ema eitas seda, kuid samas oli ta sunnitud sügavalt punastama, kuna väike Aleksander ütles: «Aga armas ema, sa ju teadsid.» Poeg oli 6—7-aastaselt hakanud koos isaga suitsetama ning ema tõi talle ise suitsu.

Seesama Aleksander jõudis jällegi minu käe alla, ainult juba koloonias, alaealise kurjategijana. Jällenägemine polnud just meeldiv. Kerkis silme ette seos mineviku kasvatusvigade ja praeguste tagajärgede vahel. Kohtumisel emaga koloonias tuletasin meelde vahejuhtumit Kukulinnas. Ema püüdis jälle tõde vassida, kuid kirjades hakkas siiski poega mõjutama, toetades meid kasvatustöös.

Aleksander M. pole ainuke poiss, keda ma olen pidanud peale pioneerilaagrit uuesti kohtama koloonias. Kõik need poisid hakkasid juba tookord silma kui halbades kätes, eeskätt halbade vanemate kätes, muserdatud inimlapsed. Tuleks teha kõik selleks, et niisuguseid lastevanemaid meil ei oleks.

NOORTÖÖLISTE KASVATAMISE VORMIDEST JA METOODIKAST

J. Napa,

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudi õiguse sektori aspirant

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm seab meie ette ülesande kasvatada uut inimest, kelles harmooniliselt ühinevad vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus.

«Eriti tähtsaks peab partei sirguva põlvkonna kasvatamist»¹, kellel tuleb üles ehitada kommunism ja elada kommunistliku ühiskonna tingimustes.

Võitlus alaealiste poolt toimepandud õiguserikkumiste vastu meie maal on lahutamatu seotud kommunismi ülesehitamise peamiste ülesannete lahendamisega.

Nagu näitavad vastavad uurimused, saabub alaealise isiksuse kujunemisel kriitiline periood alates 15. eluaastast.² Eriti selles vanuses poisid väljuvad vanemate mõju alt, tekib soov olla iseseisev. Omamata küllaldaselt kriitilist meelt, satuvad nad kergesti halbade mõjude alla. 15—16 aasta vanuste noorukite käitumist tuleb eriti kontrollida ja jälgida. Nagu näitab statistika seisuga 1. okt. 1964. a., õpib meie vabariigis enamik 14—17 aasta vanustest alaealistest. Ainult 14,6% 14—17 aasta vanustest noortest töötavad, neist valdav osa (8,2% selle vanuse üldarvust) täiendab oma üldhariduslikke teadmisi töö kõrval, enamik töölisnoorte koolides.

Tööle asunud nooruk satub töökoha kollektiivi mõjusfääri. Misugune on see mõju, sellest sõltub paljus nooruki ellusuhtumine ja edaspidine käitumine.

1963. ja 1964. aasta jooksul moodustasid Eesti NSV-s kriminaalvastutusele võetud alaealistest enam kui 50% töölisnoored. 1964. a.

¹ NLKP programm, kirjastus «Eesti Raamat», Tallinn 1965, lk. 108.

² Vt. О. И. Морозов jt., Опыт комплексного обследования причин и условий, способствующих совершению преступлений подростками, *Советское государство и право, 1963, № 9, стр. III.*

jooksul meie vabariigis kohtu alla antud alaealistest olid 53,6% töölisnoored.

See räägib, et tootmiskollektiivid pole alati toime tulnud alaealises õigete veendumuste ja arusaamade kujundamisega.

Alaealised, kes töötavad koos täiskasvanutega, võtavad omaks nende harjumused ning eriti kiiresti omandavad halva. Pole ju saladus, et meil on veel töölisi, kes arvestamata, et nende kollektiivis töötab ka alaealisi, väljendavad end ebatsensuursete sõnadega, korraldavad joominguid ja panevad toime teisi ebamoraalseid tegusid.

Nagu näitavad V. I. Lenini nim. Moskva Pedagoogilise Instituudi sotsiaal-majandusliku uurimise laboratooriumi uurimused, on tööliste poolt töönormide täitmise protsent sõltuv nende üldhariduslikust tasemest. Töötulemusi analüüsides selgitati välja, et näiteks instrumentaallukksepad, kel on 8-klassiline haridus, lasevad vahetuses välja tunduvalt rohkem toodangut kui 5-klassilise haridusega instrumentaallukksepad. Veelgi paremini täidavad töönorme keskharidusega töölised. Ka suudavad 8—9-klassilise üldharidusliku tasemega töölised omandada 2—3 aastaga kõrgema kategooria, samal ajal kui 5—6-klassilise haridusega töölistel kulub selleks 5—6 aastat.¹

Siit järeldus — alaealine õppigu, õppigu üldhariduslikus koolis, kuni on omandanud kesk- või vähemalt 8-klassilise hariduse. Oppida, omandada haridus — see on meie noorsoo peamine, kõige tähtsam ülesanne. Noorukeid on lubatud üldreeglina tööle võtta alates 16 aasta vanusest. Ainult erandjuhtudel võib tööle võtta alaealisi, kes on 15 aastat vanad.²

Kahjuks on meie vabariigis veel lõplikult lahendamata ka alaealiste töölesuunamise küsimus. Kuigi Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1964. a. 2. jaanuari määrusega nr. 4 «Noorukite tööga kindlustamise parandamisest»³ on ette nähtud broneerida kohad noorukite tööle võtmiseks 3—5 protsendi piires tööliste ja teenistujate üldarvust, esineb mainitud määruse elluviimisel veel terve rida kitsaskohti.

Vaatleme mõningaid kasvatustöö vorme ja meetodeid, mille rakendamise eesmärgiks on ära hoida töötavate noorte poolt õiguserikkumiste toimepanemist.

Käesoleva artikli ettevalmistamisel võtsime uurimise alla 50 alaealist, kes nende poolt kuritegude toimepanemise ajal (aastail 1962—1964) töötasid Eesti NSV ettevõtetes või asutustes. Ana-

¹ Vt. И. Каплан, Лимит на мастерство, *Комсомольская правда*, от 3 марта 1965 г.

² Vt. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1956. a. 13. detsembri seadlust, Tööseadusandlus, Tallinn 1966, lk. 348. — *Toim.*

³ ENSV Ministrite Nõukogu Määruste ja Korralduste Kogu 1964, nr. 1, art. 5.

lүүs on tehtud kriminaaltoimikute ja alaealistega läbiviidud vestluste põhjal.

Alla 18 aasta vanustele töötavatele noortele kehtib terve rida soodustusi. Näiteks NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1955. a. 8. augusti määrusega nr. 1478 «Alaealiste töötin-gimustest» on keelatud ettevõtete, organisatsioonide ja asutuste juhatajatel alla 18-aastaste noorte tööliste ja teenistujate kasuta-mine ületunnitöödel ja öövahetustes.¹

Alaealiste tööd ja puhkust reguleerivatest tööseadusandluse eeskirjadest range kinnipidamine on tähtis kasvatuslik tegur, mis aitab vältida alaealiste poolt õiguserikkumiste toimepanekut. Töökohtadel, kus järgitakse tööseadusandlust, esineb alaealiste poolt töödistsipliini rikkumisi ja teisi õiguserikkumisi suhteliselt harvem.

Kõrvuti sellega tuleb luua kõik tingimused, et alaealistega tehtav kasvatustöö ei piirduks ainult tööprotsessi õige korraldamisega. Töö, mis ei toimu kõrvuti hariduse andmisega, kõrvuti poliitilise ja ühiskondliku kasvatusena, ei avalda kasvatuslikku mõju, vaid jääb neutraalseks protsessiks.

Kõigepealt on tähtis, et tööle asunud alaealine omandaks eriala, mis teda huvitab. Selle tagajärjel tugevnevad nooruki sidemed kollektiiviga, kus ta töötab. Teiseks kaasneb eriala omandamisega huvi suurenemine töö ja selle tulemuste vastu. Seda on silmas peetud näiteks Tartu Linna Remondi- ja Ehitusvalitsuses, kus 1964. aasta alguses töötas 13 alaealist. Noored olid suunatud parematesse brigaadidesse, nendest 11 omandasid vastava eriala. Töötajatest oli moodustatud 3-liikmeline grupp, kelle ülesandeks oli pidevalt kontrollida noortööliste töö- ja elutingimusi. Palju tähelepanu pööratakse tööliste üldharidusliku taseme tõstmisele. 13-st alaealisest õppis töölisnoorte koolis 9. Iga koolist põhjuseta puudumise või halva edasijõudmise fakt arutatakse läbi kollektiivis.

Uurimise käigus meie poolt küsitatud 50-st alaealisest ei olnud enamikul tööalast kvalifikatsiooni või siis olid nad madala kate-gooriaga töölistes.

Erilist tähelepanu tuleb pöörata noortööliste poolt eriala oman-damisele. Tööstusettevõtetes tuleks vajaduse korral rajada erijaos-konnad noorukite tootmisalaseks väljaõpetamiseks ja tööks, kasu-tades tootmistehnilise väljaõppe läbiviimiseks ettevõtetes olevaid keskkoolide tootmisõpetuse baase. Individuaalse väljaõppe korral tuleks kinnitada noorukid kõrge kvalifikatsiooniga tööliste juurde. Väljaõppe tähtaegu ei tohi lühendada, samuti ei tohi noorukeid kasutada õppeperioodil abitöödel ning töödel, mis ei ole seotud nende tootmisalase väljaõppega.

Juhul kui alaealine tööline ei täida töönorme, tuleb tähelepane-likult välja selgitada ja kõrvaldada normide mittetäitmise põhju-sed. Seda tehakse näiteks Tallinna Naha ja Jalatsi Tootmiskoondi-

¹ Tööseadusandlus, Tallinn 1966, lk. 349. — *Toim.*

ses «Kommunaar». Pärast töonormide mittetäitmise põhjuste avastamist ja kõrvaldamist kasvab tunduvalt noorte huvi tootmise vastu ja paranevad töötulemused. Kõik see avaldab suurt kasvatustlikku mõju.

Noorukeid, kellele on omistatud kvalifikatsioon, tuleb kasutada õpitud kutsealal, anda neile kindlad töökohad. Keelatud on noortööliste paigutamine juhuslikele töödele. Alaealiste kommunistliku kasvatus ülesannet töökohtadel teenib eelkõige nende tööalane kasvatus töö eesrindlikes brigaadides, parimate meistrite ja brigadiride juhtimisel.

Analüüsides kuritegelikule teele laskunud alaealiste hariduslikku taset, näeme, et enamikul on see madal. 1963. a. Tallinnas kuriteo toimepannud alaealistest oli vaid 17,3% kaheksaklassiline haridus, 82,7% oli see väiksem kui 8 klassi.

Meie poolt vaatluse alla võetud 50-st alaealisest ei olnud 44-1 kaheksaklassilist haridust. Suurem osa olid üldhariduslikes koolides õppimise ajal olnud klassikursuste kordajad (50-st 42), enamik ei lugenud ajalehti ega raamatuid, ei käinud teatrites. Mitte ükski uuritavatest alaealistest ei õppinud enne kuritegelikule teele laskumist töölisnoorte koolis edukalt (vaatamata madalale üldhariduslikule tasemele).

Selle töö ebarahuldavast olukorrast räägib fakt, et kui töölis- ja maanoorte koolide ning kaugõppe konsultatsioonipunktide 5.—8. klassi asus 1964. a. sügisel õppima 10 682 noort, siis poole õppeaasta möödudes olid enam kui 2000 õpingud katkestanud.

Siit tõuseb töökoha administratsiooni ja ühiskondlike organisatsioonide ette ülesanne suunata kõik töölisnoored õppima, et nad omandaksid vähemalt 8-klassilise hariduse. Ühiskondlikud organisatsioonid peavad olema kõige tihedamates sidemetes koolidega, kus õpivad nende noortöölised, et olla kursis viimaste õppeedukuse ning esinevate puuduste ja raskustega.

Head tingimused õppimiseks on loodud näiteks tehastes «Punane Kunda» ja «Estoplast». Ettevõtte ühiskondlike organisatsioonide ja koolide vahel on loodud tihedad sidemed. Tsehhides on välja pandud teatised, kust nähtub alaealise õppeedukus ja koolist puudunud päevade arv, samuti puudumise põhjused. Koolist saadud teadete alusel võetakse tarvitusele abinõud, et kindlustada noortöölise pidev ja edukas õppimine töölisnoorte koolides. Õppetöös halvasti edasijõudvaid õpilasi abistatakse. Klassikursuse lõpetamise korral kingitakse noortele lilli ja mälestusesemeid.

Enamikul meie poolt uuritud 50-st alaealisest ei olnud enne kuritegude toimepanemist huviala, nende tööst vaba aeg oli kasulikult sisustamata. Ei võetud osa isetegevus-, tehnikaringide ega spordisektsioonide tööst, samuti ei täidetud ühiskondlikke ülesandeid. Need noored irdusid koolis üha enam klassikaaslastest, töökohal aga kollektiivi ühiskondlikust elust.

Küsimusele, kui paljud noortöölisena kuritegusid toimepannuist

võtsid üldhariduslikes koolides õppimise ajal osa huvialaringide või spordisektsioonide tööst, vastati järgmiselt: 20 olid tegelnud spordiga, 7-me huvialaks oli kunstiline isetegevus, tehnika jne., 23 olid ringide ja sektsioonide tööst kõrvale jäänud. Küsitletutest täitsid üldhariduslikes koolides õppimise ajal ühiskondlikke kohustusi vaid 12, ei täitnud 35, 3-lt ei saadud vastust.

Koolist tööle siirdumisega kaasnes isetegevusringide, spordisektsioonidest osavõtjate ja ühiskondlike kohustuste täitjate arvu märgatav vähenemine. Vaid 8 noortöölist olid mõningal määral seotud ringide ja sektsioonide tööga või täitsid ühiskondlikke kohustusi, 39 olid kõrvale jäänud, 3-lt ei saadud vastust.

Alaealine K. lahkus üldharidusliku kooli 6. klassist. Olles 15 aastat vana, asus ta tööle. Mõni kuu pärast tööle asumist peksis ta ebakaines olekus koos joomakaaslasega neile tänaval vastu tulnud kodanikke ja röövis raha. K. rääkis vestlusel: «Joon alkohoolseid jooke sellest ajast, kui tööle läksin. Mingeid ühiskondlikke ülesandeid pole mulle töökohal antud. Vaba aeg möödub igavalt. Seepärast olen sageli purjus.»

Noortele on omane eriline püüd sõpruse, kollektiivi ja mõttekaaslaste järele. Et vältida noortööliste sattumist halbade mõjude ohvriks, tuleb taotleda, et igale alaealisele avalduks esimesest tööpäevast peale töökoha kollektiivi positiivne mõju. Kui kollektiiv ei tunne huvi noore vaba aja veetmise vastu, võib viimane sattuda kuritegelikku gruppi, kus siis halbade sõprade eestvedamisel pannakse toime õiguserikkumisi. Töökohtade ühiskondlikel organisatsioonidel lasub ülesanne nooruki tööle asumisel põhjalikult tundma õppida, missugune on viimase elukäik, ellusuhtumine, maailmavaade. Arvestada iga konkreetse alaealise individuaalsust, leida talle lähenemisviis — see on ideoloogilise töö, kasvatustöö üks tähtsamaid ülesandeid. Alles alaealise põhjalik tundmine võimaldab tema suhtes läbi viia individuaalset kasvatustööd.

Üheks vormiks, mis end praktikas näib õigustavat, on ühiskondlik kaadriosakond, mis on moodustatud paljudes meie vabariigi suuremates ettevõtetes. Mainitud osakonda kuuluvad ettevõtte või asutuse administratsiooni, ametiühingu käitis- või kohaliku komitee, partei- ja komsomoliorganisatsiooni esindajad. Ühiskondlik kaadriosakond koordineerib töökohal noorte seas tehtavat kasvatustööd, juurutab suure kasvatusliku tähtsusega traditsioone (nagu noore esimese tööpäeva pidulik tähistamine, esimese töötasu kätteandmine, kvalifikatsiooni omandamine ja tõstmine jne.).

Näiteks Pärnu Ehitus-Remondivalitsuses tööle rakendatud ühiskondlikku kaadriosakonda kuulub 5 liiget. Need on parteiorganisatsiooni, ametiühingu, rahvakontrolli kaastöögrupi, komsomoliorganisatsiooni ja plaaniosakonna esindajad. Ühiskondlik kaadriosakond tutvub iga tööleasunud alaealisega, kontrollib pidevalt noorte töö- ja elutingimusi.

Suur osa avaliku korra rikkumisi ja alkoholi kuritarvitamisi on

toime pandud nende alaealiste poolt, kes tihti vahetavad töökohti. Sägedane töökohtade vahetamine ei kindlusta vajalikku kontrolli töölise üle ega võimalda teha endiste õiguserikkujate suhtes küllaldaselt kasvatustööd nende ümberkasvatamiseks. Seda silmas pidades ei vabastata Pärnu Ehitus-Remondivalitsuses ühtki noort ühiskondliku kaadriosakonna nõusolekuta (nende seas ka omal soovil lahkujaid). Ühiskondlikus kaadriosakonnas selgitatakse välja töölt lahkumise tõelised põhjused ja astutakse vajaduse korral samme alaealiste õiguste kaitseks. See kaotab võimalused ettevõtte administratsiooni ükskõikseks suhtumiseks alaealise käekäiku. Teiselt poolt aitab see ära hoida alaealise kergemeelse töölt lahkumise.

Paide Ehitusvalitsuses loodud ühiskondliku kaadriosakonna liikmed tutvustavad tööle siirdunud noorukile oma ettevõtet või asutust, räägivad, missuguses rahvamajanduse harus kasutatakse ettevõtte toodangut, missugused on ettevõttes vaba aja veetmise võimalused. Samal ajal õpivad töökoha ühiskondlike organisatsioonide esindajad alaealist tundma, tutvuvad viimase elukäigu, erialase ja üldpoliitilise taseme ning ellusuhtumisega. Sellise vestluse tulemusena tõuseb alaealise vastutus kollektiivi ees ja kollektiivi vastutus tööle asunud noore pärast.

Nagu eespool juba märgitud, on meie vabariigi paljudes ettevõtetes ning asutustes levinud toredad nõukogulikud traditsioonid, nagu nooruki pidulik vastuvõtmine töölise ridadesse, noortöölise esimese tööpäeva pidulik tähistamine, kategooria tõstmise puhul kingituste andmine. Korraldatakse kohtumisi antud ettevõttes töötanud veteranidega jne. Sellised kohtumised äratavad noortes austust töö ja töötava inimese vastu, lähendavad noorukit tehasele ja selle kollektiivile.

Nii tähistatakse Narvas ülelinnaliselt alaealiste esimest tööpäeva 2 korda aastas, 5. detsembril ja 9. mail, kus alaealised võetakse pidulikult vastu töölise ridadesse. Toimub kohtumine vanade kommunistide, tööeesrindlastega. Ettevõtete juhtkonna esindajad annavad kätte diplomid, kuhu märgitakse töotus, mille annab alaealine töökaaslaste ees. Juristid räägivad alaealiste töökaitsest jne.

Narvas on iga noortöölise kohta sisse viidud ka «Töölase kuuluse raamat», kuhu märgitakse kohustused, mida nooruk endale võtab. Igas kvartalis märgib komsomoliorganisatsioon, kuidas kulgeb võetud kohustuste täitmine.

Kombinaadis «Balti Manufaktuur» on alaealiste brigaadid, kus parimate meistrite juhtimisel töötavad alla 18 aasta vanused tütarlapsed. Täisealiseks saamisel suunatakse nad täiskasvanute brigaadi. Kauniks tavaks on kujunenud sel päeval lillede ja mälestus-esemete kinkimine. Kalinini-nim. Elavhõbealaldite Tehases ja reas teistes ettevõtetes on loodud ettevõtte ajalugu peegeldav muuseum. Tööle asunud noortele tutvustatakse tehase ajalugu.

On teada, et alaealine, kes on kord laskunud kuritegelikule

teele, paneb iga järgneva õiguserikkumise toime tunduvalt väiksema enesevõitlusega. Seetõttu on kollektiivide ülesandeks — võtta halvale teele läinud noorukid üldsuse erilise tähelepanu alla. Uha rohkem praktiseeritakse seejuures kommunistliku töö brigaadide, tsehhide komsomoliorganisatsioonide jne. šeflust taoliste noortööliste üle. Kohtla-Järve Soojuselektrijaama tsehhide eesrindlikud töölised võtsid raskestikasvatatavad noored oma šefluse alla. Tehases «Ilmarine» sõlmitakse vanema töölise ja tööleasanud nooruki vahel leping, kus esimene lubab aidata noortöölist töös ja õpinguis, viimane võtab endale kohustuse omandada eriala, tõsta üldhariduslikku taset.

Toome veel mõned näited kollektiivi positiivsest mõjust alaealise teadvuses õigete arusaamade kujundamisel.

Tallinna Paberi- ja Tselluloosikombinaati asus tööle alaealine V., kes oli varem toime pannud õiguserikkumisi. V. anti kommunistliku töö brigaadi šefluse alla. Nooruk asus õppima töölisnoorte koolis ja tema käitumine paranes.

Tallinna linna Mererajooni Kultuurimaja puhkeõhtul torkas silma üks alaealine sellega, et rääkis ebatsensuurseid sõnu ja käitus väljakutsuvalt. Samas viibis ELKNÜ Mererajooni Komitee sekretär, kes vestluses noorukiga selgitas välja, et viimane on äsja kinnipidamiskohast vabanenud ega oma töökohta. Nooruk suunati komsomolikomitee poolt tööle Tallinna Linna Remondi- ja Ehitusvalitsusse, anti eesrindliku brigaadi šefluse alla ja tema käitumise üle teostatakse üldsuse poolt pidevalt kontrolli. Alaealise ellusuhutumises on toimunud juba mõningad positiivsed muudatused.

Kõrvuti kollektiivi poolt endale võetud kohustusega kasvatada ümber õiguserikkumist toime pannud noorukeid rakendatakse paljudes asutustes ja ettevõtetes ka individuaalset šeflust. Individuaalne šeflus peaks olema kõrge kvalifikatsiooniga staažika töölise või õige maailmavaatega eesrindliku, tugeva isiksusega noore mõju alaealisele, mõju ühiste huvide pinnal.

Näiteks Tallinna Masinaehitustehases ongi õiguserikkumisi toime pannud alaealiste šeffidena kinnitatud parimad töömehed. Nii on üks kuritegusid toime pannud alaealine usaldatud lukkseppade brigadiri hoole alla, kes on tubli töömees ja Eesti NSV Ülemnõukogu saadik.

Šeffide määramisel tuleks arvestada šeflusaluse kutset ja huivalasid. Nii on praktikas end õigustanud šeflus, kus šefiks on näiteks kõrge kvalifikatsiooniga lukksepp lukksepa õpilasele, meistersportlane suusatamises noorukile, kes tunneb huvi suusaspordi vastu jne.

Kasvatuslikke ülesandeid täidab töökoha üldsuse osavõtul toimunud õiguserikkujate käitumise arutelu ja sügav hukkamõistmine kollektiivi poolt. Nendel koosolekutel mitte ainult ei arutata õiguserikkujate käitumist, vaid selgitatakse ka ühiskonnavastase teo toimepanemise põhjused, ühiskondlike organisatsioonide poolt tehtava kasvatus töö puudused ja tehakse konkreetseid ettepanekuid

õiguserikkumiste põhjuste ja tingimuste likvideerimiseks. Sellised koosolekud avaldavad kasvatuslikku mõju mitte ainult õiguserikkujatele, vaid kogu kollektiivi liikmetele.¹ Võitlus õiguserikkumistega nõuab erilist tähelepanu ja läbimõeldud käitumist. Selles küsimuses ei tohi olla kergekäelisust, vastutuse äraveeretamist administratsioonilt ühiskondlikele organisatsioonidele ja vastupidi.

Isiksuse kujunemine algab perekonnas. Võitlus, mis toimub alaealiste järelevalvetuse ja kuritegevuse vastu, on eelkõige võitlus tugeva, nõukoguliku perekonna eest. Käesoleva artikli ettevalmistamise käigus meie poolt küsitletud 50-st alaealisest puudus 18-l isa. Kaks küsitletut kasvasid ilma emata. 30-l olid mõlemad vanemad. 44 alaealise ema haridusliku taseme kohta selgus, et kahekümne kolmel oli kuni 4 klassi haridust ning vaid nelja alaealise ema hariduslik tase oli enam kui 8 klassi.

Pole kahtlust, et valdav enamik vanemaist, sealhulgas ka väikese haridusega, püüavad anda parima, et kasvatada oma lapsest täisväärtuslik nõukogude kodanik.

Kuid omada meie ühiskonnas madalat hariduslikku taset, see tähendab sageli ka silmaringi piiratust, teadmiste, nende seas ka pedagoogiliste teadmiste puudulikkust. Kui kasvatustöö, mida lapse suhtes teostab perekond, on jäänud üksiku naise õlule, kellel on ka vähene pedagoogiliste teadmiste pagas, käib see viimasele sageli üle jõu. Seepärast on vajalik osutada vanematele kasvatustöös igakülgset abi, samuti anda nendele vajalikke pedagoogilisi teadmisi. Seda eesmärki teenivad ka töökoha ja kodu, kodu ja kooli mitmesugused koostöö vormid. Neid tuleb igati arendada.

Reas ettevõtetes on moodustatud komisjonid koostööks töötavate noorte vanemate ja töölisnoorte koolidega. Komisjon organiseerib koosolekuid isadele ja emadele koos meistrite ning brigadiridega, ettevõttes töötavate lastevanemate koosolekuid pedagoogide osavõtul jne.

Teiselt poolt tuleks aga vanemate suhtes, kes kuritegelikult keelduvad täitmast oma vanemlike kohustusi ja halva isikliku eeskujuga tõukavad oma lapse kuritegelikule teele, rakendada kõiki mõjutamis- ja sunnivahendeid, nende seas ka vanemlike õiguste äravõtmist. Kahjuks pole sageli olnud vajalikku pedagoogilist koostööd alaealise kodu, kooli ja töökoha ühiskondlike organisatsioonide vahel just nende noorte osas, kes on käitunud halvasti või toime pannud õiguserikkumisi. On ka ülimalt vajalik, et ettevõttes oleks üks töötaja, kes koordineerib alaealiste suhtes läbiviidavat kasvatustööd. See töötaja võiks olla näiteks vanemmeister.

Töökoha meistrit, brigadirist sõltub palju nii noore tööalase kvalifikatsiooni kui ka kommunistliku maailmavaate kujundamisel. Nende vastutusrikaste ülesannete täitmisel peavad meistrid olema head kasvatajad. Meistrite, töödejuhatajate jne. pedagoogiliste

¹ Vt. С. А. Бодерсков, Передача на поруки, Москва 1961, стр. 6.

teadmiste täiendamiseks on soovitatav töökohtades laialdaselt rakendada tööle meistrite koole, kus kogemustega pedagoogid räägivad kasvatusalastest küsimustest. Kasvatusküsimuste õpetamine on praktikas andnud palju kasulikku.

Näiteks Tallinna Ekskavaatoritehases kuulatakse ühiskondlike organisatsioonide poolt meistrite aruandeid nende šefluse all olevatele noortöölisele eriala õpetamise tulemustest, samuti ka alaealiste ja noorte seas tehtud kasvatustööst. Tallinnas on saanud heaks tavaks meistrite, brigadiride kokkutulekud, kus vahetatakse kogemusi ja lahatakse noortöölise kasvatustöös esinevaid kitsaskohti.

Ka töölise nimetus on vaja ära teenida. Töölise nimetuse andmine sõltugu kvalifikatsioonist. Kvalifikatsiooni tõstmine omakorda oleks soovitatav viia sõltuvusse üldhariduslikust tasemest. Ka on soovitatav 2—3 aasta möödudes kontrollida noortöölise üld- ja erialaste teadmiste vastavust kvalifikatsioonikategoriale. Töölistel, kes pidevalt täiendavad oma üld- ja eriharidust, on sel puhul eelseid kõrgema kategooria saamisel. Noored aga, kes ei õpi ning sellega jäävad jalgu areneva tootmise nõuetele, teadku, et nende kategooriat võib vähendada. Kuna kvalifikatsioonikategooriast sõltub töölise töötasu, on nooruk ka materiaalselt huvitatud (kõrvuti moraalsete stiimulitega) oma üldharidusliku taseme tõstmisest.

Meie arvates on otstarbekas koondada alaealised teatud ettevõtetesse, kus nendega läbiviidavas töös arvestatakse nii vanust kui ka tööalast kvalifikatsiooni. Alaealiste spetsiaalsetesse ettevõtetesse töölesuunamise vajaduse tingib asjaolu, et paljudes ettevõtetes, eriti kergetööstuse omades, toimub töötamine konveiersüsteemil. Alaealise tööpäev on aga lühem kui täiskasvanud töölise tööpäev. Vastavalt NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusele 26. maist 1956. a. on 16- kuni 18-aastastele töölisele ja teenistujatele kehtestatud kuuetunniline tööpäev.¹ NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 15. augustist 1955. a. kehtestab 15- kuni 16-aastastele töölisele ja teenistujatele 4-tunnilise tööpäeva.² See tähendab, et teatud ajaks jääb tööpink või koht konveierilindil tühjaks.

Selles suhtes on töö hästi korraldatud näiteks kombinaadis «Balti Manufaktuur», kus alaealised töölised töötavad kindlatel telgedel. Vahetuste töö on korraldatud arvestusega, et osa masinatele pole tarvis seista.

Samuti on meie arvates otstarbekas, et alaealiste jaoks loodaks suuremates ettevõtetes spetsiaalsed jaoskonnad, tsehhid jne. Nii-sugused õppejaoskonnad, -tsehhid jne. võivad pidevalt varustada väiksemaid ettevõtteid õppinud noortöölisega. Nii saavad noored parema ettevalmistuse ja vähenevad raskused, mis esinevad väiksemates ettevõtetes noortele eriala õpetamisel. See võimaldab

¹ Vt. Tööseadusandlus, Tallinn 1966, lk. 349. — *Toim.*

² Sealsamas.

kompleksselt lahendada ka noorte haridustaseme tõstmise küsimuse, kuna alaealiste erialase kvalifikatsiooni tõstmiseks ettenähtud jaoskondade ja tsehhide juurde võiks moodustada kutsekoolide õhtused osakonnad.

Meie arvates tuleb ebaõigeks lugeda olukorda, kus sotsialistliku võistluse võitjate väljaselgitamisel ei arvestata kollektiivis tehtava kasvatustöö olukorda, kuna preemiaid ja vimpleid antakse vastavalt tootmisalase plaani täitmisele, esineb veel tootmisjuhte, kes ei pööra ettevõttes noortööliste moraalse palge kujundamisele vajalikku tähelepanu. Õigesti on küsimus lahendatud Tallinna V. Klementi nim. Omblusvabrikus, kus kommunistliku töö eesrindlase nimetuse andmisel, sotsialistlikus võistluses parimate väljaselgitamisel peetakse silmas, kuidas tööline, kel on lapsed, neid kasvatab.

Õiguserikkumiste ärahoidmise profülaktika — see on alaealise elu-olustikuliste tingimuste, õppimise, töö- ja vaba aja õige korraldamine. Et vältida alaealise langemist halbade mõjude ohvriks, on vajalik leida positiivset rakendust ta vabale ajale ja energiale.

Töökohtadel läbiviidav kasvatustöö vormide ja meetodika pidev täiustamine, noortööliste tootmis-tehnilise väljaõppe üha parem organiseerimine, nende üldharidusliku ja kultuuritaseme tõstmine, võitlus minevikust pärinevate halbade traditsioonidega, nagu seda on esimesel palgapäeval «väljategemine» jt., ning samal ajal uute, nõukogulike tööalaste traditsioonide juurutamine ettevõtete ja asutuste igapäevasesse ellu — kõik see teenib kommunistliku ühiskonna inimese kujundamise ülesannet ning koos sellega aitab meie maal ära hoida õiguserikkumisi. Töö edukuse pant võitluses alaealiste õiguserikkumiste vastu on meie ühiskonnas kasvatustöösse laia üldsuse kaasatõmbamine.

RAHVAMALEV JA ALAEALISED

V. Meister,

EKP Tartu Linnakomitee sekretär

Linnas hakkab lõppema päevane askeldus, asutused on suletud, suletakse viimaste valvekaupluste uksi. Kesklinna tänavad tühjenevad, inimesed ruttavad kodudesse, et lõpetada päevased toimetused ning koguda jõudu järgnevaks tööpäevaks. Möödujaid sunnib kiirustama sügisene vinge tuul, mis võtab sel kellaajal jalutamise lusti ka suurimatel jalutuskäikude harrastajatel.

Raekojaesisel väljakul ja 21. Juuni tänaval tõmbavad endile tähelepanu aga mõned 3—4 inimesest koosnevad grupid. Omavahel vesteldakse kuidagi loiult, nagu igavust tundes, mõne käes vilksatab pihku peidetud hõõguv suitsuots. Iga mööduja tunneb nendes kobaratesse kogunenud inimgruppides raskusteta ära noorukid, kes küll püüavad ülestõstetud mantlikraedesse peita oma nägu ja pöörata selga tänavavalgustusele, kuid kelle kogu olek reedab, et vaevalt neist kellelgi on aastaid üle 16.

Mööduja tunneb ära alaealised, kuid kas kõigil tekib küsimus: miks need noored poisid-tüdrukud on sellisel kellaajal tänaval? Mis tõi neid hilisõhtul kodudest tänavale, kes nad on, kes on nende vanemad ja miks nad lubavad oma lapsi niisugusel ajal linnas ringi hulkuda?

Raske on muidugi öelda, kui suur protsent möödujatest esitab endale selle küsimuse, kuid üks on kindel — nende inimeste arv on Tartus viimaste aastate jooksul märgatavalt kasvanud. Ja mitte ainult seda, et need inimesed heietaksid mõtteid selle üle, miks hilistel õhtutundidel longib linnas alaealisi, vaid need inimesed esitavad sellise küsimuse ka alaealistele endile, uurivad välja, kes on nende poiste-tüdrukute vanemad ning leiavad vastuse kõigile sellistel puhkudel üleskerkivatele küsimustele. Nendeks inimesteks on eelkõige üle 2500 linna rahvamalevlase, samuti täitevkomitee alaealiste asjade komisjon koos oma aktiiviga, miilitsa lastetuba koos oma aktiiviga, linna koolide pedagoogid ja linna kõige laiem üldsus. Sest ainult kõige laiema üldsuse kaasabil saab efektiivselt võidelda alaealiste järelevalvetuse ja pahatihti just siit sündiva kuritegevuse vastu alaealiste hulgas.

Õigusnormide rikkumiste ja kuritegude analüüs linnas näitas, et kui täiskasvanute kuritegevus Tartus viimaste aastate jooksul üldiselt langes, siis alaealiste kuritegevus ja õigusnormide rikkumine jäi peaaegu samale tasemele vaevu märgatava langustendentsiga.

Tartu on noorsoo linn. Absoluutne enamik linna noortest omandab sihikindlalt teadmisi, töötab asutustes ja ettevõtetes ning mõistab õigesti oma kohust kodumaa, vanema põlvkonna, kogu rahva ees. Kuigi kuritegevus absoluutsetes arvudes väljendades pole võib-olla suur, ei anna see meile mingit õigust rahuloluks. Fakt ise, et õigusnormide rikkumine ja kuritegevus alaealiste hulgas ei vähene soovitud kiirusega, pani meid tõsiselt mõtlema, analüüsima konkreetselt neid puudusi ja lünki, mis esinevad koduses kasvatuses, koolide õppe-kasvatustöös, ühiskondlike organisatsioonide tegevuses noorsoo kommunistlikul kasvatamisel.

Möödunud aasta esimesel poolel arutati partei linnakomitee pleenumil küsimust «Kooli, kodu ja üldsuse osast ning ülesannetest sirguva põlvkonna kommunistlikul kasvatamisel». Pleenumi ettevalmistamisest võttis osa peale linnakomitee liikmete arvukalt administratiivorganite töötajaid, pedagooge, lastevanemaid, ühiskondlike organisatsioonide esindajaid. Seda probleemi arutati eelnevalt ajalehe «Edasi» veergudel ja partei-algorganisatsioonide koosolekutel. Pleenumil toimus põhjalik mõttevahetus nendes küsimustes.

Käesoleva artikli eesmärgiks ei ole analüüsida probleemi kõiki aspekte, vaid resümeerida ühte pleenumil arendatud mõtet. Ja nimelt seda, et meie ülesanne on viia iga inimese teadvuseni see lihtne tõsiasi, et sirguva põlvkonna kommunistlik kasvatamine ei ole ühe või teise inimese, perekonna eraasjaks, vaid see on kogu meie üldsuse, kogu meie ühiskonna ülitähtis ülesanne, mida lahendamata ei ole mõeldav kommunistliku ühiskonna ülesehitamine.

Selle ülesande täitmine tähendab aga praktiliselt seda, et me peame looma tõelise ühisrinde kasvatustöös kooli, kodu ja kõige laiemal üldsusel, s. o. kõigi meie ühiskondlike organisatsioonide, kõigi kooliväliste asutuste vahel.

Peab ütlema, et nende poiste-tüdrukutega, kes olid mingil määral kõrvale kaldunud õigelt teelt, tegeldi ka varem: töötas alaealiste asjade komisjon, miilitsaosakonna juures tegutses lastetuba ning ka rahvamaleva linnastaap pidas arvestust ja püüdis üldistusi teha alaealistega tehtavast kasvatustööst. Kogu selles küllaltki suures ja tänuväärsest töös oli aga siiski üks põhipuudus — tegutseti kuidagi eraldatult, üks teisest lahus, üks ei teadnud tihtipeale, millega tegeleb teine. Miilitsaosakonna lastetuba endised töötajad aga pidasid asjatuks vaevaks ja lisakoormuseks rahvamalevlaste kaasatõmbamist lastetuba tegevusse ning sisulist koostööd välja ei kujunenud.

Jevgenia Holomjenkova ja Evi Velviste tulekuga lastetuppa olukord oluliselt muutus. Oma tööd armastavad inimesed, elukutselt pedagoogid, mõistsid oma eelkäijatest teisiti miilitsa lastetoa ülesandeid. Lastetoa ühiskondliku nõukogu koosseisu kuulub miilitsaosakonna töötajate, lastevanemate, ettevõtete esindajate kõrval ka Modest Beljajev, linna rahvamaleva staabiüleva asetäitja, kes juba 1954. aastal organiseeris linnas komsomolipatrulli ja juhib linna rahvamalevat selle loomise päevast alates.

Miilitsalastetoe ja linna rahvamalevlaste vahel hakkas välja kujunema nii tihe koostöö, et käesoleval ajal on raske, peaaegu võimatu nende tegevust eraldi analüüsida, kui kõne all on võitlus järelevalvetuse ja kuritegevusega alaealiste hulgas.

Selle koostöö alguses kerkis kohe rida küsimusi, millele tuli hakata otsima vastust. Üsna palju n.-õ. lähteandmeid võis anda Tartu Riikliku Ülikooli pedagoogika ja metoodika kateeder, kus grupp õppejõude ning teaduslikke töötajaid juba aastaid uuris raskeltkasvatatavate noorukite probleemi. Teatud üldistusi ja järeldusi olid teinud linna prokuratuuri töötajad. Linna täitevkomitee aseesimees Johannes Lott ja haridusosakonna juhataja, vabariigi teeneline õpetaja Elmar Loodus võisid mitmeaastaste kogemuste põhjal alaealiste asjade komisjonis anda palju kasulikku ning õpetlikku. Partei linnakomitee teisel sekretäril, linna rahvamaleva staabi ülemal Aleksander Vezikovil ja partei linnakomitee instruktorigil Modest Beljajevil oli seljataga aastaid kestnud töö tööjõureservide koolides ning talletatud häid praktilisi kogemusi töös noortega.

Nii teadusliku töö andmed kui ka praktilised kogemused rääkisid sellest, et paljudel juhtudel tekkis kasvatustöös raskusi nn. ülekasvanud poiste-tüdrukutega, kes olid jäänud kordama klassikursust eelkõige IV—VIII klassideni. Nendest langeb ka kõige suurem arv koolist välja. Õppekasvatustööd selle osa noortega ei soodusta ka see asjaolu, et näiteks poiste hulgas rea eriti populaarsete elukutsete omandamisel (mehhanisaatorid, autojuhid, treialid) ei ole nõutav kaheksaklassiline haridus ja ka kvalifikatsiooni tõstmine ei sõltu hariduslikust tasemest.

Puudusi esines õpilaste huvialade väljakujundamisel. Peaaegu igas koolis leidis väike grupp poisse-tüdrukuid, kes ei võtnud osa ühegi ringi tööst. Nagu kogemused näitavad, on just nende hulgas rohkem noorukeid, kelle kasvatamisel esineb raskusi.

Üheks kõige tõsisemaks probleemiks on nooruki kasvatamine perekonnas. Nagu alaealiste asjade komisjoni andmed näitasid, tuli komisjonil kõige rohkem tegelda just nende alaealistega, kelle kodune kasvatus oli pikemat aega puudulik, kus puudus vanemate vahel üksmeel, kus vanemad ise käitusid halvasti, andes lastele halba eeskju.

Prokuratuuritöötajad informeerisid rahvamaleva staapi sellest, et enamik kuritegusid pannakse alaealiste poolt toime joobnud ole-

kus. Uurimisandmed näitavad, et alaealiste kuritegelikud grupid tekivad eelkõige selle tõttu, et paljud alaealised longivad õhtutundidel tegevuseta linna tänavail ja parkides.

Palju oli mõttevahetusi ja isegi vaidlusi rahvamaleva staabis selle üle, millest peaks alustama, missuguseid vorme peaks rahvamalevlased kasutama oma töös, missugused peaksid olema malevlaste põhiülesanded. Paljudele küsimustele andis vastuse peaaegu kaks aastat kestnud praktiline töö, kuid mitmete probleemide üle vaieldakse tänaseni ja otsitakse neile vastust.

Nii hakkas tekkima koostöö administratiivorganite, koolide ja rahvamalevlaste vahel. Nüüd seisib peamine ülesanne selles, et kindlasti tutvuda isiklikult kõigi nende noorukitega, kes millegipärast ei lõpetanud kaheksandat klassi ega töötanud kusagil, kes olid toime pannud õiguserikkumisi, kes olid pöördunud tagasi alaealiste kolooniast, kes ei olnud küll millegagi silma paistnud, kuid kes sihitult hulkusid hilistel õhtutundidel tänavatel ning saada neist ülevaade.

Umbes paar aastat tagasi hakkas linnas järsult kasvama inimeste arv, kes ainult ei heitnud arusaamatut pilku hilisõhtul tänavatel hulkuvatele poistele-tüdrukutele, vaid kes alati astusid nende noorukite juurde ning alustasid viisakalt vestlust. Need olid rahvamalevlased.

Kohe hakkasid tekkima ka esimesed raskused. Rahvamalevlaste viisakatele küsimustele, miks noored nii hilja on tänaval, millega nad tegelevad, kus elavad ja kes on nende vanemad, vastati tihti-peale jämedustega, demonstriativsete solvangutega või lihtsalt põgenemisega. Kõik see ei hirmutanud malevlasi. Esimesed mõneminutilised vestlused, kojusaatmised, esimesed märkmikesse kirjutatud aadressid, nimed — ja rahvamaleva staabi päevikusse hakkasid ilmuma sissekanded. Lakoonilised, kuid hiljem paljuütlevad ja vajalikud. Näiteks: «Ferdinand N., 15 aastat vana, ei õpi, rikkus kell 21.30 21. Juuni tänaval korda, tõukas möödakäijaid. Vestlesime temaga. Palus andestada, lubas mitte kunagi enam taolisi asju teha. Piirdusime seekord jutuajamisega.» Järgmine sissekanne: «Leonid M., 11 aastat vana, Volodja A. 9 aastat vana, Serjoža V., 10 aastat vana — õpivad 12. koolis. Nad jooksid täna kell 22.15 kesklinnas. Piirdusime jututajamisega staabis. Poisid tahavad väga jalgpalli mängida. Otsustasime rääkida sellest spordikoolis. Saatsime nad koju.» Leidub ka selliseid: «Väino P., 15 aastat vana. Ta leiti täna kell 22.30 Toomelt joobnud olekus, magas pingil. Väino rääkis, et suuremad poisid andsid talle juba mitmendat korda veini. Viisime ta masinal koju. Vestlesime emaga, kes töötab kaubanduses ning kasvatab Väinot üksinda. Otsustasime välja selgitada «suuremad poisid», kes andsid Väinole veini, ning teatada neist haridusosakonnale ja miilitsaosakonna lastetoale. Väino edasine käitumine tuleb võtta kontrolli alla.»

Nii täitub aastate, kuude ja kuupäevade järgi rahvamaleva

staabi päevik, mis peegeldab malevlaste nii-öelda operatiivset tööd.

Asi ei seisa muidugi nimede ja sündmuste formaalses registreerimises, kuivas statistikas. Iga hoolikalt sissekantud nime taga seisab noor inimene, kelle edasise hea käekäigu eest võideldakse. Mõnel juhul on poisi või tüdrukuga vesteldud, vesteldud lihtsalt ja südamlikult, räägitud sellest, milleni võib viia elus esimene läbimõtlematu samm, ja saadetud siis koju. See, et kõik malevlaste poolt kinnipeetud alaealised viiakse koju, vanemate juurde, on saanud rahvamaleva staabis kindlaks traditsiooniks. Mõnel teisel juhul arutatakse koos vanematega põhjalikult juhtumit, mõeldakse koos läbi, mida tuleks ette võtta. Rahvamaleva staabis aidatakse leida poisile või tüdrukule huvialast tegevust, sobivat töökohta, külastatakse mitmeid kordi noorukit kodus, tuntakse huvi tema käitumise vastu koolis või töökohas. Paljude poiste ja tüdrukute nimede sissekandmine staabi päevikusse jääbki esimeseks ja viimaseks. Võib ju juhtuda iga nooruki elus, et ta lihtsalt vallatusest, hetkelisele meeolupuhangule või sõprade kaasakiskuvatele jutustustele alludes, saab hakkama mõne vembuga. Kasutades kontrolöri tähelepanematust poeb ta hilisele kinoseansile, mõnikord jätab õppimata koolitükid või, soovides oma sõpradest mitte «viletsam» olla, proovib, mis maitse on sigaretil jne. Kuid iga nooruk mõtleb, kuidas kõigele juhtunule reageeritakse, kuidas vaadatakse sellele kodus.

Rahvamalevlaste töö praktika näitab, et enamikel juhtudel mõistavad vanemad õigesti oma kohust ja vastutust laste kasvatamise eest ning võtavad heatahtlikult ja tänuga vastu ka väljastpoolt perekonda tuleva abi. Siis on rahvamalevlased tänulikud, et nende tööd mõisteti ning et ühisrinne sirguva põlvkonna kasvatamisel tugevneb. Tundes kõikjal ühesugust hukkamõistu õhkkonda jääbki nooruki juhuslik üleastumine, mille pärast ta kord sattus rahvamaleva staabi päevikusse, viimaseks.

Kahjuks ei ole see alati nii. Rahvamalevlastel tuleb oma iga-päevases töös läbi elada ka ebameeldivaid juhtumeid, mis ilmekalt näitavad, et nende tööd ei mõisteta. Eriti valus on, et lastevanemad ise ei mõista oma kohustusi laste ees. Ei ole harvad juhud, mil rahvamalevlased viivad koju linnas halvasti käitunud nooruki ja räägivad vanematele, millega nende järeltulija on hakkama saanud. Vanemad hakkavad aga oma lapsi õigustama, rääkima nende kuuldes ja nende õigustamiseks ebasiiralt, valetama, halvemal juhul hakkavad rahvamalevlasi sõimama, mõnikord jämedalt ja ebatsensuurset. Võib muidugi ette kujutada, mida mõtlevad ja tunnevad seda kuuldes noorukid ning kuidas nad edaspidi suhtuvad rahvamalevlastesse.

Hiljuti pöördus miilitsa lastetoa ja rahvamaleva staabi poole meeskodanik R., kes töötab ühes ehitusorganisatsioonis insenerina, ning teatas, et tema alaealine tütar, kes viimasel ajal käitus halvasti, ei kuulanud vanemate sõna, on juba teist nädalat kadunud.

Isal soovitati kirjutada avaldus koos tütre kirjeldusega ning lubati teha kõik selleks, et leida kadunud tütar, lubati kasutada ka teiste vabariigi linnade ja rajoonide miilitsaorganite ning rahvamalevlaste abi. Mõelnud hetke, loobus kodanik R. avalduse kirjutamisest. Ta ütles, et sõidab järgmisel päeval ametiasjus Tallinna ning viib vastava avalduse ise miilitsavalitsusse. Möödus mõni aeg ja rahvamaleva staabis ning miilitsa lastetoas hakati huvi tundma, milliseid tulemusi on andnud tütarlapse otsingud. Rahvamalevlased tahtsid külastada inseneri kodu, kuid neid ei lastud isegi majja. Rahvamalevlastele öeldi, et teised inimesed ärgu toppigu oma nina võõrastesse asjadesse.

Niisugused vanemad teevad kas ebateadlikult või mingist valehäbbist aetuna karuteene eelkõige oma lastele. Ebaõige arusaamine rahvamalevlaste tööst ja üldsuse osast sirguva põlvkonna kasvatamisel viib pahatihti raskemate tagajärgedeni — noorte õiguserikkumisteni, kuriteguden. Ka nendel juhtudel jätkavad rahvamalevlased võitlust noore inimese saatuse pärast, kuigi see on nüüd juba märksa raskem.

Rahvamaleva staabi päevikus võib leida nimesid, mis perioodiliselt korduvad. Nimede juures on märkused: «Rein N., 16 aastat vana, lärmitset turuhoone juures ebakaines olekus, rääkis ebatsensuurset. Ta viidi koju ning räägiti vanematega. Isa leiti kodust samuti ebakaines olekus.» Mõni lehekülj edasi on sissekanne: «Rein N. lahkus koolist, kusagil ei tööta, lõhkus grupi poistega Toomemäel pinki...» Sellistel puhkudel teeb rahvamaleva staap ettepaneku võtta alaealine arvele ka miilitsa lastetoas.

Iga alaealise kohta, kes on võetud arvele miilitsa lastetoas, alustatakse päeviku koostamist. Lastetoa töötajate, rahvamalevlaste ja aktiivi abiga kogutakse sellesse omalaadsesse isiklikku toimikusse võimalikult rohkem andmeid nooruki kohta: kool, kus ta õpib, lühike elulugu, iseloomujooned, kalduvused, mis põhjustel on võetud arvele, vanemate töökoht.

Arvele võtmisega on nooruk lastetoa ja rahvamaleva pideva kontrolli all. Siit algab juba individuaalne töö, milles ei saa olla šablooni, formaalsust, töö, mis nõuab inimestelt palju aega, energiat ja head tahet.

Kõikidele raskestikasvatatavatele noorukitele on kinnitatud šefid kas pedagoogide, koolide lastevanemate komiteede liikmete või parimate, suurte elukogemustega tööliste hulgast. Kord nädalas külastab linna rahvamaleva staap lastetoas arvelolevate noorukite kodusid, kus vesteldakse noorukitega, räägitakse vanematega. Vestluse tulemused kantakse lastetoas asuvasse päevikutesse. Sissekanded näitavad, mis suunas toimub nooruki arenemine. Veidi enam kui pooleteise aasta jooksul on 1700 korral külastatud raskestikasvatatavate noorukite kodusid. Malevlaste tegevust on püütud korraldada nii, et nendel oleksid alati oma kindlad tööpiirkonnad, oma šeflusalused. Linn on jaotatud kolme rajooni. Igas

rajoonis on oma staap, kellele aluvad kõik vastaval territooriumil asuvad asutuste ja ettevõtete rahvamalevad. Linna ulatuses koordineerib ja suunab tööd rahvamaleva linnastaap. Linnastaabi juurde on moodustatud veel mitmed komisjonid, kellest üks tegeleb alaealistega.

Raskestikasvatatavate noorukite väljaselgitamine, nendega tutvumine, linnas patrulleerimine ja vastavate reidide korraldamine on üks osa rahvamalevlaste tööst alaealistega. Nende arenguprotsessi jälgimine ja analüüsimine ning šeffide töö tõstab päevakorda üha uusi küsimusi, kuhu eelkõige kuuluvad vastava töökoha ja kollektiivi leidmine, noore sisseelamine sellesse kollektiivi, poisi-tüdruku huvialade väljaselgitamine, samuti huvi äratamine noores kooli lõpetamise või õpingute jätkamise vastu. Nende probleemide praktiline lahendamine, millega rahvamaleva staabil tuleb suuremal või vähemal määral tegelda, ei ole kaugeltki lihtne ega kulge alati sirgjooneliselt. Et töö annaks tulemusi, peab just siin olema järjekindel ja kannatlik.

Meeri K. on praegu korralik inimene, töötab hästi, võtab koos mehega osa isetegevusest. Paljudel, kes näevad seda elurõõmsat ja sõbralikku noort naist, ei tule mõttessegi, et alles mõned aastad tagasi käis see inimene läbi küllaltki keeruka arenemistee ja on tänu võlgu rahvamalevlastele, kes aitasid tal leida tee tõelisse ellu.

Rahvamalevlased tutvusid aga Meeriga järgmiselt. Ühel hilisel suveõhtul märkasid patrulleerivad rahvamalevlased pargis noort tütarlast viie samavanuse poisi hulgas, kes lärmitsesid ja rääkisid rõvedusi. Tol korral tuli joobnud noorukid toimetada miilitsaosa-konda. Meeri oli siis vaevalt seitsmeteistkümneaastane. Tema tuleviku vastu hakati huvi tundma rahvamaleva staabis. Tolleaegsest staabi päevikust nähtub, et Meeri saatuse pärast tundsid rahvamalevlased palju suuremat muret kui ta ise. Külaskäigud koju, vestlused vanematega, jutuajamised koolis — kõik rääkisid sellest, et asi oli läinud võrdlemisi kaugele. Tütarlaps oli pikemat aega halvasti õppinud ning lõpuks koolist lahkunud. Tekkisid sõbrad, kes tõukasid teda veel kaugemale. Vanemad kurtsid, et tütart pole ööde kaupa kodus. Meeri arvel oli juba paar pisivargust. Rahvamaleva staabis otsustati, et tütarlaps tuleb kindlasti panna tööle ning püüda mõjutada teda kollektiivi kaudu. Lepiti kokku külmoone juhtkonnaga. Direktor leidis sobiva töökoha, partei-algorganisatsiooni sekretär lubas teha kõik selleks, et tütarlaps leiaks oma koha kollektiivis. Ettevõtte juhtkond rääkis Meeriga tööst, kollektiivist, tütarlapse minevikku ei meenutatud. Tüdruk kuulas, käis paaril korral ettevõttes, kuid tööle ei hakanud. Rahvamaleva staabis aga jäädi endisele seisukohale — tüdruk tuleb tööle panna. Uuesti räägiti Meeriga, külastati tema kodu, peeti läbirääkimisi ettevõtetega ja lõpuks õnnestus siiski esimene ülesanne täita. Meeri hakkas tööle. Esialgu ei läinud ka siin kõik lodusalt, viperusteta. Varsti kutsuti tüdruk osa võtma isetegevusringide tööst. Meeri

leidis oma koha tugevas ja töökas kollektiivis ning meie ühiskond sai tagasi täisväärtusliku inimese. Rahvamaleva staabi päevikusse jäid aga leheküljed, mis jutustavad võitlusest inimese eest.

Veelgi keerukam, vastuolulisem ja raskem oli Sergei L. tee. Veelgi suuremat järjekindlust ja kannatlikkust nõudis rahvamalevlastelt ning mitmetelt kollektiividelt töö temaga. Praegu teenib Sergei Nõukogude armees ja võib arvata, et ta oskab hinnata seda, mis tegid tema jaoks inimesed ning mis annab talle armee.

Tutvus rahvamalevlastega algas Sergeil täiesti juhuslikult. Ta käitus oma ea kohta liiga bravuurselt, kasutas kõnes mingeid omapäraseid väljendeid ja pidas end ülal väga väljakutsuvalt. Temaga vesteldi ja soovitati seltsimehelikult astuda sisse rahvamaleva staapi, kui tal edaspidi tekib mingisuguseid raskusi. Sergei suhtus ettepanekusse väga põlastavalt, kuid järgmine kord tuli ta siiski ise staapi. Tuli siis, kui ta esimest korda astus tõsiselt kõrvale õigelt teelt. Tookord ta rääkis, et grupp noorukeid, kuhu ka tema kuulus, sooritas kuriteo. Rahvamalevlaste soovitusel rääkis ta sellest ka miilitsaosakonnas. Rahvamalevlased olid need, kes tegid siis kõik selleks, et Sergei antaks kollektiivi käendusele. Mitmel korral tuli neil aga oma hoolealuses pettuda.

Palju vaeva noormehega nägi Tartu Jõesadama kollektiiv, eriti kommunistid Klimušev, Raendi, Šarkov ja Atonen. Sergeiga vesteldi, pandi teda kogu kollektiivi ees rääkima oma töökspidamistest, ellusuhtumisest, edaspidistest kavatsustest. Kuid tõelist töömeest ja kollektiivi liiget siin Sergeist ei saanud. Varsti lahkus ta töölt ja mõneks ajaks ka linnast.

Paari kuu pärast oli noormees aga uuesti rahvamaleva staabis ja palus teda veel kord aidata, palus aidata leida töökohta. Ka seekord usuti Sergei sõnu. Ta võeti tööle Tartu Autoremonditehasesse nr. 3. Noormehele püüti kaua ja kannatlikult selgeks teha lihtsaid tõsiasju, et inimeste usaldust ei tohi kuritarvitada, et tööluuside tegemine on ka kollektiivi petmine, et joomine ei too kunagi head. Kuid Sergei ei leidnud kollektiiviga ühist keelt. Tehti veel katset taksopargis. Sergei saatusest räägiti mure ja kibedusega isegi ülelinnalisel rahvamalevlaste kokkutulekul.

Ja siis tuli aeg, mil noormees pidi minema teenima Nõukogude armeesse. Enne ärasõitu tuli Sergei ootamatult rahvamaleva staapi, tänas kõige selle eest, mis tema heaks oli tehtud ja ütles kohmetult: «Poisid, ega ma teile häbi ei teel!» Kõigile tundus, et seekord oli Sergei siiras.

Palju võiks tuua näiteid selle kohta, kuidas rahvamalevlaste, miilitsa lastetoa aktiivi, koolide, alaealiste asjade komisjoni ja vanemate ühiste jõupingutuste, järjekindluse ning sügava usuga inimestesse tuuakse noorukid õigele teele.

Väga keerukas, vastuoluline ja mõnikord tulemustelt isegi ootamatu on kasvatustöö protsess, sest ka siin juhtub möödalaskmisi ning ebaõnnestumisi. Kahjuks mitte kõik rahvamaleva staabis ja

miilitsa lastetoas kirjapandud noorukid ei leia oma kohta elus. Ikka leidub veel neid, kes satuvad kuritegevuse teele, kohtualustena süüpink, kelle kasvatamisel oleme jätnud midagi tegemata või teinud valesti. See tekitab rahvamalevlastes tuska ja meelehärmi.

Nendele tubliledele ja ennastsalgavatele inimestele, kes ei hooli oma vabast ajast, tihtipeale ka puhkepäevadest ning kes kulutavad rahvamalevlastena kümneid ja sadu tunde noorsoo kasvatamisele, on iga õnnestumine hindamatuks autasuks. Neid tiivustab see, et nad andsid ühiskonnale täisväärtusliku inimese. Selle eest tasub võidelda ja peab võitlema.

Linna rahvamalevlaste tööd vaadates tuled tahtmatult järeldusele, et seda saab teha ainult suure sisemise põlemisega, sügavalt mõistes selle töö suurt ühiskondlikku tähtsust. Üks selline inimene on Tartu Naha- ja Jalatsikombinaadi rahvamaleva komandör Harri Lomp. Ühel õhtul läks ta täitma järjekordset rahvamaleva staabi ülesannet. Äkki jooksis Lombi juurde juba aastates mees ja rääkis, et kõrvaltänavas huligaanitseb grupp joobnud noormehi. Nad lõhuvad aeda, kisuvad maha liiklusmärke ja kipuvad kallale möödakäijatele. Jõudnud sündmuskohale, nägi rahvamaleva komandör kohe, et siin oli vaja tegutseda. Huligaanid tundsid halvasti Harri Lompi, kui nad püüdsid teda hirmutada, taganema sundida. Mõne minuti pärast astus ta rahvamaleva staabi poole koos ühe noore uljaspeaga, kes nuttes rääkis staabis enda ja põgenenud sõprade vägitegudest.

Palju on selliseid juhtumeid olnud Harri Lombi malevlasepraktikas. Mitte alati ei võta noored korrarikkujad kuulda head sõna ning seepärast on olnud juhuseid, kus tuli paluda miilitsatöötajate abi korra loomisel ja huligaanide kinnipidamisel.

Paljudel poistel ja tüdrukutel on olnud Harri Lombiga tõsiseid jutuajamisi. Need, kes teda tundma õpivad, veenduvad peagi, et Harri Lomp on järjekindel inimene, kes peab lugu antud lubadustest ja kes alati tunneb huvi selle vastu, kuidas lubadust täidetakse. Isegi oma puhkuse ajal tuli ta rahvamaleva staapi, et osa võtta reididest ja vaadata, kuidas elavad ta hoolealused.

Õlletehase rahvamaleva komandör Alfred Kask ja tema abi-kaasa Elviira, kes mõlemad ise õpivad, ei jäta vahele ühtegi reidi, käivad koos patrulleerimas tänavatel ega lähe kunagi vaikides mööda ühestki alaealiste poolt tehtud ebaõigest sammust.

Harri Lombi, perekond Kase ja sadade nendetaoliste inimeste abiga teevad rahvamalevlased mõnikord ära selle, mida pole suudetud teha administratiivkorras.

Rahvamalevlaste praktika on näidanud, et õiguserikkumised pannakse alaealiste poolt tihti toime joobe seisundis. Kust aga saavad noorukid alkohoolseid jooke? Kaubanduseeskirjad ei luba ju müüa neid alaealistele. Sellele küsimusele andsid vastuse arvukad vestlused noorukitega. Mõningatel juhtudel pakuvad täiskasvanud inimesed noortele alkoholi, kuid alaealised ostavad seda ka ise,

sest leidub müüjaid, kes südametunnistuse piinata müüvad noorukitele alkoholi.

Rahvamaleva staap informeeris sellest mitmel korral kaubandusvalitsuse juhtkonda, kes hoiatas müüjaid ja viis läbi nõupidamisi. Kuigi olukord mõnevõrra paranes, jätkus ikkagi alkoholi müük alaealistele.

Rahvamaleylosed otsustasid lahendada selle küsimuse ise. Vaevalt pööras keegi õhtutundidel kauplustes tähelepanu inimestele, kes kaua aega ei väljunud kaupluseruumidest, kuid ootamatult ilmusid müügileiti juurde sõnadega: «Ma olen rahvamaleva staabist. Miks te müüte alaealistele alkohoolseid jooke?» Ja see mõjus. Nagu praegu staabis räägitakse, on selles osas kord majas.

Hilisel õhtutunnil heliseb staabis telefon. Keegi kodanik teatab, et tema korterinaabrid korraldavad pidevalt joominguid, rikuvad öörahu, skandaalitsevad. Ka täna on jooming. Märkinud üles aadressi, lähevad rahvamaleylosed kohale. Niisugused külaskäigud on ebaneeldivad ning eriti ebaneeldiv on sekkuda joojate inimeste skandaalidesse, kui need toimuvad perekondlikus ringis, näha hirmunud lapsesilmi. Kohale siiski minnakse, vesteldakse nii-palju kui võimalik, rahustatakse, vajaduse korral kutsutakse appi ka miilitsatöötajad. Sellised perekonnad võivad aga kindlad olla, et mõne aja pärast astuvad nende korterisse inimesed rahvamaleva staabist ning nüüd toimub hoopis asjalikum ja tõsisem kõnelus.

Rahvamaleva staabis võetakse arvele mitte ainult need perekonnad, kus lapsed on sattunud ebaõigele teele, vaid ka need, kus vanemad annavad lastele halba eeskuju. Selliste vanematega räägivad rahvamaleylosed korduvalt. Laste kasvatamise eest vastutab kool, sellest võtab osa üldsus, kuid eelkõige vastutavad laste kasvatamise eest vanemad. Kui vanemad seda ei taha mõista ja oma ebaväärika käitumisega rikuvad, risustavad lapse sisemaailma, võetakse nõukogude seaduste alusel neilt vanemlikud õigused. Ja selliseid juhuseid on linnas ette tulnud.

Selline konkreetne ja mõjuv profülaktiline töö paneb nii mõnegi inimese palju tõsisemalt mõtlema kui väljakutsumine miilitsaosakonda, kus temaga vesteldakse.

Raskestikasvatatavate alaealiste positiivse mõjutamise, nende huvialade väljaarendamise osas alustas linna rahvamaleva staap suurt tööd. Üht-teist on juba ära tehtud, kuid ees seisab veel palju tööd. Tartus annavad sel alal tõsist abi kõrgemad õppeasutused.

Tartu Riikliku Ülikooli rahvamaleylosed vabastati tavalistest korrapidamise valvekordadest ja patrulleerimistest ning talle anti vaid üks ülesanne — töö raskestikasvatatavate noorukitega. Siin on tulevastel pedagoogidel võimalik proovida oma jõudu ja saada praktilisi kogemusi juba üliõpilaspõlves.

Tartu Riikliku Ülikooli rahvamaleyloste töö toimub kahes suunas. Ühelt poolt üliõpilaste kinnitamine individuaalšeffideks raskestikasvatatavatele noorukitele, kes ka koolis halvasti edasi jõua-

vad, ja teiselt poolt nende noorukite koondamine vastavalt huvi-aladele mitmesugustesse ringidesse spordikoolides, ALMAVÜ klubides, pioneeride majas, klubilistes asutustes. Juhendajatena töötavad üliõpilased, baasi aga kindlustavad nimetatud klubid ja koolid.

Alustatud tööd jätkatakse käesoleval õppeaastal ning kahtlemata aitab see tunduvalt laiendada ja süvendada linna rahvamalevlaste tööd raskestikasvatatavate noorukitega.

EKP Tartu Linnakomitee on rahvamaleva tööle, eriti aga tööle alaealistega pööranud tõsist tähelepanu. Ilma parteilise juhtimise ja suunamiseta ei ole mõeldav nii suure ühiskondliku organisatsiooni sihipärane tegevus.

Linna rahvamaleva staabi ülemaks on partei linnakomitee teine sekretär sm. A. Vezikov ja tema asetäitjaks linnakomitee organisatsioonilise osakonna instruktor sm. M. Beljajev. Kogu staabi koosseis, kuhu kuulub 25 inimest, on komplekteeritud kommunistidest. Partei liikmed on ka kõik rahvamalevate komandörid ettevõtetes ja asutustes. Partei-algorganisatsioonid aga arvestavad seda kui tähtsat parteilist ülesannet.

Linna parteikomitee suunab rahvamaleva tööd partei-algorganisatsioonide kaudu. Korduvalt on rahvamaleva töö küsimusi arutatud linnakomitee bürool, nõupidamistel, partei-algorganisatsioonide sekretäride seminaridel. Üldreeglina toimuvad linnakomitees ka rahvamalevate komandöride nõupidamised ja kokkuvõtete tegemine kord kvartalis. Rahvamalevate vahel on organiseeritud sotsialistlik võistlus. Kord aastas toimub ülelinnaline rahvamalevlaste kokkutulek, kus ettekandega esineb partei linnakomitee sekretär. Kokkutulekul tehakse kokkuvõtte aastasest tööst, antakse üle sotsialistliku võistluse võitjale linna parteikomitee ja täitevkomitee rändpunalipp, autasustatakse aasta jooksul silma paistnud rahvamalevlasi aukirjade ning mälestusesemetega, püstitatakse ülesanded eelseisvaks aastaks.

Paljud asutuste ja ettevõtete direktorid ning partei-algorganisatsioonide sekretärid on ise aktiivsed rahvamalevlased, võtavad osa maleva praktilisest tööst ning aitavad mobiliseerida aktiivsele tegevusele ka kõiki oma asutuse või ettevõtte rahvamalevlasi. Rahvamalevate hingeks on Tartu Naha- ja Jalatsikombinaadi direktor sm. Kivimäe, partei-algorganisatsiooni sekretär sm. Reinson, Ehitusmaterjalide Tehase direktor sm. Mertens ja partei-algorganisatsiooni sekretär sm. Kullman, Leivakombinaadi direktor sm. Ulpus ja partei-algorganisatsiooni sekretär sm. Popova jt. Käesoleval ajal kuulub rahvamalevasse üle 30 ettevõtte direktori ja partei-algorganisatsiooni sekretäri, kes võtavad osa ka rahvamaleva praktilisest tööst. Kõik see on tunduvalt aidanud parandada kogu linna rahvamaleva tööd, eriti tööd alaealistega.

Käesolevas artiklis ei olnud eesmärgiks rääkida Tartu linna rahvamaleva kogu mitmekülgsest tööst, vaid heita põgus pilk linna

rahvamalevlaste tööle raskestikasvatatavate noorukitega. Kuigi eespool oli käsitletud kõike positiivsest küljest, ei tähenda see seda, et Tartu rahvamalevlased on korda saatnud midagi erakordset, et nende töö tulemusena on likvideeritud kuritegevus ja õigusnormide rikkumine alaealiste poolt, et mingeid puudusi enam ei ole. Ei, see on ainult algus ja me tunneme endiselt muret selle pärast, et liiga palju noorukeid satub veel ebaõigele teele. Seepärast me otsime pidevalt sirguva põlvkonna kommunistliku kasvatamise vorme ja meetodeid.

MIILITSA LASTETOA ÜLESANNETEST LASTE JÄRELEVALVETUSE- JA KURITEGEVUSEVASTASES VÕITLUSES

E. Kreek,

Eesti NSV Ühiskondliku Korra Kaitse Ministeeriumi Miilitsavalitsuse
jaoskonnaülem

Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse alaline hoolitsus kasvava põlvkonna kasvatamise eest ning töötajate elatus- ja kultuuritaseme tõus on loonud meie maal objektiivsed tingimused laste järelevalvetuse ja alaealiste kuritegevuse järjekindlaks vähendamiseks. Kommunistliku ülesehitamine on lahutamatu seotud noorsoo kasvatamisega, nende seas esinevate õiguserikkumiste ja kuritegevust soodustavate põhjuste kõrvaldamisega. Nende ülesannete lahendamisel langeb teiste administratiivorganite kõrval tähtis osa miilitsale. Alaealiste korrarikumiste vastase võitluse keskuseks miilitsas on lastetoad, kus peetakse arvestust halva käitumisega alaealiste kohta. Lastetoa inspektoril tuleb lahendada küllaltki palju küsimusi ja ülesandeid, mille täitmise edukus oleneb inspektori initsiatiivist ja sellele tööle ühiskondliku aktiivi kaasa-
tõmbamise oskusest. Asi edeneb paremini seal, kus lastetoa ühiskondliku nõukogu ja aktiivi tööst võtavad osa inimesed, kel on kogemusi noorte kasvatamisel.

Peamine vastutus laste kasvatamisel lasub lastevanemal ja perekonnal. Ka maja variseb või vajub viltu, kui ta on ehitatud halvasti rajatud vundamendile. Nii on see ka laste kasvatamisega.

Siit tulenebki lastetoa esmane ülesanne — selgitada välja perekonnad, kus lastekasvatamisele ei pöörata vajalikku tähelepanu ning vanemad oma väära käitumisega annavad noortele halba eeskju.

Selliste perekondade õigeaegse väljaselgitamisega ja nende suhtes vajalike ühiskondliku mõjutamise vahendite rakendamisega hoiame ära hilisemad halvemad tagajärjed. Samal ajal kõige suurem ja vastutusrikkam töö tuleb lastetoa inspektoritel teha raskesti kasvatatavatena arvele võetud alaealistega, rakendades nende suhtes mitmesuguseid kasvatustöö vorme. Kui selgub, et nooruki

vääras käitumises on süüdi vanemad, tuleb sellest ilmtingimata teatada lapsevanema töökoha administratsioonile ja ühiskondlikele organisatsioonidele, paludes nende suhtes rakendada ühiskondliku mõjutamise vahendeid. Asutustes ja ettevõtetes on kohustatud nimetatud küsimustega otseselt tegelema ametiühingukomitee juurde loodud laste ja noorukite töö komisjonid. Kahjuks täidavad need komisjonid oma kohustusi sageli veel puudulikult.

Tihe tööalane kontakt peab lastetoal olema koolide pedagoogiliste kollektiivide ja lastevanemate komiteedega, sest kooliõpilaste hulgas esineb veel palju järelevalvetust ja õiguserikkumisi. 1964. aastal, võrreldes eelmisega, kasvas järsult järelevalvetuse ja õiguserikkumiste eest kinnipeetud ning lastekodudest ja internaatkoolidest ärajooksnud õpilaste arv. Nagu praktika näitab, esineb kõige enam õiguserikkumisi 5. klasside õpilaste hulgas. Tuleks selgusele jõuda, millest on see tingitud, — kas aineõpetuse süsteemile üleminekust ja õppekoormuse järsust suurenemisest või millestki muust. Haridusministeeriumil tuleks seda küsimust tõsiselt uurida. Võib-olla oleks otstarbekohasem aineõpetuse süsteem viia koolides sisse juba kolmandast-neljandast klassist alates, laiendades ja süvendades seda järgmistes klassides.

Õpilaste koduse kasvatusel olukorrast ja puudustest saavad teada kõige esmalt pedagoogid, kes peaksid sellest koheselt informeerima lastetoa inspektoreid ning ühiselt võtma tarvitusele profulaktilised abinõud.

Eriti vajalik on tihe koostöö miilitsa lastetoa ja koolide lastevanemate komiteede vahel raskestikasvatatavate ja õiguskorda rikkunud õpilaste kasvatamisel. Mingil juhul ei tohi jätta niisuguste õpilaste karistamatuse muljet. Seejuures on noorukite ümberkasvatamise peamiseks vormiks kujunenud lastetoa aktiivi ja lastevanemate komitee poolt organiseeritud individuaalne šeflus.

Viimasel ajal on lastetoa inspektorid paljudes koolides loonud «noorte miilitsa sõprade» rühmi, kes peavad võitlust korrarikkumistega koolides ja nende lähemas ümbruses. Niisugused rühmad tegutsevad Rakveres, Narvas, Tallinnas, Valgas, Võrus ja mujal.

Pidevalt peab lastetoa inspektor osa võtma koolide lastevanemate koosolekutest ja seal esile tooma koduse kasvatustöö puudused ning sellest tulenevad tagajärjed. Kahjuks võtavad lastevanemate koosolekutest väga passiivselt osa just halva käitumisega õpilaste vanemad. Seda lünka on vaja parandada. Vanemaid on vaja senisest rohkem lastevanemate koosolekutele tõmmata, kasutades ära töökohtade ühiskondlike organisatsioonide abi.

Õiguserikkujate õpilaste õigele teele juhtimisel omab erilist tähtsust nendega elukohajärgse kasvatustöö organiseerimine. Suurt abi selles osutavad miilitsa lastetubadele majavalitsuste lastevanemate komiteed ja seltsimehelikud kohtud.

Peab aga silmas pidama, et töö majavalitsuste juures ei hakka

iseenesest laabuma, see nõuab lastetoa inspektori initsiatiivi ja hoolt.

Hästi on töö noorukitega organiseeritud Narva linna 4. majavalitsuses. Nimetatud majavalitsuse juurde on koondatud laialdane ühiskondlik aktiiv. Lapsed on seal haaratud mitmekülgse huvialase tegevusega. Ükski alaealise poolt kordasaadetud väärtegu ei jää siin karistamata. Lastevanemate komiteesse kutsutakse välja süüdlaste vanemad.

Tõhusat tööd alaealiste elukohajärgsel kasvatamisel on teinud ka Tallinnas majavalitsuste juurde moodustatud kohalike nõukogude saadikute grupid, kelle kaasabil sisustatakse noorukite vaba aja veetmist ning aidatakse üle saada raskustest õppetöös. Selle tulemusena parandasid paljud halbade elukommetega alaealised tunduvalt oma käitumist. Lastetubade tihe koostöö majavalitsuste juures tegutsevate saadikute gruppidega Tallinnas väärrib kindlasti järgimist ka mujal.

On arusaadav, et mida rohkem tõmmatakse alaealiste õiguserikkumiste vastasele võitlusele kaasa üldsust, seda tulemusrikkam on see töö.

Üheks üldsuse kaasatõmbamise vormiks on ühiskondlike miilitsa lastetubade organiseerimine. Edukalt töötavad niisugused lastetoad Elvas, Kallastel, Türil, Tammsalus, Tapal ja teistes linnades ning asulates. Töoga tulevad siin edukalt toime ühiskondlikud inspektorid.

Suhteliselt arvukalt õiguserikkumisi ja kuritegusid pannakse toime vabariigis töötavate alaealiste poolt. 1964. aastal kriminaalvastutusele võetud alaealistest moodustasid töötavad noorukid üle 50%. See näitab, et miilitsa lastetoad peavad erilist tähelepanu pöörama oma töö koordineerimisele asutuste ja ettevõtete ühiskondlike organisatsioonidega, eeskätt komsomoliga. Tuleb saavutada seda, et kõik õiguserikkumistele kalduvad alaealised oleksid ka töökohtadel haaratud individuaalse kasvatustöoga.

Paljude inspektorite initsiatiivil on lastetoa aktiivina tööle kaasa tõmmatud ka rahvamalevlasted. Erilist tähelepanu pööratakse kolooniatest vabanenud noorukite kontrollimisele.

Sellise pideva kontrolli ja järelevalve tulemusel on paljud alaealised oma eluviise tunduvalt parandanud.

Näiteks, alaealised Inno K., sünd. 1948. a., ja Jaano K., sünd. 1950. aastal, panid sageli toime pisivargusi ja teisi õiguserikkumisi. Pärast seda, kui neile määrati individuaalne šeff ema töökohast ja rahvamalevlasted järjekindlalt kontrollisid poiste käitumist kodus, ei ole noorukite poolt enam ette tulnud ühtegi üleastumist.

Suuri raskusi oli Tartu 12. kaheksaklassilise kooli õpilase Aleksander D. kasvatamisega. Nooruk ei allunud ema ega kooli korraldustele, tihti peeti teda kinni varguste eest. Ka siin tõi alaealise

käitumisse põhjaliku pöörde lastetoa aktiivi ja rahvamalevlaste pidev kontroll ja šeflustöö.

Alaealiste järelevalvetuse ja kuritegevuse tõsine olukord vabariigis nõuab miilitsa lastetubadelt kasvatus- ja mõjutamisvahendite kompleksset kasutamist ning uute vormide leidmist üldsuse kaasatõmbamisel.

Alaealiste õiguserikkumiste vastase võitlusega tegelevad linnades ja rajoonides mitmed komisjonid, komiteed ja organisatsioonid, kuid peamine puudus on selle töö killustatus. Siin oleks vajalik, et alaealiste asjade komisjonid looksid kõigi nende komisjonide, komiteede ja organisatsioonide esindajatest nõukogu, kes abistaks alaealiste komisjoni koordineerida ja kontrollida kogu alaealiste õiguserikkumiste vältimiseks tehtavat profülaktilist tööd.

Tunduvalt on vaja tõsta lastevanemate vastutust laste kasvatamisel. Neil juhtudel, kus vaatamata kõigile mõjutamisvahenditele olukord ei parane, tuleb lapsed niisugustest perekondadest õigeaegselt isoleerida ja suunata õppe-kasvatusasutustesse.

Administratiivorganite ja üldsuse kooskõlastatud tegevus tagab kindlasti alaealiste õiguserikkumiste pideva vähenemise.

LASTEVANEMATE VASTUTUSEST

M. Vennola,

Eesti NSV prokurööri abi alaealiste asjade alal,
noorem õigusnõunik

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus omistavad erilist tähelepanu noorsoo kommunistlikule kasvatusesele, luues kõik tingimused selleks, et noortest kasvaksid tõelised kommunistliku ühiskonna ülesehitajad.

Riigi kasvatusliku osatähtsuse tõus ei vähenda aga mingil määral perekonna vastutust laste kasvatamise eest. Nõukogude riigi laialdane abi noorsoo kasvatamisel annab igale lapsevanemale võimaluse väärikalt täita oma vanema kohustusi.

Kõigile on teada, et inimese iseloom, harjumused ja vaated kujunevad põhiliselt juba lapse- ja noorukieas. Esialgse kasvatusese saab laps perekonnas. Oma ellusuhtumise, suhtumise kaaskodanikesse ja ühiskonda kujundab ta peamiselt oma vanemate käitumise ja tõekspidamiste järgi. Seetõttu laste kasvatamine pole lihtsalt vanemate isiklik asi, vaid nende tähtis kodanikukohustus, vastutus ühiskonna ees.

Enamik lastevanematest täidab oma vanemlikke kohustusi väärikalt, kasvatades oma lastest tõelisi Nõukogude kodanikke. Nende kõrval aga leidub veel selliseid vanemaid, kes suhtuvad laste kasvatamisse vastutustundetult, annavad oma amoraalse elu ja vääritu käitumisega lastele halba eeskujut, kuritarvitavad oma vanemlikke õigusi või kuritahtlikult ei täida oma kohustusi.

Alaealiste kuritegevuse analüüs näitab, et kuritegelikule teele asuvad just need noorukid, kelle kodune kasvatus on olnud väär ja kelle vanemad oma laste kasvatamisel on teinud vigu.

Seetõttu väga olulise tähtsusega ülesandeks noorsoo kasvatamisel ja alaealiste kuritegevuse ärahoidmisel on vanemate vastutuse tõstmine oma laste kasvatamise eest ning õigeaegne reageerimine vanemlikke kohustusi mittetäitvate ja vanemlikke õigusi kuritarvitavate vanemate suhtes.

Peamine rõhk selles töös tuleb asetada vanemate sellisele mõjutamisele, mille tagajärjel nad saaksid aru oma vigadest, muudak-

sid oma käitumist, eluviisi ja suhtumist laste kasvatamisse, et nad hakkaksid hoolitsema vajalikult oma laste eest. Nende vanemate suhtes, kes kuritahtlikult ei täida oma vanemlikke kohustusi, kuritarvitavad vanemlikke õigusi või avaldavad lastele kahjulikku mõju oma ebamoraalse ja ühiskonnavastase eluviisiga ning kelle puhul muud mõjutamisvahendid ilmselt positiivseid tulemusi ei anna, tuleb resoluutselt rakendada vanemlike õiguste äravõtmist. Taoliste küsimuste lahendamisel tuleb rangelt kinni pidada Nõukogude perekonnaõiguse printsiibist — vanemlikke õigusi teostatakse üksnes laste huvides (APEK § 33).

Tähtsat osa lastevanemate vastutuse tõstmisel laste kasvatamise eest peavad etendama rajoonide ja linnade tööraha saadikute nõukogude täitevkomiteede juures asuvad alaealiste asjade komisjonid. Alaealiste asjade komisjonidel tuleb seda tööd teha kahes põhisuunas:

- 1) perekondade väljaselgitamine, kus laste kasvatamisse suhtutakse halvasti, ja nende suhtes mõjutamisvahendite kohaldamine;
- 2) vanemate vastutuse küsimuse lahendamine seoses alaealiste õiguserikkumiste arutamisega.

Vastavalt Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1962. a. 7. veebruari seadlusega kinnitatud¹ ja 1964. a. 18. detsembri seadlusega täiendatud² «Alaealiste asjade komisjonide põhimääruse» §-le 12 peavad alaealiste asjade komisjonid laialdase üldsuse kaasabil välja selgitama kõik sellised perekonnad, kus lastevanemad või teised täiskasvanud isikud elavad amoraalset elu või kus lapsi kasvatatakse vääralt.

Alaealiste asjade komisjonil on õigus ise abinõusid rakendada või pöörduda selliste lastevanemate või teiste täiskasvanud isikute suhtes ühiskondliku mõjutamise vahendite rakendamiseks ühiskondlike organisatsioonide ja töötajate kollektiivide või vastavate riiklike organite poole selliste isikute vastutuselevõtmiseks seaduses ettenähtud korras.

Kuna alaealiste asjade komisjonid peavad oma töös tuginema tööraha saadikute nõukogude alalistele komisjonidele, ametiühingu kohalikele komiteedele, komsomoliorganisatsioonidele, koolide lastevanemate komiteedele, vabatahtlikele rahvamalevatele, majavalitsuste ühiskondlikele majakomiteedele, kultuurhariduslikele, tervishoiu- ja haridusorganitele ning teistele organitele ja asutustele, on komisjonil võimalus nende organite oskusliku kaastöötamise abil põhjalikult välja selgitada olukord vastavas linnas või rajoonis nende perekondade osas, kus lapsi kasvatatakse vääralt. Need perekonnad tuleb võtta erilisele arvele, et nad oleksid komisjoni tähelepanu keskpunktis ja pideva kontrolli all. See võimaldab õigeaegselt kohaldada vanemate suhtes mõjutamisva-

¹ Vt. ENSV Ülemnõukogu Teataja 1962, nr. 6, art. 14.

² Vt. ENSV Ülemnõukogu Teataja 1964, nr. 52, art. 227.

hendeid, reageerida laste kasvatamise ebarahuldavale olukorrale ning seega laste olukorda parandada.

Vastav analüüs näitab, et töö perekondade väljaselgitamisega, kus laste kasvatamisse suhtutakse halvasti, lastele normaalsete elu- ja kasvatustingimuste tagamisega, vanemlike õigusi kuritarvitavate vanemate õigeaegse korralekutsumisega ja nende suhtes mõjutamishandite kohaldamisega pole kõikjal veel nõutaval tasemel ning kohati pööratakse sellele tähtsale tööõigule veel vähe tähelepanu. Küsimus vanemate vastutusest püstitatakse sageli alles siis, kui ebanormaalne olukord perekonnas on kestnud juba kaua ning laps väära kasvatamise tagajärjel ei täida koolikohustust, on muutunud rasketikasvatatavaks või asunud kuritegelikule teele, s. o. siis, kui vanemate väär käitumine on juba põhjustanud raskeid tagajärgi.

Sageli ilmnevat kodune halb olukord ja kasvatuse puudumine perekonnas alles siis, kui lapsed hakkavad koolis käima. Nii nähtub Eesti NSV rahvakohtutes 1964. a. jooksul arutatud asjadest, et 55,5% lastest, kelle vanematelt taotleti vanemlike õiguste äravõtmist, olid koolikohuslased. Samal ajal nähtub materjalidest, et ebanormaalne olukord perekonnas valitses paljudel juhtudel juba mitu aastat.

Milleni võib viia hiline reageerimine ebanormaalsetele olukorrale perekonnas, selgub järgmisest näitest.

Erika V., kellel on kolm alaealist last, ei pööranud oma laste kasvatamisele mingit tähelepanu. Tema abikaasa, moraalselt laostunud isik, hakkas oma võõrastütart Ille T-d kõlbeliselt rikkuma, mis toimus Erika V. nähes. Kui tema abikaasa mõisteti alaealise kõlbelise rikkumise pärast süüdi ja karistati vabaduse kaotusega, hakkas Erika V. oma tütart süüdistama ja talle pidevalt ette heitma, et tema mees peab tütre «süül» karistust kandma.

Olles võõrasisa poolt kõlbeliselt rikutud, hakkas Ille T. juba ise otsima suhteid meeskodanikega ja sel eesmärgil õhtuti väljas hulkuma. Emale tütre moraalne allakäik mingit muret ei tekitanud, vaid, vastupidi, ta isegi soodustas seda. Alles siis, kui Ille T. enam kooli ei läinud, tõstatati küsimus tütre isoleerimisest perekonnast ja ta paigutati internaatkooli. Kahtlemata on selle tütarlapse kasvatamine ja õigele teele suunamine nüüd palju raskem, kui see olnuks siis, kui õigeaegselt oleks võetud tarvitusele abinõud tütarlapse olukorra normaliseerimiseks. See perekond oleks pidanud olema alaealiste asjade komisjoni tähelepanu keskpunktis, kuid tegelikult see nii ei olnud ning pikema aja vältel ei huvitanud olukord selles perekonnas kedagi.

Selleks et tõsta vanemate vastutust oma laste kasvatamise eest, peab iga alaealise õiguserikkumise arutamise puhul alaealiste asjade komisjoni istungile välja kutsuma alaealise vanemad, vanemate töökoha administratsiooni või ühiskondlike organisatsioonide esindajad ning asja arutamise käigus põhjalikult välja selgitama.

laste kasvatamise olukorra perekonnas ning igale väiksemalegi kasvatustöö puudusele või vanemate väära käitumise juhtumile reageerima.

Mõnedel juhtudel alaealiste asjade komisjonid ei kutsu alaealise õiguserikkuja küsimuse arutamise juurde isegi tema vanemaid, rääkimata vanemate töökoha esindajatest. Samuti esineb juhtumeid, mil vanemate väärale käitumisele ei reageerita vajaliku teravusega ega kohaldata ettenähtud mõjutamisvahendeid, samuti ei kontrollita kohaldatud mõjutamisvahendite efektiivsust.

Näiteks arutati alaealiste asjade komisjoni istungil alaealise T. käitumist, kes täitis halvasti koolikohustust ja pani korduvalt toime pisivargusi. Komisjoni istungile oli kutsutud ka alaealise isa, kellelt varem olid ära võetud vanemlikud õigused vanema poja suhtes. Komisjon tegi kindlaks, et alaealise isa on alkohoolik, kes ebakaines olekus korraldab kodus skandaale, peksab abikaasat ja lapsi, õpetab poegi alkoholi tarvitama.

See perekond oleks pidanud äratama alaealiste asjade komisjoni erilist huvi ja nõudma koduse olukorra ning kasvatuse põhjalikku kontrollimist. Vaatamata komisjoni istungil ilmnenud asjaoludele piirdus komisjon ainult T. isa hoiatamisega (millist mõjutamisvahendit «Alaealiste asjade komisjonide põhimäärus» üldse ette ei näe) ja tema käitumisest töökohta teatamisega. Kas töökojal komisjoni signaalile reageeriti ja kas olukord perekonnas seejärel paranes, seda alaealiste asjade komisjon ei kontrollinud.

Taoline suhtumine lastevanemate käitumisse ei aita kaasa alaealiste õiguserikkumiste likvideerimisele.

Alaealiste asjade komisjonid peavad nende ees seisva põhiülesande — alaealiste järelevalvetuse ja õiguserikkumiste ärahoidmise täitmiseks erilist tähelepanu pöörama just lastevanemate vastutuse küsimusele.

Erilist rõhku tuleb panna vanemate mõjutamisele nende töökohtade kollektiivide ja ühiskondlike organisatsioonide või elukohajärgsete organite kaudu. Tuleb taotleda seda, et vanemate töökohtade kollektiivid mõjutaksid vanemaid eeskujulikult täitma oma vanemlikke kohustusi, ning lähtuda printsibist — ei saa pidada heaks töötajaks ja tubliks seltsimeheks seda, kes oma lapsi õigesti ei kasvata.

Alaealiste asjade komisjonide suurt osatähtsust lastevanemate vastutuse tõstmisel tõendab ka asjaolu, et komisjonidele on antud õigus vastavalt «Alaealiste asjade komisjonide põhimääruse» §-le 13 esitada kohtule ettepanek lastevanematelt nende vanemlike õiguste äravõtmiseks.

Vanemlike õiguste äravõtmine on kõige rangem reageerimine viis vanemlikke kohustusi mittetäitvate ja vanemlikke õigusi kuritarvitavate vanemate suhtes. Vanemlike õiguste äravõtmise küsimus tuleb püstitada siis, kui vastuvaidlematult on kindlaks tehtud asjaolud, mis annavad aluse vanemlike õiguste äravõtmiseks ning

kui mingid muud mõjutamisvahendid ei ole andnud positiivseid tulemusi.

«Abielu, perekonna ja eestkoste seaduste koodeks» näeb ette vanemlike õiguste äravõtmise alustena vanemlike õiguste ebaseadusliku teostamise, laste suhtes oma kohustuste täitmatajätmise, samuti laste julma kohtlemise (APEK § 33, 46).

Seaduses ei ole otseselt ette nähtud vanemlike õiguste äravõtmise alusena vanemate amoraalset, ühiskonnavastast eluviisi. Praktikas aga kerkib sageli küsimus vanemlike õiguste äravõtmisest just sellistelt vanematelt, kes mingil määral küll oma laste eest hoolitsevad, kuid samal ajal oma eluviisidega avaldavad neile otsesest kahjulikku mõju. Tuleb õigeks pidada nende kohtute praktikat, kes on vanemlikud õigused ära võtnud neilt vanemalt, kes avaldavad oma lastele amoraalse või ühiskonnavastase eluviisiga kahjulikku mõju.

Sellele küsimusele on juhtinud tähelepanu Vene NFSV Ülemkohtu Pleenum oma määrusega nr. 16/2 5. augustist 1963. a. «Kohtupraktikast laste kasvatamisega seotud tsiviilasjades»¹ (p. 5), märkides, et vanemlike õiguste äravõtmine võib järgneda ainult otsesele vanemlike kohustuste mittetäitmisele, õigusevastasele vanemlike õiguste kasutamisele, samuti ka vanemate sellise amoraalse ja ühiskonnavastase käitumise puhul, mis võib avaldada lastele kahjulikku mõju.

Praktika näitab, et meil on veel selliseid lapsevanemaid, kellele ühiskondlikud mõjutamisvahendid mingit mõju ei avalda.

Ingrete R., kel on kolm tütart, on amoraalse eluviisiga naiskodanik, kes käitub kõlvatult oma tütarde nähes. Suurema osa oma sissetulekutest kasutab ta alkohoolsete jookide ostmiseks, mida kasutab oma korteris koos juhuslike meestuttavatega. Ema eeskujule järgnesid vanemad tütre — 16-aastane ja 18-aastane. Viimased kusagil ei õppinud ega töötanud. Kõige noorem tütar — 10-aastane —, nähes pidevalt pealt kõlvatut elu, hakkas samuti sellise elu vastu huvi tundma.

Kahe aasta jooksul toimunud mitmekordsed arutamised alaealiste asjade komisjonis mingeid tulemusi ei andnud, kuna Ingrete R. pidas oma eluviisi ja käitumist õigeks ega kavatsenudki seda muuta. Tema lapsed aga viibisid kauemat aega ebanormaalses õhkkonnas.

Selleks et õigeaegselt kõrvaldada laste ebanormaalsel olukorda, peab alaealiste asjade komisjon nn. raskete perekondade puhul põhjalikult välja selgitama vanemate käitumise, laste kasvatamise olukorra ning vanemate isiklikud omadused, et nendest andmetest lähtudes õigesti püstitada küsimus vanemlike õiguste äravõtmisest või teiste mõjutamisvahendite kohaldamisest.

Asja kohtuliku arutamise põhjalikkuse ja igakülgse tagami-

¹ Бюллетень Верховного Суда РСФСР, 1963, № 10, стр. 4.

seks on tähtis, et hagi esitanud organ üheaegselt hagi esitamise-ga vanemlike õiguste äravõtmiseks esitaks kõik vajalikud dokumendid: laste sün-nitunnistused, aktid koduse olukorra kontrollimise kohta, andmed alaealiste asjade komisjoni ja teiste organite poolt kohal-datud mõjutamisvahendite kohta, perekonna koosseisu ja sissetule-kute suuruse kohta, andmed tunnistajate kohta, kes konkreetselt teavad anda seletusi vanemlike õiguste kuritarvitamise või kohus-tuste täitmatajätmise kohta ja teisi antud liiki asjades tähtsust omavaid dokumente. Vajalike andmete esitamine tagab asja iga-külgse ja objektiivse arutamise, kiirendab laste olukorra paranda-mist ja väldib asja arutamise edasilükkamist.

Teatavasti on eestkoste- ja hooldusorganeil samuti õigus taot-leda vanemlike õiguste äravõtmist. Praktikas kasutatakse sageli sellist vormi, et eestkoste- ja hooldusorganid, teinud kindlaks vanemlike õiguste kuritarvitamise või vanemlike kohustuste mitte-täitmise ühes või teises perekonnas, esitavad materjalid selle kohta alaealiste asjade komisjonile ning komisjon, kontrollinud ja aruta-nud küsimust omakorda, esitab hagi vanemlike õiguste äravõtmiseks rahvakohtule. Samuti esineb praktikas juhtumeid, mil alaea-liste asjade komisjon, kontrollinud laste kasvatamise olukorda perekonnas ja tuvastanud vanemlike õiguste kuritarvitamise või vanemlike kohustuste mittetäitmise, suunab kogutud materjali eest-koste- ja hooldusorganitele hagi vormistamiseks ja rahvakohtusse esitamiseks.

Tekib küsimus, kas selline dubleerimine, mis pikendab asja lahendamise käiku, on igakord vajalik. Seadusandlikult on alae-aliste asjade komisjoni ning eestkoste- ja hooldusorganite kompe-tents antud küsimuses piiritlemata. See küsimus aga vajab seadus-andlikku reguleerimist, et määratleda, millistel juhtudel laste huvide kaitsest lähtudes eestkoste- ja hooldusorganid ning millistel juhtudel alaealiste asjade komisjonid on kohustatud esitama hagi rahvakohtule vanemlike õiguste äravõtmiseks. On ilmne, et igal taolisel juhul, kui eestkoste- ja hooldusorgan on teinud kindlaks vanemate sellise käitumise, mis annab aluse vanemlike õiguste ära-võtmiseks ja laste riiklikku kasvatusasutusse paigutamiseks, ei pea alaealiste asjade komisjon omakorda antud küsimusega tegelema. Vajalik on aga see, et alaealiste asjade komisjoni igast taolisest asjast informeeritaks. See võimaldab alaealiste asjade komisjonil kontrollida küsimuse lahendamise käiku.

Tähtsat osa lastevanemate mõjutamisel omavad ka kohtu ja prokuratuuriorganid.

Alaealiste kuriteoasjade uurimisel on prokuratuuriorganid kohustatud välja selgitama kuriteo põhjused ja soodustavad asja-olud. Erilist tähelepanu tuleb osutada alaealiste kasvatusingi-muste väljaselgitamisele, vanemate suhtumisele oma laste kasva-tamisse, vanemate moraalsetele omadustele. Ühelgi juhul ei tohi uurija või prokurör jätta reageerimata vanemate väärale käitumi-

sele ja laste kasvatamisel tehtud vigadele. Igal sellisel juhul, kui selgitatakse välja vanemate ebaõige suhtumine laste kasvata-
misse, tuleb rangelt püstitada küsimus vanemate vastutusest kohu-
setundetü suhtumise pärast laste kasvatamisse. Samasugused üles-
anded lasuvad ka kohtuorganitel.

Kui prokuratuuriorganid alaealiste kuriteoasjade uurimise käi-
gus teevad kindlaks sellised asjaolud, mis annavad aluse vanem-
like õiguste äravõtmiseks, tuleb esitada sellekohane hagi rahvakoh-
tule ENSV TsPK § 4 korras.

Ka alaealisi lapsi omavate täisealiste kuriteoasjade uurimisel
ja kohtulikult arutamisel on vaja tähelepanu pöörata laste kasvata-
mise olukorrale. Kui ilmnevad asjaolud, mis annavad aluse vanem-
like õiguste äravõtmiseks, on prokuratuuriorganite kohustuseks
esitada sellekohane hagi tsiviilkohtupidamise korras või taotleda
vastavatel juhtudel vanemlike õiguste äravõtmist isikute süüdi-
mõistmisel lisakaristusena.

Vastavalt Eesti NSV KrK §-le 35 on vanemlike õiguste äravõt-
mine võimalik ka kriminaalkohtupidamise korras lisakaristusena.

Eesti NSV KrK kommenteeritud väljaande seisukohalt «vanem-
like õiguste äravõtmine on lisakaristuseks, mida võib mõista ainult
siis, kui on tuvastatud nende õiguste kuritarvitamine või nende
kohustuste kuritahtlik mittetäitmine. Nimetatud teod peavad seal-
juures olema seoses toimepandud kuriteoga»¹.

Praktikas kohaldatakse seda lisakaristust rahvakohtute poolt
vähestel juhtudel. Seega ei kasutata kõiki seadusega kehtestatud
mõjutamisvahendeid väärivate lastevanemate suhtes.

Vastavalt APEK-i §-le 42 on vanemad kohustatud andma ülal-
pidamist oma alaealistele lastele kuni nende täisealiseks saami-
seni. Ülalpidamise andmine on üks vanemate kohustustest. Selle
kohustuse mittetäitmine toob kaasa kriminaalvastutuse juhul, kui
lapsevanem kuritahtlikult hoidub kõrvale lapsele kohtu poolt välja-
mõistetud alimentide maksmisest (ENSV KrK § 121).

ENSV KrK § 121 järgi on kuriteo koosseisuks oluline kohtuot-
susega väljamõistetud alimentide maksmise kohustuse süstemaati-
line ja pikemaajaline rikkumine kui süüdlasel oli tegelik võimalus
seda kohustust täita.

ENSV KrK kommenteeritud väljaande järgi väljendub vanema
kuritahtlik kõrvalehoidumine alimentide maksmisest tavaliselt
süüdlase alusetus keeldumises tööle asuda, tegelikult saadava töö-
tasu varjamises, elu- või töökoha pidevas muutmises eesmärgil
vältida täitelehe alusel alimentide kinnipidamist jne.² On ilmne, et
selline lapsevanem ei täida kuritahtlikult ka ühtki teist vanemlikku
kohustust lapse kasvatamisel.

1964. a. Eesti NSV-s KrK § 121 järgi süüdimõistetutest olid

¹ KrK § 35.

² Samas, § 121.

37,2% varem kohtu poolt karistatud teiste kuritegude toimepanemise eest. Varem karistatutest 38% omasid kaks või rohkem karistust. See näitab, et paljudel juhtudel on tegemist isikutega, kes oma käitumisega võivad ainult halba eeskuju anda ning lastele mingit kasvatuslikku mõju ei ole suutelised avaldama. Seetõttu on vajalik, et taolistelt isikutelt nende süüdimõistmisel eranditult võetaks lisakaristusena ära vanemlikud õigused.

Isikute süüdimõistmine alimentide maksmisest kõrvalehoidumise eest ja samaaegselt vanemlike õiguste äravõtmine avaldab suurt kasvatuslikku ja hoiatavat mõju ka teistele oma kohustusi halvasti täitvatele vanematele, kui kohtuprotsessid viiakse oskuslikult läbi ja kohtuotsuseid arutatakse töötajate kollektiivides. Praktikas aga kohaldatakse antud liiki kuritegude eest isikute süüdimõistmisel vanemlike õiguste äravõtmist lisakaristusena harvadel juhtudel ning asjade arutamine ei leia alati töötajate kollektiivides ja elanikkonna seas vajalikku kajastamist.

Ka teiste kuritegude toimepanemise eest isikute süüdimõistmisel, kuigi on otseselt tegemist kuriteoga, mis on seotud vanemlike õiguste kuritarvitamise või vanemlike kohustuste mittetäitmisega, ei kohalda rahvakohtud igal vajalikul juhul lisakaristusena vanemlike õiguste äravõtmist.

Näiteks mõisteti kod. Š., kes oli varem neljal korral kohtu poolt karistatud, süüdi Eesti NSV KrK § 117 järgi selle eest, et ta pärast viimase karistuse kandmiselt vabanemist hakkas kõlbeliselt rikkuma oma 13-aastast tütart. Kohtulikul uurimisel selgus, et Š. on krooniline alkohoolik, kes kodus korraldab skandaale, purustab korteri sisustust jne. Vaatamata sellele, et Š. kuritarvitas oma vanemlike õigusi, pannes tütre suhtes toime raske kuriteo ja et teda iseloomustati negatiivselt, ei kaalunud rahvakohus tema süüdimõistmisel vanemlike õiguste äravõtmise vajalikkust.

Naiskodanik K. mõisteti süüdi Eesti NSV KrK § 139 lg. II ja § 202, Usbeki NSV KrK § 125 lg. II ja § 218 järgi selles, et ta pani toime rea isikliku omandi vargusi Eesti ja Usbeki NSV-s ning tõmbas kaasa kuritegevusele oma 10-aastase tütre.

K. elas amoraalset ja parasiitlikku elu. Oma laste eest ta mingit hoolt ei kandnud. Vastsündinud kaksikud lapsed jättis ta oma elukohta maha ning hakkas koos 10-aastase tütrega ringi hulkuma ja varastama, sundides tütart vargustest osa võtma. Ema kihutusel võttis tütar osa 12 isikliku omandi vargusest.

Kuigi vanemlike õiguste äravõtmiseks antud juhul oli olemas küllaldane alus, ei kohaldata seda lisakaristusena K. süüdimõistmisel.

Laste kuritegevusele kihutamise või kaasatõmbamise, oma laste kasutamise eest parasiitliku äraelamise eesmärgil (Eesti NSV KrK § 202), alaealiste laste suhtes toimepandud kuritegude eest isikute süüdimõistmisel on vajalik reeglina kohaldada lisakaristusena vanemlike õiguste äravõtmist. Isik, kes koos alaealisega paneb

toime kuriteo, on kõrgendatud ühiskonnaohtlikkusega. Seda suurema ühiskonnaohtlikkusega on lapsevanem, kelle kohustuseks on kasvatada oma lapsi kommunistliku moraali vaimus, kuid kes oma lapsi kihutab hoopis kuritegevusele või tõmbab lapsi sellele kaasa. Nendele juhtudele tuleb läheneda erilise tähelepanuga ja kohaldada selliste lastevanemate suhtes kõige rangemaid karistusi. Kohtuprotsess ja rangelt seadusega kooskõlas tehtud kohtuotsus peavad osutama vajalikku kasvatuslikku ja ennetavat mõju nii kohtualustele kui ka teistele isikutele, kes vastutavad kasvava põlvkonna kasvatamise eest.

Kriminaalkohtupidamise korras võetakse süüdimõistetutelt vanemlikud õigused nende laste suhtes, kelle suhtes on kuritegu toime pandud. See aga ei vabasta kohut kohustusest välja selgitada, kuidas kohtualune suhtub teiste laste kasvatamise. Kui ilmneb, et ka teiste laste suhtes on toimunud ebaõige kasvatus, peab kohus tarvitusele võtma abinõud laste isoleerimiseks taolisest perekonnast.

Vanemlike õiguste äravõtmise asjade lahendamisel tsiviilkohtupidamise korras esineb rida puudusi, mis takistavad nõutava kasvatusliku mõju saavutamist ja sageli ka laste olukorra normaliseerimist.

Antud liiki asju peaks eranditult arutatama töötajate kollektiivides, ettevõtetes, tehastes, selleks et luua hukkamõistu õhkkond vanemlike kohustuste mittetäitjate ümber ning tõsta teiste lastevanemate kohusetunnet oma laste kasvatamisel. Kahjuks aga meie vabariigis on väljasõiduistungeid sellistes asjades korraldatud väga vähe. Nii arutati 1964. a. jooksul ainult 2,5% antud liiki asju väljasõiduistungitel. On vaja ka senisest rohkem kohtuotsuseid läbi arutada töötajate kollektiivides ja elanikkonna ees. Iga sellise asja kohta tehtud otsuse on kohtuorganid kohustatud suunama vastavale alaealiste asjade komisjonile.

Vanemlike õiguste äravõtmise asjades ei selgita rahvakohtud alati välja, kas lapsel on olemas teine vanem (juhtudel, kui hagi on esitatud ühe vanema vastu), kas ta võtab osa lapse kasvatamisest, ning ei tõmba teist vanemat protsessi kaasa.

Niina P-lt võeti ära vanemlikud õigused poegade Vello ja Arno suhtes, kes halva kasvatus tagajärjel olid muutunud õiguserikkujateks. Niina P. abikaasa elas perekonnast lahus. Rahvakohus asja arutamise käigus ei kutsunud laste isa kohtusse ega püüdnudki välja selgitada isa suhtumist laste kasvatamisse.

Eha S -lt, kellel on 7 last, võeti alaealiste asjade komisjoni taotluse alusel ära 4 alaealist last ja paigutati riiklikku kasvatusasutusse. Rahvakohus tegi asja arutamisel kindlaks, et Eha S-i lapsed viibivad ebanormaalses tingimustes ja ema ei ole suuteline neile tagama õiget kasvatust. Eha S. avaldas kohtuistungil, et tema abikaasa lahkus perekonna juurest mitu aastat tagasi ning lapsi on tulnud tal üksinda kasvatada. Rahvakohus ei püüdnud

üldse välja selgitada laste isa asukohta ning seda, kas isa on huvitatud laste saafusest, kas ta toetab perekonda materiaalselt jne.

Taolistel juhtudel lapsevanemad, kes on perekonna juurest lahkunud ja kogu laste kasvatamise ülesande jätnud teise vanema õlgadele, jäävad asjast täielikult kõrvale ja kuigi nende süü vanemlike kohustuste mittetäitmisel on sageli suurem kui sellel vanemal, kelle juures lapsed asuvad, jäävad nad ilma karistusest. On vajalik välja selgitada teise lapsevanema asukoht, ta protsessi kaasa tõmmata, välja selgitada tema osavõtt laste kasvatamisest ja olenevalt sellest kohaldada tema suhtes seaduses ettenähtud mõjutamisvahendeid.

Suure tähtsusega küsimuseks vanemlike õiguste äravõtmise ja laste riiklikku kasvatusasutusse paigutamise asjade lahendamisel on laste ülalpidamise tasu väljamõistmine.

Vastavalt APEK-i §-le 51 ei vabasta vanemlike õiguste kaotamine vanemaid laste ülalpidamise kohustusest.

Meil leidub veel vanemaid, kes meelsasti on nõus vanemlikest õigustest loobuma ja lapsi riiklikku kasvatusasutusse paigutama, kuid ei nõustu lastele ülalpidamise andmisega. Seetõttu on vajalik igal juhul, kui on olemas selleks seaduslik alus, lapsevanemalt välja mõista ülalpidamise tasu vanemlike õiguste äravõtmisel.

Praktikas esineb selles küsimuses sageli vigu, mis aitavad kaasa vääritle lastevanematel selliste arusaamade tekkimisele, nagu piirduksid nende ülesanded ainult laste soetamisega, laste kasvatamine ja ülalpidamine aga oleksid riigi ülesanne.

Rahvakohtud mõistavad mõnedel juhtudel ülalpidamise tasu välja küll vallasemadelt, kuid jätavad samal ajal seaduslikust abielust sündinud laste osas ülalpidamise tasu välja mõistmata. Samuti esineb juhtumeid, mil pole välja selgitatud seda, kas vanem, kellelt võeti ära vanemlikud õigused, saab teiselt vanemalt laste ülalpidamiseks alimente. Sellest tingituna esineb juhtumeid, mil üks vanematest pärast vanemlike õiguste kaotamist saab teiselt vanemalt alusetult alimente. Vallasemadelt vanemlike õiguste äravõtmise juhtudel ei teatata sellest alati vallasemadele toetust maksvale organile.

Kohtuorganite tähtsaks ülesandeks on tagada, et vanemlike õiguste äravõtmise asju arutatakse igakülgsest ja objektiivselt, et vältida liberaalset suhtumist vanemlike õiguste kuritarvitajatesse ja vanemlike kohustuste mittetäitjatesse. Samuti tuleb vältida alusetuid vanemlike õiguste äravõtmisi. Laste huvidest lähtudes peavad kohtud tarvitusele võtma kõik abinõud ja avaldama oma initsiatiivi selleks, et välja selgitada tõelisi asjaolusid ja laste tegelikku olukorda. Lubamatu on hagiavalduste käiguta jätmine seetõttu, et hageja ei ole esitanud asja lahendamiseks kõiki vajalikke andmeid või pole tasunud riigilõivu. Taolistel juhtudel asja lahendamise viivitamise tagajärjel kannatavad laste huvid.

Ka on äärmiselt vajalik, et kohtuorganid reageeriks asja aru-

tamisel ilmnenu kasvatustöö puudustele. Senisest rohkem tuleb nende asjade arutamisele kaasa tõmmata üldsuse esindajaid, et nende abil luua hukkamõistu õhkkond väärivate lastevanemate ümber.

Oluliseks küsimuseks on ka kohtuotsuste õigeaegse täitmise küsimus. Lubamatu on selline olukord, kus lapsed pärast seda, kui nende vanematelt on vanemlikud õigused ära võetud, jäävad pikema ajaks samadesse tingimustesse. Selline olukord kahjustab laste huve ja vähendab kohtuotsuste efektiivsust. Seetõttu peavad kohtuorganid tagama kohtuotsuste õigeaegse täitmise.

Juhtudel kui kohus keeldub vanemlike õiguste äravõtmiseks esitatud taotluse rahuldamisest ja jätab lapsed vanemate juurde, on kohus kohustatud tarvitusele võtma abinõud pideva järelevalve organiseerimiseks laste kasvatamise ja vanemate käitumise üle.

Tähtsat osa vanemate vastutuse tõstmisel etendab NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 1966. a. 26. juuli seadlus «Huligaansuse eest vastutuse tugevdamise kohta». Selle seadluse järgi määratakse vanematele, kelle alaealised lapsed on toime pannud huligaansuse, rahatrahvi.

Käesolevaga on puudutatud ainult mõningaid lastevanemate vastutuse tõstmisega seonduvaid küsimusi.

On vajalik, et teadus, eriti pedagoogikaalane teadus senisest rohkem aitaks kaasa lastevanemate vastutustunde tõstmisele laste kasvatamise eest.

MÕNINGAID KÜSIMUSI ADMINISTRATIIVORGANITE JA ÜLDSUSE KOOSTÖÖST VÕITLUSES ALAEALISTE ÕIGUSERIKKUMISTE VASTU

N. Orgmets,

Eesti NSV prokuröri vanemabi alaealiste asjade alal, vanemõigusnõunik

On vaja maksimaalselt pöörata ühiskonna tähelepanu suure ja valusa probleemi — alaealiste õiguserikkumiste järsu vähendamise probleemile.

Ometi eksisteerib veel arvamus, et võitlus alaealiste järelevalvetuse ja kuritegevusega on administratiivküsimus, mitte aga laia üldsuse probleem. Sellise arvamusega tuleb võidelda kõige resoluutsemal viisil.

Selleks et välja selgitada üldsuse osa alaealiste ümberkasvatamisel, kelle suhtes toimepandud kuritegude eest rakendati 1965. aasta jaanuarist kuni augustini ühiskondliku mõjutamise vahendeid ja karistusi, mis ei olnud seotud vabadusekaotusega, uuris vabariigi prokuratuur Tallinnas 75 sellist alaealist.

Neist 25 suhtes kohaldasid mõjutamisvahendeid alaealiste asjade komisjonid, 12 suhtes — seltsimehelikud kohtud, 10 alaealist anti ühiskondlikule käendusele, 16 mõisteti mittevabadusekaotuslikule karistusele, 12 suhtes aga piirduti pedagoogiliste vahenditega või komsomoli liinis mõjutamisega.

Nende alaealiste haridustase on järgmine: 4—7-klassilise haridusega 57,4%, 8—10-klassilise haridusega — 42,6%.

62,3% uurituist elas koos vanematega, 10,7% — perekondades, kus üks vanemaist oli kasuvanem, 21,4 protsendil oli ainult ema või ainult isa, 4,2 protsendil elasid vanemad linnast väljas ja üks alaealine oli lastekodu kasvandik.

24,1% uuritud alaealistest oli üldhariduslike koolide, kutsekoolide ja tehnikumide õpilased, 73,3% olid töötavad noorukid ja 2,6% oli neid, kes ei töötanud ega õppinud.

1965/66. õppeaasta algul asus 61,8% töötavaist alaealistest õppima töölisnoorte õhtukoolidesse, kuid uurimise momendiks jätkasid õpinguid ainult 41,2%, ülejäänud 58,8% olid kas loobunud õppimisest või olid mitmes aines maha jäänud, käitusid halvasti ja

olid sisuliselt õhtukooli poolelijätmise piiril. Sealjuures tuleb silmas pidada, et uurimine viidi läbi õppeaasta algul ja kestis ainult poolteist kuud.

16% uuritud alaealistest panid juba toime uusi kuritegusid, mille eest mõningaile mõisteti vabadusekaotus, teiste osas aga jätkus veel eeluurimine.

Tingimisi süüdimõistetud, samuti käendusele või seltsimeheliku kohtu kätte antud alaealiste üldarvust 42,1% uurimise momendil enam ei töötanud neis kollektiivides, kellele nad anti ümberkasvatamiseks.

Uurimise tulemused annavad tunnistust sellest, et reas Tallinna ettevõtetes ja asutustes on kasvatustöö alaealiste õiguserikkujatega madalal tasemel. Veel paljudel juhtudel ei täida ettevõtete, asutuste, õppeasutuste, koolide ühiskondlikud organisatsioonid neile pandud ülesandeid kuritegevuse ärahoidmiseks alaealiste hulgas.

On loomulik, et jättes alaealised õiguserikkujad pärast tarvitusele võetud mõjutamisvahendeid endistesse kasvatustingimustesse, tuleb nad ümbritseda eriti terase tähelepanuga perekonna, kooli, üldsuse, alaealiste asjade komisjoni poolt. Samal ajal räägivad uurimisandmed sellest, et meil on veel küllalt ühiskondlikke organisatsioone, kes vaatavad raskestikasvatatavate alaealiste kasvatamisele kui liigsele koormusele.

Mõned ettevõtted püüavad näidata, nagu osutaksid nad noorukite kasvatamisele vajalikku tähelepanu, kuigi see tegelikult nii ei ole.

1965. a. juunis mõisteti 17-aastasele Georgi K-le varguse eest karistus tingimisi. Kohtus palus ühiskondlik kaitsja anda alaealine töökoha kollektiivile ümber kasvatada. Arvestades seda taotlust, pidas kohus võimalikuks karistada K-d tingimisi. Kohtuotsust arutati tsehhi alaealise juuresolekul, kusjuures võeti vastu otsus: «võtta tema käitumine kollektiivi range kontrolli alla». Kuid juba kahe kuu pärast vallandati K. ilma alaealiste asjade komisjoni loata töölt omal soovil. Käesoleval ajal töötab K. teises ettevõttes, kus kollektiiv ei tea midagi tema karistamisest tingimisi. 17-aastane Veiko J., kes võttis 1965. a. jaanuaris vargusest osa, anti Tallinna Masinaehitustehase montaažitsehhi kollektiivi käendusele. Kuidas oli organiseeritud tema ümberkasvatamine, seda näitas kontroll kohapeal. Tehase ametiühingukomitee esimees kuulis Veiko käendusele võtmisest esmakordselt kontrollijailt. Tsehhi-komitee esimees teadis, et alaealine on käendusele võetud. Ametiühinguorganisatsiooni kogu töö selle alaealise ümberkasvatamisel seisnes ainult mõnedes vestlustes tema isaga. Sellest, et Veiko on võetud tsehhi kollektiivi poolt käendusele, ei olnud teadlik ka tsehhi administratsiooni esindaja, kuid pärast mitut suunavat küsimust meenus talle, et ka tema hääletas koosolekul selle poolt, et Veiko antaks tsehhi kollektiivi käendusele. Alaealise ümberkasvatamiseks

ei ole midagi teinud ka tehase komsomoliorganisatsioon. Tsehhi kommunistlikud noored olid veendunud, et kui juba isa-ema ei suutnud poega nagu tarvis kasvatada, siis pole komsomoliorganisatsioonil selles küsimuses liiatigi midagi teha.

Emaga iseloomustas poega nii: tal on halvad sõbrad, raamatuid ei loe, õpib halvasti, logeleb. Uurimise momendil oli Veiko toime pannud juba uue õiguserikkumise — huligaansuse, kaadri-osakonnas oli aga tema lahkumisavaldus. Kas võib siis rääkida üldsuse positiivsest osast selle nooruki ümberkasvatamisel?

Alaealine Paul V. töötas kuriteo toimepanemise ja kriminaal-asja uurimise ajal kombinaadis «Kommunaar». Kombinaadi ühiskondlikud organisatsioonid ja administratsioon teadsid, et Paulil tuleb lähemal ajal kohtu ette astuda, kuid vaatamata sellele nooruk vallandati, ilma et seda oleks kooskõlastatud alaealiste asjade komisjoniga. Pärast seda sai Paul isa abiga eksperimentaaltehasse «Pioneer» tööle. Seal töötamise ajal mõistis kohus talle karistuse tingimisi. Kohtuotsus arutati läbi kollektiivis, kuid varsti pärast seda pöördus tehase administratsioon alaealiste asjade komisjoni poole, et saada nõusolekut Pauli vallandamiseks. Oma kirjas märgib tehase administratsioon, et Paul rikub süstemaatiliselt töödistsipliini ega lase end ümber kasvatada. Saamata vallandamiseks nõusolekut, oli tehase administratsioon sunnitud nooruki ettevõttesse tööle jätma, kuid kahe kuu pärast tõsteti vallandamisküsimus uuesti üles. Muretsenud sel korral komisjoni nõusoleku, nooruk vallandati. Andes nõusoleku tema vallandamiseks, jättis alaealiste asjade komisjon tema edasise töölepaigutamise küsimuse lahendamata. Nii ei töötanud ega õppinud ta kuni käesoleva uurimuse momendini.

Paul oli tõepoolest toime pannud mitu õiguserikkumist ning oli raskusi tema ümberkasvatamisega, kuid ei esimeses ega ka teises kollektiivis, kus ta töötas, ei püütud tundma õppida ja ümberkasvatamise eesmärgil ära kasutada nooruki häid omadusi: ta armastab ilukirjandust, muusikat, tunneb huvi fotoasjanduse vastu, tegi varem edukalt sporti. Ja ega olnud aegagi selle positiivse tundmaõppimiseks, kuna Paul töötas nii ühes kui teises kollektiivis ühtekokku vähem kui aasta.

Millised tagajärjed on ettevõtte administratsiooni ja ühiskondlike organisatsioonide mittetõsisel suhtumisel alaealise õiguserikkujaga vallandamisse, seda võib kogeda paljude näidete varal.

16-aastane Peeter I. ajas kombinaadis «Töö» töötamise ajal ära takso, mille eest saadeti materjalid tema töökoha seltsimehelikule kohtule. Noorukit karistati, kuid pärast seda vallandati ilma alaealiste asjade komisjoni nõusolekuta. Peetrile meeldis Tallinna Hipodroom, kuhu ta asus tööle tallimehena. Seal õppis ta alkoholi tarvitama. Pühapäeval pärast spordiüritusi tarvitas ta mitmel korral koos täiskasvanutega vägijooke, hiljuti aga ajas jälle auto ära. Mitte keegi ei tegelnud selles kollektiivis alaealise kasvatamisega.

Alaealiste töölepaigutamine ning sealhulgas alaealiste õiguserikkujate töölepaigutamine eeldab selliste tingimuste olemasolu töökoha kollektiivis, mis kindlustaksid eriala omandamise. Nagu äsja toodud ning järgnevastki näitest täie selgusega ilmneb, ei ole iga ettevõtte ning asutus sobivaks töökohaks noorukile.

16-aastast Harri G-d, tuntud linna miilitsa- ja prokuratuuri-organeile paljude kuritegude põhjal, kes oli kord juba kasvatuskolooniais olnud, karistati 1965. a. septembris varguse eest tingimisi. Harri töötas sel ajal Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Varustus-Turustuse Valitsuse käskjalana. Sellele, temale ilmselt mittevastavale tööle pani teda isa. Töö meeldis Harrile ainult sellepärast, et sai «ameti tõttu» tihti sõiduautoga ringi sõita. Seda noorukit, kes oli lõplikult oma vanemate mõju alt välja pääsenud, kes pretendeeris sellele, et nende arvel hästi ja silmatorkavalt riietuda, iseloomustati töö juures kui erakordset valetajat, kuid kes täidab oma kohustusi rahuldavalt. Kuid mingisugusest Harri ümberkasvatamise protsessist käesoleval juhul pole mõtet rääkida. Ei vanematel ega selle asutuse ühiskondlikel organisatsioonidel ei kerkinud küsimust sellest, kas töö käskjalana tuleb alaealisele kasuks.

Praegu on Harri arreteeritud grupi teiste alaealistega terve hulga varguste ja autode äraajamise eest.

Vaevalt võib nõustuda ka sellega, et alaealine õiguserikkuja Valeri M. töötab majavalitsuses nr. 29 majahoidjana, hiljaeegu varguse toime pannud 16-aastane Ludmilla H., kes jättis õpingud pooleli 9. klassis, sõjaväeosas koristajana.

16-aastane Jüri M. ajas ära mitu autot, mille eest teda karistati tingimisi. Kuriteo toimepanemise ja asja kohtus arutamise ajal töötas ta Tallinna 16. autobaasis. 3 päeva pärast kohtuotsuse tegemist vallandati Jüri autobaasist, kusjuures tema vallandamist alaealiste asjade komisjoniga ei kooskõlastatud. Kohus saatis Jüri kohta tehtud otsuse autobaasi ühiskondlikele organisatsioonidele läbiarutamiseks. Kohus palus teatada, millal koosolek toimub, et kohtunikul oleks võimalik kohtuotsuse arutamisest osa võtta. Mingit teadet ei saadetud selle kohta, et alaealine ei tööta enam nimeetatud kollektiivis. Kuu aega hiljem saadeti kohtule väljavõtte autobaasi töötajate üldkoosoleku protokollist, kohtuotsuse arutamise kohta, kuigi nooruk ise selles kollektiivis juba ammu enam ei töötanud. Praegu on Jüri arreteeritud.

Anatoli B. on samuti selle kollektiivi «kasvandik». Nooruk viib kasvatuskolooniais, kui sinna tuli autobaasist kiri palvega vabastada ta enne tähtaega. Autobaaasi juhtkond ja ühiskondlikud organisatsioonid ilmutasid valmidust viia Anatoli ümberkasvatamine lõpuni. Ta hakkas autobaasis tööle. Töötas halvasti, õppis veel halvemini, valetas palju, lõpuks pani toime õiguserikkumise, mille eest teda karistas seltsimehelik kohus. Töötanud selles kollek-

tiivis 9 kuud, Anatoli vallandati autobaasist, kuigi tema käitumises ja töössesuhtumises ei ilmnenud paranemise tundemärke.

Mitte keegi ei takistanud tal kollektiivist lahkuda! Seaduse nõuet — noorukite töölt vallandamine tuleb kooskõlastada alaealiste asjade komisjoniga — käesoleval juhul ei täidetud.

Oleks ebaõige piirduda uurimusest kokkuvõtete tegemisel ainult negatiivsete näitajatega. Selles küsimuses on üldsuse poolt tehtud häid algatusi, mille eesmärgiks on pedagoogiliselt hooletusse jäetud laste ümberkasvatamine.

Neid ühiskondlike organisatsioonide osavõtu vorme võitlusest alaealiste õiguserikkumistega on vaja ainult täiustada ning sagedamini rakendada.

Uurimus näitas, et seal, kus noorukitest õiguserikkujate ümberkasvatamisel tegutsevad ühise rindena administratsioon, ametiühinguorganisatsioon ja komsomol, kus taolistes küsimustes on ühiskondlike organisatsioonide ja administratsiooni tegevuses kooskõla ja sihipärasus, on tulemused positiivsed.

Tallinna Vineeri- ja Mööblivabriku kapitaalehituse jaoskonna kollektiiv võttis oma käendusele 16-aastase Jaan P. Jaanile määrati šefiks üks parematest kommunistlikest noortest — jaoskonna eesrindlik tööline, kes elas Jaani elukoha lähedal. Kollektiivi saavutuseks oli see, et Jaan asus õppima töölisnoorte õhtukooli 9. klassi. Sealsamas õpib ka nooruki šeff. Koos käiakse koolis, koos valmistatakse tunde ette. Kollektiivis pole ükskõikseid alaealise saatuse suhtes.

16-aastane Eha M. pani toime varguse. Kombinaadi «Kommunaar» seltsimehelik kohus tegi talle ühiskondliku noomituse ajakirjanduses avaldamisega.

«Protestimärgiks» ei tulnud tütarlaps nädal aega tööle. Uuesti arutati õiguserikkumist seltsimehelikus kohtus, kus Eha jutustas oma ebaõigest eluviisist, kahetses üleastumist ja vabandas kollektiivi ees oma käitumise pärast. Praegu on ta kindlalt asunud paranemise teele.

Võitluses alaealiste kuritegude vastu on puudulik ka administratiivorganite ja ühiskondlike organisatsioonide koostöö. Prokuratuuriorganite koostöös üldsuse ja alaealiste asjade komisjonidega on terve rida puudusi. Tahaksin peatuda mõningail neist.

Prokurör, kes teostab järelevalvet alaealiste asjade komisjonide otsuste seaduslikkuse üle, peab teadma, kuivõrd efektiivsed on komisjonide poolt õiguserikkumisi toimepannud noorukite suhtes kohaldatavad mõjutamisvahendid, kui palju on teenindatavas rajoonis, linnas selliseid noorukeid, kuidas on korraldatud nende ümberkasvatamine ja retsidiivi ärahoidmine.

Neid andmeid analüüsides tuleb silmas pidada mitte ainult neid, kes seaduse järgi kannavad juba toimepandud kuriteo eest karistust, vaid ka noorukeid, kes ei ole veel kuritegusid toime pannud, kuid kes seisavad kuriteo toimepanemise piiril.

Tõsi küll, täna see nooruk ei ole veel kuriteo subjektiks, tema tegudes ei ole veel kuriteo koosseisu, kuid mõne aja pärast ta paneb kuriteo juba toime.

Järelikult on erakordselt tähtis reageerida ja sealjuures õigesti reageerida kasvatuses asetleidvatele ebanormaalsustele. Ja neil juhtudel ei tohi kroonulikult piirduda esildiste kirjutamisega, mis piirduvad sageli lühikese informatsiooniga nooruki ebasünda käitumise kohta, vaid kõrvuti sellise informatsiooniga tuleb teha vastavatele organisatsioonidele ja alaealiste asjade komisjonidele teatavaks asjaolud, mis kutsuvad esile rahutust nooruki edasise saatuses suhtes.

Oma praktilises tegevuses alaealiste asjade lahendamisel on administratiivorganite töötajad väga tihedalt seotud haridusorganitega, koolidega.

Kõigile on teada, milline tohtu suur osa on alaealiste õiguserikkumiste ärahoidmisel haridusorganitel. Õpilaste kommunistlik kasvamine haridusorganite poolt haarab endasse kõigi üksikuid õpilasi õiguserikkumiste teele viivate põhjuste ja soodustavate asjaolude üksikasjaliku tundmaõppimise ja kõrvaldamise, samuti rasketikasvatatavate õpilastega tehtava individuaalse töö korraldamises esinevate puuduste tundmaõppimise ja kõrvaldamise.

Viimasel ajal on kooliõpilaste poolt toimepandavate õiguserikkumiste põhjuste uurimise ja nende õiguserikkumiste ärahoidmise meetodika väljatöötamise aktiviseerimiseks Eesti NSV Prokuratuuri, ENSV Ühiskondliku Korra Kaitse Ministeeriumi, ENSV Haridusministeeriumi ja ELKNÜ Keskkomitee poolt ühiselt võetud tarvitusele mitmeid abinõusid, kuid nendest abinõudest ei piisa veel.

Alaealiste õiguserikkujate isiksuse ja nende poolt kuritegude toimepanemist soodustavate asjaolude tundmaõppimine viib meid teiseks aastaks samasse klassi jätmise küsimuse juurde. Sest enamik neist noorukeist olid minevikus või on praegu klassikursust kordama jäetud õpilased, kusjuures paljud neist ei ole lihtsalt «istumajääjad», vaid õpilased, kes õppeprogrammi kordamiseks jäid ühte ja samasse klassi kaheks, kolmeks ja isegi neljaks aastaks.

Vaatamata sellele ei analüüsita haridusorganite ja koolide poolt küllaldaselt teiseks aastaks samasse klassi jätmise põhjusi ega kõrvaldata neid alati. Pedagoogiliste kollektiivide suhtes ei olla selles osas veel küllalt nõudlikud, see aga tekitab mõnedes pedagoogides vastutustundetuse «istumajätmise» suhtes.

Ei saa rääkida normaalsest olukorrast üldise koolikohustuse seaduse täitmisel, kui 1964/1965. õppeaasta lõpuks jäi vabariigi koolides klassikursust kordama enam kui 5% õpilastest, eelmistel aastatel aga veelgi rohkem.

Sealjuures tuleb arvestada, et viiendates-seitsmendates klassides oli see protsent tunduvalt kõrgem. Viiendates klassides —

7,2%, kuuendates klassides 7% ja seitsmendates klassides 6,4%. Sellele tuleb lisada, et õpilaste väljalangemisega üldhariduslikest koolidest on olukord samuti muret tekitav. Alaealiste arv, kes igal aastal lahkuvad koolist, omandamata 8-klassilist haridust, ulatub tuhandetesse (1963/64. õppeaastal — 2056 õpilast, 1964/65. õppeaastal — 1705 õpilast). Sellise nähtusega tuleb otsustavalt võidelda.

Tuleb karmilt reageerida sellistele faktidele, kus pedagoogiliste kollektiivide otsused on läbimõtlematud, ebaõiged ja teevad kahju mitte ainult noorukile, vaid ka üldise koolikohustuse seaduse täitmisele.

1965. aasta märtsis tungis ühte maal asuvasse lasteraamatu-kokku 14-aastane Gennadi M., kust ta varastas 38 rubla eest raamatuid ja ajakirju. Peale selle varastas poiss internaatkoolist, kus ta õppis, mõned õpilastele kuuluvad vähese väärtusega asjad. Raamatukogust varastas ta laste entsüklopeedia 8 köidet, ajakirju «Tehnika molodjoži», «Ogonjok» jt. Nooruk seletas prokuratuuris, et varastas raamatud ja ajakirjad sellepärast, et neid ei antud raamatukogust kojuviimiseks, tema aga tahtis neid lugeda. Klassijuhataja iseloomustas teda kui andekat, paljulugenu, joonistamist harrastavat poissi. Pärast õiguserikkumist heideti nooruk internaadist välja, arvestamata seda, et ta elas koolist 33 kilomeetri kaugusel, tema ema oli kirjaoskamatu ja võõrasisal polnud vajalikku mõju lapsele ning et lähenes õppeaasta lõpp.

Prokuratuuri vastav reageerimine oleks käesoleval juhul olnud igati kohane, kuid seda ei järgnenud. Nooruki ema leidis olukorrast väljapääsu sel teel, et katkestanud poja õpingud, saatis ta välja-poolle vabariiki elavate sugulaste juurde.

Juhul kui nooruk jääb endistesse kasvatustingimustesse, sõltub alaealiste asjade komisjonide poolt rakendatavate mõjutamisvahendite efektiivsus sellest, mida komisjon on konkreetset ära teinud tema ümberkasvatamise organiseerimisel. Kui kasutusele võetud mõjutamisvahendeid ei kinnistata edaspidi pideva kasvatustööga kodus, koolis, töises kollektiivis, jäävad positiivsed tagajärjed tulemata. Kuid paljudes alaealiste asjade komisjonides, sealhulgas ka Tallinnas, ei ole, välja arvatud üksikjuhud, organiseeritud järelevalvet nende noorukite käitumise ja ümberkasvatamise käigu üle, kelle küsimust komisjonis arutati. Töö sellise korraldamise puhul pole mõtet oodata vajalikke tulemusi.

Niikaua, kuni me ei saavuta olukorda, kus iga väärale teele sattunud nooruk võetakse üldsuse pideva järelevalve ja kontrolli alla, on raske rääkida alaealiste kuritegevuse vähenemisest.

Rääkides üldsuse tohutu suurest osast alaealiste õiguserikkujate ümberkasvatamisel, ei tohi unustada, et igal konkreetset juhul tuleb üldsust «raske» noorukiga töötama suunata. Kui see nooruk käis läbi alaealiste asjade komisjonist, on kohustatud seda tegema komisjon; kui alaealine antakse käendusele või suunatakse mater-

jal tema kohta seltsimehelikule kohtule, on uurimisorgani töötaja kohustatud kollektiivile teatama andmed tema isiksuse ja kõigi nende asjaolude kohta, mille mõjul alaealisest sai kurjategija.

Erilist tähelepanu nõuab alaealiste poolt toimepandud kuritegude retsidiiv. Kui retsidiivistiks on töötav nooruk, kelle vanemad ei ole olnud suutelised oma last kasvatama, siis tuleb täie teravusega reageerida nendele puudujääkidele kasvatustöö korraldamises, mis leiavad aset teises kollektiivis. On vaja murda kõikide nende ükskõiksus, kes on osavõtmatud kasvava põlvkonna saatuse suhtes. Eelkõige käib see pedagoogide kohta, inimeste kohta, kes peavad noorsugu kasvatama. Kuid mõnikord, oma pedagoogilise meisterlikkuse täiustamise asemel, püüavad mõned pedagoogid «rasketest» lastest vabaneda ja real juhtudel saavutavad selle. Sellega seletubki, miks meil on veel õige suur arv pooliku haridusega inimesi.

ÜAUKN-i Presiidiumi 1962. aasta 10. mai määrusega loodi ametiühingu käitis- ja kohalike komiteede laste ja noorukite töö komisjonid. Nende komisjonide liikmed on kohustatud aktiivselt kaasa aitama kooli sidemete tugevdamisele tootmisega, osutama vanematele abi laste kasvatamisel, laste vaba aja mõistliku veetmise organiseerimisel.

Mitmetes vabariigi ettevõtetes töötavad need komisjonid veel halvasti ja täidavad neile pandud ülesandeid ebarahuldavalt.

Nende komisjonide liikmete osavõtt konkreetsete, alaealiste poolt toimepandud õiguserikkumiste arutamises alaealiste asjade komisjonide istungitel on äärmiselt vajalik. Sel juhul võtab komisjoni istungist osa õiguserikkuja vanemate töökohta ametiühinguorganisatsiooni laste ja noorukite töö komisjoni esindaja. See annab talle võimaluse isiklikult veenduda, millega nooruk hakkama sai, mis selle põhjustas ja tingis, missugust osa etendavad tekkinud situatsioonis tema vanemad.

Vääriks igati heakskiitu ka alaealiste asjade komisjonide, miilitsa lastetubade ning laste ja noorukite töö komisjonide poolt ühiste abinõude teostamine. Taolisi abinõusid tuleks teostada seal, kus vanemate suhtumine oma laste kasvatamisse ja töö alaealistega kutsus esile tõsisid etteheiteid.

Erilist tähelepanu peab alaealiste asjade komisjoni ühiskondlikes organisatsioonides, prokuratuuris, miilitsas ja kohtus pöörama alaealistele tütarlastele, kes on amoraalsete eluviisidega ja panevad toime õiguserikkumisi.

Administratiivorganite, haridusorganite ja üldsuse abi kasutades peavad komisjonid olema täiel määral teadlikud kõigist rajooni ja linna territooriumil elavatest halbade eluviisidega tütarlastest, et pärast nende suhtes tagajärjetuks osutunud ühiskondliku mõjutamise vahendite kohaldamist oleks tagatud nende isoleerimine erioppeasutusse suunamise teel.

Viimaste aastate jooksul on vabariigis olnud raskusi nooruki-

test õiguserikkujate, sealhulgas tütarlaste isoleerimisega, s. o. erikasvatusasutustesse paigutamisega. Õiguserikkujaid on paigutatud mõningatesse internaatkoolidesse, mis on mõjunud halvasti kasvatustööle neis koolides. Seepärast on meie ühiseks ülesandeks kõigi nende alaealiste õiguserikkujate kiire ja operatiivne väljaselgitamine, kelle suhtes pedagoogilise ja ühiskondliku mõjutamise vahendid on tavaliste tingimuste korral osutunud täiesti tagajärjetuks. Need noored tuleb suunata erikoolidesse või erikutsekoolidesse.

Kehtiv erikutsekoolide põhimäärus näeb ette õiguserikkumise toimepannud, kuid teatud põhjustel kriminaalvastutusest pääsenud alaealiste paigutamise erikutsekoolidesse. Amoraalsete eluviisidega alaealised tütarlapsed tuleks samuti paigutada erikutsekooli, sest nad ei õpi ega tööta. Nende saatmine erikutsekooli on aga põhimääruse järgi ebaseaduslik. Seepärast tundub, et erikutsekoolide põhimäärus vajab rasketikasvatatavate alaealiste tütarlaste osas täiendamist.

Suureks puuduseks administratiivorganite ja alaealiste asjade komisjonide töös on ühtse tegevuse puudumine, mille eesmärgiks oleks selliste alaealiste mõjutamine, kes panevad toime pishuligaansusi, satuvad kainestusmajja või võetakse administratiivvastutusele avaliku korra rikkumise eest.

Kahjuks puuduvad alaealiste asjade komisjonidel andmed selle kohta ning nad ei näita initsiatiivi selliste andmete saamiseks ja kasutamiseks.

Samal ajal on olukord alaealistega, kes panevad toime pishuligaansusi, ilmuvad purjuspäi avalikesse kohtadesse, ei allu miilitsatöötajatele ja rahvamalevlastele, muret tekitav.

Nii koostati 1964. aastal ainuüksi Tallinnas protokollid 419-le 16—18 aasta vanusele alaealisele, nende hulgas:

— pishuligaansuse eest	— 64
— purjuspäi avalikku kohta ilmumise eest	— 353
— miilitsatöötajale või rahvamalevlastele mitteallumise eest	— 2

1965. aasta kolme kvartali jooksul on alaealiste üldarv, kes panid Tallinnas toime ülalnimetatud tegusid, 326.

Meie arvates tuleb neisse arvudesse suhtuda väga tõsiselt.

KURITEO TOIMEPANNUD ALAEALISTE KRIMINAALVASTUTUSEST VABASTAMISE ALUSED

A. Paltser,

TRÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri vanemõpetaja

1. Kuriteo toimepannud isikud võivad kuuluda kriminaalvastutusest vabastamisele ainult siis, kui esinevad vastavad alused ja tingimused, mis kehtiva seadusandlusega on selleks ette nähtud. Vastasel korral ei ole kriminaalvastutusest vabastamine õigustatud ega otstarbekohane, kuna see nõrgendab võitlust kuritegevuse vastu. Õeldu kehtib nii täisealiste kui ka alaealiste isikute suhtes, kes on süüdi kuriteo toimepanemises.

Kehtiv nõukogude kriminaalõigus tunneb mitmeid kriminaalvastutusest vabastamise liike, milliseid võime jaotada kahte suuremasse rühma. Ühed neist on kohaldatavad isikute suhtes, kelle ühiskonnaohtlikkus on lakanud ja kes seetõttu ei vaja mõjutamist ei kriminaalkaristuse ega muude vahendite kohaldamise abil. Teised kriminaalvastutusest vabastamise liigid on aga kohaldatavad isikute suhtes, kes vajavad küll parandamist, kuid kelle parandamine on võimalik ka ilma kriminaalkaristusega, vastavate kasvatulike ja ühiskondliku mõjutamise vahendite abil. Viimaste kohaldamise üldiseks tingimuseks on kehtiva kriminaalõiguse järgi, et toimepannud kuritegu ei oleks suure ühiskonnaohtlikkusega. Peale selle näeb nõukogude kriminaalseadusandlus ette, olenevalt kriminaalvastutusest vabastamise konkreetsest liigist, ka muid tingimusi, mis on iga liigi juures erinevad. Nii kriminaalvastutusest vabastamise õiguslike tingimuste kui ka vabastamise korra erinevused on tingitud kriminaalvastutusest vabastamise üksikute liikide kohaldamise aluste erinevustest. Viimased ka määravad, millal ühte või teist kriminaalvastutusest vabastamise liiki kohaldada.

Mis puutub kuriteo toimepannud alaealiste kriminaalvastutusest vabastamisesse, siis kõik need liigid, mis on kohaldatavad täisealiste suhtes, on kohaldatavad ka alaealiste suhtes. Ka alaealist, kes on kuriteo toime pannud, võidakse kriminaalvastutusest vabastada tema andmisega üldsuse käendusele või materjalide üleandmisega läbivaatamiseks seltsimehelikus kohtus, juhul kui tunnista-

takse, et tema parandamine ühiskondliku käenduse või seltsimeheliku kohtu poolt kohaldatavate ühiskondliku mõjutamise vahendite abil on võimalik ja vajalik. Samuti, olenevalt konkreetsetest asjaoludest, on alaealise suhtes kohaldatavad ka teised kriminaalvastutusest vabastamise liigid (näiteks, kriminaalvastutusest vabastamine ühiskonnaohtlikkuse äralangemise korral seoses olukorra muutumisega — Eesti NSV KrK¹ § 49 lg. 1 ja teised).

Kuid peale nende tunneb nõukogude kriminaalõigus kriminaalvastutusest vabastamise liike, mis on kohaldatavad ainult alaealiste suhtes ja on seejuures peamisteks alaealiste suhtes kohaldatavateks kriminaalvastutusest vabastamise liikideks. Rääkides käesoleval juhul kuriteo toimepannud alaealiste kriminaalvastutusest vabastamisest ja selle alustest, me mõtleme neid kriminaalvastutusest vabastamise liike ja nende aluseid.

2. Kriminaalvastutusest vabastamise eraldi liikidena, mis on kohaldatavad ainult alaealiste suhtes, kes on süüdi kuriteos, tunneb nõukogude kriminaalõigus 1) kuriteo toimepannud alaealise kriminaalvastutusest vabastamist tema suhtes kasvatusliku iseloomuga sunnivahendite kohaldamisega («NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse alused»² § 10 lg. 3, KrK § 10 lg. 3) ja 2) kuriteo toimepannud alaealise kriminaalvastutusest vabastamist materjalide üleandmisega alaealiste asjade komisjonile (Eesti NSV KrPK³ § 8).

Kriminaalvastutusest vabastamise nende liikide ettenägemine alaealiste suhtes seletub alaealiste isiksuse teatava omapäraga. Nii on meie erialases kirjanduses märgitud õigustatult alaealiste suhteliselt kergesti mõjutatavust. Selle tõttu võib alaealine halva mõju tulemusena kergesti panna toime ühiskonnaohtliku teo. Kuid suhteliselt kergesti mõjutatavuse tõttu on teda ka kergem parandada kui täisealist kuriteo toimepannud isikut. Üldreeglina, arvestades sealjuures muidugi konkreetseid asjaolusid, pole alaealise parandamiseks alati vajalik kasutada selliseid mõjutamise vahendeid, kui need leiavad kasutamist täisealiste isikute suhtes. Alaealistele võivad avaldada küllaltki suurt kasvatuslikku mõju sellised vahendid, mille toime täisealisele on tunduvalt väiksem, või mis oma iseärasuste tõttu pole täisealiste suhtes üldse kohaldatavad.

Arvestades mainitud asjaolusid nähakse «Alaealiste asjade komisjoni põhimääruse» §-s 10, samuti KrK §-s 61 ette mitmeid mõjutamise vahendeid, mis ei leia kohaldamist täisealiste suhtes. Kuid samas ei ole mainitud osa vahendeid, mis on ette nähtud näiteks «Seltsimehelike kohtute põhimääruses». Sellest järeldub, et seaduseandja on pidanud vajalikuks vahet teha alaealiste ja täisealiste suhtes kohaldatavate mõjutamise vahendite vahel. Seda

¹ Edaspidi KrK.

² Edaspidi «Alused».

³ Edaspidi KrPK.

asjaolu tuleb arvestada ka kriminaalvastutusest vabastamise konkreetse liigi valikul alaealise suhtes.

Kuriteo toimepannud isikule peab avaldama kasvatavat mõju mitte ainult see vahend, mida tema parandamiseks kohaldatakse, vaid ka asja arutamine ja vajaliku mõjutamise vahendi määramine. Eriti tuleb seda silmas pidada alaealiste juures. Arvestades alaealiste isiksust toimubki õiguserikkumisi toimepannud alaealiste käitumise arutamine ning nende parandamiseks vajalike ühiskondliku mõjutamise vahendite määramine vastava aluse olemasolu korral alaealiste asjade komisjonis. Õiguserikkumisi toimepannud alaealiste käitumise arutamine alaealiste asjade komisjonis, mis on moodustatud töörahva saadikute nõukogude, mitmete ühiskondlike organisatsioonide, samuti haridus-, tervishoiu-, sotsiaalkindlustuse- ja ühiskondliku korra kaitse ministeeriumi asutuste töötajate osavõtu alusel koostöös laialdase üldsusega, võimaldab põhjalikult ja igakülgselt tundma õppida alaealise isiksust, tema poolt õiguserikkumise toimepanemist esilekutsunud ja soodustanud asjaolusid, ning kõige selle põhjal õigesti otsustada, millise konkreetse ühiskondliku mõjutamise vahendi kohaldamine on alaealise parandamiseks kõige otstarbekohasem ja vajalikum antud juhul.

Seepärast oleme arvamusel, et kõigil neil juhtudel, kui kuriteo toimepannud alaealise parandamine tunnistatakse võimalikuks ilma kriminaalkaristust kohaldamata, peaks tema kriminaalvastutusest vabastamine üldreeglina toimuma KrPK §-s 8 ettenähtud korras, s. t. materjalide üleandmisega alaealiste asjade komisjonile, kes otsustaks, kas ja millist alaealiste asjade komisjoni põhimääruses ettenähtud mõjutamise vahendit antud alaealise suhtes kohaldada.

Kuriteo toimepannud alaealise kriminaalvastutusest vabastamine tema andmisega üldsuse käendusele või materjalide üleandmisega arutamiseks seltsimehelikus kohtus võiks meie arvates toimuda neil juhtudel, kui alaealine kuulub pikemat aega mõnda töökollektiivi, kes teda hästi tunneb ja on veendunud, et selle alaealise parandamine on võimalik tema suhtes teostatava ühiskondliku käenduse abil või ühiskondliku mõjutamise vahenditega, mida kohaldaks kollektiivi seltsimehelik kohus. Töökollektiivi pikemaajalisem kuulumine, kui meie arvates üks tingimusi alaealise kriminaalvastutusest vabastamiseks KrPK §-des 6 või 7 ettenähtud korras, eeldab, et alaealine saab peatselt 18-aastaseks.

Esitatud seisukoha vastuvõetavust kinnitab alaealiste kriminaalvastutusest vabastamise praktika. Praktikast kogutud andmete analüüs näitab, et kuriteo toimepannud alaealiste kriminaalvastutusest vabastamine nende andmisega ühiskondlikule käendusele või materjalide üleandmisega seltsimehelikule kohtule on vähenenud. Seevastu on suhteliselt aga suurenenud kriminaalvastutusest vabastamine materjalide üleandmisega alaealiste asjade komisjonile. Nii nähtub TRÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri juures

töötava kriminoloogia laboratooriumi poolt kogutud materjalidest kuriteo toimepannud alaealiste kohta, et näiteks 1964. aastal Tartu linnas ja rajoonis kuriteo toimepannud ja kriminaalvastutusest vabastatud alaealiste suhtes kohaldati ühiskondlikule käendusele andmist või materjalide üleandmist seltsimehelikele kohtutele ainult väheste alaealiste suhtes, kes töötasid ja olid 17 aastat vanad. Kriminaalvastutusest vabastamist materjalide üleandmisega alaealiste asjade komisjonile kohaldati aga rohkem. Kuigi mitte igal pool ei ole see protsent nii suur, leiab materjalide üleandmine alaealiste asjade komisjonile siiski tunduvalt rohkem kasutamist, kui alaealiste andmine ühiskondlikule käendusele või kuriteo toimepannud alaealiste kohta olemasolevate materjalide üleandmine seltsimehelikele kohtutele.

3. Eelmise punkti alguses mainitud kriminaalvastutusest vabastamise liikide kohaldamise alusteks on: 1) vajaduse puudumine alaealise parandamiseks kriminaalkaristuse abil ja 2) alaealise parandamise võimalikkus alaealiste asjade komisjoni poolt kohaldatavate mõjutamise vahenditega või kasvatusliku iseloomuga sunnivahenditega, mida kohaldab kohus.

Kriminaalvastutusest vabastamise vaadeldavate liikide kohaldamine võib toimuda vaid mõlema aluse samaaegsel esinemisel. Nii võib kohus, prokurör või uurija prokuröri nõusolekul vabastada alaealise kriminaalvastutusest materjalide üleandmisega alaealiste asjade komisjonile vaid siis, kui tema parandamiseks ei peeta vajalikuks kohaldada kriminaalkaristust ja seejuures tunnistatakse, et tema parandamine on võimalik alaealiste asjade komisjoni põhimääruses ettenähtud ühiskondliku mõjutamise vahendite abil. Kriminaalvastutusest vabastamine KrK §-s 61 loetletud kasvatusliku iseloomuga sunnivahendite kohaldamisega võiks ja peaks meie arvates toimuma neil juhtudel, kui alaealise parandamist kriminaalkaristusega ei peeta küll vajalikuks, kuid tunnistatakse, et tema parandamine on võimalik nende vahendite abil, mida kohaldab ainult kohus. Kriminaalvastutusest vabastamise vajalikkus KrK § 61 alusel on põhjendatav järgmisega.

Kehtiv seadusandlus õigustatult ei näe ette, mitu korda võidakse alaealist, kes on toime pannud mitte suure ühiskonnaohtlikkusega kuritegusid, kriminaalvastutusest vabastada. Mitte suure ühiskonnaohtlikkusega kuriteo teistkordne või vahel isegi korduv toimepanemine alaealise poolt ei ole iseenesest veel selliseks asjaoluks, mis tunnistaks, et tema parandamiseks on tingimata vaja kohaldada kriminaalkaristust. Küll aga tõendab uue kuriteo toimepanemine seda, et varem toimepandud kuriteo eest kohaldatud mõjutamise vahend pole alaealisele vajalikkude mõju avaldanud või ei ole seda avaldanud küllaldaselt. Seepärast tuleks uue kuriteo toimepanemise korral kohaldada selle alaealise suhtes mitte enam sama mõjutamise vahendit, vaid mõnda teist. Kuna alaealiste komisjoni põhimääruses nähakse ette mitmeid ja seejuures rangu-

selt erinevaid ühiskondliku mõjutamise vahendeid, siis on mõeldav, et sama alaealist võidakse kriminaalvastutusest vabastada KrPK § 8 järgi mitte ainult ühel korral.

Kui aga on ilmne, et alaealine pole parandatav alaealiste asjade komisjoni poolt kohaldatavate mõjutamise vahenditega, siis on tema suhtes kohaldatavad KrK §-s 61 lg. 1 ettenähtud kasvatusliku iseloomuga sunnivahendid. Nimetatud vahendite suurem rangus seisneb selles, et nad on riikliku sunni vahendid, mida pealegi kohaldab kohus. («Aluste» § 10 lg. 3, KrK § 10 lg. 3 ja § 61 lg. 1 ja 2, KrPK § 264).

Eelöeldust ei või järeldada, et me peame kõigil neil juhtudel, kui alaealise parandamist ei tunnistata enam võimalikuks alaealiste asjade komisjoni poolt määratavate mõjutamise vahenditega, vajalikuks kohaldada tema suhtes kriminaalvastutusest vabastamist «Aluste» §-s 10 lg. 3 (KrK § 10 lg. 3) ettenähtud korras. Samuti pole õige järeldada, et KrK §-s 61 lg. 1 loetletud kasvatusliku iseloomuga sunnivahendite kohaldamisele peab tingimata eelnema alaealise kriminaalvastutusest vabastamine materjalide üleandmisega alaealiste asjade komisjonile. Ühe või teise kriminaalvastutusest vabastamise liigi kohaldamine sõltub igal konkreetsel juhul sellest, milline kriminaalvastutusest vabastamise alustest antud juhul esineb, milliste vahenditega, kas alaealiste asjade komisjoni poolt kohaldatavate või KrK §-s 61 lg. 1 loetletud vahenditega on ta parandatav. Kui aga alaealise parandamine pole võimalik ei tema suhtes alaealiste asjade komisjoni põhimääruses ettenähtud mõjutamise vahenditega ega ka kasvatusliku iseloomuga sunnivahendite abil, siis on kriminaalkaristuse kohaldamine vajalik ja tema kriminaalvastutusest vabastamine ei ole õigustatud.

Kuriteo toimepannud alaealise kriminaalvastutusest vabastamise küsimuse otsustamisel tuleb pöörata erilist tähelepanu toimepandud kuriteole, selles süüdi oleva konkreetse alaealise isiksusele, samuti kuriteo toimepanemise põhjustele ja soodustavatele asjaoludele.

Nagu kriminaalvastutusest vabastamine üldse, nii ka alaealise kriminaalvastutusest vabastamine on võimalik tingimusel, et toimepandud kuritegu ei oleks suure ühiskonnaohtlikkusega. Alaealine, kes on süüdi suure ühiskonnaohtlikkusega kuriteo toimepanemises, ei saa kehtiva kriminaalõiguse järgi kuuluda kriminaalvastutusest vabastamisele («Aluste» § 10 lg. 3, KrK § 10 lg. 3). Eelkõige on sellisteks tahtlikud kuriteod, millega on põhjustatud raske tagajärg, või mis on toime pandud sellise tagajärje põhjustamiseks. Kuid, arvestades konkreetseid asjaolusid, võib suur ühiskonnaohtlikkus olla omane ka teistele alaealise poolt toimepandud kuritegudele (näiteks kuritahtlik huligaansus). Samas aga mitte kõik kuriteod, mis täisealise poolt toimepanduna on suure ühiskonnaohtlikkusega, ei ole seda alaealise poolt toimepanemise korral. Seda põhjusel, et teo ühiskonnaohtlikkus on seoses selle toi-

mepanija ühiskonnaohtlikkusega. Alaealise ühiskonnaohtlikkus erineb, tingituna tema ealisest eripärast, aga täisealise kurjategija ühiskonnaohtlikkusest. Seepärast on kuriteo toimepanemine alaealise poolt tunnistatud kehtivas seadusandluses kriminaalvastutust kergendavaks asjaoluks («Aluste» § 33 lg. 1 p. 6, KrK § 37 lg. 1 p. 6).

Seejuures tuleb märkida, et alaealisus on küll kriminaalvastutust kergendavaks, mitte aga seda välistavaks asjaoluks. Kriminaalvastutusest vabastamise küsimuse otsustamisel pole õige piirduda ainult alaealisuse fakti konstateerimisega. On vajalik välja selgitada ka tema isiksust iseloomustavad andmed ning neid arvestada. Nende hulgas evivad antud juhul tähtsust eriti andmed varem toimepandud kuritegude ja nende toimepanemise eest kohaldatud mõjutamise vahendite kohta, samuti andmed alaealise suhtumise kohta nende kohaldamisse ja tema käitumise kohta nende kohaldamise ajal ja pärast seda. Edasi on oluline tähtsus andmetel, mis iseloomustavad alaealise suhtumist õpingutesse ja töösse, vaba aja veetmist, ja ka andmed tema moraalse ning psüühilise arengu kohta. Alaealise isiksuse hindamisel tuleb tingimata arvestada tema vanust.

Peale nimetatute ja kõigi teiste asjaolude, mis iseloomustavad alaealise isiksust ja võimaldavad kogumis otsustada, kas alaealine on parandatav ilma kriminaalkaristust kohaldamata, tuleb välja selgitada ja arvestada tema poolt kuriteo toimepanemist põhjustanud ja soodustanud asjaolud. Nende hulgas omavad erilise tähtsuse tema kasvatuse küsimused, vahekord vanematega ning viimaste suhtumine oma kohustustesse alaealise suhtes. Et küllaltki suur osa alaealistest on kuriteo toime pannud grupiliselt, on vajalik osutada tähelepanu ka alaealise lähedastele sõpradele ja nende mõjule antud alaealise suhtes. Kui alaealine on kuriteo toime pannud koos teistega, evib tema kriminaalvastutusest vabastamise küsimuse otsustamisel ka tähtsust, kas ta pani kuriteo toime teiste mõjutusel või oli ise kihutajaks või organiseerijaks jne.

Alles kõigi nende asjaolude hindamisel võib otsustada, millise vahendi kohaldamine on vajalik tema parandamiseks, järelikult ka, kas on alust tema kriminaalvastutusest vabastamiseks. Kui tunnistatakse, et selline alus puudub, on alaealise kriminaalvastutusest vabastamine lubamatu ja tema suhtes tuleb kohaldada kriminaalkaristust.

JÄRELEVALVEKOMISJONIDE JA ALAEALISTE ASJADE KOMISJONIDE KOOSTÖÖ KÜSIMUSI

J. Kask,

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Presiidiumi teaduslik sekretär

Kuritegevuse vastu võitlevate ühiskondlike organisatsioonide töö efektiivsuse edasine tõstmine oleneb nende töö koordineerimise parendamisest, prokuratuuri-, kohtu- ja miilitsaorganitega sidemete tugevdamisest, samuti mitmete seadusandlike aktide täiendamisest, mis sätivad nii riigiorganite kui ka ühiskondlike organisatsioonide tegevust õiguskorra kaitsmisel.

Peatume järelevalvekomisjonide ja alaealiste asjade komisjonide koostöö mõningatel küsimustel. Mõlemate organisatsioonide põhiülesandeks on kuritegude ärahoidmine. Mõlemad komisjonid teostavad mitmeid funktsioone, mis on peaaegu sarnased ja milliseid viiakse ellu samade vahendite ning meetoditega.

Vastavalt «Alaealiste asjade komisjonide põhimääruse» §-dele 5 ja 7 jälgivad alaealiste asjade komisjonid laste ja noorte erilistest kasvatusasutustest ja ravikasvatusasutustest vabanenud alaealiste käitumist; nende alaealiste käitumist, kes pärast karistuse kandmist vabastati alaealiste töökolooniatest, samuti jälgivad nende alaealiste käitumist, kellele on mõistetud karistus, mis ei ole seotud vabadusekaotusega, kes on tingimisi süüdi mõistetud või karistuse kandmisest enne tähtaega vabastatud. Komisjonid esitavad kohtule ettepanekuid enne tähtaega karistusest vabastamise kohta või karistuse ärakandmata osa asendamise kohta liigilt kergema karistusega, samuti teostavad ühiskondlikku kontrolli antud territooriumil asuvate alaealiste töökolooniate, laste ja noorte eriliste kasvatusasutuste ja ravikasvatusasutuste tegevuse üle.

Analoogilisi funktsioone täidavad ka järelevalvekomisjonid, kuid ainult täisealiste õiguserikkujate suhtes.

Seega alaealiste asjade komisjonide ja järelevalvekomisjonide peamine erinevus seisneb nende kasvatusliku tegevuse objektis. Kuid piir alaealiste ja täisealiste vahel on muutuv. Alaealised, kes vabanevad erilistest kasvatusasutustest ja alaealiste töökolooniatest, asuvad tööle kollektiivides koos täiskasvanutega. Seepärast

on vajalik, et eespool nimetatud komisjonid töötaksid ühiste jõudega, et järelevalvekomisjonid abistaksid alaealiste asjade komisjone nende töös, pidades meeles, et on tarvis teha kõik selleks, et tänane nooruk-õiguserikkuja ei muutuks homme retsidivistiks. Meie poolt 1964. a. uuritud 185 kinnipeetavast, kes olid pärast enne tähtaega või tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamist teistkordselt kuriteo toime pannud, oli peaaegu 15% selliseid, kes teistkordselt kuriteo toime panid 18- kuni 20-aastaselt. See on tõsine signaal selle kohta, et alaealiste asjade komisjonid õigeaegselt annaksid noorukid-õiguserikkujad järelevalvekomisjonide järelevalve alla.

Meie vabariigis omatakse järelevalvekomisjonide ja alaealiste asjade komisjonide hästi korraldatud koostöö kogemusi. Neid kogemusi on tarvis põhjalikumalt uurida ja laialdasemalt levitada. Näiteks Tallinna Linna TSN Täitevkomitee juures asuv järelevalvekomisjon ja alaealiste asjade komisjon teostasid möödunud aastal ühiselt kontrolli eelvangistuses olevate alaealiste kinnipidamise seaduslikkuse üle. Kontrolli tulemusena avastati terve rida sotsialistliku seaduslikkuse rikkumise fakte, eriti alaealiste kriminaal-asjade uurimise tähtaegade rikkumisi. Avastatud rikkumiste kõrvaldamiseks ja abinõude rakendamiseks nende edaspidiseks ärahoidmiseks informeerisid komisjonide esimehed seaduserikkumise faktidest Eesti NSV prokuröri.

Tartu Linna TSN Täitevkomitee juures asuva järelevalvekomisjoni ja alaealiste asjade komisjoni töös on koostöö organiseerimise kohta palju õpetlikku.

Tartlased korraldavad sageli järelevalvekomisjoni ja alaealiste asjade komisjoni ühiseid istungeid, kus arutatakse ettevõtete, asutuste ja ühiskondlike organisatsioonide juhatajate aruandeid õiguserikkujatega ja alaealistega tehtava kasvatustöö kohta.

Sageli korraldatakse sellised istungid ettevõtetes või asutustes üldsuse laialdase aktiivi, vanemate ja pedagoogide osavõtul. Enne istungeid uurivad komisjonide üksikud liikmed olukorda kohapeal. See võimaldab istungil konkreetselt ja üksikasjalikult arutada ettevõtete tehtava kasvatustöö organiseerimise küsimusi, välja selgitada puudusi ja näidata administratsioonile, ametiühingu-, partei-, komsomoli- ja teistele ühiskondlikele organisatsioonidele teed nende kõrvaldamiseks.

Selliste kontrollimiste ja arutelude tulemusena võivad administratsioon ja ühiskondlikud organisatsioonid selgemini näha oma möödalaskmisi ja puudusi kasvatustöös, järelevalvekomisjon ja alaealiste asjade komisjon võivad aga neile osutada konkreetsemat abi puuduste kõrvaldamisel. Peale selle võimaldab selline töövorm positiiivseid kogemusi paremini üldistada ja levitada. Näiteks arutati 4. veebruaril 1964 Tartus alalise sotsialistliku seaduslikkuse komisjoni, järelevalvekomisjoni ja alaealiste asjade komisjoni ühisel istungil Tartu Aparaaditehases endiste õiguserikkujatega ja

alaealistega tehtava kasvatustöö küsimusi. Positiivse kogemusena märgiti tehases endiste õiguserikkujate ja alaealiste seas läbiviidavate kasvatusliku iseloomuga abinõude ühtsete plaanide koostamise praktikat. Istungil tunnistati vajalikuks seda kogemust levitada ka teistes linna ettevõtetes.

Ühiste jõududega saavutasid Tartu linna järelevalvekomisjon ja alaealiste asjade komisjon seda, et ametiühingu-, partei- ja komсомoliorganisatsioonid kinnistasid igale õiguserikkujale, eriti alaealistele, individuaalse šefi parimate tootmistööliste — kommunistide, kommunistlike noorte, sportlaste ja ühiskondlike aktivistide hulgast. Komisjonid nõuavad, et kollektiivides pidevalt kontrollitaks ja üldistataks individuaalsete šeffide tööd. Tartlased arvavad, et endiste õiguserikkujate lõpliku ümberkasvatamise protsess peab toimuma kollektiivis, et iga õiguserikkujaga, olgu see siis täiskasvanu või alaealine, tuleb töötada individuaalselt: teda tuleb abistada mitte üksnes töökoha valikul, vaid ka sõprade valikul, tõmmata teda ühiskondlikku ellu ja sportlikku tegevusse, kontrollida tema käitumist mitte ainult tööl, vaid ka väljaspool töökohta.

Tartu linna järelevalvekomisjon seob kõik üritused, toimuగు nad siis ühe komisjoni raames või koos alaealiste asjade komisjoni-ga, kasvatustööga alaealiste hulgas.

Tartu linna järelevalvekomisjon osutab erilist tähelepanu noorsoo hulgas parasiitlike elementide väljaselgitamisele. Sellesse töösse tõmmatakse kaasa majavalitsuse aktiiv ja miilitsa piirkonnavolinikud. Tartu linna majavalitsuste juures on loodud erilised kaastöögrupid parasiitlike elementide väljaselgitamiseks.

Järelevalvekomisjon ja kaastöögrupp osutavad erilist tähelepanu ühiskonnavastaste eluviisidega alaealisi lapsi omavate vanemate väljaselgitamisele. Järelevalvekomisjon esitab alaealiste asjade komisjoni kaudu selliste vanemate kohta materjalid rahva-kohtusse vanemlike õiguste äravõtmiseks.

Tuleb märkida, et enamus vabariigi järelevalvekomisjone teostab tähelepanuväärivat tööd parasiitlike ja ühiskonnavastaste elementide väljaselgitamisel ja ümberkasvatamisel. Kuid mitte alati ei esita nad vanemate-parasiitide, alkohoolikute ja moraalselt laostunud vanemate suhtes materjale (koos alaealiste asjade komisjonidega ja haridusosakondadega) rahvakohtule vanemlike õiguste äravõtmiseks.

Järelevalvekomisjonid ei tohi nendest küsimustest mööda minna.

Praktika näitab, et ühiskondlikud organisatsioonid ja haridusosakonnad esitavad veel harva rahvakohtule materjale vanemlike õiguste äravõtmiseks nendelt vanematelt, kes ei täida oma kohustusi laste kasvatamisel, kuritarvitavad oma vanemlikke õigusi, kohtlevad lapsi julmalt või on alkohoolikud. Eesti NSV Ülemkohtu andmetel võeti vanemlikud õigused ära 1961. a. — 17 isikult, 1962. a. — 11 isikult ja 1963. a. — 18 isikult.

Järelevalvekomisjonid peavad valvama ka selle järele, et kuritegelik ja parasiitlik element ei avaldaks oma laostavat mõju noorsoole. Lubamatu on selline praktika, kus parasiidid suunatakse tööle, s. o. ümberkasvatamiseks, õppeasutustesse. Näiteks Paide rajooni järelevalvekomisjoni nõusolekul suunati Türi Põllumajandustehnikumi tööle kaks parasiiti. Üks nendest käitus halvasti ja, nagu märgiti Paide Rajooni TSN Täitevkomitee juures asuva järelevalvekomisjoni ühel istungil, «näitas õpilastele halba eeskujut, kihutas alaealisi vargile».

Kuna mõned järelevalvekomisjonid teostavad ebarahuldavalt järelevalvet kinnipidamiskohtadest vabanenud isikute käitumise üle, siis on real juhtudel karistuse kandmiselt vabanenud isikud asunud uuesti kuritegelikule teele ja kihutanud sinna ka noorukeid. Mõnedel endistel kinnipeetavatel on õnnestunud isegi koolides kasvatajateks-pedagoogideks saada. Näiteks võeti peale kinnipidamiskohast vabanemist Tallinna Linna I Internaatkooli füüsika ja kehalise kasvatuse õpetajaks H. Indlo, kes varsti pani töökohal toime varguse ja võeti uuesti kriminaalvastutusele. Selliseid fakte on esinenud ka teistes õppeasutustes.

Mitte ainult rohkearvulised faktid, vaid ka statistilised andmed tõendavad, et endised kinnipeetavad mürgitavad meie noorsooteadust. Eesti NSV Ülemkohtu andmete järgi oli 1964. aastal vabariigi kohtute poolt süüdimõistetud alaealiste üldarvust 75% süüdi mõistetud grupelistest kuritegudest osavõlu eest ja peaaegu pool nendest — kuritegude toimepanemise eest koos täiskasvanutega.

Seltsimees G. M. Minkovski tõi andmeid Nõukogude Liidu ulatuses selle kohta, et 30% kuritegudest panevad alaealised toime täiskasvanute kihutusel.¹ Paljudel juhtudel on täiskasvanud, kes alaealisi kuritegevusele kihutavad, varem kohtu poolt süüdimõistetud isikud, retsidivistid, kes oleksid pidanud olema järelevalvekomisjonide, üldsuse ja miilitsaorganite tugeva kontrolli all.

Toome selle kohta konkreetse näite. 1964. aasta septembris pandi Tallinna linnas ühes korteris toime röövimine, mis oli seotud elule ohtliku vägivallaga naiskodaniku kallal. Kurjategijad said 960 rubla raha. Kuriteo panid toime: V. L., kes on sündinud 1941. a., tehase «Silikaat» elektrik, varem kohtu poolt karistatud, vabanes karistuse kandmiselt 1963. a. augustis; M. S., 1938. a. sündinud, varem kohtu poolt kaks korda karistatud, vabanes karistuse kandmiselt tingimisi enne tähtaega 30. augustil 1962. a., vabanemisest alates töötas tehases «Silikaat» elektrikuna; 17-aastane H. M., tehase «Pioneer» treial. V. L. ja M. S., nagu see sellistel juhtudel ikka, meelitasid alaealist H. M. jooma. M. S. jootis H. M. kohvikus «Harju» 15. septembril 1964. a., viies ta enda juurde ööbima.

¹ Siin on tutt G. M. Minkovski ettekandest teaduslik-praktilisel konverentsil 28. aprillil 1965. a. Tallinnas.

Seal pühendas ta teda kodanik Pello korteri röövimise plaanidesse. Vastavalt väljatöötatud plaanile tungis H. M. järgmisel päeval elektrikuna esinedes Pello korterisse, lõi kodanik Pello pikali, tekitades raskeid kehavigastusi, peale seda lohistas ta ohvri keldrisse ja pani toime röövimise. Nii muutus alaealine retsidivistide käes kuriteo toimepanemise tööriistaks. Kohus karistas karmilt kõiki kolme. Seda rasket kuritegu oleks võinud ära hoida, kui ühiskondlikud organisatsioonid ja kollektiiv, kus töötasid V. L. ja M. S., oleksid tõsiselt suhtunud õiguserikkujate ümberkasvatamisse. V. L. ja M. S. iseloomustustest nähtub, et nad pummeldasid süstemaatiliselt, rikkusid töödistsipliini ja avalikku korda. Kuigi administratsioon teadis, kellega tegemist, ei võetud nende suhtes tarvitusele ühiskondliku mõjutamise vahendeid.

Osa isikuid ei asu peale kinnipidamiskohast vabanemist, sealhulgas ka pärast enne tähtaega ja tingimisi enne tähtaega vabanemist tööle, vaid hulguvad ringi ja panevad toime kuritegusid.

Seepärast kontroll varem süüdimõistetute töölepaigutamise üle, samuti järelevalve enne tähtaega ja tingimisi enne tähtaega karistusest vabastatute üle omab suurt tähtsust. Peaaegu pool kinnipidamiskohtadest vabanenutest vabariigis vabastatakse karistusest enne tähtaega või tingimisi enne tähtaega, kuid pidevat kontrolli ja järelevalvet nende käitumise üle ei teosta ei üldsus ega administratiivorganid.

Selline olukord on osaliselt seletatav nende puudustega, mis esinevad järelevalvekomisjonide, töötajate kollektiivide, miilitsa- ja prokuratuuriorganite töös, samuti lünkadega meie seadusandluses, mis reguleerib enne tähtaega ja tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamist, samuti tingimisi süüdimõistmist. Isikud, kes vabastatakse tingimisi enne tähtaega ja enne tähtaega, samuti need, kes tingimisi süüdi mõistetakse, peaksid meie arvates olema kogu katseaja kestel pidevalt üldsuse ja miilitsaorganite järelevalve all. Nende isikute poolt teistkordsete kuritegude toimepanemise ärahoidmine, järelevalve nende käitumise üle, edaspidine kasvatustöö nendega, kasvava põlvkonna nende mõju alt eemaldamine omab väga suurt tähtsust.

Eesti NSV KrK näeb ette, et kohus võib vajaduse korral määrata kindlaks järelevalve ja kasvatustöö teostamise korra tingimisi enne tähtaega vabastatu üle ärakandmata karistusaja kestel.

Kuid kohtute praktikas seda sätet peaaegu ei rakendata, sest selle realiseerimine on seotud raskustega. Selleks et vastavale kollektiivile või isikule panna kohustust vältava tingimisi enne tähtaega karistusest vabastatu järele või teostada tema kasvatamist, on tarvis enne asja arutamist kohtus selgitada, kas vastav kollektiiv või isik on nõus enda peale võtma vabastatu töölepaigutamise või kasvatamise kohustust. Nii oli 1964. aastal kohtute poolt kollektiividele antud edaspidiseks kasvatamiseks ainult 15 tingimisi enne tähtaega karistusest vabastatut.

Parandusliku töö asutuste administratsiooni nõuded, mis saadetakse ettevõtete juhatajatele tingimisi enne tähtaega karistusest vabastatavate töölevõtmiseks, jäävad sageli vastuseta. Ainult üksikutel juhtudel saabuvad vastused nõusolekuga vabastatud isik tööle võtta. Kui aga kohus määrabki kindlaks tingimisi enne tähtaega vabastatud isiku üle järelevalve teostamise ja edasise kasvatamise korra ning paneb selle kohustuse töötajate kollektiivile või ühiskondlikule organisatsioonile, siis võib tingimisi enne tähtaega vabastatud isik sellest ikkagi kõrvale hoiduda. Olles vaba võib tingimisi enne tähtaega vabastatud isik asuda elama sinna, kuhu ta soovib, otsida tööd seal, kus ta heaks arvab, minna ühelt töökohalt teisele või üldse mitte töötada. Uuritud 185 isikust, kes peale tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamist panid toime teistkordselt kuriteo, vahetasid umbes 50% peale kinnipidamisasutusest vabastamist oma töökohta, sealjuures paljud korduvalt. 38% uuritavatest aga ei töötanud uue kuriteo toimepanemise ajal üldse. Sageli ühiskondlikud organisatsioonid ja vastavad võimuorganid näevad, et tingimisi enne tähtaega vabastatu kaldub uuesti kuritegelikule teele, — töötab kohusetundetult, paneb toime amoraalseid tegusid, teda võetakse korduvalt administratiivvastutusele avaliku korra rikkumise eest, kuid parandusliku töö asutusse ärakandmata karistusaja ärakandmiseks ei saa teda tagasi saata. Sellist vahendit lubab seadus kasutada ainult juhtumitel, kui tingimisi enne tähtaega vabastatud isik paneb toime uue samaliigilise või mitte vähem raske kuriteo. Tundub, et seadus on liialt liberaalne tingimisi enne tähtaega karistusest vabastatute suhtes. On vajalik, et kohus võiks parandusliku töö asutuste administratsiooni ja järelevalvekomisjonide ettepanekul määrata nendele isikutele ärakandmata karistusaja kestel töö- ja elukoha. See tähendab, et nad on kohustatud ärakandmata karistusaja kestel töötama seal, kuhu nad suunatakse. Samuti tuleks neile keelata selle aja kestel lahkuda vastava administratiivüksuse piiridest ja kohustada neid üks kord kolme kuu jooksul ilmuma miilitsaorganitesse registreerimisele. Analoogilisi lünki on ka tingimisi süüdimõistmise institutis.

Käesoleval ajal näeb seadus isikute suhtes, kes on antud ühiskondlikule käendusele või on karistatud parandusliku tööga, ette rangemad nõuded kui tingimisi süüdimõistetud isikute suhtes, keda vabastatakse karistusest tingimisi enne tähtaega, kuigi viimased panid toime raskemaid kuritegusid. Vastavalt Eesti NSV KrK §-le 50, kui käendusele võetud isik ei allu sotsialistliku ühiskonna käitumisnormidele ega ole kasvatatav ja teda käendusele võtnud ühiskondlik organisatsioon või töötajate kollektiiv loobub käendusest, võib kriminaalaja uuendada, kui kuriteo toimepanemisest ei ole möödunud kriminaalvastutusele võtmise aegumise tähtajad.

Kui isikud, keda karistati parandusliku tööga, hoiduvad kuritahtlikult kõrvale parandusliku töö kandmisest, võidakse neid Eesti

NSV KrK § 178 järgi võtta kriminaalvastutusele ja karistada vabadusekaotusega kuni kuue kuuni. Kuid tingimisi süüdimõistetute ja tingimisi enne tähtaega karistusest vabastatute suhtes seadus analoogilisi kitsendusi ette ei näe. Teisiti lahendavad selle küsimuse Euroopa sotsialistlikud riigid, eriti Saksa Demokraatlik Vabariik ja Tšehhoslovakkia Sotsialistlik Vabariik. Nende riikide seadusandlus lähtub sellest, et tingimisi süüdimõistetute ja enne tähtaega vabastatute poolt katseaja kestel uue kuriteo mitte toimepanemine ei tähenda kaugeltki veel kurjategija paranemist. Seepärast nende riikide seadusandlus annab kohtule õiguse kohustada tingimisi süüdimõistetuid ja tingimisi karistusest vabastatuid kõrvaldama põhjused ja tingimused, mille mõjul nad panid toime kuriteo. Samuti peavad neil olema töötava inimese korralikud eluviisid. Peale selle näevad SDV ja TSV seadused ette, et katseaja lõppedes peavad tingimisi süüdimõistetud ja tingimisi karistusest vabastatud kohtule oma käitumisest aru andma. Olles kontrollinud tingimisi süüdimõistetule või tingimisi karistusest vabastatule pandud kohustuste ja tingimuste täitmist, määrab kohus, kas tunnistada katseaeg edukaks ja kustutada tingimisi karistus. Kui kohus leiab, et katsealune ei täitnud temale pandud kohustusi ja tingimusi, teeb ta määruse kandmata karistuse ärakandmise kohta.

Selleks et ära hoida retsidiive kinnipidamiskohtadest vabanenud isikute poolt, on tarvis nad viivitamatult tööle paigutada. Alaealiste töökolooniate põhimääruses on tarvis täpselt määrata kolooniate administratsiooni, kohalike nõukogude täitevkomiteede, alaealiste asjade komisjonide ja miilitsaorganite ülesanded ja õigused kinnipidamiskohtadest vabanenud noorukite töölepaigutamisel, mis praegu kehtivas alaealiste töökolooniate põhimääruses ei ole määratud. On tarvis suurendada ka järelevalvekomisjonide õigusi kinnipidamiskohtadest vabanenud isikute töölepaigutamisel. Tuleks kehtestada selline kord, et tingimisi süüdimõistetute ja tingimisi enne tähtaega karistusest vabastatute poolt töökohtade vahetamine võiks toimuda ainult järelevalvekomisjonide loal. Et efektiivselt võidelda alaealiste kuritegevuse vastu, samuti kuritegevuse vastu üldse, on tarvis nende küsimustega tegelevate kõigi ühiskondlike jõudude tööd koordineerida. Praegu võitlevad alaealiste kuritegevuse ja järelevalvetuse vastu mitmesugused ühiskondlikud ja riiklikud organid, kelle juhtimist teostatakse erinevatest keskustest (miilitsa lastetubasid juhivad ühiskondliku korra kaitse ministeeriumi organid, rahvamalevat — parteikomiteed, alaealiste asjade komisjone — täitevkomiteed, seltsimehelikke kohtuid — ametiühingud ja täitevkomiteed jne.).

Ka täisealiste kuritegevuse vastu võitluse organiseerimisel ei ole olukord selles osas parem.

1964. aastal avaldati ajakirja «Eesti Kommunist» numbrites 1, 3 ja 5 mõttevahetuse korras artikleid järelevalvekomisjonide töö täiustamise kohta. Kohalike nõukogude täitevkomiteede töötajate

ja teaduslike töötajate poolt tehti ettepanekuid ühendada kõik töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede komisjonid, mis tegelevad õiguskorra kindlustamise küsimustega, ühtseks õiguskorra kaitse komisjoniks. Nendes komisjonides võiks olla palju seksioone, sealhulgas ka seksioon alaealiste järelevalvetuse ja kuritegevuse vastu võitlemiseks. Komisjoni töö juhtimiseks oleks otstarbekas valida seksiooni esindajatest 7—9-liikmeline presiidium või büroo. Presiidiumi (büroo) koosseisus peaks olema koosseisuline inspektor-organisaatori ametikoht, kes töötaks presiidiumi (büroo) juhtimisel ja teeks vajalikku organiseerimistööd komisjoni pleenumite ja presiidiumi (büroo) plaanide ning otsuste elluviimisel, samuti seksioonide töö korraldamisel.

See uuendus eeldab õiguskorra kaitse komisjoni põhimääruse väljatöötamist, milles oleks selgelt määritletud presiidiumide (büroode) ja vastavate seksioonide kompetents. Presiidiumi ja seksiooni otsused mitmetes küsimustes peaksid omama kohustuslikku jõudu. Oleks mõeldav ka ajutise põhimääruse väljatöötamine ja selliste komisjonide moodustamine katseliselt kahes või kolmes vabariigi rajoonis. Pärast nende komisjonide kogemuste uurimist võiks küsimuse lõplikult lahendada.

KASUTATUD LÜHENDEID

- Eesti NSV KrK — «Eesti NSV kriminaalkodeks»
Eesti NSV KrPK — «Eesti NSV kriminaalprotsessi kodeks»
APEK — «Abielu, perekonna ja eestkoste seaduste kodeks»
Eesti NSV TsPK — «Eesti NSV tsiviilprotsessi kodeks»

SISUKORD

A. Green	Sissejuhatuseks	3
K. Kimmel	Alaealiste kuritegevusest ja selle ärahoidmisest	5
N. Grabovskaja	Alaealiste poolt toimepandud teistkordsete kuritegude põhjused ning nende kõrvaldamise teed	24
H. Kurm	Raskestikasvatatavate tütarlaste arengutee	35
K. Kimmel	Alaealiste kuritegelikest grupeeringuist	45
E. Raal	Alkoholism ja alaealiste kuritegevus	72
J. Saarma	Instinktid, mõistus, käitumine	80
K. Põldvere	Inimese geneetika mõnedest probleemidest	91
G. Minkovski	Mõningaid alaealiste kuritegevuse uurimise ja profülaktilisest tööst üldsuse ulatuslikuma osavõtu probleeme	97
V. Ivanov	Alaealiste kuritegevuse seisundi ja dünaamika ning järelevalvetuse statistilise analüüsi peamised küsimused rajoonis ja oblastis	114
V. Pronina	Alaealiste asjade komisjonide osatähtsusest ja nende tegevuse mõningaid küsimusi	126
I. Rebane	Veenmine ja sund ning mõningaid küsimusi võitlusest alaealiste kuritegevuse vastu	136
L. Annus	Pedagoogiliste teadmiste propaganda vormidest ja tähtsusest lastevanemate hulgas	159
A. Härma	Töökogemusi vääralt kasvatatud lastega tavalise kooli tingimustes	164
L. Saluveer	Kooli osatähtsusest alaealiste kuritegevuse ärahoidmisel	184
J. Napa	Noortööliste kasvatamise vormidest ja metoodikast	190
V. Meister	Rahvamalev ja alaealised	200

E. Kreek	
Miilitsa lastetõa ülesannetest laste järelevalvetuse- ja kuritegevuse- vastases võitluses	212
M. Vennola	
Lastevanemate vastutusest	216
N. Orgmets	
Mõningaid küsimusi administratiivorganite ja üldsuse koostööst võitluses alaealiste õiguserikkumiste vastu	227
A. Paltser	
Kuritõo toimepannud alaealiste kriminaalvastutusest vabastamise alused	236
J. Kask	
Järelevalvekomisjonide ja alaealiste asjade komisjonide koostöö küsimusi	242
Kasutatud lühendeid	250

О ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ И ЕЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ

Составитель Киммель Карл Иванович

На эстонском языке

Обложка Х. Микивера

Издательство «Ээсти Раамат»

Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja N. Koort

Kunstiline toimetaja L. Kruusmaa

Tehniline toimetaja E. Lumet

Korrektorid E. Bachverk ja V. Vaikjärv

Ladumisele antud 6. IX 1966. Trükkimisele antud 25. X 1966. Paber 60×90, 1/16. Trüki-
poognaid 15,75. Arvestuspoognaid 17,61. Trükiarv 7000. MB-08985. Tellimise nr. 6498.

Hans Heidemanni nimeline trükkoda, Tartu, Ülikooli 17/19. III.

Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik

Hind 72 kop.

72 kop.